

**KURUMSAL MANTIK ÇERÇEVESİNDE VERGİ AFLARININ
İNCELENMESİ**

GÜLİZ LERZAN AVŞAROĞLU

TEMMUZ 2024

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İŞLETME ANA BİLİM DALI

İŞLETME DOKTORA TEZİ

KURUMSAL MANTIK ÇERÇEVESİNDE VERGİ AFLARININ İNCELENMESİ

GÜLİZ LERZAN AVŞAROĞLU

TEMMUZ 2024

ÖZET

KURUMSAL MANTIK ÇERÇEVESİNDE VERGİ AFLARININ İNCELENMESİ

AVŞAROĞLU, Güliz Lerzan
İşletme Doktora Tezi

Danışman: Doç. Dr. İrge ŞENER
Temmuz 2024, 200 sayfa

Osmanlı İmparatorluğunun mirası devletçi yapı, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamasında yerini bulmuş, Osmanlıdan gelen kanunları uygularken günün şartlarına uygun olarak değiştirilmiş veya yenilenmiştir. Vergi kanunları, ekonomik koşullar ve siyasi yapıya göre yenilenirken yıllar içerisinde mükelleflerin karşılaştıkları zorlukların aşılması amaçlanmıştır.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, kurumsal mantık ışığında vergi aflarını yürürlüğe sokan Devletin bu kararları kurumsal rasyonalizm veya popülizm nedeni ile mi verdiğinin, dolayısıyla devletin kurumsal mantık değişiminin hangi nedenden dolayı olduğunu tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyetinin 100 yıllık süre içerisinde, 40 vergi affının kanunlaşması sırasında iktidar partisi milletvekilleri tarafından söylenen ifadelerin yer aldığı meclis tutanakları, hükümetlerin vergi aflarına ilişkin popülist söylemlerinin belirlenmesi için içerik analizine tabi tutulmuş; aynı zamanda dönemlere ait olan kurumsal mantık kavramları kurumsal rasyonalizm açısından irdelenirken ilgili dönem mantıklarının ne olması gerektiği, iktidar partilerinin ekonomik anlamda nasıl hareket ettiği, dönemin adını alan ekonomik uygulamaların gerçekteki kavramla örtüşüp örtüşmediği eş zamanlı olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Cumhuriyetin ilk yıllarında vergi aflarının çıkarılmasına ilişkin mantığın devletçi mantık ile örtüştüğü ve kurumsal rasyonalizm görüldüğü; liberal ve piyasa mantığının hâkim olduğu dönemlerde vergi aflarının ilgili dönemin mantığını taşıyan popülist politikalar doğrultusunda çıkartıldığı sonucuna

ulaşılmıştır. Bu dönemleri takip eden dördüncü dönem mükellef odaklı piyasa mantığı olarak tanımlanmış, bu dönemde bir taraftan kurumsal rasyonelitenin etkisi diğer taraftan popülist söylemlerin mevcut olduğu tespit edilmiş, bu nedenle “rasyonel popülizm” olarak tanımlanan hibrit bir kurumsal mantığın mevcut olduğu önerilmiştir. 2002 yılından sonraki dönemde rasyonel popülizm etkisiyle hem toplumun her kesiminin taleplerinin büyük ölçüde karşılandığı hem de ekonomi politikalarının gerekliliğı olan prosedürlere uyulduğunu yansıtan ifadelerin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Kuram, Kurumsal Mantık, Kurumsal Rasyonalizm, Popülizm, Vergi Affi

SUMMARY

ANALYSING TAX AMNESTIES WITHIN THE FRAMEWORK OF INSTITUTIONAL LOGIC

AVŞAROĞLU, Güliz Lerzan
Ph. D. in Management

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. İrge ŞENER

July 2024, 200 pages

The statist structure, which was the legacy of the Ottoman Empire, found its place in the establishment phase of the Republic of Turkey, and while applying the laws from the Ottoman Empire, they were changed in accordance with the conditions of the day. While tax laws were renewed according to economic conditions and political structure, it was aimed to overcome the difficulties faced by taxpayers over the years.

The aim of the study is to determine whether the State, which enacted tax amnesties, made these decisions due to institutional rationalism or populism, and the reason for the change in the institutional logic of the state. It has been concluded that in the first years of the Republic, the rationale for the enactment of tax amnesties overlapped with the statist logic and institutional rationalism was observed; while in the periods when liberal and market logic was dominant, tax amnesties were enacted in line with populist policies. The fourth period was defined as taxpayer-oriented market logic, and it was determined that in this period, the effect of institutional rationality on the one hand and populist discourses on the other hand were present, and it was suggested that there was a hybrid institutional logic defined as ‘rational populism’. In the period after 2002, with the effect of rational populism, it was determined that there were statements reflecting that both the demands of all segments of the society were met to a great extent and that the procedures required by economic policies were followed.

Key Words: Institutional Theory, Institutional Logic, Institutional Rationalism, Populism, Tax Amnesty

TEŞEKKÜR

Her ne kadar “Yazar” kısmında sadece benim adım olsa da çalışma temposunun yoğun olduğu mesleğimin yanı sıra ikinci bir meslek olarak 6 yılımı verdiğim doktora sürecinde bana katkısı, desteği, emeği olan onlarca insan olmasaydı, ben bu satırları yazamazdım.

İlk olarak hem hocam, hem arkadaşım, hem de dert ortağım olan Doç. Dr. İrge ŞENER; bu tezin tamamlanmasında çok büyük bir paya sahip. Ders döneminden itibaren ufuk açan bilgi birikimini öğrencileri ile paylaşımının yanı sıra nadir insanlarda bulunan samimi yaklaşımı, en zorlu anlarımda bana olan desteği ile ortaya çıkardığımız bu teze yaptığı katkılardan dolayı kendisine içtenlikle teşekkür ederim.

Tez jürimde bulunan ve bu tezin şekillenmesinde son derece önemli katkıları bulunan hocam Prof. Dr. Kerim ÖZCAN’a, jürimde yer alan Prof. Dr. Mehmet Mete DOĞANAY’a, Prof. Dr. Mehmet ÇAKAR’a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Aynı yollardan yürümenin verdiği onuru paylaştığım çok kıymetli hocam Dr. Halil ERMAN’a bana verdiği desteklerden dolayı teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Akademik alanda yaptığım çalışmalara ve tezime verdiği desteklerden dolayı öncelikle Başkanım Sayın Yüksel DUMAN’a, Grup Müdürüm Sayın Hasan AYDINOĞLU’na, meslektaşım Sayın Abdullah KARACA’ya, Sayın Hazan YAZICI’ya, tezimin editörlüğünü yapan Özlem GÜLTEKİN’e, editörlüğün yanı sıra tatlı çizimi ile tezime renk katan Canan TARHAN’a, Ankara Vergi Dairesi Başkanlığındaki tüm çalışma arkadaşlarıma, bu zor süreçte bana saygı duyup gergin zamanımda beni dinleyen ve anlayan sevgili arkadaşlarıma teşekkürlerimi iletiyorum.

Tezimde yer vermek istediğim bir kişi daha var: Mustafa Kemal ATATÜRK. Bir Türk kadını olarak; O’nun kurduğu çağdaş Türkiye Cumhuriyeti sayesinde okudum, işe girdim ve çalışıyorum. Minnet duygum, ben yaşadığım sürece var olacak.

Ve son olarak, canım ailem. Bu süreçte bana en büyük desteği sağlayan ve hiç bitmek tükenmek bilmeyen sabrıyla, sevgisiyle yanımda olan, yüreği ile kocaman güç veren *Anneme*; desteğini bir an olsun esirgemeyen *Babama*; en zor zamanlarımda uzakta da olsa yanıma hissettiğim *Kardeşıme* 6 yıllık emeğimin ürünü olan doktora tezimi armağan ediyorum.

TABLÖLARIN LİSTESİ

Tablo 1 - Tüm Tutanaklara Ait En Çok Tekrar Edilen Kelime Sıklıkları	99
Tablo 2 - Devletin Sahip Olduğu Mantığın Dönemler İtibariyle Vergi Affı Kanunlarına Yansıması	104
Tablo 3- 1923-1950 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin Temalar ve Kurumsal Kodlar.....	109
Tablo 4 - 1950-1980 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin İfadeler.....	115
Tablo 5 - 1980-2002 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin İfadeler.....	122
Tablo 6 - 2002-2023 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin İfadeler.....	129
Tablo 7 - Dönemler Bazında Tespit Edilen Temalar Ve Bu Temalar Altında Oluşturulan Kodlar	134

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil 1 - Tutanak Kelime Frekanslarından Elde Edilen Kelime Bulutu	98
Şekil 2 – “Vergi Affı” Kavramına Ait Kelime Ağacı	100

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP, Ak Parti	: Adalet ve Kakınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BAĞ-KUR	: Esnaf ve sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu
CBS	: the Columbia Broadcasting System (TV Kanalı)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
PTT	: Türkiye Cumhuriyeti Posta ve Telgraf Teşkilatı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SMM	: Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDD	: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TEDAŞ	: Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜRMOB	: Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi
Yİ-ÜFE	: Yurt İçi Üretici Fiyat Endeksi
YMM	: Yeminli Mali Müşavir

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vii
TABLoların LİSTESİ	ix
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ	1
BÖLÜM II	5
ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	5
2.1. KURUMSAL KURAM	5
2.1.1. Eski Kurumsal Kuram.....	7
2.1.2. Yeni Kurumsal Kuram.....	10
2.2. KURUMSAL MANTIK.....	15
2.3. KURUMSAL MANTIKLARIN DEĞİŞİMİ	20
2.4. KURUMSAL RASYONALİZM	26
2.4.1. Pratik Rasyonalite	32
2.4.2. Teorik Rasyonalite	32
2.4.3. Maddi Rasyonalite.....	33
2.4.4. Biçimsel Rasyonalite.....	34
2.5. POPÜLİZM VE TÜRKİYE TARİHİ BOYUNCA POPÜLİZM, EKONOMİ VE TÜRK SİYASİ TARİHİ	36
2.5.1. Popülizmin Tanımı	36
2.5.2. Türkiye’de Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi	38
2.5.2.1. 1923-1950 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi	38
2.5.2.2. 1950-1980 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi	41
2.5.2.3. 1980-2002 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi	45

2.5.2.4. 2002-2023 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi	47
BÖLÜM III	50
VERGİ KAVRAMI, TÜRKİYEDE VERGİ AFLARI	50
3.1. TARİHSEL SÜREÇTE VERGİ AFLARI	54
3.1.1. 1923-1950 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları	55
3.1.2. 1950-1980 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları	58
3.1.3. 1980-2002 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları	64
3.1.4. 2002-2023 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları	78
BÖLÜM IV	95
ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	95
4.1. ARAŞTIRMA TASARIMI	95
4.2. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR	97
4.2.1. Betimleyici Analiz Sonuçları	97
4.2.1.1. Devletin Sahip Olduğu Mantıkların Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm Işığında Dönemler İtibariyle Vergi Affına İlişkin Kanunlara Yansıması	100
4.2.1.1.1. Devletçi Mantık Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm	106
4.2.1.1.2. Liberal Mantık Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm	111
4.2.1.1.3. Piyasa Mantığı Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm	117
4.2.1.1.4. Mükellef Odaklı Piyasa Mantığı Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm	124
4.2.1.1.5. Devletin Sahip Olduğu Mantıkların 1923-2023 Yıllarını Kapsayan Dönemde Tematik Olarak İncelenmesi	131
BÖLÜM V	136
TARTIŞMA VE SONUÇ	136
KAYNAKÇA	147
ÖZGEÇMİŞ	186

BÖLÜM I

GİRİŞ

Yeni kurumsal kuramın yükselişi, Meyer ve Rowan (1977) ile DiMaggio ve Powell'ın (1983) örgüt çalışmalarında kurumsal kuramın yeniden canlanmasını başlatan ufuk açıcı araştırmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalar sonucunda; DiMaggio ve Powell'ın (1983:148) *“bir bütün olarak kurumsal yaşamın tanınmış bir alanını oluşturan örgütler: kilit tedarikçiler, kaynak ve ürün tüketicileri, düzenleyici kurumlar ve benzer hizmetler veya ürünler üreten diğer örgütler”* olarak tanımladığı örgütsel alan kavramını çoğu kurumsal kuramcı araştırmacı kullanırken (Zietsma vd. 2017: 392) bu tanımlı temel alan Thornton vd. (2012: 61) örgütsel alanları, katılımcıların birbiriyle ilişkili uygulamaları gerçekleştirirken birbirlerini dikkate aldığı örgütsel yaşamın alanları olarak yorumlar. Ancak, kurumsal kuramı temel alan çalışmalar, küçük işletme sahipleri ve yöneticilerinin dış çevreden zorlayıcı kurumsal değişim baskılarına karşı uyum davranışları ve tutumları arasındaki ilişkiyi incelemektedir (Pache ve Santos 2010).

Değişim baskılarının çeşitliliği, kurumsal değişim taleplerinden kaynaklanan heterojen etkilere işaret eder (örn. Herremans vd. 2009). Heterojen etkilerin sonucunda ise “kurumsal mantık” kavramı altında örgütsel alanların söz konusu mantıklar tarafından biçimlendirildiği bir yapı ortaya çıkar. Dolayısıyla, kurumsal mantık perspektifinin teorik kökleri kurumsal teoridedir (Thornton vd. 2012). Thornton ve Ocasio (1999: 804) tarafından: *“Bireylerin maddi varlıklarını oluşturdukları ve yeniden ürettikleri, zaman ve mekânı düzenledikleri ve toplumsal gerçekliklerine anlam kattıkları, toplumsal olarak inşa edilmiş, tarihsel maddi uygulamalar, varsayımlar, değerler, inançlar ve kurallar örüntüsü...”* olarak tanımlanan kurumsal mantık kavramının içerisinde yer alan örgütsel alanlarda; sıklıkla rekabet eden kurumsal mantıklar vardır (Friedland ve Alford 1991; Thornton ve Ocasio 2008). Kurumsal mantık perspektifi, sosyal sistemlerdeki kurumlar, bireyler ve örgütler arasındaki ilişkileri analiz etmek için üst kuramsal bir çerçeve olup aktörlerin kurumlar arası bir sistemdeki çoklu sosyal konumlardaki durumlarından (aile, din, devlet,

piyasa, meslek veya şirket) nasıl etkilendiklerini araştırmaya yardımcı olmaktadır (Thornton vd. 2012: 2).

Sınırları resmi olarak çizilen alan içerisinde yaşayan toplum üzerinde egemen olan kurum olarak nitelendirilen devlet (Hoffman 2007: 174) çizilmiş bu sınırların içinde iktidar sahibidir ve örgütlemeyi kurumsal olarak sağlayan bir yapısı vardır. Devlet, hüküm sürdüğü topluluğun ortak çıkarına olan mal ve hizmetleri sunarken bu hizmetler kapsayıcı ve zorunlu vergi uygulamalarıyla finanse edilmektedir. Bu nedenle her kamu hizmetinin sunumu yasal çerçeveye sahiptir (Lane 2009: 2-3).

Devletle son derece ilişkili olan Weber'in bürokrasi ve kurumsal rasyonalite kavramından yola çıkılarak "bürokrasi olmadan ekonominin örgütlenemeyeceği" savına uygun olarak; karmaşık ilişkiler ağını düzenleyen ve rasyonel biçimde kontrol eden bürokrasi sayesinde sosyal hayatta düzeni sağlamak için bazı kurallar konulmuş ve düzenin devamı için de kurallara uyulmaması durumunda yaptırımlar geçerli kılınmıştır. Günlük hayatta her alanda karşılaşılan yaptırımların hiç uygulanmaması veya belirli bir ölçüde hafifletilmesi hukuk sisteminde af olarak karşımıza çıkmaktadır (Önen 1988: 11). Hukuki terminolojide af, adalet veya genel çıkar adına suç işleyen bir kişinin kovuşturulması veya cezalandırılması yoluyla toplumsal gücün kullanılmasından tamamen veya kısmen vazgeçilmesi anlamına gelir (Yılmaz 1986: 31; Dursun 2009: 373).

Sosyal hayat ile devletin yakın ilişkide olduğu ekonomik hayatta yer alan birimlerin ekonomik faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelirden; devletin faaliyetini sürdürmek ve toplumun düzenini, sağlığını, eğitimini, güvenliğini sağlamak adına ekonomik güçlerine göre aldığı vergi de birçok nedene bağlı olarak affa uğramaktadır. Kurulduğu 1923 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti devleti de 2024 yılına kadar içinde bulunulan koşullara uygun olarak 40 adet vergi affı tasarısını yasama organının başı olan Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşüp oylamaların ardından kanunlaştırarak yürürlüğe koymuştur.

Devletin, toplumsal ve hukuki düzeni sağlamanın yanı sıra bir başka önemli görevi daha vardır. Kurumsal kuram kapsamında araştırmacılar, baskın kurumsal mantığın zamanla değişebileceğine (Zajac ve Westphal 2004) ve bir kurumsal alanda kurumsal bir mantığın baskın olmasına rağmen, diğer kurumsal mantığın hala aktif olabileceğine (Green vd. 2008; Thornton ve Ocasio 2008; Reay ve Hinings 2009; Gawer ve Phillips 2013) dikkat çekmişlerdir (Lok 2010). Dolayısıyla, bir örgütsel alanda çok sayıda kurumsal mantık olabilir. Kurumsal değişim, kurumsal mantıkların

çelişkiler üzerine inşa edilmesi ve güçlü örgütsel aktörler arasındaki uzlaşmaları temsil etmesi nedeniyle oluşur (Suddaby ve Greenwood 2005). Rakip mantıkların savunucusu olan örgütsel aktörler, farklılıklarını geçici olarak bir kenara bırakıp ortak hedefler için birlikte çalışabilirler. Bu tür geçici ateşkesler, toplumsal aktörlerin (örneğin Devlet) geçici ateşkesleri kalıcı kılmak için kurumsal yapılar inşa etmesine ve nihayetinde, rakip kurumsal mantıkların bir arada var olmasına izin vermesine neden olabilir (Reay ve Hinings 2009: 629).

Kurumsal mantık alanına dair ilk deneysel araştırmalarda, kurumsal ortamda bir mantığın hâkimiyeti ve farklı tarihsel dönemlerde bir mantığın yerini bir diğersinin alması vurgulanmıştır (Scott vd. 1997; Thornton ve Ocasio 1999; Thornton 2004).

Son dönemlerde yapılan çalışmalar; kurumların “nasıl” ve “neden” değiştiğini sorgulamışlardır ve değişimin sorgulandığı kurumsal kuram literatürü bir dizi çelişkili görüşe, farklı varsayımlara ve muhalif seslere sahiptir (Scott 1995). Kurumsal mantık perspektifinden kurumsal kurumsalcılıkta, Garud vd. (2002) tarafından öne sürüldüğü üzere; kurumsal değişim, alternatif bir kurumsal mantığın baskın ön mantığın yerini aldığı zaman meydana gelir. Değişim, genellikle işleri yapma yolunun başka bir yolla değiştirildiği takdirde meydana geldiği anlamına gelir. Diğer taraftan, Purdy ve Gray (2009) tarafından yapılan çalışma, çoklu mantığın bir alan içinde kalabileceğine işaret etmekte ve daha iyi anlaşılması için çok düzeyli bir analiz önermektedir. Campbell (2004), değişimin açıklanmasındaki sorunun, bağımlı değişken özelliklerinin, yani incelenecek değişim türünün (değişim) anlaşılmasındaki eksiklikten kaynaklandığını düşünmektedir.

Thornton ve diğerlerinin (2012) görüşüne göre; kurumsal mantık, aktör ve değişim kavramları arasındaki ilişki konusunda iki hususun dikkate alınması gerekmektedir. Bunlardan ilki, kurumsal mantık ve uygulamanın ikilik içinde ele alınması gereken konular olduğudur. Başka bir ifadeyle, belirli bir sosyal alanda benimsenen uygulamalar sadece kurumsal mantıktan yansımakla kalmaz, aynı zamanda kendi mantığında değişikliklere veya değişimlere neden olabilecek somut eylemlerdir. Uygulamalar, sosyal anlamlandırma özelliği taşıyan ve bu nedenle belirli bir bağlamda tutarlı bir anlam ve istikrar içeren faaliyetler kümesi olarak kabul edilir. Yazarların vurguladığı ikinci husus ise; kurumsal mantık, ister bireysel, ister kolektif isterse de örgütsel olsun, kimlik oluşumundan da sorumludur.

Okhuysen ve Bonardi (2011) ise çoklu alanların bir araya getirilmesiyle örgütsel teorilerin geliştirilmesini gerekli görmektedir. Yazarlar, bu girişimlerin, özel

kuruluşlar ve devlet kurumlarındaki yönetim kararlarının dünyadaki milyonlarca insanı nasıl olumsuz etkilediğini, yani bu kararların değişimlere neden olduğunu ortaya koyan ilgili araştırma çalışmalarına duyulan ihtiyaç nedeniyle arttığını iddia etmektedirler. Bu açıklamalardan hareketle; alanda yapılan çalışmalar kurumsal mantıktaki değişikliklere (ve dolayısıyla ilgili örgütsel değişime) katkıda bulunan çeşitli faktörleri vurgulasa da, baskın kurumsal mantığın kendisinin dönüşüm süreçlerine ilişkin mevcut araştırmalar sınırlıdır (Lok 2010: 1320).

Bu bağlamda, Türk örgüt yazınında Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu günden itibaren günümüze gelene kadarki geçen süreçte örgütlerin sahip olduğu kurumsal mantıklardaki değişimler ve dönüşüm süreçleri incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı *“devletin sahip olduğu kurumsal mantıkların değişiminin popülizm politikaları nedeniyle mi yoksa tamamıyla rasyonel mantık sonucunda mı olduğu”* sorusuna belirlenen dönemler itibarıyla cevap aramaktadır. Çalışmada, söz konusu araştırma sorusuna cevap aranırken bir devletin en büyük egemenlik kaynağı olan vergi toplama sürecinde bireysel ve kurumsal aktörlerle olan ilişkilerinin büyük ölçüde yer aldığı Cumhuriyet tarihi boyunca yürürlüğe giren vergi aflarından yola çıkılmıştır. Bu kapsamda Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1923-2023 yılları arasında yapılan Meclis görüşmelerinin yer aldığı internet sitesinde vergi affı tasarılarının kanunlaşma sürecinde söz alan iktidar ve muhalefet partilerinin üyelerinin söylemlerine yer verilmiş ve mantık değişimleri incelenirken iktidar partisi milletvekillerinin söylemlerinden faydalanılmıştır. Analizlerde kullanılan Nvivo 12 Plus yazılımı ile betimleyici türde ve elde edilen bilgilerin tanımlayıcı verileri incelenmiştir.

Çalışmanın çerçevesi beş bölüm ile oluşturulmuştur. Çalışma ile ilgili açıklamaların yer aldığı bu ilk bölümden sonra; ikinci bölümde kurumsal kuram, eski ve yeni kurumsal kuram başlıkları altında incelenmiş, kurumsal mantık ve kurumsal mantıkların değişiminin incelenmesinin ardından kurumsal rasyonalizm Weberyan temelli olarak incelenmiş, ardından popülizm ve Türkiye tarihi boyunca popülizm, ekonomi ve Türk siyasi tarihi ile birlikte literatür çalışmasına dahil edilmiştir. Üçüncü bölümde vergi kavramı ve Türkiye’deki vergi afları Cumhuriyet öncesi ve yoğun olarak Cumhuriyet sonrası dönem içinde incelenmiş ve 1923-2023 yılları arasında kapsayan 100 yıllık dönemde kanunlaştırılan 40 adet af oluşturulan popülizm kategorilerine göre değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde çalışmanın metodolojisi ve içerik analizi modeli açıklanmış olup, beşinci bölümde sonuç ve tartışma kısmı ile çalışma son bulmaktadır.

BÖLÜM II

ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde tez konusunun dayandığı ana kavramlar olan kurumsal kuram, kurumsal mantıklar ve kurumsal mantıkların değişimi, kurumsal rasyonalizm, popülizm ve Türkiye tarihi boyunca popülizm, Türkiye ekonomisi ve Türk siyasi tarihi kavramları incelenmektedir.

2.1. KURUMSAL KURAM

Sanayi devriminden itibaren teknolojik gelişmelerin hızlanması birçok yapıyı etkilemiştir. Teknolojik gelişimlerin rekabet ortamını oluşturmasını takiben örgütlerin ayakta kalabilme çabaları, örgütleri yeni yönetim arayışlarına yöneltmiş, bu yönetim arayışları çerçevesinde en iyi örgüt yapısının nasıl oluşturulacağı sorunu üzerinde odaklanan örgüt çalışmaları (Üsdiken ve Leblebici 2001), özellikle 1900'lü yıllardan itibaren farklı aşamalardan geçmiştir. 1950'li yıllara gelinceye kadar farklı disiplinlerin içerisinde yer alırken, 1950-1970 yıllarını kapsayan dönemde koşul bağımlılık kuramının ortaya atılmasıyla kuramsal açıdan daha baskın olduğu bir disiplin halini alan örgüt çalışmaları, 1970 ve 1990 yılları arasındaki dönemde kuramlar açısından çeşitlenme yaşanmış, günümüze gelindiğinde yeniden bütünleşme çabalarının öne çıktığı bir disiplin halini almıştır (Üsdiken ve Leblebici 2001; Sargut ve Özen 2007). Örgüt kuramlarının tarihsel gelişim süreci incelendiğinde her yeni kuramın kendisinden önceki kuramlara bir tepki olarak ya da katkı yapma amacıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Her kuram bir önceki kuramın eksik kalan yönlerini tamamlamak veya eleştirel yönle değerlendirilerek onu geliştirmeye yönelik üretilmiştir. Tarihsel süreçte, klasik ve neo-klasik örgüt kuramları olarak adlandırılan ilk dönem çalışmalarından kısaca bahsedilirse, analiz biriminin örgüt içi yapı olması nedeniyle çevrenin örgüt üzerindeki etkilerinin göz ardı edildiği ve sadece pazar olma bağlamında incelendiği söylenebilir (Hatch ve Cunliffe 1997: 76). Dolayısıyla; sistem yaklaşımı, kapalı çevre anlayışının benimsendiği klasik yönetim anlayışına bir tepki olarak açık çevre fikri ile ortaya çıkmış ve örgütleri çevreleri ile etkileşime sokarak

hem çevrelerinden etkilenen hem de çevrelerini etkileyen yapıda olduklarını iddia etmiştir. Kurumsal kuram da aynı şekilde eleştirel olarak yaklaştığı kendisinden önceki kuram olan koşul bağımlılık kuramına bazı açılardan gösterdiği tepki ile ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda; örgütlerin davranışlarını açıklamak adına birbirinin alternatifi olan ve diğerinin bakmadığı açıdan olaylara yaklaşan kuramlardan birinin seçildiği görülmektedir. Örneğin; Hannan ve Freeman (1977 ve 1984), çalışmalarında örgütlerin seçimlerinin önemli olmadığını belirterek hayatta kalacak örgütlerin çevre tarafından seçildiğine işaret etmişlerdir. Koşul Bağımlılık Kuramı (Burns ve Stalker 1961; Woodward 1965; Lawrence ve Lorsch 1967; Perrow 1967), örgütlerin kendi tercihlerinin ikinci plana itildiği, verimlilik ve etkinlik sağlanması için çevreye uyumu içeren genel yasa koyucu mantıkla olaylara yaklaşmaktadır. Kuram, en temel anlamda, çevresel koşullara rasyonel biçimde uyum sağlayan örgütlerin hayatta kalma şansının daha yüksek olduğunu savunur. Buna göre, bir örgütün hangi tür yapı ve yönetim modeli benimsemesi gerektiği, görev çevresindeki belirsizlik derecesine, teknolojisinin karmaşıklığına, örgütün büyüklüğüne ve izlediği stratejiye bağlı olarak değişir. Dolayısıyla; örgütsel yapının, örgütün dışında, nesnel ve teknik bir unsur olarak tanımlanan çevresel koşullarla belirlendiği savunurken, çevresel koşullarını kendisinin dışında somut bir olgu olarak algılayan ve verimlilik ilkesine göre rasyonel kararlar alan yöneticilerin var olduğu varsayımına dayanır (Özen 2007).

Öncülleri olan ve yönetim düşüncesinin tarihsel gelişimi ve yapılan analiz seviyeleri ile birlikte harmanlandığında ortaya çıkan süreç içerisinde koşul bağımlılık kuramının örgütleri açıklamaya dönük tek kuram olduğu yönünde sağlanan geçici uzlaşma 1970'lere gelindiğinde bozulmuştur. Bunun sonucunda, sadece neden-sonuç ilişkisine bağlı tek bakış açılı kuramdan uzaklaşılarak çok bakış açılı kuramlara doğru yönelim olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan kurumsal kuram çalışmalarının ivme kazanmasının nedeni, eylemi vurgulayan örgüt kuramları arasındaki ayrılıkları giderme yönünde bir yol çizmesi olarak ifade edilebilir (Sargut ve Özen 2007: 239).

Durkheim (kurumlar ortak eylem ile doğar ve etkileri öznel yargı ve eylemleri sabit hale getirmektir) ve Weber (kültürel kurallar toplumsal yapıları belirleyerek toplumsal davranışı etkiler, bireyin yorumu kültürel kurallardan etkilenir) gibi düşünürlerin varsayımları ile XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyılın başlarında temelleri atılan ve sosyal yaşamın örgütsel özelliklerini açıklamaya yönelik biçimsel örgütlerle ilgili kuramlar geliştirilmiştir (Scott 1995). Sosyal yaşamın baskın özellikleri olan

bürokrasi, birleşmeler gibi kurumların sosyal hayatı nasıl kontrol ettiğine odaklanmış, kurumlarla örgütsel alan arasındaki ilişkilere yoğunlaşarak kurumların eylemleri nasıl yönlendirdiğini incelemiş (Lawrence vd. 2009) ancak örgütsel yapıların, örgütün çevre ile olan ilişkilerinin nasıl açıklanacağı konusunda yetersiz kaldığı yönünden eleştirilmiştir (Goodman ve Jinks 2003: 1754).

Her ne kadar eleştirilere maruz kalsa da, kurumsal kuram diğer örgüt kuramlarından farklı şekilde yapılanmayı seçmiştir. Bu kapsamda, örgütün çevre ile ilişkilerini açıklayan, kurumların varoluşu, gelişimi ve ölümünü farklı bir bakış açısı ile inceleyebilen, kültürel etkileri karar vermede ve biçimsel yapılarda vurgulayan, bireysel ve örgütsel eylemleri açıklamada güçlü, birçok kuramla ilişkilendirilebilen veya ayrıcalıklı olabilen bir kuram olmuştur (Barley ve Tolbert 1997: 93; Dacin vd. 2002: 45). Kuram; örgütleri bütüncül bir bakış açısıyla ele alarak örgütleri bir varlık olarak değerlendiren ve çevre koşullarının örgütsel yapı ve süreçlerin oluşumunda etkili olduğu öne süren eski kurumsal kuram ve davranışsal yaklaşıma tepki olarak doğarak örgüt yapısını tarihi ve kültürel bağlama yerleşik bir biçimde sektör, ulus ve uluslararası düzeyde inceleyen, rasyonel seçim dâhil olmak üzere insan davranışlarını şekillendiren bir yansıma olarak tanımlayan (Özen 2007) yeni kurumsal kuram olarak iki farklı dönemde gelişmiştir.

2.1.1. Eski Kurumsal Kuram

Yeni kurumsal kuram adıyla 1980'lerden itibaren kendine örgüt kuramları içerisinde yer bulmuş olsa da aslen örgütsel analiz bağlamında ele alındığında kurumsal kurama dair ilk çalışmalar Durkheim, Weber, Merton, Cooley, Hughes, Parsons gibi sosyologlar ile başlamıştır (Özen 2007; Çakar ve Danışman 2012). Sosyal bilim insanlarının kurumsal kuram analizlerinin çıkış noktası; sosyal dünyayı kültürel kurallar, inanç sistemleri ve sembolik sistemler, kısacası sosyal kurumlar açısından açıklama girişimi olmuş, rasyonel açıklamalardan ziyade sosyal ve ekonomik eylemin aracılık ettiği mekanizmalara odaklanılmıştır (Özen 2007: 246).

Amerikalı bir sosyolog olan Selznick, yine kurumsal kuramın öncüllerinden sayılan R. K. Merton'un önderliğinde A. Gouldner ve S. Blau ile yapmış olduğu bürokrasinin kaynağı ve bürokrasinin örgütlerin davranışları üzerindeki etkilerini incelediği çalışmalarında bürokrasi tarafından çizilen sınırlara bağlılığı vurgulamışlardır. Bağlılık Selznick tarafından, belli bir örgüt karakteri geliştirmekle ilişkilendirilirken; Merton tarafından, bürokrasinin yasal ussal uzantısıyla

ilişkilendirmesi, iki sosyologun ayrıldıkları noktadır (Scott 1995: 15-19). Merton tarafından yürütülen çalışmaların, Selznick'in kurumsal kuram ile ilgili görüşlerinin şekillenmesinde büyük etkisi olmuştur. Kurumsal kuramın ilk temsilcisi olarak nitelendirilen Selznick'in (Scott 1995; Hatch ve Cunliffe 1997: 83) "Tennessee Valley Authority" isimli çalışmasıdır. Bu çalışma, eski kurumsal kuramın temel çalışmalarından biri olmakla birlikte, Selznick (1957) bahse konu çalışması ile kurumsallaşmayı bir süreç olarak tanımlayarak bu süreçte örgütün kendi hikâyesini, destekçilerini ve çıkarlarını oluşturduğu ve çevresine uyum sağladığını kurumsallaşmanın örgütün ayrıcalıklı tarihini yansıtan bir unsur olduğunu ifade etmiştir.

Selznick'in bu çalışmasına konu olan örgüt, 1930'lu yıllarda Tennessee Valley bölgesinde enerji üretimi, ormancılık, su yolları, gübre üretimi gibi birçok boyutu olan kapsamlı bir bölge kalkınma projesini yürütmek üzere kurulmuştur. Örgütün, bölge halkını kalkınma sürecine katılımını sağlaması çıkar gruplarının temsilcilerinin örgütün çeşitli karar organlarının kontrolünü ele geçirmesi ve başlangıçta benimsenen amaçlarından sapmasına neden olması sonucunu yarattığını ortaya çıkaran Selznick (1949), örgütün ayakta kalabilmesi için çıkar gruplarını bünyesine kattığını ve başlangıçtaki amaçlarını değişikliğe uğratarak çevresel koşullara organik bir biçimde uyumlandığı sonucuna varmıştır (Özen 2007: 249). Selznick'in bu çalışmayı yaparken dayandığı paradigmanın yapısalcı-işlevselci paradigma olduğunu belirtilmektedir (Perrow ve Scott'dan aktaran Özen 2007:251).

Eski kurumsal kuram olarak bilinen örgüt kuramları literatüründe yer alan çalışmalar, kurumların mikro-kurumsal çevre düzeyinde (örgütsel düzey) örgütlerin davranışları üzerindeki etkisine büyük önem vermişlerdir. Örgütlerin çevresindeki sosyal baskılara yanıt olarak kurumsallaştığını belirten eski kurumsal kuramcılar, kurumsallaşmayı eldeki görevin teknik gerekliliklerinin ötesinde sosyal anlam ve değer yüklenen görevleri içeren bir yapı olarak tanımlamaktadır (Selznick 1957). Bu nedenle öncelikle "kurumsallaşma" süreci olarak bilinen kurumların inşa sürecine odaklanılmaktadır. Çevre, "örgüt dışı roller"den gelen tepkiler ve faaliyetler ile bir bütün olarak hareket eden liderler aracılığıyla eylemleri etkiler (Selznick 1948). İşçi sendikaları (Lipset vd. 1956) ve devlet kurumları (Selznick 1949) gibi kurumların (Selznick 1948; 1957; Stinchcombe 1997) oluşturulmasında ve sürdürülmesinde aktörlerin rolü amaca yönelik olarak görülmektedir.

Eski kurumsal kuram alanındaki araştırmacılar, belirli bir eylem veya uygulama dizisindeki tarihsel süreci araştırmak için genellikle Giddens'in Yapılandırma Kuramından yararlanmaktadır. (Macintosh ve Scapens 1990: 268). Yapılandırma Kuramının oluşumunda; Marx'ın,

“İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi keyiflerine göre ve kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, doğrudan önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar. Tüm göçüp gitmiş kuşakların oluşturduğu gelenek, yaşayanların beyinlerine bir kâbus gibi çöker. Kendilerini ve bir şeyleri altüst etmekle, şimdiye dek hiç olmamışı var etmekle uğraşıyor göründükleri esnada, tam da böylesi devrimci kriz dönemlerinde, endişe içinde geçmişten ruhları yardıma çağırır, onların adlarına, sloganlarına, kıyafetlerine sarılır, dünya tarihinin yeni sahnesinde bu eskilerde hürmet edilen kılıklara bürünür ve bu ödünç dille oynamaya çalışırlar.”

vecizesinden etkilendiğini belirten Giddens (1984), Marx tarafından yapının eylemin üzerinde bir sınırlama olarak algılanmasına karşın (Callinicos 1998: 19) yapıyı eyleme karşı olan bir engel olarak değil, eylemin gerçekleşmesine aracılık eden bir unsur olarak görmektedir. Tam da burada, yapı ve eylem arasındaki bu aracılık olgusuna da sistem adını vermektedir (Giddens 1976: 118).

Sistem, belli bir tarihi dönem içerisinde birbirinden farklı sosyal ortamlarda yeniden üretilmiş, ancak birbiriyle bağlantılı kurumsallaşmış etkileşim biçimleridir. Yeniden üretilmesi neticesinde zaman ve mekândan soyutlanamayan sistemler (Giddens 1979: 201) etkileşimler içerisinde bir varlıkları olduğu için aldıkları biçimler, süregelen sosyal olaylar içerisinde görülebilir. Giddens'in (1979) vurguladığı nokta, yapının eylemi nasıl belirlediği veya eylemlerin bileşimlerinin yapıyı nasıl oluşturduğu değil, günlük ortamlarda eylemin nasıl yapılandığı ve eylemin yapısal özelliklerinin eylemin gerçekleşmesiyle nasıl yeniden üretildiğidir. Bu bakış açısıyla Burns ve Scapens'e göre (2000: 8) kurumlar, belirli sosyal grupların veya toplulukların üyeleri arasındaki ilişkileri ve onların faaliyetlerini tanımlayan yapısal özellikler olarak temsil edilir. Böylece eski kurumsal kuram alışılmış davranışların zamanla nasıl rutine, kurala ve nihayet kurumsallaşmış yapıya dönüştürülebileceğini, eylemler ve kurumlar arasındaki ilişkiyi açıklamaya odaklanır.

2.1.2. Yeni Kurumsal Kuram

Yeni kurumsal kuram, yukarıda da kısaca bahsedildiği gibi, örgüt kuramlarının çeşitlenme döneminde ortaya atılmıştır. Koşul bağımlılık kuramının yararlandığı ekonomi, doğa bilimlerinin aksine çoğunlukla sosyolojiden yararlanmıştır. Örgütlerin davranışlarındaki değişiklikleri makro düzeyde ve kültürel ve toplumsal bağlamlarda inceleyen kuram, (Tolbert ve Zucker 1983; Haveman 1993; Deephouse 1996; Dacin ve Brown 1997; Brookes vd. 2005) örgüt uygulamalarına kurumsal çevreyi dâhil etmesi sebebiyle, örneğin hastaneler, askeri birimler, üniversiteler veya muhasebe firmaları gibi örgütlerin davranışlarını tanımlamada daha fazla dikkat çekmiştir (DiMaggio ve Powell 1983; Baum ve Oliver 1992; Oliver 1993; Slack ve Hinings 1994; Baum ve Oliver 1996; Oliver 1997; Mizruchi ve Fein 1999). Kuram kapsamında en uygun analizin, aktörlerin rasyonel olarak hareket edemediği veya çıkarlarını tanıyamadığı koşullarda gerçekleştiğini öne sürülür.

1980'lerden sonra en çok tartışılan kuram haline gelen (Özen 2007) yeni kurumsal kuramın temelleri Meyer ve Rowan (1977), Zucker (1977), DiMaggio ve Powell (1983) ile Meyer ve Scott'ın (1983) çalışmalarıdır. Sosyolojiden yararlanması sayesinde kuram, insan varlığından ve düşüncesinden bağımsız bir gerçeklik olamayacağını, gerçekliğin insanlar tarafından sosyal olarak inşa edildiğini savunan sosyal inşa geleneğine dayanmaktadır (Yalçınkaya ve Taşçı 2017: 72). Bu noktadan hareketle koşul bağımlılık kuramının içerisindeki teknik çevre kavramına kurumsal çevre kavramı eklenmiştir (Tayşir 2010: 8). Teknik çevre kavramını tanımlarken, tam rekabet piyasasının sahip olduğu yatırım, üretim ve dağıtım ile ilgili kararların arz ve talebe bağlı olarak alındığı, dolayısıyla mal ve hizmet fiyatlarının serbest fiyat sistemi içinde belirlendiği yapıya sahip çevre varsayımına dayanılmaktadır. Tam rekabet piyasasının özelliklerini taşıyan ve kuruluşların mal ve hizmet ürettikleri sistemlerin verimli ve etkin performansı için ödüllendirildikleri çevre teknik çevre olarak tanımlanmaktadır (Scott ve Meyer 1991: 123; Scott 1991).

Örgütler; güçlü bir teknik çevre karşısında daha zayıf bir kurumsal çevreyle ya da tersine, zayıf bir teknik çevre karşısında rekabetçi bir kurumsal çevreyle karşı karşıya kalabilirler (Tolbert 1985; Scott 1991). Kurumsal çevre, teknik çevrenin yapısının aksine, örgütlerin meşruiyet kazanmak için uymak zorunda olduğu ayrıntılı kurallar ve gereklilikler ile donatılmış çevreleri tanımlamakta olup örgütlerin bu çevrede kendilerini meşrulaştırmak zorundadır (Scott 1991). Kural ve gereklilik ifadesi devletten, meslek örgütlerinden veya yerleşik inanç sistemlerinden

kaynaklanabilir. Kaynağı ne olursa olsun örgütler bu ayrıntılı kurallara ve gerekliliklere uyum sağladıkları takdirde meşruiyet ile ödüllendirilirler. Bu iki çevre birbiri ile çelişen özelliklere sahip gibi görünse de örgütün faaliyet gösterdiği alanda birbirine çok yakın olarak yer alırlar (Scott ve Meyer 1991).

Meyer ve Rowan (1977), eserlerinde modern toplumlarda kökleşmiş ve ussallaştırılmış biçimsel yapıların, aslında toplumsal gerçeklik tarafından kabul görmüş anlayışları yansıttıklarını; bunun yanı sıra, verimlilik kaygısından ziyade örgütsel meşruiyeti ve kaynaklara daha kolay ulaşmasını sağlamak için bulundukları çevrede birer mit işlevi görerek örgütlerin neyi, nasıl yapmaları gerektiği konusunda yol gösteren ussallaştırılmış kurumsal kurallara uymak zorunda olduklarını belirtmektedirler (Aktaran: Özen 2007). Bu davranış biçiminin aslında örgütlerin verimliliklerini arttırmadığını, ancak toplumsal meşruiyetlerini korumak ve içinde bulundukları kurumsal çevre ile ters düşmemek için biçimsel örgüt yapıları ile gerçek iş faaliyetleri arasına mesafe koymayı tercih edecekleri, böylece gevşek bir şekilde bağlanmış sistemlere dönüşeceği belirtilmiştir (Meyer ve Rowan 1977).

Yeni kurumsal kuramın gelişmesine öncülük eden çalışmaların arasında sayılan Zucker'ın (1977) "Kültürel Kalıcılıkta Kurumsallaşmanın Rolü" adlı makalesinde odak noktası örgütlerin yapı ve uygulamalarının kurumsallaşma sürecidir. Bu çalışmada; bireyler düzeyinde kurumsallaşmanın nasıl kavramsallaştırıldığı, kültürel kalıcılığın devamlılık ve sorgulanmama kavramları sayesinde gerçekleştiği, kurumsallaşma arttıkça kültürel kalıcılığın oluştuğu, bu sayede kurumsallaşan toplumsal bilginin dışsal bir gerçeklik kazandığı ve "gerçek" olarak diğer kişilere aktarılıp kalıcı hale geldiği ileri sürülmektedir (Çakar ve Danışman 2012; 265).

Yeni kurumsal kurama önemli katkıları olan çalışmalardan bir diğeri ise DiMaggio ve Powell'ın (1983) "Demir Kafesin Yeniden Değerlendirilmesi: Örgütsel Alanlarda Eşbiçimlilik ve Ortak Ussallık" başlıklı makalesidir. Eşbiçimlilik ve örgütsel alan kavramlarını içeren çalışmada örgütlerin kurumsal çevrelerindeki uymaları gereken kurumların, hem tarihsel süreçte hem de örgütlerin kendi aralarında etkileşerek oluştuğu belirtilmiştir. Kurumsal kuramın gelişmesinde katkısı olan diğer önemli çalışma da Meyer ve Scott'un (1983) "Örgütsel Çevreler: Tören ve Ussallık" adını taşımaktadır. Bu çalışmanın kurama önemli katkısı, teknik ve kurumsal çevre kavramlarına getirdiği bakış açısidir. Yazarlara göre, örgütün bulunduğu çevrede yer alan kurumsallaşmış teknolojik bir uygulamanın örgüt tarafından kullanılması her

zaman kurumsal nedenlere dayandırılmayacağı, gerçekten teknik anlamda etkin ve verimlilik nedeniyle örgüt tarafından kullanılabileceği belirtilmiştir.

Örgütün teknik çevresini temel alan kuramlardan ziyade kurumsal çevresini temel alan kurumsal kuram, örgütler için eylemsizlik içerisinde bulunan, izleyici rolünü uygun görmektedir. Örneğin; Meyer ve Rowan (1977) kurumsallaşma derecesi yüksek olan çevrelerde faaliyet gösteren örgütlerin, etkililik kıstasını dikkate almayarak dış çevre tarafından “meşru” olarak kabul edilmiş unsurları, uygulamaları bünyelerine kattıklarından söz ederler. DiMaggio ve Powell (1983) ise, bahse konu eylemsizlik hareketini, kurumsal çevrelerin güçlenmesi ile birlikte, örgütlerin teknik çevrelerinin baskılarından belli ölçülerde kurtulan ancak bu sefer de kurumsal çevrenin demir parmaklıkları arasına hapsolan birer mahkûm ifadesiyle açıklarlar.

Kurumsal kuramın temelini oluşturan bu çalışmalarda bilim insanları örgütlerin kurumlar tarafından uygulanan baskılara uyum sağladığını belirtmişlerdir. Meyer ve Rowan'a (1977) göre, önde gelen kurumsal kurallar, düzenlemeler, prosedürler ve süreçler rasyonelleştirilmiş mitler olarak hareket eder. Meşruiyet kazanmak, bilgi edinmek, daha dengeli hale gelmek ve hayatta kalma olasılığını artırmak için bu rasyonelleştirilmiş mitlerin bir örgüte dâhil edilmesi istenmektedir. Diğer bir ifadeyle, örgütlerin kurumlara uymalarının asli sebebi toplumsal olarak kabul edilebilme yani meşru olma kaygısıdır. Örgütlerin bu kaygıyı taşımalarının altında yatan sebep ise hayatta kalmak için örgütlerin ihtiyaç duydukları kaynaklara ulaşma imkânını kolaylaştırmasıdır. Böylece meşruiyet kazanamamış olan örgütlerin hayatta kalma ihtimali azalmaktadır.

Yeni kurumsal kuramın önem arz eden öğelerinden olan meşruiyet; kuram için önemli ancak geniş kapsamlılığı nedeniyle de biraz da olsa belirsiz bir kavramdır. Sahip olduğu belirsizlik nedeniyle yeni kurumsal kuram çalışmalarında sıklıkla yer almasına rağmen farklı tanımlamalara sahiptir. Kuram kapsamında önemli çalışmaları bulunan Scott (1995: 45-47), normatif, düzenleyici ve bilişsel olmak üzere üç farklı meşruiyet kavramından bahsetmiş; sosyal değerlerle tutarlı eylemleri ‘normatif meşruiyet’, uygulamayı destekleyici eylemleri ‘düzenleyici meşruiyet’, geniş inanç sistemleri ile eylemlerin bir bütün halinde olmasını ise ‘bilişsel meşruiyet’ olarak tanımlamıştır. Scott’un Meyer ile birlikte yapmış olduğu çalışmada (1983) meşruiyet; kültür olgusuna vurgu yapılarak işlerin nasıl yapılması gerektiğini veya tipik olarak nasıl yapıldığının bilindiği ortak bir kültürel çerçeveye işaret ederek “örgütün varlığını açıklayan kültürel unsurların varlık derecesi” olarak tanımlanmıştır.

Suchman tarafından “sosyal olarak inşa edilmiş normlar, değerler, inançlar ve tanımlar sisteminde bir örgütün faaliyetlerinin arzu edilen, doğru ve uygun olduğu genel algısı veya varsayımı” olarak tanımlanan meşruiyet nesnel olarak sahiplenilir, ancak öznel olarak yaratılır yani bütün olarak kabul edilir (1995: 574). Suchman tarafından pragmatik, ahlaki ve bilişsel olarak üzere üç çeşit meşruiyet türü tanımlanmıştır. ‘Pragmatik meşruiyet’, örgüt eylemlerinin, en yakın izleyicilerinin bulunduğu ve etkili olduğu çevreye ve kendi çıkarlarına uygun olmasıdır. ‘Ahlaki meşruiyet’, örgütün ve faaliyetlerinin olumlu bir normatif değerlendirmesini yansıtmakta olup eylemin doğru olup olmadığı ile ilgilidir. Son olarak ‘bilişsel meşruiyet’ ise kanıksanmış kültürel açıklamalara dayalı uygunluktur (1995:577-580).

Yeni kurumsal kurama göre meşruiyet inşası genellikle proaktif bir girişimdir, çünkü yöneticiler planları ve meşrulaştırma ihtiyacı hakkında önceden bilgi sahibidir. Dolayısıyla örgütler; örgütün mevcut çevresinde önceden var olan örgütlerin diktelerine uyma çabaları ile veya yeni meşrulaştırıcı inançlar yaratarak çevresel yapıyı manipüle etme çabaları ile meşruiyet yaratırlar (Scott ve Meyer 1991: 123). Meşruiyet kavramı sadece yasalara uygunluk değil; örgütün içinde bulunduğu toplumun normlarına, inançlarına ve değerlerine uygun olma derecesidir (Suchman 1995: 575). Aynı kurumsal çevrede yer alan örgütler, benzer kurumsal baskılara maruz kalacağı için meşruiyet kazanmak adına benzer davranışları, yapıları sergileyecek ve sonuç olarak rasyonelleştirilmiş mitlere uygunluk ile örgütler eş biçimli hale gelecektir (Haveman 1993; Slack ve Hinings 1994; Scott 1995; Deephouse 1996; Mizruchi ve Fein 1999; Boxenbaum ve Jonsson 2015: 78). Kurumsal çevre ile eşbiçimlilik, bir örgüt için önemli sonuçlara neden olur. Örgütler, örgütsel verimliliği dikkate almak yerine yapılarını meşru kurumsal çevre lehine uyumlaştırırlar ve örgütsel benzerlik, meşruiyet arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkar (Meyer ve Rowan 1977).

Eşbiçimlilik; belirli bir çevre veya bir topluluk içinde aynı çevresel koşullarla karşı karşıya kalan birimlerin birbirine benzemeye zorlandığı bir süreçtir (DiMaggio ve Powell 1983: 149); ve sektörel, ulusal ve hatta uluslararası düzeylerde oluşmaktadır (Meyer 1994: 31). Eşbiçimliliğe neden olan kurumsal baskıları inceleyen Meyer ve Rowan (1977), DiMaggio ve Powell (1983) ve Scott’un (1995) çalışmaları sonucunda, farklı türde kurumsal eşbiçimliliklerin ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır: bunlar ‘zorlayıcı eşbiçimlilik’, ‘normatif eşbiçimlilik’ ve ‘öykünmecî eşbiçimlilik’tir. Zorlayıcı eşbiçimlilik, örgüte dayatılan kurumsal kurallara, yasaklara ve düzenlemelere örgütsel uyumu gerektirir. Örgütler kurumsal kaynakların / aktörlerin

koydukları kurallara, yasaklara ve düzenlemelere uyum sağlayarak kredibilite, statü ve meşruiyet kazanırlar (DiMaggio ve Powell 1983: 150). Bu tür eşbiçimlilik, örgütün bağlı olduğu kaynaklara ulaşmak için yine örgütün bağlı olduğu meşrulaştırılmış kurumlar tarafından uygulanan güçten kaynaklanır. Bu çeşit baskıların en etkili olanı yasalardır. Bahse konu baskılar aynı zamanda hükümetten, içinde bulunduğu örgütsel alandaki diğer örgütleri etkisi altına alan büyük ölçekli örgütlerden, sözleşmelerden, finansal raporlama gereklerinden ve kültürel beklentilerden kaynaklanabilir (Chuang vd. 2000: 17). Burada önemli olan güç farklılığıdır. Daha önce Meyer'in (1994) de çalışmasında bahsettiği şekilde baskıların kaynağı her zaman yerel bağlamda olmayabilir. Örgütsel yapı ve uygulamalar, uluslararası nitelikteki baskılardan da etkilenmektedir. Örneğin gümrük tarifeleri ve dış ticaret konusundaki uluslararası çerçevenin (The General Agreement on Tariffs and Trade - GATT- Tarifeler ve Ticaret Genel Sözleşmesi gibi), transfer yoluyla örtülü kazanç dağıtımı müesseselerinin uygulanması, uluslararası nitelikte zorlayıcı baskıların sonucudur (Mavima ve Chackerian 2001: 95).

Normatif eşbiçimlilik; profesyonelleşmenin getirdiği bir sonuç olarak literatürde yerini almaktadır (DiMaggio ve Powel 1983: 152). “Örgütler açısından arzulan nedir?”, “İyi olan nedir?”, “Hangi davranış iyi olarak kabul edilir?” sorularıyla ilişkili olan normatif eşbiçimlilikte meşruiyetin etik unsurunu da vurguladığından, örgütlerin normlara uyum sağlamaları kredibiliteleri ve marka değerleri açısından hayati önemdedir. Örgütsel bir çevrenin üyeleri, kolektif olarak çalışmalarının tamamlandığı yöntemleri ve koşulları benimsemeye ve bunlara bağlı kalmaya zorlanırlar, aksi takdirde istikrarları ve sürdürülebilirlikleri tehlikeye girebilir, hatta bu durum bazı cezalar ve/veya ek masraflar da getirebilir. Burada; herhangi bir mesleğin mensubu olan kişilerin mesleki özerklik sağlamak amacıyla iş süreçlerinin koşul ve yöntemlerini belirlemek üzerine oluşan kolektif çaba sayesinde profesyonelleşme sağlanır (Larson 1977: 31).

Öykünmecilik eşbiçimlilik, zorlayıcı eşbiçimliliğin ana kaynağı olan otoriteden ve normatif eşbiçimliliğin ana kaynağı olan profesyonelleşmeden daha farklı olarak, benzer veya başarılı kuruluşların örgütsel alanda taklidini tanımlar. Örgütsel alanda belirsizliğin olduğu durumlarda, örgütler kendilerine diğer örgütleri model olarak seçebileceği gibi (DiMaggio ve Powell 1983: 151) eşbiçimlilik araştırma-geliştirme maliyetlerinin ekonomikleştirilmesinden veya sınırlı rasyonaliteden de kaynaklanabilir (March ve Simon 1958). Örgütlerin, kurumsal baskılara uymayı

faydalı olarak algıladığı bir çevrede kurumsal baskılara uyum; bir örgüte meşruiyet, sosyal statü, bağlılık ve sadakat artışını sağlayabilir ve uyum önemli kaynaklara, profesyonellere ve çalışanlara erişim sağlar (Meyer ve Rowan 1977; DiMaggio ve Powell 1983; Scott 1995).

2.2. KURUMSAL MANTIK

Kurumsal mantık yaklaşımı, 1970’lerde gelişmeye başlayan kurumsal kuram ve analizin ana temalarından biridir ve yeni kurumsal kuramın, kendisini önceleyen eski kurumsal kuramdan farklılaşma çabası içinde, meşrulaştırma ve yeniden üretim süreçlerine yönelmesinin bir sonucu olarak kurumların yaratma-sürdürme-değiştirme eylemlerinin incelenmemiş yönünü ele alarak kuramı geliştirmeye çalıştığı vurgulanmıştır (Özen 2007: 284-289). Mantık, “akıl yürütmenin içinde yer aldığı bir çerçeve oluşturan, altında yatan, derinlemesine tutulan ve genellikle incelenmemiş varsayımlardır” (Horn 1983; Suddaby ve Greenwood 2005). Mantıktaki bakış açısı, “aktörlerin anlamlandırma seçimlerini koşullandıran ve eylemi motive etmek için kullandıkları kelime dağarcığını ve benlik ile kimlik duygularını içeren” referans çerçevelerini içerir (Thornton vd. 2012: 2).

Kurumsal kuram bağlamında yapılan çalışmalarla elde edilen bilgilerin ışığında, örgüt ve yönetim araştırmalarında yenilikler ortaya çıkmış, yapılan bu yeni çalışmalarda, kurumsal kuram çalışmalarının odak noktası olan meşruiyet ve eşbiçimlilik kavramlarından uzaklaşarak aynı örgütsel alan içinde birbiri ile ayrıştıran, çatışan çoklu uygulama ve inançlara yönelik araştırmalar gözlemlenmiştir (Thornton ve Ocasio 2008). Bu ekseninde yapılan çalışmalar sayesinde aktörlerin anlam dünyalarının, inanç sistemlerinin ve bilişsel düşünce yapılarının kurumsal çevreye nasıl yansıdığını, kurumsal çevrenin aktör düşünce sistemini ve anlam dünyasını şekillendirmedeki rolünü, diğer bir deyişle aralarındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak mümkün hale gelmiştir. Bu nedenle araştırmacılar, Alford ve Friedland (1985) tarafından belirli bir örgütsel alan içerisindeki birbiri ile çatışan çoklu uygulamaları ve inançları açıklamak için ortaya attığı kurumsal mantık kavramına yönelmişlerdir. Dolayısıyla kurumsal kuramın meşrulaşma ve yeniden üretim süreçlerine yoğunlaşan bakış açısının yerine kurumsal çeşitlilik ve çatışma, devlet ve profesyoneller dışındaki elitlerin ve siyasal süreçlerin kurumları yaratma, sürdürme ve değiştirmeye dönük eylemlerinin göz önüne alındığı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Özen 2007: 284-289).

İlk adımlarının Alford ve Friedland (1985) tarafından “Teorinin Güçleri: Kapitalizm, Devlet ve Demokrasi” isimli çalışmalarıyla atıldığı ve modern batılı toplumların kurumlarına özgü çelişen uygulamaları ve inançları tanımlamak için kullanılan kurumsal mantık kavramı, yine aynı yazarlar tarafından “sosyal gerçeklikleri anlamlandırmak için bireyler tarafından üretilmiş varsayımlar, tarihsel örüntüler, değerler, inançlar ve kurallar” olarak tanımlanmıştır. Yazarlar; kapitalizmi, devlet bürokrasisini ve politik demokrasiyi birbiriyle çelişen kurumsal düzen olduğunu ve bu kavramların bireylerin politik mücadelelerle nasıl uğraşacaklarını biçimlendiren farklı uygulamaları ve inançları kapsadığını ifade etmişlerdir. 1991 yılında yayımladıkları makalede; kurumsal mantık kavramını geliştirerek bireyler, örgütler ve toplumlar arasındaki karşılıklı ilişkiyi incelemişlerdir (Friedland ve Alford 1991: 243). Kurumları ise somut uygulamalara ve sembolik sistemlere köklenmiş örgütler üstü eylem desenleri olarak tanımlamış ve bu köklenmelerin bireylerin ve örgütlerin kendi somut yaşamlarını üretmeleri, çoğaltmaları ve kendi deneyimlerini anlamlı hale getirmeleri sonucunda oluştuklarını ifade etmişlerdir (Thornton ve Ocasio 2008: 101).

Kurumsal mantık kavramı Friedland ve Alford (1991) tarafından hem örgütleri hem de bireyleri içeren bir kurumsal kuram olarak ortaya atılmıştır. Yazarlar makalelerinde, kurumsal değerlerin hem bireylerin hem de örgütlerin davranışlarını etkilemesi nedeniyle ‘toplumdan geri çekilen’ kuramların bireylerin davranışlarını ve örgütlerin yapısını açıklayacağını savunmuşlardır. Bu nedenle, çıkarların kurumsal olarak nasıl şekillendiğini açıklamak için aktörler sosyal bağlamları içinde tanınmalıdır. Friedland ve Alford (1991) kurumsal mantık kavramını ortaya koyarlarken makro-yapısal perspektifleri ve rasyonel seçim kuramlarının kullanımını reddetmiştir. Batı toplumunu “kapitalist piyasa, bürokratik devlet, demokrasi, çekirdek aile ve Hristiyan dininden” oluşan kurumlar arası bir sistem olarak kavramsallaştıran Friedland ve Alford (1991: 323) toplumun, “birbirine bağımlı ve aynı zamanda çelişkili” (1991: 250) çoklu kurumsal mantıktan oluştuğunu, yani birkaç kurumsal mantığın “var olduğunu” ve çoğu zaman çatışma halinde olabileceğini savunmuşlardır.

Friedland ve Alford tarafından (1991) çağdaş kapitalist Batı’nın merkezi kurumları olarak tanımlanan bahse konu beş kurum; bireysel tercihleri, örgütsel çıkarları ve bunlara ulaşabilecekleri davranış repertuarını şekillendirir. Bu kurumlar potansiyel olarak çelişkilidir ve bu nedenle bireyler ve kuruluşlar için birden fazla mantığı kullanılabilir hale getirir. Kişiler ve kuruluşlar bu çelişkileri istismar ederek

toplumun kurumsal ilişkilerini dönüştürürler, bireysel tercihleri ve örgütsel çıkarları, bu tercihlerin ve çıkarların yerine getirilebileceği davranış repertuarını şekillendirirler (1991: 232-233). Bu nedenle, örneğin, bürokratik devletler, kararlarını meşrulaştırmak ve dış siyasi ortama karşı bir tampon oluşturmak ve rutinleştirmek için demokratik mekanizmalara bağımlı olabilir, ancak demokratik prosedürlerin genişletilmesi, ister tutarlı politikaların benimsenmesinde olsun ya da devletler arasındaki ilişkilerde güç kullanımı olsun, rasyonel bürokrasinin tutarlılığını baltalamakla tehdit eder. Aynı şekilde kapitalist piyasalar, işgücü sağlama maliyetlerini en aza indirmek için ailelere bağımlı olabilir, ancak aynı zamanda emek piyasası, ailelerin yeniden üretimi destekleme kapasitesini azaltabilir. Bunlar sadece örneklerdir, ancak bize, toplumumuzdaki en önemli siyasi çatışmaların temelinde kurumsal çelişkilerin yattığını düşündürür; toplumun kurumsal yapısı bu politikalar aracılığıyla dönüştürülür (Friedland ve Alford 1991: 266).

Friedland ve Alford'un çekirdek aile mantığında meşruiyetin kaynağı koşula bağlı olmayan sadakat, otoritenin kaynağı ataerkil hâkimiyet ve kimliğin kaynağı ise aile itibarı ve baba-oğul ilişkileridir. Din mantığına göre meşruiyetin kaynağı toplumdaki kutsallık, yetkinin kaynağı peygamber gücünün kişisel karizması ile rahiplik statüsü ve kimliğin kaynağı tanrı ile mesleki işbirliğidir. Bürokratik devlet mantığında meşruiyetin kaynağı demokratik katılım, yetkinin kaynağı partiler arası bürokratik üstünlük ve kimliğin kaynağı sosyal ve ekonomik sınıflar şeklinde ifade edilmektedir. Kapitalist piyasada meşruiyetin kaynağını hisse fiyatları, yetkinin kaynağını ise hissedarların aktifliği oluşturur. Kimliğin kaynağı ise belirsizdir. Thornton vd. (2012) tarafından revize edilerek “şirket”e dönüştürülen demokraside meşruiyetin kaynağı firmanın pazardaki yeri, yetkinin kaynağı üst yönetim ve kimliğin kaynağı bürokratik roller olarak görülmektedir. Sırasıyla sayılan her mantık, kendi örgütlenme ilkelerini oluşturan farklı ve çoğu zaman çatışan kültürel semboller ve maddi uygulamalarla tanımlanır. Bu düzenleme ilkeleri, sektör katılımcıları için güdünün sözcük dağarcıklarını, eylemin mantığını ve benlik duygularını ortaya koyar (Friedland ve Alford 1991).

Thornton ve Ocasio (1999: 804) kurumsal mantığı, “bireylerin maddi varlıklarını ürettikleri ve yeniden ürettikleri, zaman ve mekânı düzenledikleri ve onlara anlam kattıkları maddi pratiklerin, varsayımların, değerlerin, inançların ve kuralların sosyal olarak inşa edilmiş tarihsel kalıpları” olarak tanımlamaktadır. Kurumsal mantık perspektifiyle daha önceki araştırmalar, belirli bir alanın sınırları içinde ‘örgütsel

gerçekliğin nasıl yorumlanacağını, uygun davranışı neyin oluşturduğunu ve nasıl başarılı olunacağını' (Thornton 2004: 70) tanımlamış ve analiz etmiştir. Takip eden dönemlerde yapılan çalışmalar farklı mantıkların bir arada var olduğunu vurgulamış ve kurumsal değişim genellikle bir baskın mantıktan diğerine hareket olarak açıklanmıştır (bkz. Purdy ve Gray 2009; Dunn ve Jones 2010; Fincham ve Forbes 2015). Lindberg (2014), Pache ve Santos (2010) ve Reay ve Hinings (2009) gibi araştırmacılarla paralel olarak, organizasyonları bir arada var olan kurumsal mantıkların – yerel, gömülü anlamlarla birlikte – çeşitli yerel uygulamalar ürettiği sonucuna varmıştır.

Kurumsal mantık perspektifinin yeni kurumsal kuram ile ortak yönleri olsa da, farklılıklar da içermektedir. Yeni kurumsal kuramın ilk versiyonlarında, kurumların aktörlerin davranışları üzerinde güçlü ve görünmez kısıtlamalar uyguladığı vurgulanırken ana odak noktası, rutinler ve eşbiçimlilik üzerine olup aktörlerin davranışları daha çok veri kabul edilmiştir. Örneğin, DiMaggio ve Powell (1983), kurumsallaşmanın özünün örgütsel alanların yapılanmasından kaynaklandığını ve aktörlerin çıkarlarından ayrılabilceğini öne sürmüşlerdir. Friedland ve Alford (1991), bunun yerine, kurumsallaşmanın özünün toplumsal bir seviyeden kaynaklandığını ve farklı kurumların sosyal davranış kurallarını tanımlayan farklı kurumsal mantıkları olduğundan, bir alanın özelliklerinin bağlamından ayrılamayacağını ifade etmişlerdir. Böylece; birey, örgüt ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemeye olanak sağlayacak şekilde geliştirilen bu yaklaşım ile kurumların davranışını sınırlandıran ve aynı zamanda da aktöre hareket alanına ilişkin ihtiyaç duyduğu kaynakları sunan doğasına dikkat çekmişlerdir (Duman 2017: 416).

Zamanla, yeni kurumsal kuramcılar, kurumların davranışları kısıtlamadığını, aslında insan davranışlarının sonucu olduğunu ve aktörler tarafından oluşturulduğunu kabul etmiştir. Bu değişim ışığında, kurumsal mantık kavramı, kurumsal çatışmalara ve kurumsal olayların zaman içinde nasıl şekillendiğine ve değiştiğine ilişkin olası açıklamalar sunmuştur (Cloutier ve Langley 2013: 365). Kurumsal kuram ile tutarlı olarak, kurumsal mantık perspektifi, kurumları tarihsel durumları olarak ele alır. Kurumsal mantığın ortaya çıkan, yeniden ortaya çıkan ve değişen olarak tanımlanabilen kuramsal anlayışı, tarihsel durumsallık varsayımına dayanmaktadır (Thornton vd. 2012).

Mantığın durumsal olarak anlaşılması, farklı düzeylerde mantığın varlığına ve etkisine ilgi duymaya yol açmıştır. Friedland ve Alford (1991), toplumu yeterince

anlamak için herhangi bir sosyal kuramın üç farklı analiz seviyesinde çalışması gerektiğini ve bunun kurumsal seviye, örgütsel seviye ve bireysel seviye olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle, kurumsal mantık perspektifi, kurumların birden çok düzeyde faaliyet gösterdiği ve aktörlerin daha yüksek düzeylerde iç içe geçtiği varsayımına dayanmaktadır. Gerçekte, her bir düzey diğerlerinin içinde yer alır ve hiçbir düzey bir diğerinden önemli veya ayrıcalıklı değildir. Ancak Friedland ve Alford (1991) çoklu seviyeleri tanımanın önemini vurgulasa da, ana odakları toplumsal düzeyde mantığın bireyleri ve örgütleri nasıl etkilediğidir.

Ancak en önemlisi, Freidland ve Alford'un fikirlerinden geliştirilen kuramın çok daha geniş kapsamlı olduğu ve kurumsal mantıkların artık farklı seviyelerde geliştiği düşünülmektedir (Thornton ve Ocasio 2008). Kurumsal mantığa ilişkin mevcut literatürde araştırmalar ilgileri ve odak noktaları farklı düzeylerde olsa da, ampirik literatür kurumsal mantık kuramında öncelikle alan düzeyine odaklanmaktadır (Cloutier ve Langley 2013). Bu çalışmalar çoğunlukla kurumsal değişim süreciyle ilgilenir, alan düzeyindeki kurumların temeli olarak hizmet eden mantıkları belirlemeye çalışır ve bu mantıkların tarihsel olarak nasıl olumsal olduğunu araştırır. Başka bir ifadeyle, bu literatür çoğunlukla yatay karmaşıklığa odaklanmıştır ve bu nedenle dikey karmaşıklığı ve mantığın çoklu düzeylerde nasıl iç içe geçtiğini gözden kaçırmıştır (Greenwood vd. 2011).

Bunun bir sonucu olarak, bu bakış açısıyla yapılan ampirik çalışmaların çoğu, toplumsal düzeydeki mantıklar ile alan düzeyindeki mantıklar arasındaki ilişkiyi olduğu gibi kabul etmiştir (Cloutier ve Langley 2013). Bu literatürde yapılan çalışmaların bazıları, örgütsel seviyenin karmaşıklığını anlamak için alan seviyesinin anlaşılması gerektiğini iddia ederek çoklu seviyeleri tanımanın önemini vurgulamaktadır (Greenwood vd. 2011). Bununla birlikte, diğer çalışmalar da bir alan düzeyinde çoklu mantığa odaklanmanın, uygulamaların dinamiklerinde yeni anlayışlar sağlayacak olan çoklu kurumsal rasyonalite biçimlerine (yani yatay karmaşıklık) odaklanmayı getirebileceğini iddia etmektedir (Lounsbury 2008). Ayrıca, bazıları farklı örgütlenme biçimlerine ve kendi başına örgütlerden ziyade örgütler ve kurumlar arasındaki karşılıklı ilişkilere daha fazla odaklanma gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunun nedeni, örgütlerin sosyal ve yasal olarak inşa edilmiş bir tür sosyal düzen olması ve bu nedenle toplum içinde kolektif bir aktör olarak rolleri için tanınmaları gerektiğidir (Meyer ve Höllerer 2014: 1225). Bununla birlikte, Greenwood vd. ise (2014), örgütlerin farklılıklarının göz ardı edilmemesi gerektiğini iddia ederek,

kurumsal çalışmalarda odağın yeniden dengelenmesine ihtiyaç olduğunu vurgulamışlardır.

2.3. KURUMSAL MANTIKLARIN DEĞİŞİMİ

Araştırmalar, kurumsal mantığın sabit olmadığını, aksine değişime açık olduğunu göstermiştir (örneğin, Thornton ve Ocasio 2008; Reay ve Hinings 2009; Gawer ve Phillips 2013). Dolayısıyla yüksek düzeyde meşrulaştırılmış kurumsal mantıklar bile, onları destekleyen uygulamaların ve kimliklerin değişkenliği nedeniyle değişebilir (Thornton ve Ocasio 2008; Lok 2010). Mantıklar değiştikçe, örgütlerin de bu değişikliklere cevap vermesi gerekir (Greenwood vd. 2010; Gawer ve Phillips 2013). Bu nedenle, kurumsal örgütlerde sürdürülebilirliğin ortaya çıkışının, baskın kurumsal mantığın sürdürülebilirliğe doğru dönüştürülmesiyle bağlantılı olması muhtemeldir (Howard-Grenville vd. 2014: 621).

Mevcut araştırmalar, baskın kurumsal mantıkta meydana gelen değişimler için üç farklı açıklama belirlemiştir: rekabet eden mantıklar, sosyal hareket girişimleri ve ilgili alan değişiklikleri ile güçlü aktörlerin etkisi. Kurumsal değişimi baskın mantıktan diğerine geçiş olarak tanımlayan geniş bir çalışma alanı bulunmaktadır (örneğin, Marquis ve Lounsbury 2007; Kraatz ve Block 2008; Reay ve Hinings 2009). Bu süreç genellikle birden fazla kurumsal mantık arasındaki çekişme (Scott 1995), rekabet (Hoffman 1999) veya çatışma (Kraatz ve Block 2008) ile karakterize edilir. Eğer örgütler, rekabet eden mantıklar arasındaki bu rekabeti yöneteceklerse, genellikle farklı kurumsal mantıklardan unsurları birleştiren (örneğin, örgütsel seviyede her bir mantıktan alınan bozulmamış unsurları seçici olarak birleştirerek) hibrit organizasyonlar inşa edeceklerdir (Pache ve Santos 2013: 973; Besharov ve Smith 2014: 375-376).

Diğer çalışmalar, toplumsal hareket girişimlerinin ve ilgili alan değişikliklerinin rolünü vurgulamaktadır (örneğin, Davis vd. 2005; Schneiberg ve Lounsbury 2008; Berman 2012). Toplumsal hareketler, ya kurumsal alanda değişiklikler yaratarak mevcut düzenlemeleri, anlamlandırmaları ve diğer kurumsal süreçleri bozan unsurlar olarak ya da alan içinde egemen mantıkta değişikliğe yol açarak yeni yollar kuran kurumsal güçler olarak görülür (Schneiberg ve Lounsbury 2008). Kurumsal kuram, bir alandaki kurumların zamanla eşbiçimli hale geldiğini ve benzer süreç ve yapıları benimsediğini savunduğundan, kurumsal alanlar, sosyal yapıların pratiklerinin gerçekleşmesine izin verdiği ve sırayla bu uygulamaların hayata

geçirilmesiyle şekillenen sosyal alanlar olarak kavramsallaştırılır (DiMaggio ve Powell 1983; Bourdieu 1984).

Ayrıca, güçlü aktörler, kurumsal mantıkları değiştirme süreçlerinde önemli bir itici güç olarak kabul edilmektedir çünkü değerleri ve inançları baskın kurumsal mantıklara yansıtılmaktadır (DiMaggio ve Powell 1983). Dolayısıyla kurumsal değişim, değişim stratejileri geliştirmek için bağlam hakkındaki bilgilerini kullanan örgüt içindeki aktörler (Battilana 2006) ve baskın kurumsal değişimin değiştirilmesini kolaylaştıran dış aktörler tarafından yönlendirilebilir (Hoffman 1999; Greenwood ve Suddaby 2006; Tan ve Wang 2011). Buna ek olarak, kurumsal girişimciler, çıkarlarını destekleyen kaynaklara erişimi olan aktörler olarak, baskın kurumsal mantığı değiştirebilirler (Thornton ve Ocasio 2008). Bu nedenle, belirli tipik özellikler, değişim sürecinin anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu tipik özelliklerden bazıları ekonomik sistemler, kimlik kaynakları, meşruiyet kaynakları, otorite kaynakları, misyon temelleri, dikkat temelleri, strateji temelleri, yatırım mantığı, yönetim mekanizmaları, kurumsal girişimcilik, olay sıralaması ve yapısal örtüşmeyi içerir (Thornton vd. 2005).

Yukarıda belirtilen tüm tipik özellikler kurumsal mantık tanımına dâhil edilmektedir. Bununla birlikte, konuyla ilgili araştırmaların çoğu, son üç kavramın (kurumsal girişimcilik, yapısal örtüşme ve olay sıralaması) kurumsal mantık kavramının net bir şekilde anlaşılması için yeterli olduğunu, bahsedilen üç kavramın diğer kavramları (örneğin strateji temelleri ve meşruiyet kaynağı gibi) içerdiğinden bahsetmektedir (Thornton vd. 2005; Thornton ve Ocasio 2008). Bu üç faktör ve diğer değişim mekanizmaları birbiriyle bağlantılıdır ve kurumsal mantık gelişiminde birbirini etkiler ki bu nedenle, bu üç yöne odaklanmak, alanda kimliğin yaratılmasını, yani bir kurumsal mantık oluşumunu destekler. Aynı zamanda, araştırmacıların gözlemledikleri rekabet eden kurumsal mantıklar kavramı da çoğunlukla bir değişim durumunun nedeni veya sonucu olması nedeniyle kurumsal değişimin dördüncü mekanizması olarak tanımlanmıştır. Thornton vd. (2005), toplumun her kesiminin kurumsal mantığını, onu oluşturan örgütsel yapıların bir vizyonu olarak yorumlar. Kurumsal mantık, örgütsel alanın tam temsilidir ve paylaşım ve etkileşim kavramlarını onaylar. Bu kavramlar, karşılıklı etkiyi içeren dinamik bir örgütsel alanın (Friedland ve Alford 1991) varlığına işaret edebilir. Böylece, iki mekanizma (kurumsal girişimciler ve yapısal örtüşme) “daha sonra başkaları tarafından tarihsel olayların

sıralamasında güçlendirilen bilişsel şema ve kültürel modellerin yeniden birleştirilmesi için fırsat ve araçlar sağlar” (Thornton vd. 2005: 129).

İlk değişim mekanizması olan kurumsal girişimcilik, kurumsal değişime katkıda bulunan bireyleri veya örgütsel aktörleri ifade eder (DiMaggio 1988). Bu aktörler, yeni uygulamalar getirerek sektörlerinde sadece maddi değil aynı zamanda sembolik olarak da yeni yollar oluşturabilirler (Thornton vd 2005). Kurumsal girişimci; değişim yaratırken yeniliklerle birlikte hikâye anlatıcılığı (Zilber 2006), retorik stratejiler (Suddaby ve Greenwood 2005; Jones ve Livne-Tarandach 2008) ve araç kiti yaklaşımları (Swidler 1986; Boltanski ve Thevenot 2006) gibi sembol ve uygulamalardan yararlanarak yeni uygulamalar geliştirilmesini mümkün kılması sebebiyle değişim için bir teşvik sağlar. Örneğin; Suddaby ve Greenwood (2005), muhasebe alanındaki örgütsel biçimler üzerine yaptıkları çalışmada, kurumsal girişimcilerin, geçerli sembolleri ve uygulamaları yeniden yorumlamak ve manipüle etmek için “retorik stratejileri” nasıl kullandıklarını göstermişlerdir. Finans alanında “Big Five” olarak geçen büyük muhasebe/denetim firmalarından birinin bir hukuk firmasını satın almasını takip eden süreçte çok bölümlü yapıya geçilmesine neden olması ve örgütlerin uzmanlık alanlarında teklikten daha geniş alanlarda uzmanlaşmaya geçilmesini inceleyen çalışma; kurumsal girişimcilerin, önceki kurumsal mantığa gömülü çelişkili anlamları açığa çıkardıktan sonra bu anlamların seçilen yönlerini daha geniş kültürel şablonlara içsel olarak tutarlı bir şekilde bağlayarak mantığı değiştirmek için dili nasıl kullandıklarını göstermiş ve kurumsal girişimcilerin, örgütsel biçimlerin meşruiyetini tanımlayan baskın kurumsal mantığı onaylamak veya itibarsızlaştırmak için retorik stratejiler veya “kurumsal sözlükler” kullandığı belirtilmiştir.

Ancak literatürde ifade edildiği gibi kurumsal girişimciler kahraman olarak görülmemelidir; bunun yerine, kurumsal mantıklardaki çelişkileri algılayan, kültürel sembolleri ve uygulamaları bir kurumsal düzenden diğerine ithal/ihraç ederek sosyal ilişkileri manipüle eden (Thornton ve Ocasio 2008) değişimin etkili vekilleridir (Battilana vd. 2009). Khan vd.’nin 2007 yılında yapmış olduğu çalışma, bu sonucu destekleyen bir sonuca varmaktadır. 6 Nisan 1995’te Sialkot’taki futbol topu endüstrisi hakkında kurumsallaşmış hale gelen çocuk işçiliğine dair CBS haber belgeselinin yayınlanmasının ardından konu küresel bir sorun haline gelmiş, ardından çocuk işçi çalıştırılması sonlandırılmıştır. Ancak, anneleriyle birlikte çalışmaya giden çocukların artık çalıştırılmaması, zaten kolay işgücüne katılamayan kadınların da işi

bırakmalarına ve bunun sonucu olarak aileleri daha derin bir yoksulluğa sürükleyerek işgücünü bırakmak zorunda kalması, neredeyse farkedilmeyen ayrıntılar olarak literatürde yerini almıştır.

İkinci değişim mekanizması olan yapısal örtüşme, kuralların ve örgütlerin yapıların değiştirilmesini veya yeni bir mantığa göre işlevdeki bir değişikliği ifade eder. Thornton ve Ocasio'ya (2008) göre, eğer yapısal değişim melezleşmede olduğu gibi daha önce farklı olan bireysel roller, örgütsel yapılar ve işlevler bir araya gelmeye zorlandığında veya farklı bir mantığa dayanıyorsa, örgütte veya örgüt alanı içinde çelişkiler ortaya çıkmaktadır (Thornton 2004). Mekanizmalar birbiriyle etkileşim içinde olduğu için bu, kurumsal girişimcinin harekete geçmesi için uygun bir andır. Yapısal değişimin örgütsel alanda da etkisi vardır ve bu da kurumsal mantık oluşumuna katkısını gösterir. Greenwood ve Suddaby (2006), iş hizmetleri alanındaki çok disiplinli uygulama olan öncü yeni bir örgüt biçimine ilişkin analizlerinde, farklı alanlarda faaliyet gösteren örgütlerin birbirleri arasında bir bağlantı kurması sonucu birbirleri ile rakip ve çelişen mantıkların ortaya çıkmasına neden olan seçkin örgütleri yapısal örtüşme olarak incelemektedir. Yazarlar, çalışmalarında; çoklu ve farklı örgütsel alanlarda kurumsal mantıklarla temasın, aktörlerin kısıtlamalarını ve yerleşikliğini azaltan ve merkezi aktörlerin kurumsal girişimciler haline gelmesini sağlayan mantıklardaki çelişkilerin farkındalığını ve deneyimlerini arttırdığını savunmuşlardır.

Son mekanizma olan olay sıralaması, zamansaldır. Kültürel sembollerle sosyal ve ekonomik yapıların yorumlanması ve anlamlandırılmasını yeniden ifade eden ve dönüştüren benzersiz olayların zamansal ve ardışık açılımı olarak tanımlanır (Sewell 1996). Bu mekanizmada olaylar, kurumsal mantık oluşumundaki güç akışına, uygulamalara ve rutinlere göre analiz edilir. Olayların birikimi, olayların sembolik yorumundaki kaymaların, kaynaklardaki eş zamanlı kaymalarla yerinde kilitlendiği yola bağlı bir süreçle sonuçlanabilir. Bu tür sıralama, yerleşik mantığın egemenliğini güçlendiren veya aşındıran daha fazla olay üretir (Thornton ve Ocasio 2008). Olay sıralamasının kurumsal değişim üzerindeki etkisini değerlendirmenin birkaç yolu vardır – örneğin, nominal ve sıralı karşılaştırmalar ve söylem analizi (Mahoney 1999). Bunlar, makro-nedensel analizin farklı stratejiler olup araştırmacıların bir sonucun nedenlerini belirlemede kuram ve tarih arasında yinelediği yollar olarak tanımlanmaktadır. Söylem analizi yöntemi, yeni ve inandırıcı açıklamaların temeli olan analogileri ararken ikinci dereceden ayrıntıların sırasını anlamak için kullanılır

(Thornton ve Ocasio 2008). Örneğin, 1958'den 1990'a yükseköğretim yayıncılığında kurumsal mantığın editoryal (aile ve meslek mantığına dayalı) mantıktan piyasa mantığına doğru geçişi, geçerli kurumsal mantıkta bir değişim yaratmak için etkileşime giren nedensel olarak bağlantılı olayları ortaya çıkarır (Thornton 2004). Olay sıralamasının da muhasebe mesleğindeki kurumsal değişimde rol oynadığı gösterilmiştir (Thornton vd. 2005).

Thornton ve Ocasio (2008) bu mekanizmanın vekil kapasitesini analiz etmek için kullanılabileceğini öne sürmektedir. Olay sıralaması, örgütsel değişimin etkinliğini etkileyen eylemlerin kendisinin ve sonuçlarının tarihsel bir analizidir. Olay sıralaması yeni olaylara yol açar ve yeni mantığı güçlendirir (Thornton vd. 2005). Bu tür “yeni olaylar”, kurumsal girişimcinin eylemlerini veya zaman içinde yapıdaki değişiklikleri etkileyen baskıları, kararları, eylemleri veya örgütle ilgili herhangi bir unsuru içerir. Sewell'e (1996) göre, dikkate değer olaylar, bir olaylar zincirinde doğrudan eylemi başlatan olaylardır. Basit bir kırılma, tek başına nadiren yapıda bir değişiklik meydana getirir. Olay sıralaması, yerleşik mantığın egemenliğini güçlendiren, dönüştüren veya aşındıran olayların temelini atar. Yine Sewell'in anlatımıyla devam edilirse; yapılar genellikle üst üste bindiğinden, herhangi bir kırılma, özellikle olaylar yüksek duygu, kolektif yaratıcılık ve ritüel ile karakterize edildiğinde, çoklu yapısal değişikliklere dönüşme potansiyeline sahiptir. Fransız devriminin kültürel dönüşümü, örneğin Bastille ayaklanması, devrim, halk, özgürlük, despotizm vb. - yüksek duygu ve yeni otoriter anlamları bir araya getiren sözcükler siyaseti şekillendirerek yeni sözcük dağarcığının önemli bir dönüşümü haline gelmiştir. Kültürel dönüşümler, hem kaynakların (örneğin, silah ve mühimmat kontrolünün kraliyet kuvvetlerinden Paris milislerine geçmesi) hem de iktidar tarzının (örneğin, yeni Paris milislerinin oluşumu) eşzamanlı dönüşümlerine yol açmıştır. (Sewell 1996: 860). Bu yaklaşım, esas olarak toplum üzerindeki kültürel ve tarihi etkilerden kaynaklanan bir değişim süreci olarak kurumsal analizi incelerken yararlıdır. Bir kurumsal mantık oluşurken, değişim düzeyi ve kurumsal eşbiçimlilik sonucu dikkate alınmalıdır. Çağdaş bir yaklaşım benimsense bile, önceki kurumsal analizin (DiMaggio ve Powell 1983) inşası ve uygulama ve davranışların kurumsal çevreye katkısı ihmal edilmemelidir.

Rekabet eden kurumsal mantıklar kavramı ise, Thornton ve Ocasio (2008) tarafından, kurumsal değişim üzerine araştırmalara rehberlik ettiği, çevresel seçim baskıları, siyasi çekişmeler ve sosyal hareketler dâhil olmak üzere, rekabet eden

mantıkların değişim üzerindeki etkilerini açıklamak için çok çeşitli mekanizmaları kapsadığı, ayrıca bu rekabet eden kurumsal mantıkların, kurumsal mantıklardaki değişimin bir açıklaması olmadığı, bir öncül veya bir sonuç olduğu ifade edilmiştir. Alandaki pek çok çalışma, örneğin finans (Marquis ve Lounsbury 2007), sağlık hizmetleri (Reay ve Hinings 2005; 2009), Fransız mutfağı (Rao vd. 2003) gibi profesyonel ve mesleki alanlarda rekabet eden mantıkların hem nitel hem de nicel yöntemleri kullanmıştır.

Rakip kurumsal mantıklar üzerine yapılan çalışmalar, birbirine rakip olan mantıkların savunucuları arasındaki ya daha düşük bir analiz seviyesindeki eylem stratejilerine ya da toplumsal/sektör düzeyinde daha yüksek düzeyde bir kurumsal mantığın nasıl dönüştüğüne odaklanarak güç mücadelelerini vurgulamaktadır. Bu çalışmalara örnek olarak gösterilecek olan Reay ve Hinings'in (2005) Alberta/Kanada'da verilen sağlık hizmetleri temelli çalışmasında, rakip mantıkların bir arada var olabileceğini ve mantıklar arasındaki rekabetin işbirlikçi ilişkilerin geliştirilmesi yoluyla yönetilebileceği sonucuna varılarak, birbirine rakip mantıkların birbirini ortadan kaldırmak yerine gücün iki güçlü aktör arasında dağıtılarak dönüşüme işaret edilmiştir. Meyer ve Hammerschmid (2006) ise çalışmalarında, Avusturya kamu sektöründe eski bir idari yönelimin ne ölçüde yeni bir yönetim mantığıyla değiştirildiğini analiz etmektedir. Devlet bürokratlarının, rakip kurumsal mantıklardan türetilen sosyal kimlikleri nasıl kullandığını gözlemleyerek kurumsal değişimin izini sürerek kamu yönetimine ilişkin daha genel kabul görmüş inançlarla yeni bir yönelimi karıştıran bireyler tarafından yaratılan yeni bir yönetsel kimliğin oluşumuna dair kanıtlar bulmuşlardır.

Rakip mantıklar üzerine yapılan araştırmalar aynı zamanda bir sosyal hareket perspektifini de bünyesine katmıştır. Rao vd. (2003), klasik ve yeni mutfak hareketlerinin kurumsal mantıklarını karşılaştırarak, sosyal kimlik hareketlerinin mutfak mesleklerinde yeniden kurumsallaşmayı nasıl desteklediğini göstermektedir. Kurumsal mantıktaki değişim ve bir mantığa bağılılıktaki değişimin dört mekanizma aracılığıyla gerçekleştiğini ifade eden araştırmacılar; bu mekanizmaları sırasıyla aktivistlerin (yani yemek eleştirmenlerinin) sosyopolitik meşruiyeti, yeni rollerin kuramsallaştırılması, geleneksel mantığa sahip olanların yeni mantığa doğru kayması ve ilk kimlikten ayrılanların kazanımları olarak sıralamaktadırlar.

Bu alışmalar kurumsal mantıktaki değişikliklere (ve dolayısıyla ilgili örgütsel değişime) katkıda bulunan çeşitli faktörleri vurgulasa da, baskın kurumsal mantığın dönüşüm süreçlerine ilişkin mevcut araştırmalar az gelişmiş durumdadır (Lok 2010).

2.4. KURUMSAL RASYONALİZM

En yaygın anlamıyla rasyonellik, nedenler tarafından yönlendirilme veya makul olma niteliğidir (Broome 2021: 4). Örneğin, rasyonel davranan bir kişinin yaptıkları için iyi nedenleri olduğu ifade edilir ve kişinin eylemlerinin olası sonuçları ve gerçekleştirilmesi beklenen hedef üzerinde düşündüğü anlamına gelir. İnançlar söz konusu olduğunda, bir şeye inanmak, eğer kişinin bu konuda iyi kanıtları varsa ve bu inanç kişinin diğer inançlarıyla tutarlıysa rasyoneldir (Audi 2015). Eylemler ve inançlar rasyonelliğin en paradigmatic biçimleri olsa da, terim hem günlük dilde hem de birçok akademik disiplinde kişiler, arzular, niyetler, kararlar, politikalar ve kurumlar gibi çok çeşitli hususları tanımlamak için kullanılmaktadır (Knauff ve Spohn 2021). Farklı alanlardaki bu çeşitlilik nedeniyle, tüm bu alanları ve kullanımları kapsayan birleşik bir rasyonellik tanımı vermenin zor olduğu kanıtlanmıştır. Bu bağlamda, farklı alanlar genellikle araştırmalarını rasyonaliteyi en genel anlamıyla kapsamaya çalışmadan belirli bir kavram, tür veya yönüne odaklanmaktadır (Rysiew 2022).

Köken olarak Latince'den gelen rasyonellik kavramını, ilk olarak theoria (teorik rasyonalite) ve phronesis (pratik rasyonalite) arasında bir ayırım yapan Aristoteles'e kadar uzanır. Kant bu ayrımı izlemiş ve Saf Aklın Eleştirisi (2022) ve Pratik Aklın Eleştirisi (2002) adlı eserlerinde daha da geliştirmiştir. Aristoteles, Kant, Descartes ve diğer büyük filozoflar aklı diğer hayvan türlerine değil, yalnızca insanlara "verilmiş" bir şey olarak kabul etmişlerdir. Ancak, akıl "verilmiş" olarak kabul edilse ve insan kavramının merkezinde yer alsa da, olgunluğa erişmek için herkesin onu kullanma azmine ve cesaretine sahip olması gerekir. Felsefi açıdan yaklaşılan rasyonellik teorisi aynı zamanda iktisat alanında da oldukça fazla çalışılmıştır. İktisat alanında ise kavram, "insanın kendisi için en fazla faydayı veya en yüksek memnuniyeti, en az acı, kayıp veya ceza olan alternatifler arasından seçeceği durum, rasyonel seçimi yaptığı durumdur" temel varsayımını ispatlamaya çalışır. Bu varsayım sadece birey davranışı boyutundan öteye taşınarak daha büyük sosyal olayların açıklanması için de kullanılmıştır (Baloğlu 2000: 218). Bu nedenle kuram, sosyal bilimlerin birçok alt disiplininin konusu haline gelmiştir.

Görüldüğü gibi, sosyal bilimler alanında birçok dalda ele alınan rasyonalite kavramı örgüt kuramlarında da yerini almıştır. Özellikle klasik yönetim kuramının etkin olduğu dönemlerde; örgüt içindeki insana daha çok verim açısından bakarak, onu ekonomik ve akılcı bir varlık olarak görmüştür (Öğütoğulları ve Akpınar 2016: 32). Klasik yönetim kuramının öncüllerinden olan Weber'in kavramlaştırdığı “bürokrasi modeli”, kamu yönetiminin yapısında ve işleyişinde egemenliğini koruyan “geleneksel kamu yönetimi” paradigmasının temelini oluşturmaktadır. Bürokrasi ne ölçüde duygusallıktan uzaklaşırsa o ölçüde kusursuz işler ve başarılı olur. Sevgi, nefret, hesaplanamaz kişisel, irrasyonel ve duygusal öğeler resmi işlerden ne kadar arındırılırsa bürokrasi de asıl niteliğine daha belirgin biçimde yaklaşır (Al 2002). Weber, bürokrasiye oldukça büyük bir değer atfetmiştir. “Protestan Ahlakı ve Kapitalizm’in Ruhı” isimli eserinde rasyonalist ruhun kendi ivmesini kazandığı ve kapitalizm altında rasyonalist düzenin hapsedildiği demir bir kafese dönüştüğü uyarısında bulunmuştur. Bürokrasi üzerine yazdığı makalede Weber, rasyonel ruhun örgütsel tezahürü olan bürokrasinin erkekleri ve kadınları kontrol etmek için etkili ve güçlü bir araç olduğunu, bir kez kurulduktan sonra bürokratikleşme ivmesinin geri döndürülemez olduğunu iddia etmiştir (DiMaggio ve Powell 1983: 147).

DiMaggio ve Powell’ın rasyonelleşme ve bürokratikleşme motorunun rekabetçi pazardan devlete geçtiğini savunan makalelerinde (1983) örgütsel alanların yapılandırılmasındaki sürecin başkahramanını devlet olarak sunulmuştur. Benzer şekilde Meyer ve Rowan (1977) modern bürokratik örgütlerin özünü örgütlerin faaliyetlerinin nasıl ve ne amaçla bir araya getirileceğine dair rasyonel bir kuram oluşturan açık hedefler ve politikalarla birbirlerine bağlandığını, dolayısıyla kişisel olmayan rasyonelleşmiş karakterinde yattığını ifade etmiştir. Örgüt kuramındaki temel sorunlardan biri, rasyonelleştirilmiş biçimsel yapıyı ortaya çıkaran koşulları tanımlamaktır. Geleneksel kuramlarda, rasyonel biçimsel yapının modern teknik veya iş faaliyetlerinde yer alan karmaşık ilişkisel ağları koordine etmenin ve kontrol etmenin en etkili yolu olduğu varsayılır. Bu varsayım Weber’in (1930, 1946, 1947) bürokrasilerin ekonomik piyasaların ve merkezi devletlerin bir sonucu olarak tarihsel ortaya çıkışına ilişkin tartışmalarından türemiştir (Meyer ve Rowan 1977).

Yeni Kurumsal Kuramın temel makalelerinden sayılan bu iki makalede bürokrasiye, devletlere ve rasyonalizme çok sayıda atıf yapılmıştır. Meyer ve Rowan (1977: 342), Bendix’in 1964 tarihli “Ulus İnşası ve Vatandaşlık” (Nation-Building and

Citizenship) isimli kitabına ve 1968 tarihli “Bürokrasi” (Bureaucracy) isimli makalesine atıfta bulunarak,

*“merkezi devletlerin oluşumu ve siyasi merkezlerin toplumlara nüfuz etmesi de resmi örgütlenmenin yükselişine ve yaygınlaşmasına katkıda bulunur. Ekonomik mübadele ve siyasi yönetimde yer alan ilişkisel ağlar son derece karmaşık hale geldiğinde, bürokratik yapıların alt birimleri standartlaştırmak ve kontrol etmek için en etkili ve rasyonel araç olduğu düşünülmektedir. Bürokratik kontrol özellikle genişleyen siyasi merkezler için yararlıdır ve standardizasyon genellikle hem merkezler hem de çevre birimler tarafından talep edilir.”*ifadesine yer vermişlerdir.

Benzer şekilde DiMaggio ve Powell (1983) hipotezlerinde rasyonalizme yer vererek,

*“Bir alandaki örgütler devlet kurumlarıyla ne kadar çok işlem yaparsa, bir bütün olarak alandaki eşbiçimlilik de o kadar büyük olur. Bu ..., devlet/özel sektör işlemlerinin iki unsurundan kaynaklanmaktadır: Kurallarla sınırlılık, kurumsal rasyonalite ve devlet aktörlerinin kurumsal kurallara verdiği önem”*den

bahsetmişlerdir. Yazarların makalelerinde konu ettikleri bürokrasi ve kurumsal rasyonalite kavramları, modern çağda toplumları yöneten geleneksel sistemlerin modern öncesi döneminden, bürokratik şekilde tezahür eden modern örgütleri kullanan mevcut hükümet ve yönetici kuruluşlara geçiş aşamasında yer almıştır. Hükümetlerin bürokrasi biçimindeki kapsayıcı ve artan etkisi tüm ülkelerde görülebilen bir olgudur ve hiç kimse bu gücü görmezden gelemmez (Evans ve Harris 2004: 887). Weber’in bürokrasi anlayışını kavramak için, onun modernleşmenin zemini olarak gördüğü Batı tarihine ilişkin görüşlerini kavramak gereklidir. Weber, evrimi (Sosyal Darwinizm) kabul ederek, tarihin ve modernleşmenin gelişimini ve büyümesini organik olmaktan ziyade teknik olarak değerlendirmiştir; mekanik metaforlar kullanarak hükümeti ve rasyonel bürokrasiyi bir mekanizma, bir makine veya bir sistem olarak tasvir etmiştir. Max Weber’in bakış açısına göre modern bürokrasi, kaçınılmaz olan en sağlam teknik uygulamadır (Sager ve Rosser 2009: 2).

Max Weber’e göre bürokrasi, yasal otorite, hiyerarşik düzen, gözlem ve kayıtlara göre hareket etme, işin özel hayattan ayrılması, profesyonel eğitim, tam zamanlı çalışanların işe alınması, kural ve düzenlemelere uyulması gibi unsurlardan oluşan ideal bir örgütlenme biçimidir (Deflem 2000: 743). Ancak, gerçekçiliğin bu biçimi, bu özel modelde kendi içinde çelişkiler barındırmaktadır. Örneğin bürokrasi, muazzam miktarda evrak işiyle karakterize edilebilecek büyük örgütlerin mustarip

olduğu örgütsel bir hastalık olarak kabul edilmektedir (Balle 1999: 194). Bürokrasi kavramının pratikteki haliyle kırılganlığı, onun değerini azaltmaz. Yanlış olan bu kavrama ilişkin vizyondur. Weber, kapitalist bir toplumda bir tür bürokrasinin mevcut olduğunu belirtir. Weber'in kapitalizm ve bürokrasi kavramsallaştırması “Karşılıklı Destekleyici Yapı” başlığını taşımaktadır. Kapitalizm ve bürokrasi, başarıya ulaşmak için kurallara ve düzenlemelere uyarak ve etik davranarak bulunabilecek kişisel olmayan iletişimlere ihtiyaç duyar (Balle 1999: 197). Weber'in bakış açısına göre modern döneme özgü olan ve modern devletle birlikte yasal-ussal zeminde yer alan bürokraside (Doğan 2020: 413) her hususun yazılması gerektiğine inanılmaktadır. Ona göre, bu sayede organizasyondaki her unsur sistematik olarak çalışacaktır (Mahmood vd. 2012: 520). Görevler önceden belirlenmeli ve yazılı olarak bildirilmiş yasalara (yönetmelik ve tüzüklere vs.) göre yapılmalı, bu kuralların dışına çıkılmamalıdır (Öğütoğulları ve Akpınar 2016: 36).

Bürokrasi ve örgüt kuramının eleştirel yeniden inşası, insanın kendini gerçekleştirmesinin ekonomik ve rasyonel modelin önerdiğinden daha fazla sonucu olduğu gerçeğinin anlaşılmasıyla başlar. Eleştirel bir kuramın, ekonomik ve mantıklı model araçlarının insani konuların tümünü kapsamadığını, kapsadıklarının da her zaman en önemli hususlar olmadığını göstermesi son derece önemlidir. Bu kuram, örgüt ve bürokrasiye yönelik farklı yaklaşımları bir araya getirmiştir: “örgütlerde sorun çözme kapasitesini en az insani maddi maliyetle teşvik etme yeteneği”. Ancak, diğer yaklaşımlardan temel farkı, insan psikolojisinin bir örgüte ait olmayan farklı yönlerinin tanınmasıdır (Fleetwood 2005: 217).

Max Weber, “Geleneksel”, “Karizmatik” ve “Bürokratik” olmak üzere üç farklı grupta güç, otorite ve meşruiyet hareketlerini tanımlayan politik ve sosyolojik entelektüeller arasındaydı. Özellikle Rönesans'tan sonra aklın göksel ve sezgisel gücünü reddederek, modern dünya ve kavramsal akıl yürütme ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, çağdaş dünyada rasyonalizmi uygulamak bir öncelik ve erdem olarak kabul edilmektedir. Bunu uygulamak, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü hedeflemektedir. Weber'in bürokrasisi, hükümet işlerini yönetmek için tamamen ulusal meseleleri reforme etme “unsurlarına” dayanan geleneksel düşünceleri içerir (Parsons 1971). Weber, bürokrasiyi en kalıcı kurumlar arasında yer alan kaçınılmaz bir sistem olarak görür ve oluşum süreçlerinden sonra onları yok eder. Geleceğin bürokrasi için olduğuna ve onun ölümsüz olacağına inanmaktadır. Günümüzde de

toplumları Weber'in düşündüğünden daha bürokratik görmek mümkündür (Ritzer 2010: 136-139).

Weber, Batı toplumlarının bürokratikleşmeden kapitalizm ekonomilerinin örgütlenemeyeceğini iddia etmiştir. Rasyonellik ve büyüünün bozulması (disenchantment) bürokrasinin temel özellikleri arasındadır ve uzmanlar bunları modernitenin özellikleri arasında saymaktadır. Bu, tüm insani ilişkileri analiz, hesaplama ve yönetime maruz bırakacak bir prosedürdür. Bu yol; büyü, doğaüstü ve mistik inançların sınırlandırılması ve öngörülebilir, sistematik rasyonel düşüncelerin geliştirilmesi yönünde sürekli bir harekettir (Balle 1999: 198). Rasyonalite kavramı ise, Max Weber'in eserlerinde belki de en önemli tema olarak kabul edilmiştir. Bu temayı ele alan yorumcular genellikle onun çok biçimli karakterini sınırlandırmışlardır. "Rasyonalite" ve onun tarihsel rasyonalizasyon süreçlerindeki farklı tezahürleri Max Weber'in külliyyatında ana temalardan biri ve belki de en önemlisi olarak evrensel kabul görmesine rağmen, sadece birkaç yorumcu bu temayı araştırmaya veya çeşitli rasyonalite türlerini birbiriyle ilişkilendirmeye çalışmıştır (Weiss 1975: 137-38; Roth ve Schluchter 1979: 14-15). Donald Levine'in (1979) Weber'in "rasyonalite" kavramına ilişkin tartışması, büyük ölçüde Weber'in terminolojisine bağlı kalarak bu zorluklardan kaçınmaktadır, ancak Levine bu kavramı kapsamlı bir şekilde tartışmamakta ve rasyonalite türlerinin tarihte ayrı rasyonalizasyon süreçleri olarak birbirleriyle nasıl birleştiği veya mücadele ettiği konusuna değinmemektedir. Dahası, Ulrike Vogel (1973) ve Ann Swidler'in (1973) açıklamalarında olduğu gibi, Levine'in Weber'in toplumsal eylem türleri ile rasyonalite türleri arasında yaptığı ayırım da yeterince farklılaştırılmamıştır.

Weber'in "rasyonalite" anlayışına ilişkin pek çok araştırma, onun çok değerliliğine vurgu yapmakta başarısız olmuştur. Bu yaklaşım en açık şekilde, Weber'in külliyyatındaki rasyonelleşme süreçlerinin "dünyanın büyüünün bozulması", bürokratikleşme veya artan bir özgürlük eksikliğinden başka bir şey olmadığı iddiasıyla temsil edilmektedir. Diğer yorumcular rasyonelleşmeyi sadece amaca yönelik tipi, sosyal eylemin artan yaygınlığı ile eşdeğer olarak ele almışlardır (Nelson, 1969: 16; Munch 1978). Diğer yazarlar ise Weber'in "rasyonalite" kavramına ve bu kavramın tarihsel rasyonalizasyon süreçlerindeki tezahürlerine ilişkin incelemelerini, dinsel alan gibi belirli yaşam alanlarıyla sınırlandırmışlardır (Tenbruck 1980).

Weber'in dört yönlü sosyal eylem tipolojisi -duygusal, geleneksel, değersel ve amaçsal rasyonel eylem- Homo sapiensin evrensel basamaklarına atıfta bulunur. Bu sosyal eylem türleri, varoluşlarını toplumsal, kültürel ya da tarihsel haritalara dayandırmak yerine, insanın antropolojik özellikleri olarak “tarihin dışında” durmaktadır. Weber, XIX. yüzyıl Fransız antropolojisine karşı, insanın “rasyonelliğini” aydınlanma ile kazanmadığını ve önceki tüm çağlardaki bireylerin rasyonel eylemde bulunmaktan aciz olmadığını savunmuştur. Aksine, “ilkel” insanın gündelik eylemleri bile, örneğin bir tanrıdan iyilik görmek amacıyla belirli dini ritüellerin gerçekleştirilmesinde olduğu gibi, öznel olarak son kertede rasyonel olabilirdi. Weber'in gözünde, kurban ve duada var olan bu saf mübadele ilişkisi (1968: 424; 1975: 432-438), modern işadınının kâr elde etmek için en verimli araçları hesaplamasıyla biçim olarak aynıydı. Aynı şekilde, ilkel toplumlardaki değerlerin modern değerlerden büyük ölçüde farklılaşması, Weber'e göre, insanın eylemlerini değerler temelinde rasyonel olarak yönlendirme konusundaki temel kapasitesini sorgulatmıyordu. Öte yandan, geleneksel ve duygusal eylem, modernleşme hareketlerinin ilerlediği ölçüde kökünden sökülüp atılmamıştır.

Dört toplumsal eylem türü ne kadar evrensel olursa olsun, Weber bu tipolojinin uygulanmasını belirli ve sınırları çizilmiş eylemlerle sınırlandırmıştır. Ancak karşılaştırmalı bir tarihsel sosyolog olarak Weber, basitçe parçalanmış eylem yönelimlerinden “daha fazlasını” incelemek istemiştir; eylem düzenlilikleri ve örüntüleri onun için çok daha büyük bir ilgi konusudur. Örüntüler, tüm uygarlıkların izlediği baskın yollarda tezahür edenlerden, uzun vadeli tarihsel gelişmeleri veya kısa vadeli toplumsal hareketleri karakterize eden diğerlerine kadar çok sayıda sosyokültürel süreç düzeyinde ortaya çıkabilir. Eylem düzenlilikleri, tüm toplumlardaki kurumlar, örgütler, tabakalar, sınıflar ve gruplar içinde de ortaya çıkmıştır. Weber'in yazılarından ayıklanması gereken bir sınıflandırma olan rasyonalite türleri tipolojisi, bu tür düzenlilikleri ve kalıpları analiz etmek için kullandığı birçok kavramsal şemadan biridir. “Pratik”, “teorik”, “biçimsel” ve “maddi (tözel)” rasyonalite bu tipolojiyi oluşturur. Tüm bu rasyonalite türlerinin ortaya koyduğu bilinçli eylem düzenlilikleri, parçalanmış ve birbirinden kopuk gerçekliklere hâkim olmaya hizmet eder.

2.4.1. Pratik Rasyonalite

Weber, dünyevi faaliyetleri bireyin tamamen faydacı ve egoist çıkarlarıyla ilişkili olarak gören ve değerlendiren her yaşam biçimini pratik rasyonel olarak tanımlar (1946: 266). Daha geniş bir izahla pratik-rasyonellik, bireyin ihtiyacını karşılamak üzere günlük hayata dair verili gerçekleri kabul ederek rasyonel amaç ya da amaçlar ortaya koyması; sonrasında bu amaç veya amaçları karşılayan en uygun, akılcı, verimli, etkin ve az maliyetli araç, yöntem ve uygulamaları araştırması ve kıyaslaması; beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmeme ihtimallerine hazırlıklı olması ve ortaya çıkabilecek beklenmedik şartlara karşı manipülasyon uygulamadan stratejiler üretmesi; tüm bu eylem ve karar sürecinde kendi çıkarını, başarısını, faydasını da gözeterek dini ve ahlaki değerlere göre hareket etmesidir (Çamlı 2020: 17).

Pratik rasyonel eylem kalıplarının faydacı ve bu dünyevi yatkınlığı, bireylerin verili gerçekliklere tabi kılınması ve günlük rutinin aşılmasına dayanan tüm yönelimlere karşı çıkma eğilimi anlamına gelir. Bu tür kişiler, ister dini ister seküler ütopyacı olsun, yalnızca “öte dünya”nın pratik olmayan değerlerinin peşinde koşanlara değil, aynı zamanda tüm entelektüel katmanların soyut teorik rasyonalitesine de güvensizlik duyarlar.

2.4.2. Teorik Rasyonalite

Eylemden ziyade daha kesin soyut kavramların inşası yoluyla gerçekliğe bilinçli bir hâkimiyeti içerir. Bazı dini/felsefi düşünceler ve bilimsel faaliyetler teorik rasyonalitenin örnekleridir. Burada kişinin deneyimiyle bilişsel bir yüzleşme hâkim olduğundan, mantıksal tümdengelim ve tümevarım, nedensellik atfetme ve sembolik “anlamlar” oluşturma gibi düşünce süreçleri tipiktir. Daha genel olarak, tüm soyut bilişsel süreçler, tüm geniş kapsamlı aktif biçimleriyle, teorik rasyonaliteyi ifade eder (1946: 249- 250; 1968: 306).

Weber, bu tür rasyonaliteyi uygulayan çok çeşitli sistematik düşünürler keşfetmiştir. Tarihin ilk dönemlerinde büyücüler ve kâhinler doğayı ve doğaüstünü ehlileştirmenin soyut yollarını aramışlardır. Dinlerin ortaya çıkmasıyla birlikte; rahipler, keşişler ve teologlar, doktrinlerde örtük olarak bulunan değerleri, acıların sürdürülmesine kapsamlı açıklamalar getiren içsel olarak tutarlı değerler dizisi ya da dünya görüşleri olarak rasyonelleştirmiştir. Filozoflar da doğa ve toplum üzerine kafa

yormuş ve bunların işleyişini “açıklayan” kavramsal şemaları defalarca geliştirmişlerdir.

Weber’e göre, tamamen uyarlanabilir pratik rasyonalitenin temelini oluşturan rasyonel eylemin aksine, teorik rasyonelleştirme süreçleri, düşünürlerin verili rutini aşmak ve gündelik hayatın rastlantısal olaylarına tutarlı bir “anlam” kazandırmak için duydukları doğal “metafizik ihtiyaç” ve “önlenebilir arayış” tarafından desteklenmekte ve ivme kazandırılmaktadır. Dolayısıyla teorik rasyonalite, düşünce yoluyla gerçekliğe hâkim olsa da, dolaylı olarak eylem kalıplarını ortaya koyma potansiyelini de içinde barındırmaktadır (1946: 251- 254; 1968: 307-308).

2.4.3. Maddi Rasyonalite

Weber, buraya kadar incelenen üç rasyonalite türünü modern Batı dünyasıyla sınırlamaz, daha ziyade bunların medeniyetler ve tarih ötesi olarak gözlemlenebilir olduğunu savunur. Maddi rasyonalite, değerler sistemi bağlamında belirli amaçlara yönelik araçların seçimini ifade etmektedir.

Teorik rasyonaliteden farklı olsa da pratik rasyonalite gibi, maddi rasyonalite de eylemi doğrudan kalıplar halinde düzenler. Ancak bunu, rutin sorunlara yönelik çözümlerin salt bir amaç-sonuç hesaplaması temelinde değil, geçmiş, şimdiki ya da potansiyel bir “değer önermesi” ile ilişkili olarak yapar (Weber 1968: 85-86). Değer önermesi, zenginliğin olumlu değerlendirilmesi ya da görevin yerine getirilmesi gibi tek bir değer değil, kapsamlılık, iç tutarlılık ve içerik bakımından farklılık gösteren tüm değer kümelerini ifade eder. Dolayısıyla, bu tür bir rasyonalite, insanın doğasında var olan değer-rasyonel eylem kapasitesinin bir tezahürü olarak mevcuttur.

Maddi rasyonalite sınırlandırılmış olabilir, yaşamın yalnızca sınırlı bir alanını düzenler ve diğerlerine dokunmaz. Örneğin dostluk, sadakat, şefkat ve karşılıklı yardımlaşma gibi değerlere bağlılığı içerdiğinde, maddi bir rasyonalite oluşturur. Komünizm, feodalizm, hedonizm, eşitlikçilik, Kalvinizm, sosyalizm, Budizm, Hinduizm ve Rönesans'ın hayata bakışı, en az “güzel”e dair tüm estetik kavramlar kadar, eylemi düzenleme kapasiteleri ve değer içerikleri bakımından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, aynı zamanda maddi rasyonalitelere de örnek teşkil ederler (Weber 1968: 44-45).

2.4.4. Biçimsel Rasyonalite

Pratik, teorik ve maddi rasyonalite türlerinin medeniyetler arası ve çağları aşan karakterinden farklı olarak, biçimsel rasyonalite genellikle yaşam alanlarıyla ve yalnızca sanayileşmeyle birlikte belirli ve sınırları çizilmiş bir baskı yapısıyla ilgilidir ki bu alanlar, ekonomik, yasal ve bilimsel alanlar ve bürokratik baskı biçimi olarak sıralanabilir. Pratik rasyonalite her zaman faydacı öz-çıkarlara atıfta bulunarak rutin sorunları hesaplamaya ve çözmeye yönelik yaygın bir eğilime işaret ederken, biçimsel rasyonalite nihayetinde evrensel olarak uygulanan kurallara, yasalara veya yönetmeliklere atıfta bulunarak benzer bir araç-sonuç rasyonel hesaplamayı meşrulaştırır. Biçimsel rasyonalitede soyut kurallar açısından salt hesaplama hüküm sürdüğü ölçüde, kararlara “kişilere bakılmaksızın” varılır. Eylemin resmi kurallara ve yasalara yönlendirilmesi, tüm keyfiliğin reddedilmesiyle eşdeğerdir (Weber 1968: 979).

Weber bürokratik tahakkümden biçimsel olarak rasyonel olarak bahseder, çünkü burada aklın ışığında analiz edilebilir genel kurallara ve tüzüklere yönelik eylemler ve bunlara sürekli bağlılık için en uygun araçların seçimi baskındır. Teknik açıdan değerlendirildiğinde, en “rasyonel” egemenlik türü bürokraside bulunur çünkü bürokrasi, evrensel ve soyut düzenlemeler altında sıralayarak sorunların çözümü için en kesin ve verimli araçları hesaplamaktan başka bir şey yapmayı amaçlamaz (Weber 1968: 975; 1946: 267).

Biçimsel rasyonalite, temelde araç-amaç hesaplamasıdır. Diğer rasyonalite biçimlerinden farklı kılan şey, pratik-teorik ve maddi rasyonalitenin kişisel çıkara dayanması, biçimsel rasyonalitede ise evrensel olarak uygulanan kurallara, yasalara ve düzenlemelere atıfta bulunulmasıdır. Biçimsel rasyonalitede teknik olarak mümkün olan tüm rasyonel hesaplamaların yürütülmesi “objektif ölçütlere dayanılarak” gerçekleşir. Pratik-teorik ve maddi rasyonalite biçimi ile biçimsel rasyonalite arasındaki bir diğer fark ise ilk üçünün dünyanın herhangi bir coğrafyasında gözlemlenebilir olmasına karşın biçimsel rasyonalitenin Batı'ya özgü olması ve Weber tarafından sanayileşmenin bir sonucu olarak görülmesidir. Batı'da biçimsel rasyonaliteyi karakterize eden evrensel olarak uygulanan kurallar, yasalar ve düzenlemeler; özellikle ekonomik, yasal ve bilimsel kurumlarda, bürokratik tahakküm biçiminde bulunur.

Yeni kurumsal kuramda “kurumsal” kelimesi ‘örgütlü bir eylem modelinin kural benzeri sosyal gerçek niteliğine’ işaret etmektedir (Zucker 1987: 444). Süreç

olarak kurumsallaşma, yöneticiler ve profesyoneller tarafından zorlayıcı yetki, kültürel beklenti, taklit veya yorumlama ve savunuculuğun bir kombinasyonu ile teşvik edilen örgütsel formların veya modellerin yayılmasına işaret ederken, ‘sonuç olarak kurumsallaşma, kurumsal formların kanıksanmış ve rutin bir karaktere sahip olduğunu ima eder’ (Stryker 2000). Yeni kurumsal kuramda ise bu durum, toplumsal düzeyde kapitalist piyasa, bürokratik devlet ve çekirdek aile, aktörlerin çıkarlarını oluşturan ve böylece biliş ve eylemi şekillendiren mantıklar olarak kavramsallaştırılmıştır (Freidland ve Alford 1991). Tolbert ve Zucker (1983: 24) kurumların bu kanıksanmış niteliğine ‘dışsallık ve nesnellik’ olarak atıfta bulunmaktadır (ayrıca bkz. Meyer ve Rowan 1977; DiMaggio ve Powell 1991). Dolayısıyla, kanıksanmışlık kurumların ‘işler böyledir’ yönüne işaret eder (Stryker 1994; 2000).

Daha spesifik olarak; bireysel, örgütsel ve kolektif aktörlerin hepsi çok düzeyli kurumsal dünyalarda faaliyet göstermektedir. Yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyler, örgütler, örgütler içindeki daha küçük birimler ve daha büyük örgütsel alanlar, davranışı yönlendirmek için alternatif, potansiyel olarak rekabet eden kurallar/şemalar sağlayabilir. Ayrıca, bireysel aktörler ve birçok örgüt, metalaştırma, demokrasi, bürokrasi ve aile üyelerine koşulsuz sadakat gibi temel kurumsal kuralların/şemaların potansiyel olarak çelişkili veya rekabet halinde olan günlük rol beklentilerini ifade ettiği ekonomilerde, yönetimlerde, ailelerde vb. aynı anda pozisyon alırlar (bkz. Friedland ve Alford 1991).

Devletin ve örgütlerin yeni kurumsalcılığında, okulların, işyerlerinin ve ailelerin ‘yasallaştırılması’, profesyonelleşme, iş örgütlerinin meşruiyet arayışı ve devletin zorlayıcı güçleri gibi sosyal mekanizmaların bir araya gelerek kurumsal eşbiçimlilik (izomorfizm) ve örgütsel alanlar arasında yayılma süreçlerini teşvik etmesinin bir sonucudur (örneğin DiMaggio ve Powell 1983; Edelman 1992; Sutton vd. 1994; Edelman vd. 1999; Stryker 2000; 2002). Edelman ve Suchman’ın (1997) önerdiği gibi, kanunlar sadece yazılı kodları değil, aynı zamanda kanunun oluşturulmasını sağlayan daha geniş yasal fikirler, idealler, normlar, ritüeller, semboller ve davranışlar ile hukuk ve yasal ideallerle ilgili sosyal düşünce kalıplarını da içerir (ayrıca bkz. Ewick ve Silbey 1998; Edelman ve Stryker 2004). Söz konusu kanunlar, Weber’in rasyonalite kavramını ekonomik olduğu kadar siyasi davranış ve kurumları da kapsayacak şekilde genişletmektedir. Çevresi kanunlarla çevrilen ve yine kanunlarla düzenlenen örgütler yasal aktörlerle etkileşime girdikçe, ‘yasalara karşı

neyin rasyonel bir yanıt teşkil ettiğine dair ritüelleşmiş fikirler, [yani] rasyonellik ideolojileri yaratmışlardır' (Edelman vd. 1999: 407).

Özet olarak yeni kurumsal kuramda bahsedilen rasyonalite bireysel aktörlerden daha geniş çevrelere doğru kaymıştır. Devlet ve meslek kuruluşlarıyla birlikte uluslararası platformda kurulmuş olan, düzenleyici, kurucu rolleri olan üst-kurumsal aktörler rasyonelleştiren çevrelerin birimleri olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle rasyonalite 1950'lerden sonra kolektif bir kimlik kazanmıştır ve geniş kurumsal çevreler rasyonelleştirici aktörler olarak rol oynamıştır (DiMaggio ve Powell 1983).

Dünya üzerinde farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı kültürlerle ve farklı tarihsel örüntülerle harmanlanan her toplum farklı kurumsal süreçlerden geçmektedirler. Dünya genelinde toplumların farklılaşmasına yol açan bu süreçler, aynı toplumda yaşayan bireylere de farklı deneyimler yaşatmaktadır. Birey ve toplum bazındaki farklı deneyimler, bireylerin, örgütlerin ve toplumların karar alma süreçlerinde önemli farklılıklara yol açmaktadır. Bu bağlamda benzer ortamlara maruz kalan bireyler, örgütler ve toplumlar birbirine benzer deneyimler yaşar, birbirine yakın ideolojileri paylaşır ve benzer kararlar almaya yatkındırlar. Dolayısıyla karar alma süreçleri ideolojilerden, mitlerden, kurallardan, tarihsel örüntülerden, değerlerden ve inançlardan yani kısaca kültürel yapılardan etkilenmektedir (North 1993). Ancak rasyonalite temelli ekonomik analizlerde bir ülkede yaşanan iktisadi olaylar incelenirken, yukarıda bahsedilen perspektif dikkate alınmamaktadır. Analizler yapılırken ekonomik sistem içindeki bireylerin, örgütlerin ve ana kurumların rasyonel davranışları esas alınır; böylece denge, aksaklıklar, rasyonel karar alan bireyler, örgütler ve ana kurumlar arasındaki ilişki tarafından belirlenir (Zafirovski 1999: 583).

2.5. POPÜLİZM VE TÜRKİYE TARİHİ BOYUNCA POPÜLİZM, EKONOMİ VE TÜRK SİYASİ TARİHİ

2.5.1. Popülizmin Tanımı

XXI. yüzyılın popüler kelimelerinden biri olan popülizmin tanımı, diğer birçok kavramda olduğu gibi sosyal bilimlerde de tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmaların nedeni milliyetçilik, neo-liberalizm, sosyalizm gibi farklı ideolojilerle birleştiğinde farklı güçlere sahip popülist politikaların ortaya çıkmasında yatmaktadır (Mudde ve Kaltwasser 2018: 1670). Örneğin, Avrupa bağlamında popülizm sıklıkla göçmenlik karşıtlığı ve yabancı düşmanlığı anlamına gelirken, Latin Amerika'da genellikle kayırmacılık ve ekonomi anlamında kötü yönetime atıfta bulunur. Amerika

Birleşik Devletlerinde solcu ve sağcı başkan adayları için kullanılan terim; Latin Amerika’da solcu başkanlar için, Avrupa’da ise sağ görüşlü partiler için kullanılmaktadır (Mudde ve Kaltwasser 2017).

Popülizm kavramı, Fransız ve Amerikan Devrimlerinin etkisiyle modern siyasetin önemli unsurlarından biri olan halk kavramının ve halk adına meşru siyasi eylem anlayışının bir uzantısı olarak, XIX. yüzyılın ikinci yarısında iki farklı coğrafyada ortaya çıkmıştır (Houwen 2011: 8). Temelleri 1870’lerdeki Çarlık Rusya’sında atılan popülizm “halka gitme” terimi olarak kullanılmış ve böylelikle Rus halkçılığı kavramı oluşturulmuştur (Haspolat 2011: 560). Bunun dışında Amerikalı sosyolog Shils (1996: 100) tarafından “Her türlü siyasal oluşumun üstünde olan ‘halkın iradesi’, liderlerin kitleyle doğrudan teması” olarak; Laclau (2005) tarafından “tüm demokratik siyasal süreç”, Müller (2017: 13) tarafından “siyasal dünyanın ahlaken saf ve bütünleşmiş halk ile ahlaken aşağı olan yozlaşmış elitler arasındaki ayrımı”, Mudde (2004) tarafından “toplumu nihai olarak ‘saf halk’ ve ‘yozlaşmış seçkinler’ şeklinde iki homojen ve uzlaşması mümkün olmayan gruba ayrılmış olarak değerlendiren ve siyasetin halkın genel iradesinin bir ifadesi olması gerektiğini ileri süren zayıf-merkezli bir ideoloji” gibi çok çeşitli, ülkeden ülkeye değişen tanımlar yer almaktadır.

Teknik olarak popülizm, karizmatik yönetimin modernize edilmiş bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir. Max Weber’in klasik yaklaşımına göre, karizmatik bir yönetici

...“otoritesini resmi bir yetkiymiş gibi yerleşik bir düzenden ve yasalardan değil, patrimonyalizmde olduğu gibi geleneklerden ya da feodal bağlılıktan alır. Bunu yalnızca pratikte gücünü kanıtlayarak kazanır ve elinde tutar. Eğer peygamber olmak istiyorsa mucizeler yaratmalıdır. Eğer bir savaş lordu olmak istiyorsa kahramanca eylemler gerçekleştirmelidir. Hepsinden önemlisi, ilahi misyonu sadık takipçilerine refah getirerek kendini kanıtlamalıdır; eğer onlar iyi durumda değilse, o açıkça tanrı tarafından gönderilmiş efendi değildir” (Weber 1968: 1114).

Ancak, popülist liderler doğrudan veya dolaylı olarak karizmatik ve güçlü olarak çağrışım yapsa da iki kavramın aynı anlama çıkarılmaması gerekmektedir. Güçlü lider kavramı genelde otoriter rejim ile ilgilidir ve güçlü liderler, demokrat lider hariç her türlü anlama gelmektedir. Popülist liderler ise demokratik ortamlarda türedikleri için güçlü liderin dayatmacı tavrı popülist liderlerde görülmemektedir. Genellikle popülist liderler ‘halk’ olarak adlandırılan ikincil toplumsal gruplar için

gerçek bir ‘sosyal adalet’ duygusu getirirler (Tismaneanu 2000; Gurov ve Zankina 2013).

Teorik olarak popülizm, daha geniş, daha yerleşik bir ideolojik çekiciliğe bağlı bir siyasi ideolojidir (Stanley 2008). Popülizm tipik olarak siyasi pazarda benzersiz bir satış noktası oluşturmak için daha ayrıntılı ve siyasi olarak daha iyi kurulmuş ideolojileri kullanır. Sağ popülistlerde bu tipik olarak milliyetçilik ya da sağ otoriterliğin başka bir biçimidir. Sol popülistlerde ise bu çoğunlukla sosyalizmin bir versiyonudur (Mudde 2004). Dolayısıyla popülizmin tanımları, bencil ve yozlaşmış elitler tarafından kenara itilen ve ikincilleştirilenlerin gerçek görüş ve çıkarlarını temsil etmeyi amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, popülizm geleneksel elitler tarafından dışlananları da kapsar. Popülizm aynı zamanda hem işletmelerin (Hartwell ve Devinney 2022) hem de politika yapımcılarının (Casson 2021) giderek daha fazla dikkat etmesi gereken modern bir sosyo-politik sendromdur.

İdeolojik yaklaşımları ne olursa olsun, çoğu siyasetçi “kamu yararı” temelli bir söylem kullanmaktadır. Temsili demokrasilerde seçim yoluyla iktidara gelen partilerin kamu yararını koruyacak mekanizmaları halkoyuna sunduktan sonra başarılı olmaları tartışılır. Örneğin kamu kaynaklarının vergi piramidinde ödeme gücü açısından en altta yer alan kesim için cömertçe harcanmasını öngören bir politika oy birliği ile desteklenebilir ancak sürdürülebilir olmayacağı açıktır.

2.5.2. Türkiye’de Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi

Bu bağlamda, belirli politikaların (vergi affı gibi) arzu edilebilirliği konusunda uzlaşan geniş seçmen kesiminin varlığı halinde farklı ideolojilere sahip olan siyasi partiler popülizm politikası güderek kendilerine yakın olan kesimleri mi dinlerler yoksa yeni kurumsal kuramda incelenen rasyonalitenin ışığı altında, “kişilere bakılmaksızın” evrensel olarak uygulanan kurallara, yasalara ve düzenlemelere atıfta bulunurlar (Weber 1978) mı sorusu önem kazanmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde, Türkiye açısından popülizm ve kurumsal rasyonalizm kavramı; dönemler itibarıyla ekonomik görünüme kısaca değinildikten sonra Türk bürokrasi tarihi ve popülizm politikaları ile birlikte incelenecektir.

2.5.2.1. 1923-1950 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi

Cumhuriyetin ilan edildiği tarihten çok partili döneme geçilen yılları kapsayan 1923-1950 yılları arasında ekonomik politikalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- 1923-1929 yılları arasındaki dönem, Boratav (2019) tarafından açık ekonomi koşullarına göre yeniden inşa dönemi olarak isimlendirilmiştir. Tarımsal üretimde hızlı büyümenin gözlemlendiği bu dönemde ekonomik büyümenin temel taşlarından olan sanayileşmenin anlamlı büyüme sürecinden bahsedilememektedir. Dönem ile ilgili bahsedilmesi gereken en önemli ekonomik etkinlik, İzmir İktisat Kongresi (1923) olmuştur. Milliyetçi düşüncenin egemen olduğu Kongrede yine de ekonomik kalkınmanın yabancı sermaye olmadan sağlanamayacağı görüşünde birleşilmiştir. Ancak her ne kadar yabancı sermayeye sıcak bakılsa da hâkim olan mantık devletçilik mantığıdır (Akgül 2006: 36-38).
- 1930-1939 yılları; Dünya çapında görülen 1929 Ekonomik Buhranı nedeniyle korumacı ve devletçi politikaya geçilen dönem, aynı zamanda ilk sanayileşme dönemi olarak tanımlanmaktadır. Maddi imkânsızlıklara rağmen millileştirmeler stratejik alanlar olan demiryolları, limanlar, elektrik, havagazı, su ve telefon hizmetlerinde yoğunlaşmıştır (Kahraman 2005: 42). Tarım ürünlerinin fiyatlarında düşüşe bağlı küçülme yaşanırken Sanayi Kalkınma Planlarına bağlı olarak yapılan yatırımlarla sanayiye bağlı büyüme yaşanmaktadır. Bu dönemde bankacılık faaliyetlerine önem verilmiş, ulusal bankaların sayısı artırılmıştır.
- 1940-1945 yıllarında da II. Dünya Savaşına girilmemesine rağmen ekonomiyi korumak adına savaş ekonomisi tedbirleri alınmıştır (Boratav 2019). Küresel bir savaş halini alan ve sanayileşmesini tamamlayamayan Türkiye’de üretim kapasitesi yüksek faal nüfusun silâh altına alınmasına yol açmış, böylece ordudaki asker sayısı artmış ve bütçeler de savunma masraflarına tahsis edilmiştir. Bu durum da üretimden çekilen işgücü nedeniyle üretimin azalması ile sonuçlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında popülizm kavramı; Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ortaya çıkan İttihat ve Terakkici Cemiyetinin geliştirdiği halka doğru hareketinin siyasi uzantısı Cumhuriyet Halk Fırkası’nın “Halkçılık” ilkesinde somutlaşmıştır. Dönemin Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” sözü ile halkın önemini perçinleyen ve egemenliğin kime ait olduğundan çok kime ait olmadığını vurgulayan bu ilkenin amacı toplumsal sınırları olmayan ve bulunduğu konumdan daha üst bir seviyeye çıkarmaya çalıştığı bir ulus yaratmaktır (Toprak 1977: 41). Dolayısıyla bahse konu dönem seçim esasına

dayanmayan tek partili sistemin geçerli olduğu, seçilme ve oy toplama kaygısının bulunmadığı, bu nedenle popülizmden uzak bir dönem olmuş “halka rağmen halk için” düşüncesi ile düzenin alt yapısı kurulmaya çalışılmıştır (Tekeli ve Şaylan 1978: 57).

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye ekonomisi, uzun süren savaşlar ve bu savaşların insangücü olan askerlik nedeniyle tarım alanında çalışan iş gücünde önemli ölçüde azalma olmuş ve sektörü zora sokmuştur. Savaşta hayatını kaybeden genç erkek nüfusun yanı sıra yine tarımla uğraşan Rum nüfus da savaş sonrasında tarım alanlarını terk etmişti. Önemli bir tarım nüfusuna sahip olan Çukurova’da da Ermeni nüfus savaş sırasında Suriye’ye kaçmış ve savaş bittikten sonra geri döndüklerinde yerli milislerin direnişiyle karşılaşmaları sonucunda varlıkları zamanla Türklere devredilmiş oldu (Buell 1923: 76). Osmanlı döneminde gayrimüslim tüccarlardan sonra gelen Türk tüccarlar, Ermeni ve Rumların yerli milisler ve mübadeleler nedeniyle ülkeden ayrılmasından sonra oluşan boşluktan yararlanarak kendilerine ayrıcalıklı konum oluşturmuşlardır. Ancak ticaretin gelişmesine rağmen ekonominin tarıma dayalı olması 1926-1928-1929 yıllarında birbirini izleyen tarım ürünleri krizleri nedeniyle ekonomik bir çalkantı ortamı yaratmıştır (Başar 1981).

1929’daki büyük krizin ardından hükümetin tepkisi yasaklar ve kısıtlamalar getirmek ve ülkeyi dışa karşı korumak olmuştur. Ancak alınan önlemlere rağmen tarımsal üretim ve ticaret oldukça daralmıştır. Küresel krizin bir sonucu olarak tüm piyasa ekonomileri daralmış, Türkiye’de kamu hizmeti veren tüm yabancı kuruluşlar küresel krizin ardından kamulaştırılmaya başlanmıştı. Devlet, 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile bu alanlardaki faaliyet ve yatırımlarını programlamış ve II. Dünya Savaşı öncesinde sanayi yatırımlarının büyük bir kısmını tamamlamıştır. Sanayileşme sonucunda devletin artık köylü ve işçi sınıfından bir beklentisi kalmamıştır (Bulutay vd. 1974: 201). II. Dünya Savaşı sırasında devletin vergilerden elde ettiği gelirin arttığı bir dönem yaşanmıştır. Savaş nedeniyle orduya alınan işgücünün çoğu yine tarım sektöründen olmuş, tarım sektörü neredeyse nefes alamaz hale gelirken, tam tersine ticaret sektörü savaş ortamında karaborsada inanılmaz kârlar elde etmeye başlamıştır. Bu ortam, kısa sürede hükümet aleyhine dönmesi nedeniyle azınlık karşıtı duyguları körüklemek çözüm olarak görülmüştür. Bir başka çözüm yolu olarak görülen ve 1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi, iş dünyası ile hükümet arasındaki ilişkiyi oldukça zedelemiştir (Birtek ve Keyder 1976: 37). Varlık vergisinin bir uzantısı olarak tanımlanan ve 1943 yılında yürürlüğe giren toprak mahsulleri vergisi ise köylüler üzerindeki ekonomik yükü artırmıştır (Ertan 2018: 260).

Siyasi oluşumu da yine İttihat Terakki dönemine benzer teşkilatlanan yeni Türkiye Cumhuriyeti bürokratları devlet yönetiminde etkili olacak şekilde ilişki kurmuşlardır. Bunun nedeni ise Kurtuluş Savaşını gerçekleştiren ve cumhuriyeti kuran kadronun İttihak ve Terakki döneminde de etkin rol oynamasıdır (Örmeci 2010: 98). Durum böyle olunca da, 23 Nisan 1920 tarihinde olağan üstü yetkiler verilerek açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhuriyetin ilanından sonra asker ve sivil kökenli bürokratlar ile birlikte faaliyetine devam etmiştir. Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından 1946 yılına kadar geçen süre siyasi literatürümüzde “Tek Parti Dönemi” olarak isimlendirilmektedir (Aykaç 1997: 163).

Ülkemizdeki bu tek partili dönem, siyaset-bürokrasi ilişkilerinin birbirini çok yakından takip ettiği hatta birbirinden ayrılmadığı bir dönem olmuş, bir nevi devlet ve parti birlikte hareket etmiştir (Eryılmaz 2004: 138-139). Yani mülki yöneticiler, idari görevlerinin yanında siyasi işlerle de uğraşmaya başlamışlar ve devlet yönetiminde “idare” ile “siyaset” iç içe geçmiştir (Eryılmaz 2004: 139). Durum böyle olunca da devlet mirasını Osmanlı döneminden alan Türkiye Cumhuriyeti, 1940’lı yıllarda “üst düzey kamu yöneticileri; güvenliği sağlamak, vergileri toplamak” gibi klasik devlet görevlerinin yanı sıra ilave olarak “ekonomik gelişme” gibi alanlara müdahale ederek siyasal sürecin bir parçası haline gelmişler ve kamu politikalarının belirlenmesi ve yürütülmesinde önemli roller üstlenmişlerdir (Eryılmaz 2004: 142). Bu dönemde halk adına ve halk için ilkesini sürdüren Cumhuriyet Halk Partisinin sürdürdüğü bürokrasi, halkın birlikteliğini bozmaya başlamıştır (Eryılmaz 2004: 137).

1946-1950 yılları arasında ise daha ılımlı politikalar izlenmiş, kamuoyu dinlenmiş ve yeni iktisadi politikalar hazırlanmıştır. Ancak 1950 yılında yapılan seçimler Türk tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. İktidara gelen Demokrat Parti, kitleleri peşinden sürükleyerek yeni popülizmin ne olduğunu göstermiştir.

2.5.2.2. 1950-1980 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi

Çok partili dönem ile başlayıp 1980 yılındaki ihtilal ile sonlanan 1950-1980 yılları arasında ekonomik politikalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- 1946-1953 yıllarında II. Dünya Savaşının bitmesi ve Demokrat Partinin iktidara gelmesini takip eden dönemde adım adım liberalleşme politikalarının izlenmeye ve tüm üretim alanlarında hızlı büyüme sürecinin başlangıcı görülmektedir.

- 1954-1961 aralığında planlı ekonomik hamlelerin görüldüğü bu dönemde geri gelen kamu ağırlığı ve dış ticaret kontrolleri uygulanmaya başlamıştır.
- 1962-1976 yıllarında planlama tabanlı iktisat politikalarına geçişin yapıldığı bu dönemde devlet özel sektörü desteklemekte ve özel sektörü özendirici programlar yürütülmektedir. Özel sektöre temel girdileri sağlayan KİT'lerin fiyat politikaları ile sektöre önemli kaynak tahsisi yapılmaktadır.
- 1974 Petrol Krizinin etkilerinin görüldüğü 1977-1979 yıllarında ise ekonomik sıkıntılar yaşanmakta; dışa bağımlılık artmaktadır. Krizin etkisi ile karşılaşılan dış ticaret açıkları ve yüksek enflasyon, kalkınma stratejisinin gözden geçirilmesine ve ithal ikâmecî sanayileşmenin ihracat yönelik sanayileşme stratejisi ile değiştirilmesine yol açmıştır (Boratav 2019).
- 1950 seçimlerine gelindiğinde “Yeter Söz Millet’in” sloganıyla tek başına iktidara gelen Demokrat Parti’nin (DP) iktidarı döneminde CHP döneminin aksine bürokratların yönetimdeki etkileme güçleri azalmış ve itibar kaybetmiş, onun yerine siyasiler güç kazanmaya başlamıştır (Leblebici 2004: 17; Eryılmaz 2004: 144). Ancak bu güç değişimi, siyasiler ve bürokratlar arasında güç savaşını başlatmış, DP’nin yerele önem veren tutumu gücü zayıflayan bürokratların 27 Mayıs 1960 askeri darbesine sempati ile bakmasına sebebiyet vermiştir (Eryılmaz 2004: 147).

Türkiye’de merkez-sağ popülizminin asıl başlatıcısı olarak Adnan Menderes liderliğindeki Demokrat Parti olarak kabul edilmektedir. Siyasi popülizm genellikle belirli bir olaydan (örneğin siyasi bir kriz veya ekonomik felaketten) yararlanır ve bu yaklaşım popülist liderlerin ortaya çıkışını açıklar (Mudde 2004: 546). Popülist liderlerin kendilerine yer edinebilmeleri ya da yönetimi ele geçirmeleri için en büyük koşul, liberal demokratik bir ortamın varlığıdır (Mudde 2004). Tam da bahsedilen tanıma uygun olarak Demokrat Parti süregelen siyasi ve iktisadi krizleri istismar ederek ve merkez-sağ popülizmi olarak adlandırılacak olan yeni bir dönem başlatarak iktidara gelmiştir. Devlet tekellerinden ve tek amacı vergi toplamak olan bir devletten kurtulmayı vaat eden partinin (Takım ve Esen 2011: 10-14) en büyük destekçileri küçük çiftçiler ve emekçiler olmuştur. Ayrıca bu dönemde dünya sahnesinde giderek ağırlığını hissettiren Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’yi finanse etmeye başlamış

ve sağladığı fonlarının parasal değeri gayrisafi milli hasılanın aşağı yukarı %3'üne denk gelmeye başlamıştır. Birleşik Devletler tarafından sunulan kalkınma reçetesi otoyollar ve diğer altyapı projeleri ile tarımın makineleştirilmesi için kamu fonlarının tahsis edilmesiydi. Devletçi politikalarından en çok etkilenen yoksul köylüleri yatıştırmak için 1945 yılında “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu” görüşmeleri sırasında bu reforma karşı çıkarak Cumhuriyet Halk Partisi kanadından ayrılanlarla kurulan Demokrat Parti, iktidarda olduğu dönemde yeniden toprak reformu hareketlerini başlatarak köylüleri ve çiftçileri toprak sahibi yapmaya devam etmiştir (Zürcher 2018: 146).

1950'lerin ilk yıllarında dış yardımlarla birleşen ekonomik büyüme, liberal ekonomi için bir sıçrama tahtası sağlamış, ancak Kore Savaşı sonrası dönemde sübvansiyonların, kredilerin ve yardımların fazlalığı enflasyonu tetiklemeye başlamıştır. Gerçek anlamda popülist bir siyasetçi olan Menderes, sistemi toplumun mevcut beklentilerine göre şekillendirmiş ve çok kısa süren liberal ekonomik yapıda kamu yatırımlarını hızla artırmaya başlamıştır. Yavaş yavaş terk edilen liberal ekonomi politikası yerini kademeli olarak yürürlüğe giren devletçi kontrol tedbirlerine bırakmıştır. Devlet mekanizmasının kontrolünün genişlemesinin siyasi istikrara yol açtığı fark edilince bürokrasi yeniden ayrıcalıklı hale getirilmiş, devletçiliğin aslında kalkıncacılıkla eşdeğer olduğu ve kapitalizmin özgürce hüküm sürmemesi gerektiği görülmüş ve ılımlı bir biçimde başlayan popülizm süreci ilerleyen dönemlerde otoriter bir popülizme evrilmiş, cumhuriyetin devrimlerinden ödün verilmeye başlanması sonucu gerçekleşen 1960 darbesi ile devletçi sanayileşme dönemi başlamıştır (Keyder 2003: 181).

1961 anayasası ile “bilgi” ve “uzmanlık” gücünü kullanan bir bürokrat kesimi yaratılmıştır. Bu kesim zaman içerisinde yeniden söz sahibi olmaya başlamıştır. İlgili dönemde daha serbest anayasaya geçilmiş olması, 1970'lere gelindiğinde ortaya çıkan sağ-sol çatışmasının engellenemeyişinin müsebbibi olarak gösterilmiş (Eryılmaz 2004: 150-151) ve yapılan anayasa değişikliklerini takip eden dönemde özgürlükler kısıtlanmış ve “laik” sivil bürokratik seçkinlerin siyasette oynadığı etkin rolün azalmaya başlamıştır (Öztürk 2017: 330).

Korkut Boratav'ın 1983 tarihli makalesinde 1962-1976 yılları arasında Süleyman Demirel başkanlığında ve hem iktidarda tek parti hem de koalisyon dönemlerinde koalisyon içerisinde yer alan Adalet Partisi, yönetimi tıpkı Adnan Menderes dönemi gibi merkez-sağcı popülizmin tüm unsurlarıyla yaşandığı,

mazlumlugin öne çıkarilmasina ragmen (Bora ve Erdogan 2003) iç piyasada fiyatların serbestleştirildiği, aşırı değerli döviz kuru sayesinde ithal girdilerin, düşük KİT fiyatları sayesinde de yerli girdilerin ucuz tutulduğu, düşük faiz ve geniş kredi olanaklarıyla ucuz ve rahat finansmanın devamının sağlanmasının amaçlandığı bir dönem olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde temelleri atılan Devlet Planlama Teşkilatının kamu sektörüne yön veren ve özel sektöre rehberlik eden bir kurum olarak görülmüştür. İthal ikameci sanayileşme stratejisi tüm sektörel politikalara yön verirken, kamu sektörünün özel sektörü desteklemesini sağlamıştır. Bu nedenle KİT'lerin fiyatlandırma politikası çok önemli bölüşüm ve kaynak tahsisi sonuçları üreten bir alan haline gelmiştir (Boratav 2019: 141). 1973'teki genel seçimler sırasında, işçilere, köylülere ve gecekonduculara sosyal adalet ve eşitlik getirmeyi amaçlayan 'merkez sol' fikri gelişmiştir. Bu, 1920'lerdeki tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin "halka rağmen halk için" hareketi olan "halkla beraber halk için" hareketinin başlangıcı olmuştur (Esmer 2008: 80; Toprak 1992: 58).

Yine popülist politikaların bir sonucu olarak, önceki dönemlerde işçilere tanınmayan grev, sendika kurma ve toplu sözleşme hakları Anayasaya girmiş, böylece "egemen sınıflarla çıkar birliği" yanılgısının yerleşmesi kolaylaşmıştır. Tüm toplumsal kesimleri memnun eden bu modelin istikrarı, yüksek büyüme oranlarının sürdürülebilirliğine ve emekçi sınıfların ekonomik ve siyasi taleplerinin popülizmin sınırlarını zorlamamasına bağlıydı (Boratav 1983). 1974 yılında dünya genelinde ülkeler; artan petrol fiyatlarından kaynaklanan ekonomik krize yönelik önlemleri yavaş yavaş uygulamaya koyarken, siyasi istikrarın bir türlü sağlanamadığı Türkiye'de popülizm krize yönelik herhangi bir politikanın uygulanmasını engellemiş ve ekonomi küresel eğilimin aksine büyümeye devam etmiştir. 1977 yılına gelindiğinde, krizin etkilerini hafifletme çabaları savunulamaz hale gelmiştir. Siyasi karar alma sürecinin dışında kalan ve sadece seçmen olarak bu süreci etkileyen çalışan sınıfları, fedakârlıkların paylaşılmasına dayalı bir kriz yönetimi modelinin ilkeleri hakkında bir tartışmaya dâhil edecek kurumsal-siyasi mekanizmalar eksikti. Üstelik işçi hareketlerinin giderek yön değiştirmesi sonucunda işyerlerinde karşılaşılan güçlükler nedeniyle denetim sorunları ciddi boyutlara ulaşmıştı (Boratav 1983: 15; 2019: 157).

1970'li yılların sonuna gelindiğinde artık ekonomik kriz kendini yoğun bir şekilde göstermeye başlamış ve II. Dünya Savaşı döneminde görülen karaborsa yeniden ortaya çıkmıştır. Bu "farklı" alanda faaliyet gösteren "iş adamları"nın talepleri doğrultusunda 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren program ile kur ayarlaması,

KİT zamları, fiyat kontrollerinin kaldırılması ve tam anlamıyla sermayenin “başkaldırışı” olan neo-liberal sistem kamuoyuna tanıtılmıştır (Boratav 2019: 164; Güzel 2017: 554).

2.5.2.3. 1980-2002 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi

1980 ihtilali ile başlayıp Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 genel seçimlerini kazanmasıyla sonlanan dönemde görülen önemli ekonomik gelişmeler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- 1980-1988 yıllarında İhtilal öncesinde oluşmaya başlayan ekonomik darboğazın getirdiği yasa dışı stokçuluk/karaborsa faaliyetlerini gerçekleştiren yeni “iş adamları” grubu oluşmuş, ardından gelen darbe ile ”askeri rejim altında liberal ekonomi”ye geçilmiş ve bu sıkıntılı süreci aşmak için çözüm olarak sunulan Uluslararası Para Fonu (IMF) destekli içte ve dışa karşı piyasa serbestisi getirilmiştir.
- 1989-1997 yılları arasında etkinlik amacıyla özelleştirme ile başlayan ve sonrasında kamu açıklarını kapatma amacı ile özelleştirme hamlelerine başlanmış, sermaye hareketlerinde sınırsız serbestleşme döneminde aynı zamanda yurt dışı sermayeyi kısa dönemli olarak Türkiye’ye getirmiş bu durum da Bankacılık sektörünün kârlarını arttırmak amacıyla uluslararası arbitraja dayalı kısa vadeli hareketlerden kazanç elde etmeye yönelmiş ve esas faaliyetlerinden uzaklaşmaları Türkiye’yi yeni bir krizle yüzleştirmiştir.
- 1998-2002 arasındaki yıllar da IMF ile başlayan “serbest piyasacı” reçeteler dönemi olarak tanımlanmakta olup bu dönemde yaşanan krizler nedeniyle 2000 yılından itibaren likidite azlığı, artan yapısal problemler, spekülasyon hareketleri ve siyasi problemlerle mücadele edilmiştir (Boratav 2019).

1980 Darbesinden sonra 1982 Anayasasıyla devletin üstün ve aşkın niteliğine verilen önemle kamu bürokrasisinin merkeze bağlılığı arttırılmış ve sivil toplum üzerindeki rolü güçlendirilmiştir (Eryılmaz 2004:165). Ardından gelen seçimler ile ekonomide dışa açılma girişimleriyle dünya ekonomisiyle bütünleşmek için yapısal uyum programları uygulamaya konulmuş, bürokrasi de küreselleşme ve dışa açılma politikası neticesinde çok yoğun bir küresel etki altına girmiştir (Özer 2006:51-52). “Halkın devlete hizmet etme” anlayışından “devletin halka hizmet etmek” için var

olduğu anlayışıyla politikalarını oluşturmuştur (Öztürk 2017: 333). Bu anlayış ile bürokrasiyi hızlandırma ve verimliliği arttırmayı hedeflemiş, mühendis mantığı rasyonellikle özdeş görüldüğü için bürokrasinin kilit konumlarına yurtdışından mühendisler getirilmiştir (Özer 2006: 52).

Borataş 1998 yılındaki çalışmasında bu dönemi “emekçi insanların popülizm dönemindeki tüm edinimlerinin tasfiyesini hedefleyen baskıcı bir sermaye tahakkümü” olarak tanımlamaktadır. Ağırlıklı olarak bu dönemde Özal’ın otoriter ve muhafazakâr bir popülizm politikası güttüğü ifade edilmektedir (Yıldız 2008). Temsili demokrasi organlarının yetki ve denetimini es geçmeye çalışarak sıcak para hareketlerine dayalı popülist düşünce ile 32 sayılı kararname kapsamında sermaye hareketlerini serbestleştiren dönemin ardından 1989-1993 yılları arasındaki dönem ise özellikle Anavatan Partisi’nin büyüme döneminde uygulanan ve Borataş tarafından “yoz popülizm” olarak adlandırılan bölüşümü emek aleyhine çevirirken onları gecekondu sakini ve tüketici olarak kazanmayı hedefleyen neo-liberal dönem olarak tanımlanmaktadır. Neo-liberal dönem bağlamında Özal’ın popülist yaklaşımları büyük ölçüde muhafazakâr popülizmden beslenmiştir. Özal, dönemin elitinin “laik Kemalist bürokrasi” olduğunu ileri sürmüştür. Özal kendisini halktan biri olarak sunmuş, Erbakan’ın “Milli Görüş”üne benzer bir şekilde halk kavramına Müslümanlar birliği içinde ama Türk-Müslüman kavramını eklemiştir (Bora ve Erdoğan 2003: 664; Aslandaş ve Bıçakçı 2006: 154). Bu dönemde kamu maliyesinde yapılan en önemli değişiklik vergi sisteminde gerçekleştirilen reform olmuştur. Katma Değer Vergisi’nin 1985 yılında yürürlüğe girmesi ile dolaylı vergilerin ağırlığı artırılarak ücretliler ve tüketiciler üzerinde daha büyük bir yük oluşturulmuş, buna Kurumlar Vergisinde sermaye şirketleri lehine istisna ve muafiyetlerin getirilmesi eşlik etmiştir. Doğası gereği çarpık olan bu popülist uygulamalar 1994 yılına kadar devam etmiştir (Borataş 2019: 180).

Küresel ekonominin sürekli bir büyüme dönemi yaşadığı 1990’larda, iki ülke ciddi ekonomik krizler yaşıyordu. Türkiye ve Meksika. Bu bağlamda “piyasa dostu devlet” yönetişimine ve etkin devlet yaklaşımı etkili olmaya başladığı bir dönem olmuştur (Cansever ve Kiriş 2015: 376). 1998-2001 yılları arasında tüm çevre ekonomilerini etkileyecek olan kriz, 1994 yılında Türkiye’de ve 1995 yılında Meksika’da başlamıştı. Bununla birlikte, genel olarak bölüşümde eşitsizliği artıran kriz politikalarına istisna teşkil eden üç uygulamanın hayata geçirilmiş olması dikkat çekicidir. Bunlar bir tür servet vergisi olan net aktif vergisi, gelir vergisine ek olarak

alınan ekonomik denge vergisi ve 2000 yılında vadesi gelen iç borçlanma senetlerine uygulanacak olan ve finans sektörünün baskıları ile sürekliliği engellenen ek faiz vergisi, genel olarak bölüşümde eşitsizliği artıran kriz politikalarının istisnalarına örnektir. Yine de bir ölçüde de emekçi sınıf lehine yapılan geçici düzenlemeler ile popülizmin almadan vermek mantığına uygun davranılan bu dönemde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sayesinde dış kaynaklarla beslenen iç borçlanma ile devlet kendisini finanse etmiştir (Boratav 2019: 191-195).

1994 krizinin ardından gelen 1998-2002 koalisyon dönemi ve koalisyonların bölüşüm ilişkilerinde sık sık popülizme teslim olması, Türkiye'deki sermaye grupları için risk yaratmıştır. Kaynak dağılımını siyasi iktidarın etkili olduğu alanlardan diğerlerine doğru değiştirmek isteyen sermaye grupları, 1998 yılında hükümetin IMF ile imzaladığı anlaşma ile amaçlarına ulaşmışlardır. IMF ile “yakın ilişkiler” olarak adlandırılan sürece giden süreç, on yıl boyunca devletin ekonomiden tamamen çekilmesi sloganıyla pazarlandı. Popülist yaklaşım bir kez daha, daha önce sermaye üzerinde bir yük olan ücret, tarımsal ürün ve girdi fiyatlarının tamamen piyasa mekanizmasına teslim edilmesine yol açtı. Sonuç olarak, ülke ekonomik krizden çıkarken ücretler geriledi ve işsizlik arttı. Kasım 2002 erken seçimleri yaklaşırken Türkiye’de durum buydu (Boratav 2019).

2.5.2.4. 2002-2023 Yılları Arasında Popülizm, Ekonomi ve Türk Siyasi Tarihi

Ak Parti’nin 2002 yılında iktidara tek parti olarak gelmesi ile başlayan ve günümüzde de devam eden dönemde görülen önemli ekonomik gelişmeler aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

- 2003-2008 arası Ak Partinin ilk döneminde dünya ekonomisi canlanma aşamasına geçmesine bağlı olarak sermaye akımları yaşanmış, neo-liberal politikalar uygulanmış, servet mülkiyeti yabancılaştırılmış, getirilen mali kurallar ile devlet borç yükümlülüklerinin ödenemez boyuta çıkmasının engellenmesi ve kamu-özel ortaklıklarının başlaması ile “ekonomik milliyetçilik” akımı (uluslararası sermaye aleyhine kayırmaları frenleme amacı) iş çevrelerinin oluşmasına yol açmış ve cari işlem açığı artmıştır.
- 2008-2016 döneminde 2008 yılının son aylarında kaynağı dış piyasalardaki dalgalanma olan kriz nedeniyle birçok gelişmiş ülkede daralma yaşanırken, Türkiye iç talep ve ihracat oranındaki artış ile birlikte 2009 yılının son çeyreğinden 2012 yılı üçüncü çeyreğine kadar aralıksız büyümesini

sürdürmüştür. 2012 yılında uygulanan sıkı para politikası sayesinde gerçekleşen yüzde 6,16 enflasyon oranı 1968 yılından beri tarihin en düşük enflasyon oranı olmuştur. Türkiye, IMF'den yıllarca kaynak kullanan bir ülke durumunda iken artık kaynak aktaran ve dünyayı krizden koruyacak bir ülke konumuna gelmiştir. 2012 yılında IMF'ye uluslararası rezervler arasında sayılmak kaydıyla 5 milyar Dolar katkıda bulunmayı taahhüt etmiştir ancak yine de kısa vadeli dış borçların payı 2007-2014 arası kesintisiz yükselmiştir (Boratav 2019).

- 2016-2023 yılları arasında dış borçların yerine doğrudan yabancı sermaye girişini koymayı başaran Türkiye Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin bozulması ve tam üyelik seçeneğinin neredeyse tümüyle masadan kalkmış olması gibi nedenlerle doğrudan yabancı sermaye akış hızını kaybetmesi ile yüzyüze kaldı ve alternatif olarak dış borç yükünü artıran dış borçlanmalara yöneldi. 2016 darbe girişimi sonrasında ulusal ve uluslararası bireysel ve kurumsal yatırımcıların doğrudan etkilendiği bir ortamda maliye politikaları sıkılaştırılmış, 2018 yılından itibaren döviz kurları hızlı bir yükselişe geçmiştir (Pınar 2018). İlerleyen dönemlerde ise karşılaşılan tablo ödenemeyen borçlar ve ekonomik daralma ile başlayan süreç 2022 yılına gelindiğinde, Cumhuriyet tarihinde ilk defa kamunun faiz borcu, anapara borcunu geçmesi ile devam etmektedir (Sol 2023).

Refah Partisinin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidarının ilk yıllarında önceki Ecevit Hükümeti'nden miras kalan IMF anlaşmalarını uygulamaya devam etmiştir. AB üyeliği için hazırlıkları başlatmış ve uluslararası toplumla samimi ilişkiler kurmuştur. Sonuç olarak, en marjinal kesimden en elit kesime kadar Türk toplumunun tüm kesimleri partiye sarsılmaz bir destek vermiştir (Boratav 2019: 243). 1994 yılından itibaren ülkede görülen ekonomik kriz koalisyon hükümetlerinin etkin olmaması nedeniyle derinleştikçe kamuoyu tarafından istikrarlı bir hükümet beklentisine girilmiş ve Ak Parti, önceki dönemlerden ders alarak iktidara geldiklerinde özellikle ekonomi başta olmak üzere istikrara önem vermişler (Cansever ve Kiriş, 2015: 377) ve iktidarda bulundukları 20 küsur yıl boyunca bürokratik vesayete yönelik olarak siyasi iktidar tarafından atılan adımlarla önemli başarılar elde etmiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisinin bu dönemdeki başarısının nedenleri iki farklı düşünce ekolünün konusu olmuştur. İlk ekol partinin popülizmden bağımsız bir siyaset

geliştirmeye çalıştığını savunurken, bir diğer ekol partinin başarısının ardındaki itici gücün popülizm olduğunu iddia etmektedir. Popülizmden bağımsız olduğunu iddia eden çalışmalar bu iddialarını insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlere dayandırmakta iken (Dağı 2006; Özbudun 2007; Yavuz 2009; Yıldız 2008; Çınar ve Duran 2008; Çınar 2011), partiyi popülist bir siyasi oluşum içinde değerlendiren çalışmaların iddialarını partinin İslam'a dayalı muhafazakâr ahlakı ve ezilen Müslümanlara verdiği destek üzerine kurduğunu belirtmektedir. Bu durum Hadiz (2014), Park (2018), Yabancı ve Taleski (2018), Yılmaz ve Bashirov (2018) tarafından da kanıtlanmıştır. Popülizmin sınırlarının genişletilerek ülke dışına çıkarıldığı bu dönemde hedef alınan kitle ümmet olmuştur. Uluslararası lobiler, küresel kuruluşlar, dış güçlerin dünya üzerinde eşitlikten uzak bir sömürü sistemi yarattığı vurgulanmış ve yaratılan sistemin dünya üzerindeki tüm Müslümanları ezmekte olduğu ileri sürülmüştür (Aytaç ve Elçi: 2019: 99).

2002-2008 yılları arasında uygulanan ekonomi politikaları, IMF ve Dünya Bankasının rehberliğinde neoliberalizmin ilkelerini korumak üzere tasarlanmıştır. Özelleştirme gelirlerindeki hızlı artışın yanı sıra yerel yönetimlere, merkezi devlete ve kamu kurumlarına ait gayrimenkullerin özel mülkiyete devri gündeme gelmiştir. Altyapı yatırımlarında “kamu-özel ortaklığı” dönemi başlamış, böylece yatırım finansmanı devlet bütçesi dışına çıkartılmıştır. 1998 yılından itibaren büyük sermaye gruplarının temel bölüşüm ilişkilerini siyasilikten uzaklaştırma ve piyasaya devretme arzusu gerçekleşmiştir. Buna, çiftçi ailelerini desteklemeyi amaçlayan popülist politikaların kademeli olarak terk edilmesi eşlik etmiştir (Boratav 2019: 252). Boratav 2016 ve takip eden yıllarda köşe yazılarında servet sahipliğinin yabancılaştırmasına dikkat çekmeye başladı. Ak Partinin “yerli ve milli” söylemine tezat bir tablo sunan ekonominin “gayri milli” özellikleri şu açılardan önemlidir: Ekonomiye yön veren kaldıraçların bir kısmının ülke dışına transfer ediliyor olması emperyalizmin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Dış kırılganlıkların krizlere dönüşmesi, emekçiler arasında çaresizlik ve boyun eğme duygusuyla karakterize edilen sosyal çöküşleri hızlandırıcı bir etkiye sahiptir (Boratav 2018). Sonuç olarak, süregelen neoliberal politika, kamu kaynakları emekçilerden esirgenirken, bölüşüm ve büyüme süreçlerinin tamamen şirketlere devredilmesiyle sonuçlanmaktadır (Boratav 2019). Sermayenin genel çıkarlarının tereddütsüz takibi ve gözetimi, Türk burjuvazisi ile Ak Parti hükümeti arasında uzun süredir devam eden bir dostluğa yol açmıştır (Boratav 2015).

BÖLÜM III

VERGİ KAVRAMI, TÜRKİYEDE VERGİ AFLARI

Devletin sahip olduğu bir güç olan ve kamu otoritesinin, yetkisine dayanarak, ekonomide faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerden ekonomik güçlerine göre aldığı ve kamuya aktardığı ekonomik birim ya da değer olarak tanımlanan vergilendirme (Arslan 2002: 3; Kayan 2000: 80), tarihsel gelişim içinde yönetimlerin mutlakiyetten demokrasiye geçmesiyle birlikte modern toplumların anayasalarında yer almıştır (Uluatam 1995: 21). Modern toplumların anayasalarında devletin bu gücü, devletin kendisine karşı korunmaya çalışılmıştır. Modernleşme sürecinde sözleşmelere, anlaşmalara ve fermanlara dayanan yasallık, anayasalarda yer alarak yasalarla korunmaya başlanmıştır (Güneş 1998: 1-2).

Türkiye Cumhuriyetinden önce bu topraklarda yer alan ve birbirinden çok farklı dil, din, ırk ve kültür barındıran Osmanlı İmparatorluğu oldukça etkin ve teşkilatlı bir devlet yapısı oluşturmuştur. Osmanlılar, kendilerinden önceki diğer Türk devletleri gibi, İslami yönetimi Türk gelenekleriyle harmanlamışlardır. Vergi sistemleri, İslami ilkelerden türetilen şer'i vergi hukukuna dayanıyordu. Bununla birlikte, kendilerinden önce hiçbir İslam-Türk devletinin sahip olmadığı ölçüde örfi vergi hukukunu da geliştirmişlerdir. Örfi vergi hukukunun gelişmesinde Osmanlıların yeni fethedilen bölgelerde, özellikle Avrupa'da karşılaştıkları vergi uygulamalarından şer'i meşruiyeti çerçevesinde yararlandıkları açıktır (Kazıcı 2005: 62-63).

Sonuç olarak, Osmanlı vergi sistemi iki ana koldan oluşmaktaydı. Osmanlı vergi sisteminin iki ana kolu Tekâlif-i Şer'iyye (şer'i vergiler) ve Tekâlif-i Örfiye (örfi vergiler) idi. Hiçbir devlet veya tarih devresi içinde değişiklik göstermeyen şer'i vergi hukukuna ilişkin temel ilke ve hükümlerin yanı sıra siyasi iktidarın sınırlı yasama yetkisi çerçevesinde halktan devlete karşı yükümlülükleri çerçevesinde (garâmet-i maliye) kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için düzenlenen ve tahsil edilen tekâlif-i örfiye vergileri olarak sınıflandırılmaktadır (Ortaylı 2008: 139).

Vergi adaletinin temel ilkelerinden biri olan yasallık ilkesi şu şekilde tanımlanabilir: Mükellef ödemekle yükümlü olduğu verginin miktarını, tahsilatın ne

şekilde ve kim tarafından yapılacağını bilir (Demir 2012: 132). Ayrıca vergilendirmeden doğan ödev ve yöntem ilişkileri kanunla düzenlenerek keyfilik ve rastgelelik olasılığı ortadan kaldırılmıştır (Buyrukoğlu ve Bozdoğan 2015: 270). Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilendirme kurumu hem şer'i esaslara hem de örfi hukuka göre düzenlenmiş, bu da vergilendirmede kanunilik ilkesine büyük ölçüde uyulmasını sağlamıştır. Dini ve hukuki açıdan korunan kanunilik ilkesi, bu ilkeye göre belirlenen vergilerin oran değişikliği olmaksızın uzun süre yürürlükte kalmasını ve yüzyıllarca uygulanmasını sağlamıştır (Altundağ 1947: 190-191).

Vergi sistemi Osmanlı İmparatorluğunda İslamiyet'in öngördüğü şekilde adaletli olarak kurulmaya çalışılmış olsa da; uzun süren savaşlar, vergi toplama sistemi olarak oluşturulan ve her türlü arazi vergileri, maden işletmeleri, gümrük resimleri, cizye ve hayvan vergilerinin toplandığı ve Devlete ait bir arazi veya vâridâtın (gelirin) bir bedel karşılığında kiraya verilmesi veya geçici olarak devredilmesi olarak tanımlanan mukataa sistemi (Akdağ 1979: 231) ile vergilerin toplanma yetkisinin belirli ve götürü bir bedel karşılığında devlet tarafından anlaşma ile adına "mültezim" adı verilen üçüncü bir şahsa verildiği ve mukataanın farklı bir uygulama biçimi olan iltizam sistemlerindeki (Kazıcı 2003: 175-176) aksaklıklar nedeniyle özellikle İmparatorluğun gerileme (1699-1792) ve dağılma (1792-1922) dönemlerinde sık sık çıkan isyanlara [Celali İsyanları- 1519, 1525, 1528, 1598 yılları (Akdağ 1995), (Oğuz 1997: 259)], [Patrona Halil İsyanı – 1730 (Tabakoğlu 1985: 219)], [Atçalı Kel Mehmet İsyanı- 1829-1830 (İnalcık 1996: 375)], [Niş İsyanı-1841 (İnalcık 1996: 378)], [Vidin Ağalık Rejimi ve Vidin İsyanı-1850 (İnalcık 1996:115-132)], [Erzurum İsyanları- 1906, 1907 (Yavi 2001: 344)], [Kastamonu İsyanı-1906 (Kansu 1998)], [Sinop İsyanı- 1906 (Kansu 1998)] neden olmuştur. Ayaklanmalar sonucunda bölgesel olarak yöneticilerin değişimi sağlanmış, bastırmak için yönetimin tavizleri sonucunda yine bölgesel olarak isyana neden olan yüksek oranlı vergilerin oranlarının azaltılması veya ilgili dönemlerde alınmaması yoluna gidilmiştir.

Bahse konu dönemlerde, "*Devletin bekası için vergi ne pahasına olursa olsun toplanmalı*" gibi bir anlayışın yerleştiği; bu anlayışın getirisiyle vergi tahsilinde zor kullanıldığı ve sonuç olarak; toplumsal ve siyasal hoşnutsuzlukların, vergi ödemekten kaçınma çabalarının ve vergi isyanlarının; toplumsal hayatın asli unsurları arasına girmesiyle birlikte (Özbek 2015), ülke genelinde olmasa da bölgesel olarak isyanlar nedeniyle vergi affı Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde gündemde olmuştur.

Osmanlı döneminde vergi kanunlarının uygulanmasında yer alan yasallık ilkesine, Türkiye Cumhuriyetinde olağanüstü dönemde oluşturulan 1921 Anayasası hariç, 1924, 1961 ve 1982 anayasaları olmak üzere diğer tüm anayasalarda yer verildiği görülmektedir.

Ülkemizde yürürlükte olan 1982 Anayasasının “Vergi Ödevi” başlıklı 73’üncü maddesinde;

“Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür.

Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına (6771 sayılı Kanun ile değişen ifade) verilebilir.” hükmü yer almaktadır.

Anayasadaki bu düzenlemelerin sonucu “verginin yasallığı” ilkesi ile güvence altına alınan vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler açısından kanunlar Anayasal denetim kapsamına girmektedir (Kızılot ve Kızılot 2005: 540). Yine, kanunlarla konulan vergilerin doğmasını yani vergiyi doğuran olayın meydana gelmesinin önlenmesi veya yine kanuna aykırı olmadan vergi kanunlarındaki boşluklardan faydalanmasına ise “vergiden kaçınma” denilmektedir (Akdoğan: 2014). Vergiden kaçınma kavramı da aynı vergi kavramı gibi eskiye dayanmaktadır (Andreoni vd. 1998). Asur tabletlerinde bulunan ve tüccarların birbirleriyle yaptıkları yazışmalarda; taşınan malın cinsine göre oransal olarak hesaplanan ve ticaret kervanlarının içinden geçtikleri kentin kralına ödediği geçiş vergisinden kaçınmak için kentin içinden geçmeyip dışarıdan dolaşılması ancak bunu yaparken de kervanın saldırıya uğramaması için dikkatli olunması gerektiği tercüme edilmiştir (Kıldış 2007). Geçmişten günümüze gelen vergiden kaçınma kavramı, görüldüğü üzere, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini azaltmak için vergi kanunlarındaki hükümlerden yararlanması (Tresch 2002: 512); belirli faaliyetlerin, varlıkların ya da işlemlerin fiyatlarında vergilendirme nedeniyle meydana gelen değişimlere bir tepki olarak ortaya çıkan davranış değişikliği (Edgar 2007) olarak açıklanmaktadır.

Devletin egemen olduğu ülkede faaliyet gösteren ekonomik birimlerden zorla aldığı vergi, resim ve harçların bizzat devlet tarafından güven altında alınması,

devletin vergi koyma, kaldırma, vergi oranlarını değiştirme ve vergi afları getirme konusunda söz konusu ekonomik birimlerin dış çevrelerinde yer alan Devletin atacağı adımların tutarlılığı açısından önemlidir. Devletin alınacak vergiden tek taraflı olarak feragat etmesi olarak tanımlanan aflar, genellikle vergi cezaları için çıkarılır. Ancak, vergi aslının bir kısmı için de çıkarılabilmektedir (Öncel vd. 2018: 157).

Vergiden kaçınma müessesesi ise, devletin farkında olduğu ve üstü kapalı bir biçimde izin verdiği bir vergi azaltma yolu olup (Prebble 2011: 8) vergi hukukundaki bazı yasa ve hükümlere dayanarak kanun koyucular tarafından planlanmayan vergi avantajları kazanılmasına sebep olmaktadır. Vergiden kaçınma, kanunlara uygundur ancak hukuk ruhuna uygun değildir. Mükellef için herhangi bir yaptırım olmamakla birlikte kamu maliyesi açısından olumsuz sonuçlar yaratmaktadır.

Cumhuriyet döneminde yeni bir yönetim sistemine geçilmesini takip eden dönemde vergi sistemi de yenilenmiş siyasi, ekonomik, eğitim, tarım ve sanayi gibi pek çok alanda yapılan reform hareketlerinin desteklenmesi amacıyla vergi aflarına başvurulduğu görölmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar çıkarılan vergi aflarının gerekçeleri incelendiğinde, temel amacın tahsil edilemeyen kamu gelirlerinin tahsilatının hızlandırılması ve kamu yararı gözetilerek Hazineye gelir sağlanması olduğu görölmektedir (Özbek 2014: 101). 1924'te başlayan süreç günümüze kadar toplam 40 vergi affı ile devam ettirilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı 2024).

Küresel tarih bağlamında bakıldığında aflar, yönetimdeki siyasetçiler için önemli bir alternatif politika aracı olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, özellikle hükümetlerin yeniden seçilme olasılığını azaltabilecek ulusal savunma harcamalarının arttığı dönemlerde, harcama kesintileri ve vergi oranı artışlarının bütçe açıklarına çözüm olarak algılandığı durumlarda özellikle belirgindir (Luitel ve Sobel 2007: 19). Yukarıda özetlenen siyasi kaygılara ek olarak, vergi afları ekonomik gerileme veya durgunluk dönemlerinde bütçe gelirlerini artırmak için de kullanılmaktadır (Bülbül ve Karadeniz 2004: 873).

Bir vergi affının başarılı olabilmesi için söz konusu kurumun belirli kriterlere sahip olması gerekmektedir. En önemli kriterlerden biri “tek seferlik” terimidir. Sık sık çıkarılan aflar devlete olan güvenin sarsılmasına ve mükelleflerin yükümlölüklerini yerine getirmelerinin gecikmesine neden olabilir (Dönmez 1990: 54-55). Türkiye'deki gibi iş sistemleri devlete bağımlı olan örgütler için (Buğra 1994; Gökşen ve Üsdiken 2001), siyasi ve hukuki ortamın ana unsuru olan devlet sık sık vergi afları

çıkarmaktadır. Bu faaliyetler, devlet tarafından örgütlerin ekonomiye katkıda bulunduğu para akışına müdahale etmesi sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca devlet, bir “vatandaşlık görevi” olarak kabul edilen vergilerin tam ve zamanında ödenmesi davranışının yanı sıra, aflar yoluyla ödenmesi gereken vergilerin daha sonraki bir tarihte ödenmesi sonucunu doğuran davranışların geliştirilmesini de teşvik etmektedir.

3.1. TARİHSEL SÜREÇTE VERGİ AFLARI

Türkiye’de uygulanan vergi aflarının günümüzde ifade ettiği anlam dâhilinde uygulanmaya başlaması XX. Yüzyılın ilk yıllarına denk gelmektedir. 1906 yılında Sultan II. Abdülhamit’in irade-i seniyye ile (padişahın sadrazama bizzat tebliğ ettiği emir) yol vergisine ait cezaların affedilmesiyle başlayan vergi affı müessesesi günümüze gelinceye kadar ülkemizde sıkça uygulanmaya devam etmiştir (Dönmez 1990: 212-213).

Osmanlı Devleti’nde yol vergisi mükellefiyeti, genel olarak bedenen çalışarak veya bedel verilerek yerine getirilen bir yükümlülük olup; verginin mükellefleri her mahallin 18 yaşından 60 yaşına kadar olan erkek nüfusu ile bunların tasarruf ettikleri bütün yük, araba ve binek hayvanları idi. Verginin ödenmesi ise “beş senede bir defa yol inşaatında yirmişer gün mütemadiyen çalışmak”, çalışılmak istenmediği takdirde de her mahalde hükümetçe tayin edilen yevmiye bedelini ödemek suretiyle gerçekleştirilebiliyordu (Gönüllü 2011).

1906 yılında adı “Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti” olan günümüz Ticaret Bakanlığının çeşitli sebeplerden ve bölgesel durumlardan ötürü yükümlülüğünü yerine getiremeyen mükelleflerin cezalarının terkin edilmesi halinde tahsilatın hızlanabileceğine yönelik tavsiyesini takiben, ilgili yılın sonuna kadar mükelleflerin tahakkuk etmiş borçlarını aynen veya nakden ödemeleri şartıyla cezalar affedilmiştir (Dönmez 1990).

Padişahın iradesi ile kaldırılan yol vergisine ait cezalar ile Türk vergi literatüründe başlangıcı yapılan af müessesesi, Milli Mücadele dönemine gelindiğinde de yerini almıştır. Vergi affı olmayan ancak bahsedilmeye gerek duyulan bir durum olan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşunu takip eden dönemde, 7 Şubat 1921 yılında Ceride-i Resmiye’de (Resmi Gazete) yapılan ilk yasama çalışmasıdır. Bu çalışma vergilendirme ile ilgili olup TBMM’nin açılışının ertesi günü olan 24 Nisan 1920’de 1 no.’lu Kanunla “*Ağnam Resmini sabıkı misillu dört misli olarak istifasına*” karar verilmiştir. Meclisin ilk kabul ettiği yasanın mali amaç dışında daha çok simgesel

bir anlam ve amaca sahiptir: Vergi, bir devletin egemenlik gücüdür ve artık egemenlik İstanbul'dan, Ankara'ya geçmiştir.

Cumhuriyet ilan edilmeden önce, yine Ankara'daki Meclis tarafından getirilen vergi affi niteliğindeki uygulama, 29 Eylül 1920 tarihinde 30 sayılı Kanun ile *“geçmiş yıllara ait aşar bedelinden borcu bulunan mültezimlerin anaparadan olan borçlarını 1921 yılı Şubat ayı sonuna kadar tamamen ödemeleri durumunda ödenmemiş borçlarının faizden kaynaklanan kısmının affedileceği”* şeklinde olmuştur (Kırkpınar 1992: 106).

İlk meclis tarafından kabul edilen diğer bir vergi affi da, 11 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilen 145 sayılı *“Elviye-i Selâsede Vergilerin Suret-i Cibayetine Dair Kanun”* (İstiklâl Harbi Döneminde Resmî Gazete'de Yayımlanamayan 205 Kanun, 2020) ile işgalci Rus yönetiminin Ardahan, Kars ve Artvin (livaları) ile Iğdır ve Sürmeli'de (kazalarında) bu kanun yayımlanmadan önceki döneme ait olan arazi, aşar ve emlak vergilerine ilişkin işlemleri hükümsüz sayılarak, vergiler affedilmiştir. Bu vergilerin bahse konu Kanundan önceki dönemleri de içerecek şekilde hükümsüz sayılması, böyle bir vergi affi uygulamasının koşulsuz ve tam bir af olduğu göstermektedir¹.

3.1.1. 1923-1950 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları

Vergiler, maliye politikası araçlarından olan kamu gelirlerinin büyük bir bölümünü tek başına karşılamaktadır. Ekonomik büyüme oranı ile vergi gelirleri arasında doğru orantı olduğu gibi vergi politikalarındaki tercihler de ekonomik büyümeyi olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla vergi yapısı ile ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki vardır (Songur ve Yüksel 2018: 47). Çalışmanın bu bölümünde dönemler itibariyle vergi aflarından çok kısa olarak bahsedilecektir.

1923-1950 yıllarını kapsayan dönemde 7 adet vergi affına ilişkin Kanun çıkarılmıştır. İlgili dönemde yürürlüğe giren vergi affi kanunları genel olarak yürürlükten kaldırılan vergilerin tahakkuk eden ancak tahsil edilmesi halinde daha

¹ Mali tarih alanında yapılan araştırmalarda çoğu makale ve yüksek lisans tezinde ilk vergi affının 17.05.1924 tarihli af kanunu olduğu belirtilse de, 70 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 487 sayılı Kanunun “Aff-ı Umumi Kanun Sureti” başlığı altında yasalaştığı, özetle “1 Ağustos 1914 tarihinden 20 Teşrinisani (Kasım) 1922 tarihine kadar geçen sürede Lozan ve Mudanya Antlaşmaları nedeniyle daha önce devlete karşı işlenen suçlardan İstiklal Mahkemesi ve Divan-ı Harb'de yargılananların söz konusu aftan yararlanabileceği” şeklinde genel af kanunu olduğu, icra makamının Adliye Nezareti olarak belirtildiği görülmektedir.

fazla masraf yapılmasına neden olan vergilerin tahsil edilemeyen kısmının terkin edilmesine ilişkindir. Bu Kanunlara ilişkin bilgiler sırası ile aşağıda yer almaktadır:

25 Mart 1934 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu, yürürlüğe girerken kendisinden önce gelen 755 sayılı Kazanç Vergisi Kanununu yürürlükten kaldırmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1934). Sedüler gelir vergisi düzenlemesi yapılarak mükelleflerin çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirlerin, her bir gelir unsuru bakımından ayrı ayrı vergilendirildiği ve günümüzde yürürlükte olan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun temellerinin atılmış olduğu 755 sayılı Kazanç Vergisi Kanununun daha geniş kapsamlı hali olan 2395 sayılı Kanunda düzenlenen Geçici 1’inci maddesi ile de *“1926, 1927, 1928 senelerinde; 1340 (1924) senesinde vermiş oldukları temettü vergilerinin üç mislini vermek sureti ile mükellefiyetini yapmış olanların 755 sayılı Kazanç Vergisi Kanununa göre tarhedilmiş olup da henüz tahsil edilmeyen vergi cezaları terkin olunmuştur.”* denilerek Cumhuriyet tarihindeki ilk vergi affı yürürlüğe girmiştir. Özel vergi affı niteliği taşıyan bu uygulamanın yanı sıra aynı yıl genel bir vergi affının düzenlenerek kabul edildiği görülmektedir.

12 Temmuz 1934 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2566 sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Kanun, Cumhuriyetin ilan edildiği yıl olan 1923 yılının sonuna kadar Devlete, il özel idarelerine ve belediyelere ait tahakkuk etmiş olan tüm vergi, resim ve harçlar ile bu alacaklara ilişkin gecikme zamları silinmiştir. Cumhuriyet öncesi ve sonrasında yürürlüğe konulmuş olan Askeri Nakliye Mükellefiyeti Kanunu, Askeri Tecil Vergisi Kanununun Düzenlenmesine İlişkin Kanun, Askeri Muafiyer Vergisi Hakkında Kanun, Balıkçı Kayıklarından alınacak vergiler, Temettü vergisi ve bu vergiye bağlı olan alacaklar, 1 Haziran 1926 tarihinden önce veraset ve intikal vergisinden halen bakaya kalan (arta kalan) alacaklar terkin edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1934).

Öte yandan, 1924 mali yılından Kanunun yürürlüğe girdiği mali yıl olan 1934 yılına kadar olan hayvan vergileri, 1929 mali yılının sonuna kadar olan aşar vergileri de terkin kapsamına alınmıştır. 1934 yılında çıkartılan af kanunu ile özellikle toprak sahibi olan köylülerin geniş zaman aralıklarını kapsayan vergi borçlarının silindiği görülmektedir.

7 Şubat 1939 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3586 sayılı Arazi Vergisinin 1935 Malî Yılı Sonuna Kadar Olan Bakayasının Terkinine Dair Kanun toplamda 5 maddeden oluşmasına rağmen arazi vergisine dair koşulsuz ve

geniş kapsamlı bir af olarak değerlendirilmektedir. Bahse konu af kanununda 1935 mali yılı sonuna kadar tahakkuk ettirilen ancak tahsil edilemeyen arazi vergisine ait gecikme zamları da dâhil olmak üzere terkin edilmiştir. Söz konusu Kanun tasarısı için meclis tutanakları incelendiğinde; Kanun gerekçesinde, “... *eski yıllardan biriken bu vergi bakayasının tamamının istifası mükelleflerin ödeme kabiliyetlerinin üstüne çıkması gibi sebeplerle... terkinine zaruret hâsıl olmuştur.*” ifadelerine yer verildiği tespit edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1939).

II. Dünya Savaşı’nın devam ettiği dönemde bütçe açığı, enflasyon, karaborsa gibi nedenlerle zor günler yaşayan Türkiye’nin ekonomisini az da olsa düzeltmek amacıyla bu faaliyetlerinden vazgeçmeyerek servetlerine servet katanları vergilendirme hedefi ile 12 Kasım 1942 yılında yürürlüğe girmiş olan Varlık Vergisi, tarh edilen vergiyi ödeyemeyenlerin çalışma kamplarına gönderilmesi ile uygulanmaya devam etmiştir (Arslan 2015). 17 Mart 1944 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayası Hakkındaki Kanun ile Varlık Vergisinin amacına ulaşıldığı, henüz tahsil edilmemiş olan verginin bakiyeleri terkin edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1944).

13 Haziran 1946 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4920 sayılı Devlet Orman İşletmelerinin Bazı Vergi Ve Resim Ve Harçlardan Muaf Tutulması Hakkında Kanun ile ormanların bir memleketin iklim, ekonomi, tarım, sağlık ve millî savunma bakımından büyük varlık kaynağı olduğu, ancak tüm bunlara rağmen ormanlarımızın yeter derecede olmadığı, hatta bir kısmının da orman vasfından uzak olduğunun altı çizilmiştir. Bu açıklamaları takiben; bir taraftan sel baskınları bir taraftan da kuraklık ile karşı karşıya kalan ormanları büyütmek, korumak ve teknik tesisler kurmak ve usul dairesinde işletmekle beraber ayrıca yeniden orman yetiştirmek amacıyla kurulan Devlet Orman İşletmelerinin ciddi sermaye ihtiyacı nedeniyle muafiyet verildiği aynı zamanda da Orman Genel Müdürlüğü ve buna bağlı Devlet Orman işletmeleri adına 1945 yılı sonuna kadar tarh ve tahakkuk ettirilmiş olup henüz tahsil edilmemiş bulunan bir kısım vergi, resim ve harçların, zamların ve cezaların silinmesine hüküm verilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1946).

Varlık Vergisi ile aynı dönemde kanunlaştırılan Toprak Mahsulleri Vergisinin ait olduğu dönemde yaşanan II. Dünya Savaşı nedeniyle tarımsal politikalarının ana amacı kentli nüfusun ve ordunun bakımı ve beslenmesi olmuş ve bu amaçla yapılan uygulamalar nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan köylülerin ekonomik yükünü

arttırarak, yaşam standartlarını düşürmesine neden olmuştur (Birttek ve Keyder 1976). Varlık Vergisine benzetilen ve topladığı tepkiyi hafifletmek adına Toprak Mahsülleri Vergisi ile savaş ekonomisinin yükünün kırsal bölgelere doğru genişletilmesi hedeflenmiş ve tarımdan elde edilen geliri vergilemek gibi bir yola gidilmiş ancak uygulama sırasında köylü ile kentli arasındaki gerilimi hızla tırmandırmıştır (Ertan 2018). Kanun gerekçesinde de bu durum *“borçlarını ödemek kudret ve kuvvetinde bulunamayan fakir halk büyük müşkülâta uğramış... en çetin yurt hizmetlerine büyük feragatle koşan müstahsilimizi sevindirecek ve bahusus (özellikle) yoksul ve muhtaç köylü ocaklarını feraha kavuşturacaktır.”* ifadesi ile 27 Mayıs 1947 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 5050 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1947).

12 Temmuz 1948 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5240 sayılı Götürü Olarak Alınan Nebati Yağ Muamele Vergileri Cezalarından Tahsil Edilmeyen Kısımının Alınmaması Hakkında Kanun ile bitkisel yağ üreten firmalardan aynen veya nakden alınan Muamele Vergilerine ilişkin cezalardan 1 Eylül 1947 tarihi öncesinde tahakkuk edilip tahsil edilmeyen vergilerin terkin edildiği koşulsuz bir vergi affı kabul edilmiştir.

3.1.2. 1950-1980 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları

1950-1980 yıllarını kapsayan dönemde 8 adet vergi affına ilişkin Kanun çıkarılmıştır. Bir önceki dönemde çıkarılan vergi aflarından farklı olarak genel af kanunları içerisinde ya da özel af kanunları içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu Kanunlara ilişkin bilgiler sırası ile aşağıda yer almaktadır:

3 Mart 1961 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 281 sayılı Bir Kısım Vergi Cezaları İle Gecikme Zamlarının Tecil Ve Tasfiyesine Dair Kanun, 1960 ihtilalinden sonra çıkarılan ilk vergi affı kanunudur. İhtilalden sonra ihtilali yapanlar tarafından hazırlanarak yürürlüğe girmiş olması nedeniyle ülkede yaşanan ilk darbenin vatandaşlara yaşattığı gerilimi bir nebze olsa da azaltmak amacı taşıyan bu af, mükelleflere bazı kolaylıklar sağlamaktadır. 1950 yılında reform niteliği taşıyan ve Gelir Vergisi Kanunu ile Vergi Usul Kanununu yürürlüğe sokan değişikliklerin ardından ortaya çıkan uyum sorunlarının çözümlenmesi amaçlanmıştır. Ülke genelinde eğitim düzeyinin düşük olması, beyana dayalı vergi sisteminin getirilmesi ile adapte olamayan mükelleflerin üzerinde ağır bir vergi cezası birikmiş; aynı

zamanda yeni geçilen sistem idarede çalışanların da yeterli derecede ve gerekli hızda eğitilememesi nedeniyle aksaklıklar yaşanmasına yol açmıştır. Genel bütçe ile özel idare ve belediye bütçelerine ait olan her türlü vergi, resim ve harçlara ilişkin vergi cezaları, gecikme zamlarını taksitlendiren veya bir kısmının tahsilinden vazgeçen hükümleri kapsayan vergi affı aynı zamanda günümüzde de sıkça karşılaştığımız taksitlendirme ve alacaktan vazgeçme müesseselerinin öncüsü konumundadır. Kanununun gerekçesinde bu durum,

“Vergi kanunlarının mecburiyetlerine riayetsizlikleri sebebiyle bir kısım mükellefler adına kesilmiş olan cezaların ödenmesinde mükelleflerin zorluklarla karşılaştıkları ve bu sebeple ceza tahsilatının büyük mikyasta (ölçüde) bakiyeler vermekte olduğu müşahade ve tespit edilmiştir. Bu konuda mükelleflere kolaylık sağlanması ve tahsil imkânlarının artırılması düşüncesiyle bu kanun tasarısı hazırlanmış bulunmaktadır.”

şeklinde ifade edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1961).

23 Şubat 1963 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 218 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun, yine 1960 ihtilalinden sonra yaşanan dönemde bu sefer de ihtilal sonrasında kurulan ilk sivil hükümet tarafından aynen kendinden önceki 281 sayılı Kanun gibi siyasi gerginliği yumuşatma amacı ile hazırlanma özelliğini taşımaktadır. Kanun gerekçesinde ise bu durum kısaca “sosyal bakımdan bir zaruret bulunduğu kanaat getirildiği” ifadesi ile açıklanmıştır. Yine Kanun gerekçesinde özellikle küçük ve orta büyüklükte işletme sahiplerinin kanunları tam olarak bilememesinden kaynaklı mağduriyetleri, bu nedenle kasıttan uzak davranışları, bilgisizlikleri nedeniyle kaçakçılık cezasına dahi çarptırıldıkları, bu yüzden de mesleğini, dükkânını, küçük imalâthanesini bırakıp başka işler aramaya gidenlerin sayısı bir hayli kabarık olduğuna vurgu yapılmıştır. Kaçakçılık suçuna ilişkin cezaların yarısının affedilmesi, şartları yerine uygun olarak getiren mükellefleri inciteceği ifade edilmişse de maddeler aynen kabul edilmiştir. Bu af kanununun kapsamı ise genel olarak Vergi Usul Kanununda yer alan vergilere ait olan cezalar olarak belirlenmiştir. Kanundan yararlanmak için mükellefin idareye talep dilekçesi veya yargı organlarında bulunan uyuşmazlıklardan vazgeçme dilekçesi şeklinde bir başvuru aranmamış, idarenin af kanunun kapsamındaki vergi aslının ve cezaların terkinin otomatik olarak yapılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1963).

19 Haziran 1963 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 252 sayılı Spor Kulüplerince Oyunculara Ve Karşı Kulüplere Şimdiye Kadar Ödenmiş Bulunan Transfer Ücretleriyle Teşvik Primlerinden Mütevellit Vergi Borçlarının Bir

Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Kanun, yararlanacak mükelleflerin sınırlarının Meclis tarafından çizildiği bir Kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanunun gerekçesinde geliştirilmesi istenen alanlardan birinin de spor olduğu ancak gelişime engel olan transfer ücretleri ile teşvik primlerinden alınan vergilerin muaf tutulması teklif edilmiştir. Meclis görüşmelerinde belirli kurumlar için özel af kanunlarının çıkartılmasının doğru olmayacağı, vergi verenler ile vermeyenler arasında adaletsizlik oluşacağı ifadesine karşılık olarak genç neslin yetişmesinde büyük hizmeti olan spor kulüplerini çok defa göğüs kabartan zaferler kazanan kulüplerin mali sıkıntı çekmesinin kimsenin gönlünün razı olmayacağı, spor kulübü meselesinin milli gurur meselesi olduğu savunulmuştur. Sonuç olarak spor kulüplerince oyunculara ve karşı kulüplere ödenmiş transfer ücretleriyle teşvik primleri üzerine tarh edilen gelir vergisine bağlı cezalar bir kereye mahsus affedilmiştir.

12 Eylül 1963 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 325 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Bütçe Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Kanun, vergi hukuku literatüründe af olarak geçmekte ise de, devletin daha önce çıkardığı af kanunlarından biraz farklı yapıya sahiptir. Vergi aslının bir kısmının tahsilinden, vergiye bağlı gecikme zammı ve cezaların da büyük bir oranından vazgeçen ve kalan matrahı da taksitlendirme yoluna giden Meclis, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin vergi borcu için sermaye sahiplerine karşı çizdiği yoldan daha farklı bir yol çizmiş ve Teşebbüslerin borçlarının “yenilenmesine” karar vermiş, 1960 ve daha önceki yıllara ait olan Kanuna ekli listede yer alan Teşebbüslerin (Sümerbank, Etibank, Şeker Fabrikaları, TCDD, PTT, Demir ve Çelik İşletmeleri gibi) tahakkuk etmiş vergi aslı ile bunlara bağlı olan ceza ve gecikme zamlarının tahakkuk kayıtlarından düşülerek Hazinesin “adi alacağı” haline getirilmiştir. Kanunun gerekçesinde, ilgili af kanununun çıkarılmasına zemin hazırlayan durumlar,

“1958 yılından beri devam eden iktisadi durgunluğun yanı sıra ilgili teşebbüslere yapılması gereken malî yardımın yeteri kadar yapılamamış olması, kamu zararının doğmasına yol açtığı, yapılan vade uzatmalarına rağmen yine de borçlarını ödemede sıkıntıya düştükleri” olarak ifade edilmiştir.

Mecliste ise hiçbir tartışmaya mahal vermeden kabul edilen kanun ile Gelir, Kurumlar, Şeker, İstihlak ve Gider Vergileri, Damga Vergisi (Belediyeye ait olanlar

hariç tutularak) ve Gümrük Vergileri kapsama alınmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları, 1963).

26 Temmuz 1965 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 691 sayılı Belediyelerin Ve Belediyelere Bağlı Müessese Ve İşletmelerin Bir Kısmı Borçlarının Hazinece Terkin Ve Tahkimi Hakkında Kanun ile belediye ve onlara bağlı müessese ve işletmelerin bir kısım borçlarının silinmesine ve bir kısım borçlarının ise kısa vade yerine uzun vadeye çevrilerek tahkim edilmesini hükme bağlamaktadır. Kanun metninde Tabi Afet Fonuna olan borçlar, İller Bankası nezdinde Belediye Fonuna bağlı borçlar, Belediyelerin kendi kurdukları müessese ve işletmelere olan borçları ile bu müessese ve işletmelerin, bağlı oldukları belediyelere olan borçları yani sorumlu sıfatıyla ödemek zorunda oldukları vergiler kapsam dışı bırakılmıştır. Kanun kapsamında, ilgili kurumların yükümlü sıfatıyla ödemek zorunda oldukları vergi, resim, harç ve cezaları ile kanuni paylar, gecikme faizleri, komisyonların terkin; genel ve katma bütçeli idarelere olan borçlarının ise tamamen ortadan kaldırılması yoluna gidilmiştir. Kanun gerekçesinde su, elektrik, itfaiye gibi bir takım hizmetleri veren belediyelerin ferahlatılması amaçlandığı, tahkim edilecek borçların beş yıllık bir ödemesiz devrenin bitiminden itibaren yirmi yıl içinde ve yirmi eşit taksitte, faizsiz olarak Hazineye ödeneceği belirtilmiştir. Devlete borcu olan belediyelerin büyük belediyeler olması nedeniyle kolaylık tanınırken, esas yardıma muhtaç, malî güce muhtaç belediyelerin coğrafi açıdan dezavantajlı ve az nüfuslu belediyeleri kapsamaması nedeniyle eleştirilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1965).

9 Ağustos 1966 tarihli mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “780 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kanunlaşan aflar içerisinde en olumlu ve olumsuz anlamda çok konuşulan ve tartışılan aflardan olmuştur. Bu kadar tartışmaya mahal vermesinin nedeni, 1965 yılında iktidara gelen Süleyman Demirel hükümetinin programında makul bir gerekçe gösterilmeden ve üzerinde düşünülmeden yer alması ve siyasi suçluları ve adi suçluları kapsamaması nedeniyle politik bir çaba uğruna çıkarılması olarak sayılabilir (Alacaktan 1966). Hükümet tarafından hazırlanan tasarıda vergi alanında af yer almazken Senato tarafından vergi cezalarının da eklenmesi hakkında kanun teklifleri sunulması neticesinde Kanun metnine eklenmiştir.

Adalet Komisyonu Raporunda yer alan,

“içinde bulunan ortamda sosyal, siyasi, malî ve iktisadi bakımdan toplumda meydana gelen gelişmeler karşısında işlenmiş bir kısım suçlara verilmiş olan cezaların çektirilmesinde ve bazı suçların takibinde sosyal bir fayda kalmadığı ifadesine yer verilen ve ağırlıklı olarak siyasi suçluların affedildiği” ifadesi dönemin

Hukuk alanında çalışmalar yapan akademisyenleri tarafından “genel ve kapsamı belirsiz sözlerin geniş bir alanı kapsayan bir af kanununun temel gerekçesi olarak yetersizliği” şeklinde eleştirilmiştir (Alacakaptan, 1966).

Kanun gerekçesinde, 1950 yılında yürürlüğe giren Gelir Vergisinin uygulanması için yeterli zaman geçmediği, gerekli bilgiye sahip memurların yetiştirilemediği, malî ve hukukî kayıtların gelişigüzel biçimde defterlere intikal ettirildiği, mükelleflerin muhasebesi ile ilgilenen kimselerin de bilgilerinin eksik olması nedeniyle en samimi mükellefleri dahi nelere sürükleyeceğinin ortada olduğu, bu suçların adam öldürme-kız kaçırma gibi suçlarla mukayese dahi edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bahse konu kanun ile kaçakçılık suçları da af kapsamına alınmış ve vergi affına ilişkin yer alan ifade,

“vergi dairesi ve malî kaza mercilerinin normal çalışmalarını aksatan birikmiş ihtilaflı işlerin tasfiyesini temin ve bu suretle idare ve mercilerin muntazam çalışmalarının sağlanması; vergi cezasına maruz kalmış mükelleflerin maddi ve manevi yönden ferahlığa kavuşturulması ve çalışma güç ve şevklerinin artırılması, cezaya muhatap oluşu kötü niyetten değil de, bilgisizlikten ileri gelen bazı mükellefleri de aften faydalandırmak yoluna gidildiği” şeklinde yer almıştır.

Vergi affının kapsamı ise,

“kesinleşmiş ve henüz tahsil edilmemiş bütün vergi cezaları ile gecikme zamları(mülga vergi kanunlarına göre kesilmiş olanlar dâhil) vergi aslının ödenmiş olması veya bu kanunun yürürlük tarihinden itibaren 6 ay içinde ödenmesi halinde affedilmiştir.” olarak Kanuna eklenmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1966).

11 Ağustos 1970 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, kendinden önce yürürlükteki iki ayrı Kanunun (Arazi Vergisi Kanunu ile Bina Vergisi Kanunu) aynı mahiyette bulunmaları nedeniyle birleştiren ve aynı esasa göre yani rayiç bedeline göre (alım ve satım zamanındaki güncel bedel) alınmasına hükmeden ayrıca 1929 Buhranı nedeniyle getirilen ve uzun süreden beri uygulanan Buhran ve Savunma vergilerinin de bu vesile ile kaldırıldığı bir niteliğe sahiptir. Emlak Vergisi Kanununun Meclise sunulduğu aşamada af yer

almamış, görüşmeler sırasında geçici maddelere eklenmiştir. Dolayısıyla Geçici 3'üncü maddesinde yer alan tek maddelik bu affın kapsamı, Emlak Vergisinin kabul edilmesini takiben yürürlükten kaldırılan bina, buhran, arazi ve savunma vergilerine ilişkin tahakkuk eden vergileri Kanunda yazılı süre içerisinde ödeyenlerin vergi cezaları ve gecikme zamlarının %70'inin affedileceğine ilişkindir. Getiriliş amacı ise "teşvik, hazinenin menfaati" olarak nitelendirilirken, karşıt görüşler "adalete uygun düşmeyeceği, bir daha çıkar nasıl olsa" şeklinde ifade edilmiş ve af ile ilgili geçici madde kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1970).

18 Mayıs 1974 tarihli mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 1803 sayılı Cumhuriyetin 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç Ve Cezaların Affı Hakkında Kanun 1966 yılında çıkartılan 780 sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun'da olduğu gibi genel af yasasına vergi ile ilgili af hükümlerinin eklendiği bir kanun niteliğinde iken 780 sayılı Kanundan farkı, hükümet tasarısı olarak değil de hükümet teklifi olarak Meclis gündemine girmesidir. Kanun tasarısı ve teklifi arasındaki ayrım, tasarı veya teklifin yalnızca kaynaklandıkları kurum veya kişi yönündendir. Tasarılar parlamentoda sayısal üstünlüğü sağlayan iktidar partisi veya partileri tarafından kurulmuş bulunan hükümet tarafından, teklifler ise milletvekilleri tarafından önerilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar kanunlaştıktan sonra aradaki isim farklılığı sona ererek her ikisi de kanun adını almakta ise de kanun tasarılarında (ilgili dönemde) Bakanlar Kurulu üyelerinin hepsinin imzalarının yer alması nedeniyle milletvekillerinin tamamını bağlayan bir unsur yer alırken kanun tekliflerinde böyle bir durum söz konusu değildir (Çakın 2008).

Meclis Görüşmeleri sırasında genel af kanununa ilişkin olarak oldukça uzun tartışmalara neden olmuş olsa da içerisinde yer alan vergi affının oylanması sırasında milletvekilleri birliktelik sergilemiştir. Vergi affının yanı sıra, sosyal sigorta primi ve amme alacaklarının (gümrük vergileri, belediyeler, il özel idareleri de dâhil) kapsamına giren alacakların kısmen veya tamamen ödenmesi halinde, ödenmeyen vergiye veya resme veya harca veya sigorta prim borcuna veya 6183 sayılı Kanunun kapsamına giren diğer amme alacaklarına ait cezaların ve gecikme zamlarının ve faizlerinin tamamı silinmiştir.

Kanun gerekçesinde, büyük ölçüde Cumhuriyetimizin 50. Yıl dönümüne atıf yapılmış olup 1960 ihtilaline de vurgu yapılmadan geçilmemiştir.

“Cumhuriyetin 10. yıldönümünde, Devletimizin kurucusu Atatürk’ün insan sevgisini ve hoşgörülüğünü yansıtmak üzere çıkarılan genel af kanunu, Cumhuriyetin 50. yıldönümü vesilesiyle hazırlanan af kanunu teklifine başlıca ilham kaynağı olmuştur” denilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1974).

Ancak, 1933 yılında Cumhuriyetin 10. Yılı olması nedeniyle kabul edilen 2330 sayılı Af Kanununda zimmet suçu, rüşvet almak, müzayedeye fesat karıştırmak ve kaçakçılık suçlarından mahkûm ya da tutuklu bulunanlar ile hırsızlığı meslek haline getirmiş olanlar ve memleketin güvenliği açısından, yağmacılık, yol kesmek ve adam kaçırmaya yönelik suçlardan her hangi birisi ile mahkûm veya sanık bulunanlar da bu affın dışında tutulan suçlar olmasına rağmen, 50. Yıl affında serbest kalan 300 hükümlüden 56’sı adam öldürmek, 91’i hırsızlık ve gasp, 67’si esrar içmek, bulundurmak ve satmak, 13’ü kaçakçılık, 9’u ırza geçmek suçlarından 1-30 yıl arası ağır hapis cezasına mahkûm edilmişlerdi (Milliyet Gazetesi 1974).

3.1.3. 1980-2002 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları

1980-2002 yılları arasındaki dönemde 14 adet vergi affına ilişkin Kanun çıkarılmıştır. İncelenecek dönem, kendinden önce gelen 1950-1980 döneminin başlangıcı gibi yine bir darbedir. “Popülizm Ve Türkiye Tarihi Boyunca Popülizm, Ekonomi Ve Türk Siyasi Tarihi” başlıklı bölümde de ayrıntılı olarak incelenen bahse konu dönemin öncesinde ülkede yaşanan siyasi kriz ile birlikte ekonomik kriz de yaşanmaktaydı. 1974 yılında dünya genelinde petrol fiyatlarının yükselmesinin ülkeye ekonomik alanda alınan önlem olarak yansması 1970 yılında Emlak Vergisi Kanununda kaldırılan vergilerin tahsilinden vazgeçme ve 1974 yılında yapılan siyasi affa eklenen maddeler ile vergi affı şeklinde gerçekleşmiştir. Haliyle, 1980 İhtilalinden sonra ülke daralan ekonomi nedeniyle karaborsacılık ile yüz yüze gelmiştir (Boratav 2019: 164; Güzel 2017: 554).

1980 Darbesinden itibaren başlayan bu aralıkta çıkartılan af kanunlarına ilişkin bilgiler sırası ile aşağıda yer almaktadır:

22 Mart 1981 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2431 sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanun, yukarıda bahsedilen karaborsacılık faaliyetlerinden elde edilen ve kayıt dışı tutulan servet gelirlerinin düşük oranlı da olsa vergilendirilebilir olmasını amaçlayan bir yapıdadır. 12 Eylül 1980 İhtilalinden sonra

oluşturulan Milli Güvenlik Konseyinin ilk faaliyetlerinden biri olan bu Kanun gerekçesinde

“Vergi idaresinin ve yargısının büyük bir iş yükü altında bulunması, milyarlarca liralık kamu alacağının sürüncemede kalması, iş yükünün hafifletilmesi, getirilen düzenlemelerle gerek servet unsurlarından beyan dışı kalmış olanların gerekse vesikaya bağlanmadığı için kayıtlara intikal etmemiş emtianın beli oranda vergilendirilerek kayıtlara girmesi ve bu unsurlardan doğan kazançların ekonomik alanlara çekilmesi, mükelleflerin yeni ihtilaf yaratmasının önüne geçilmesi, servet bildirimlerine girmemiş fonların ekonomiye yönelmesini sağlamak amacıyla düşük nispette bir vergilenmeyle beyan edilmesine imkân verilmesi” şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

Gerilen halk-devlet ilişkilerini normale döndürmek amacıyla iki kurum arasında daha dostane bir ilişki geliştirilmeye çalışılmıştır. Ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönemden geçildiği ve karaborsa faaliyetlerinin arttığı bir dönemde, daha önce kayıt altına alınmayan ekonomik ve vergisel unsurların kayıt altına alınması önemli bir adım teşkil etmiştir.

Kanun ile Vergi Usul Kanunun kapsamında olan vergi, resim ve harçlara bağlı olan cezalar ve gecikme zamları ile bunlara ilişkin uyuşmazlıklar dâhil olup gümrük vergileri ve diğer kamu alacakları dışarıda bırakılmıştır. Ek olarak servet bildirimi, stok bildirimi, veraset ve intikal, emlak, gayrimenkul kıymet artışı, zirai kazanç vergisi mükelleflerine de kolaylıklar getirilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1981).

7 ay sonra söz konusu kanuna ek olarak çıkartılan, 28 Ekim 1981 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan, 2431 sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun ile 2431 sayılı Kanundan mükelleflerin yeterince haberdar olamadıklarından hareketle ödeme sürelerinin uzatıldığı, turizmin gelişmesinden ve ülke öneminden bahisle turizm işletmecileri peşin ödeme kapsamı dışında kanun gerekçesinde belirtilmiş olup Kanun sürelerin uzatılması şeklinde Meclisten geçmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1981).

Bu af kanunun yasalaşmasından çok kısa bir süre sonra 5 Ocak 1982 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2431 Sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun ile muhatabının çok, sürenin ise kısıtlı olması nedeniyle yeniden süre uzatımı amaçlanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1982).

24 Şubat 1983 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu ile Tahsili Hakkında Kanun, 1982 yılında yapılan Yargı Reformunun yansımalarını taşımaktadır. 1982 yılından önce vergi alanındaki uyuşmazlıkları itiraz komisyonları, temyiz komisyonları ve Danıştay olmak üzere üçlü bir yapıya dayalı olarak çözümlenmekteydi. 1982 yılında yapılan düzenlemeler ile Danıştay Kanunu, Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanun ve 2577 Sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu ile vergi uyuşmazlıklarının iki dereceli bir sisteme göre çözüme kavuşturulması aşamasına geçilmiştir. İki aşamalı vergi yargısında vergi uyuşmazlıklarında ilk derece mahkemesi olarak vergi mahkemeleri genel görevli olmuş ve verdikleri kararlara karşı; uyuşmazlığın miktarına göre ayrıma gidilmiş olan tek hâkimle verilen kararlarda itiraz yoluyla Bölge İdare Mahkemesine, kurul halinde verilen kararlarda ise temyiz yoluyla Danıştay’a başvuru yolu açılmıştır. Danıştay ayrıca ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı davalara karşı temyiz taleplerini de inceleyip karara bağlamakla görevli olacaktır (Hatipoğlu 2007: 107).

Yapılan bu düzenlemeler sonucunda oluşturulan vergi yargı organlarına hızla ve büyük miktarlarda ihtilaflı dosyaların yığılmasına neden olmuş ve sistem daha başlangıçta işlevsiz hale gelmiştir.

Bu sorunun yanı sıra, hızla demokratikleşme sürecine girilen bir dönem olması, toplumda süregelen huzursuzluğun ve güvensizliğin hâkim olduğu da göz önüne alındığında yeni kurulacak hükümetin mali açıdan sorun yaşamak istememesi nedeniyle de af kanununa sıcak bakıldığı aşikârdır. Çünkü karaborsa faaliyetlerinden elde edilen kayıtsız gelirin ekonomiye katılmadan bazı kesimleri zenginleştirmesi nedeniyle kayıtdışı bu gelirlerin de ekonomiye kazandırılması amaçlanmıştır.

2431 sayılı Kanun ile hedeflene amaçlara atıf yapan 2801 sayılı Kanunun gerekçesinde; ekonomik istikrar politikası sonucu vergi borçlarını ödeyemez duruma düşen mükelleflerin, bu borçları faizsiz olarak ve iki yıl süre ile vadesinin uzatılması, Yargı mercilerinde bulunan ihtilaflı kamu alacaklarına ilişkin dosyaların özel uzlaşma yolu ile kısa sürede tasfiyesi, mükelleflere bir defaya mahsus olmak üzere ve ihtiyarî bir pişmanlık hakkı tanınması, servet bildiriminde bulunmak zorunda olan Gelir Vergisi mükelleflerine, bir defaya mahsus olmak üzere, düşük nispetli bir vergi ile servet beyanlarını yenilemeleri imkânı, belgesi olmadığı için mükelleflerin ticarî kayıtlarına intikal ettiremedikleri emtiaların, 2431 sayılı Kanuna göre daha düşük bir vergi oranı ile vergilenmek suretiyle işletme bünyesinde gösterilmesinin amaçlandığı

belirtilen af kanunu oldukça geniş kapsamlı tutulmuştur. Kanun kapsamına gümrük ve tek el idareleri tarafından alınan vergi ve resimler dışında genel bütçeye giren vergi, resim ve harçlarla il özel idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim ve harçlar, bunlara bağılı özel ve genel usulsüzlük, kusur-ağır kusur-kaçakçılık cezaları, gecikme zamları dâhil edilmiştir. Hem siyasi alanın hem de ekonomik alanın askeri rejimden kurtulduğu ve serbestleştiğı bir dönem denk gelen af kanununun genel amacı, gerekçesinde de üstü kapalı belirtilse de kayıt dışı para ve servetin kayıt altına alınması olmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1983).

11 Aralık 1985 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3239 sayılı Kanun; Vergi Usul, Gelir Vergisi, Kanunlar Vergisi, Ücretlilere Vergi İadesi, Harçlar, Damga, Değerli Kâğıtlar, Emlak Vergisi, Belediye Gelirleri, Akaryakıt Tüketim Vergisi Kanunu Belediyelere ve İl özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinde Pay Verilmesi, Gider Vergileri Kanunlarında değişiklikler yaparken aynı zamanda bahse konu kanunlara hükümler eklemiştir.

Çok sayıda vergi kanununda değişiklikler ve eklemeler yapan 3239 sayılı Kanun ile Vergi Usul Kanununa ilişkin olarak gecikme zammı oranında gecikme faizinin alınması, yatırım teşvik belgelerinde sürelerin düzenlenmesi, belge düzeninin güçlendirilmesi amacıyla kaçakçılık suçu işleyenlerin teşhiri ile ve işyeri kapama cezalarının getirilmesi şeklinde eklemeler, bilgi verme zorunluluğu gibi düzenlemeler yapılmıştır. Emlak Vergisine ilişkin olarak emlak vergisinin yerel idarelere devri, Gelir Vergisi Kanununa ilişkin olarak okul-kreş-spor tesisleri muafiyeti, indirilecek giderlerin kapsamına eklemeler, bağış ve yardımlar başlığında düzenleme, peşin vergi uygulaması –günümüzdeki geçici vergi- değer artış kazancının hesaplamasında değişiklik, vergi tarifelerini düzenleme yetkisinin Bakanlar Kuruluna verilmesi gibi düzenlemelere de yer verilmiştir. Kurumlar Vergisi Kanununa ilişkin olarak, iş ortaklıkları kavramının eklenmesi, şirketleşmelere teşviklerin artırılması, Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişikliklere paralel olarak yapılan diğer değişiklikler, kâr dağıtımı, ihraç edilen menkul kıymetlere ilişkin düzenlemeler vs. şeklinde sayılabilecek yeni hükümler eklenmiştir.

Bu düzenlemelerin yanı sıra af ile küçük çapta da olsa idare ile mükellefin arasını yumuşatma yoluna gidilmiştir. Kanun gerekçesinde geniş kapsamlı yeniliklerin nedenleri

“Mükelleflerin vergilerini tam ve eksiksiz olarak zamanında ödemelerini sağlamak gayesiyle gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme ile vergisini ödeyen

mükellefle vergisini ödemeyen mükellef arasında, vergi ödemeyen lehine teşekkül eden rekabet eşitsizliğinin giderilmesi hedeflenmiştir.” olarak ifade edilmiştir.

Şerh koyan milletvekilleri açıklamalarında; düzenlemelerin sosyal adalet ilkelerine tümü ile ters düştüğü, dar ve sabit gelirlilerin durumuna bir iyileştirme getirmediği gibi yeni vergilerin büyük kısmını onların omzuna yüklediği; yabancı sermayeli kurumlardan alınan Kurumlar Vergisinin sıfıra kadar indirilmesi yetkisi Hükümete verilmesi nedeniyle, bazı kesimler lehine büyük ayrıcalıklar tanındığı, peşin vergi uygulanmasının orta büyüklükte firmaları zor duruma düşüreceği belirtilmiştir. Kanun tasarısında olmayan ancak meclis görüşmeleri sırasında eklenen Geçici Madde 4 ile vergi borcu aslı 300.000 TL’yi aşmayanların vergi borcu aslını %25 fazlası ile 31/12/1985 tarihine kadar ödedikleri takdirde haklarında kesilen cezalar terkin edilir ve gecikme zammı ile tecil faizi hesaplanmaz denilerek uyumsuzluğu sonlandırma şartı konulmuştur. Bu madde önerisinin getirilmesindeki amaç da

“vergi reformu niteliğinde yapılan büyük düzenlemeler sonucunda; idarenin yükünü hafifleteceği, binlerce dar gelirli mükellefin işini kolaylaştıracağı, vergi cezalarının bir ölçüde tahsil edilebilmesini sağlayacağı ve tasarının getirdiği yeniliklerin yanı sıra adalete daha uygun olacağı düşüncesi” olarak açıklanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1985).

10 Aralık 1988 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu ve 492 Sayılı Harçlar Kanununda Değişiklikler yapan 3505 sayılı Kanun da kendisinden 3 yıl önce çıkartılan 3239 sayılı Kanun gibi toplanan vergi gelirlerinin içerisinde önemli kalemler olan Vergi Usul Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu gibi kanunlarda değişiklik yapan Kanun değişikliği ile yürürlüğe girmiştir. Vergi Usul Kanunu alanındaki değişiklikler belge düzeni, 6183 sayılı Kanuna ilişkin düzenlemeler gecikme zammı ve gecikme faizini kapsayacak şekilde, Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Kanuna ilişkin düzenlemeler geçici vergi ve tevkifatlar şeklinde, Katma Değer Vergisi Kanununa ilişkin düzenlemeler vergi oranları hakkında, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanununa ilişkin düzenlemeler verginin tarh-tebliğ ve ödenmesi hakkında yapılmıştır.

İlgili kanunda af ise Geçici Madde 1 ile yürürlüğe girmiş ve genel bir ifade ile “her bir vergi türü” denilerek kapsam geniş tutulmuştur. Madde metninde

“...vergilendirme dönemi ve vergi dairesi itibariyle miktarı 500.000 lirayı aşmayan ve vadesi geldiği halde ödenmemiş olan vergiler ile bu tarih itibariyle ihtilaflı hale getirilmiş ya da dava açma süresi henüz geçmemiş olan ve miktarı 500.000 lirayı aşmayan vergilerin % 30 fazlasıyla ve ihtilaf yaratmamak, yaratılmış ihtilaftan vazgeçmek kaydıyla 31.12.1988 tarihi sonuna kadar ödenmesi halinde, ödenen bu vergilere isabet eden gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezalarının tahsilinden vazgeçilir. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce her bir vergi türü, vergilendirme dönemi ve vergi dairesi itibariyle asılları kısmen veya tamamen ödenmiş bulunan vergilere ait olan ve her vergi türü itibariyle miktarı 500.000 lirayı aşmayan gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezalarının % 30'unun 31.12.1988 tarihi sonuna kadar ödenmesi halinde, kalan % 70'inin tahsilinden vazgeçilir.” ifadesi ile affin kapsamı çizilmiştir.

Söz konusu Kanunun yürürlüğe giriş tarihinin 10 Aralık, affin geçerli olması için de ödenmesi için verilen son günün 31 Aralık olması yani arada yalnızca 3 hafta olması af kanununun en elverişsiz durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, ilgili af Meclis görüşmelerinde;

Muhalefet tarafından;

...“büyük mükelleften vergi almama, küçük mükellefi ise silme”, “rant gelirleri % 10 vergiye tabi tutulurken, emek gelirlerinden % 25' ten başlayarak artan oranlarda vergi alınmasının sosyal adalet ilkesine ve vergi politikasının sosyal amacına aykırılığı”, “ilgili kesimlerden adaletsiz vergi alınması”, “gelir vergisi mükellefleri için hayat standardı esası uygulanırken kurumlar vergisi mükellefleri için bu müessesenin uygulanmaması”, “küçüğü ezip, büyüğü güçlendirme ve sermayenin belli ellerde birikmesi amacına yönelik politika”, “geliri sabit olmayan serbest meslek kazancı elde eden mükelleflerin geçici vergi uygulamasına tabi olması ama kurumlar vergisi mükelleflerinin çok fazla istisna uygulaması ile bu uygulamadan zarar görmeden faydalanması”, “Hükümetin böyle bir vergi paketi düzenlemesiyle iktidarının (Anavatan Partisi - ANAP) kimden yana olduğunu çok açık bir göstergesi olduğu”, “geçici vergiden serbest meslek erbabı ile küçük esnafın etkileneceği”, “Tasarının, büyük işletmeleri himaye ettiği ve küçük işletmelere yönelik yeni külfetler getirdiği” şeklinde yorumlanmıştır.

İktidar Partisinin yaklaşımı ise,

... “tasarıdan namuslu mükelleflerin, sabit gelirli vatandaşların çekinmemesi gerektiği, yeni bir vergi yükü getirmediği”, “ücretliler vergilerini peşin öderken

serbest meslek ve ticaret erbaplarının kazançlarından elde ettikleri vergiyi bir sonraki sene ve taksitlerle ödediği ve geçici vergi ile bu adaletsizliğin önlendiği”, “Vergi Usul Kanununda ceza ile ilgili şartların ağırlaştırıldığı”, “getirilen affın ise, mükelleflerin 300 bin liraya kadar olan vergi borçlarını 31.12.1988 tarihine kadar % 30 fazlasıyla ödedikleri takdirde, bu mükellefler hakkında gecikme zammı ve gecikme faizi tahsil edilmeyeceği, bunun ise küçük esnaf ve sanatkârların kollandığının ve yanında olduklarının örneği olduğu”, “az kazanan, dar gelirli olan mükelleflerin daha az vergi vermesi istikametinde her türlü tedbirler alındığı ” şeklinde açıklanmıştır.

İlgili affın gerekçesi ise,

“her bir vergi türünden ayrı ayrı 300 000 liraya kadar borcu olan mükelleflere bu borçlarını % 30 fazlasıyla ve ihtilaf yaratmamaları kaydıyla 31.12.1988 tarihi sonuna kadar ödeme imkânı tanınarak bu borçlarıyla ilgili ödemeleri gereken gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezalarının tahsilinden vazgeçilmesi suretiyle vergi borçları çok fazla olmayan, ancak sayı olarak oldukça büyük bir mükellef grubunun ihtilaflarının çözümlenmesi” olarak ifade edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1988).

28 Aralık 1988 tarihli mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3512 sayılı 1989 Mali Yılı Bütçe Kanununda yer alan Belediyelere ve Belediyelere Bağlı Müessese ve İşletmelere Yönelik af hükmü ile Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir vergi affı bütçe kanunu içerisinde çıkartılmıştır. Bütçe Kanununun 63’üncü maddesinde “Belediyelerin vergi borçları” başlığı altında kendisine yer bulan af,

“Belediyelerin ve Belediyelere bağlı müessese ve işletmelerin 31.12.1983 tarihinden önceki dönemlere ilişkin olup kısmen veya tamamen ödenmemiş bulunan vergi borçlarının 30.6.1989 tarihine kadar ödenmesi halinde, bunlara ilişkin vergi cezası, gecikme zammı ve gecikme faizleri alınmaz. Bu vergi borçlarından 31.12.1988 tarihine kadar ödenmiş olanlara ilişkin vergi cezası, gecikme zammı ve gecikme faizleri ile bir vergi aslına bağlı olmaksızın kesilmiş olan cezalar tahsil edilmez.” şeklinde düzenlenmiştir.

Bütçe gerekçesinde konuya ilişkin herhangi bir açıklama getirilmemiş,

“Gelir dağılımını refahın artması ile ilgilendirmek lazımdır. Türkiye’de refahın arttığına dair çok önemli göstergeler vardır. Belediye harcamalarının artması bir nevi halka gelir transferidir. Keza imar affı da aynı göstergelerdendir. Bugün ülkemizde toplam hanelerin % 68’i oturdukları evin sahibidir. Bu hane halkının % 77’si buzdolabı, % 51’i çamaşır makinesi, % 35’i de renkli televizyon kullanmaktadır. Bütün bunlar refahı artırıcı göstergelerdir.” ifadesine yer verilmiştir. Benzer şekilde

Meclis görüşmeleri sırasında da konuyla ilgili hiçbir tartışma geçmemiş, yalnızca Tunceli Milletvekili Kamer Genç tarafından 1983 yılı ve öncesi dönemlere ilişkin ödenmemiş vergi borçlarının tahsil zamanaşımına uğrayıp uğramadığı hakkında bilgi istenilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1988).

20 Haziran 1989 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3571 sayılı 827 Sayılı Rıhtım Resmi Kanunu, 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanuna, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu, 3074 Sayılı Akaryakıt Tüketim Vergisi Kanunu ve 79 Sayılı Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair Kanunun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması ile 7.11.1984 Tarihli ve 3074 Sayılı, 2.3.1984 Tarihli ve 2985 Sayılı, 7.11.1985 Tarihli ve 3238 Sayılı ve 29.5.1986 Tarihli ve 3294 Sayılı Kanunların Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun ile bazı vergi kanunlarında değişiklikler yapılmış ve kamuya yararlı dernekler ve vakıflara tanınan af ile yasalaşmıştır.

Geçici Madde 2’de kendine yer bulan af Kanun görüşmeleri sırasında metinde yer almamışken geçici madde teklifi olarak sunulmuş, affin kapsamı Kamu menfaatine yararlı dernekler ile Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların iktisadi işletmeleri olarak çizilmiş,

“Kanunun yayımı tarihine kadar adlarına tarh ve tebliğ edilmiş olduğu halde (uzlaşmaya varılmış olanlar hariç) henüz ödenmemiş vergi asıllarını % 10 fazlasıyla ve ihtilaf yaratmamak, yaratılmış ihtilaftan vazgeçmek kaydıyla bu Kanunun yürürlük tarihini izleyen aybaşından itibaren aylık eşit taksitlerle ve iki yıl içinde ödemeleri halinde, ödenen bu vergilere isabet eden gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezaları ile 6183 sayılı Kanunun 51 inci maddesi uyarınca amme alacağının vergi aslına dönüşen kısmının tahsilinden vazgeçilir. Birinci fıkrada belirtilen işletmelerin, bu Kanunun yayımı tarihinden önceki dönemlerle ilgili olarak adlarına daha sonra tarh edilecek olan vergi asıllarını % 10 fazlasıyla ihtilaf yaratmamak kaydıyla tebliğ tarihini izleyen aybaşından itibaren aylık eşit taksitlerle ve iki yıl içinde ödemeleri halinde, ödenen bu vergilere isabet eden gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezalarının tahsilinden vazgeçilir. Yukarıdaki hükümlerden faydalananarak taksitlerini ödemekte olan mükelleflerin herhangi bir taksiti zamanında ödememeleri halinde, ödenmeyen miktarlar bu maddeye göre belirlenen vade tarihi esas alınarak 6183 sayılı Kanuna göre gecikme zammı ile birlikte tahsil edilir.” denilmiştir.

Kanun maddesinde belirtilen kuruluşlar sosyal yönü ağır basan kuruluşlar olup, bu kuruluşların vergi borçları onların faaliyetlerinde aksamalara yol açması nedeniyle

bu kuruluşların vergi borçlarının tasfiye edilmesi ve ortaya çıkan uyuşmazlıkların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1989).

20 Aralık 1990 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3689 sayılı 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu ile 492 Sayılı Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile izlenen ekonomik ve sosyal politikalar doğrultusunda son yıllarda vergi kanunlarında yapılan önemli değişiklikler ile ilgili politikaların takibi sağlanmıştır. Ayrıca, bu tasarı ile izlenen ekonomik politikaların kavranması için vergi kanunlarında yer alan bazı maktu had ve miktarların artırılması konusunda mevcut yetkilerin güncelleştirilmesi amaçlanmıştır.

Kanunda geçici madde 1’de vergi affı yer almış ve

“Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar (bu tarih dâhil) her bir vergi türü, vergilendirme dönemi ve vergi dairesi itibarıyla miktarı 3.000.000 lirayı, yıllık beyannameler üzerinden tarh olunan vergilerde 25.000.000 lirayı aşmayan ve vadesi geldiği halde ödenmemiş olan ya da ödeme süresi henüz geçmemiş olan vergilerin tamamı ile bu vergilere isabet eden gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezalarının ayrı ayrı % 30’unun; yarısının 31.12.1990, diğer yarısının da 31.1.1991 tarihi sonuna kadar iki eşit taksitte tamamen ödenmesi ve ihtilaf yaratılmaması, yaratılmış ihtilaflardan vazgeçilmesi şartıyla gecikme zammı, gecikme faizi ve vergi cezalarından kalan % 70’ının tahsilinden vazgeçilir.” denilmiştir.

Madde metninde “her bir vergi türü” denilerek Kanundan daha fazla mükellefin yararlanması ve bu şekilde borçların tasfiye etmeleri amaçlanmıştır, mükellefler tarafından henüz tam olarak anlaşılamaması ve intibak edilememesi sebepleriyle asıl addolunan bu borçlar kanun kapsamına dâhil edilerek mükelleflerin bu borçları için de kanundan yararlandırılması imkânı getirilmiştir. Görüşmeler sırasında muhalefet kanadından dikkat çekici bir eleştiri almayan kanun maddesi kabul edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1990).

3 Nisan 1992 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 3787 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Tahsilatının Hızlandırılması Ve Matrah Artırımı Hakkında Kanun ile ilk defa üstü kapalı biçimde 1983 yılında çıkarılan 2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu ile Tahsili Hakkında Kanunda yer alan 2000’li yıllardan itibaren ise sıkça karşımıza çıkacak olan matrah artırımının açık biçimde ifade edildiği ilk kanun olmaktadır. Kanun yapısı ve içeriği itibarıyla günümüz af kanunlarının sahip olduğu kesinleşmiş kamu alacakları, kesinleşmemiş

veya ihtilaflı kamu alacakları, inceleme ve tarhiyat safhaları, matrah artırımı başlıkları bulunan affin kapsamı vergi usul, gelir, kurumlar, gümrük, motorlu taşıtlar vergilerini, ecrimisil alacaklarını kapsarken işyeri kapatma, kaçakçılık ve kaçakçılığa teşebbüs suçlarının uygulanmayacağı haller sıralanmış, vergi borcu nedeniyle düzenlenen karşılıksız çeklere ilişkin cezalar ile ilgili şekil şartlarına uyulması halinde cezalardan belirli oranda vazgeçilmesi müessesesi eklenmiş, gecikme zammı affi, taksitler ile ödeme, matrah artırımı konularında tahsilatın hızlandırılması amaçlanmıştır.

Meclis görüşmelerinde muhalefet partisinden söz alan milletvekilleri tarafından,

*“asgari ücret, zirai kazançların esnaf ve sanatlar üzerindeki vergi yükünün kaldırılmasının bırakılıp milyarları kazananların milyarlarına vergi affi çıkardığı, transferlerin yüksek gelir gruplarına yapıldığı, çiftçi borçlarıyla ilgili olarak 5 milyon liralık bir sınır getirilirken, bu af tasarısıyla ilgili olarak milyarlık bir sınır dahi getirilmediği, karşılıksız kredi olarak kullananların affedildiği, iktidara sırtını dayayanların vergi kaçırdığı, birtakım güçlü insanların özellikle de (iktidarın) kendi grubundaki adamların vergi borçlarının ertelendiği, çıkarılmak istenen bu aftan hali vakti yerinde olan, yatı, lüks arabaları, yazlığı, hatta uçağı olan kişilerin yararlandırıldığı”*nı vurgulanmıştır.

Muhalefet Partilerine mensup milletvekilleri yine çiftçilere vurgu yaparak *“küçük çiftçinin 5 milyon lirasının affi 15 milyon liraya çıkarılmadığı aksine holdinglerin çok büyük meblağlarda borçlarının ve cezalarının affedildiği, düşük gelir gruplarının vergi yükünün hafifletilmesi yerine yüksek gelir gruplarına vergi affi getirildiği, küçük esnaf, sanayici ve sanatkâra dönük bir şeyler yapılması gerektiği”* şeklinde eleştirilirken;

İktidar Partisi tarafından; *“vergi dairelerinde biriken takipli dosyalarla, yargı safhasındaki ihtilaflı dosya sayılarının azaltılacağı, böylece vergi dairelerinin ve yargı organlarının daha verimli bir şekilde çalışacağı, tahsili sürüncemede olan veya ihtilaflı halde bulunan alacakların Hazineye bir an önce intikal etmesinin sağlanacağı”* ifade edilmiştir. Bununla birlikte, *“ilgili düzenlemeye hiçbir şekilde vergi affi olarak bakılmaması gerektiği, geçmiş yönetimin ihracatı teşvik etmek ve sanayi yatırımlarını hızlandırmak amaçlı istisnaların geçmiş sekiz yılda ‘holding’ diye tabir edilen kurumların yararlandığı ve ekonomik olarak dev kuruluşlar haline geldiği, sermaye birikimlerini yatırıma dönüştürmek yerine kolay kazanca yönelerek faize bağladıkları, devletin dar ve orta gelirliilerden alıp kendilerinden almadığı vergiyi vergisiz devlet tahvilleriyle sermayeye dönüştürüp, devlete yüksek faizli olarak borç verdiğinde hareketle 1980’li yıllarda uygulanan vergi politikalarıyla büyük*

yatırım sektörleri olmaları öngörülen ancak rantıye sektörü olan kuruluşların matrah artırımında bulunarak dar ve orta gelirli grupların yıllardır göstermiş olduğu özveriyi paylaşmalarının beklendiği” [ancak matrah artırımında bulunan mükellefin incelenmeyeceğinden bahsedilmiyor] vurgulanmıştır.

“Esnaf, sanatkar ve tacirlerin beyan ettiği vergiyi bile ödeyemez hale getiren enflasyonun yıkıcı etkisinin kısmen de olsa giderileceği, miktarı 200 bin Türk Lirası aşmayan trafik para cezalarının affıyla da, şoför esnafına avantaj getirildiği, bu uygulama da orta ve dar gelirli halkımızın ekonomik sorunlarına çözüm bulunacağına vaadedildiği” ifade edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanağı 1992).

400 Seri No.lu Tahsilat Genel Tebliği 5 Eylül 1997 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Son yıllarda karşılaşılan ekonomik ve mali güçlükler nedeniyle bazı mükelleflerin borçlarını zamanında ödeyemedikleri. Ayrıca, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 48 inci maddesinde yer alan tecil ve taksitlendirme müessesesinin bu mükellefler açısından etkisiz kaldığı ve zaman içinde biriken borçların tasfiyesinin giderek zorlaştığı 400 Seri No.lu Tahsilat Genel Tebliğinde belirtilmiştir. Sonuç olarak Tebliğ, zor durumda olan borçlu mükelleflerin borçlarının ödenmesini kolaylaştırmak ve bu alacakların bir an önce Hazine’ye intikalini sağlamak amacıyla çıkarılmıştır. Tebliğ Maliye Bakanlığı tarafından yayımlandığı için Meclis’te sözlü ya da yazılı bir tartışma yapılmamıştır.

29 Temmuz 1998 tarihli mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4369 sayılı Vergi Usul Kanunu, Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu, Gider Vergileri Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Veraset Ve İntikal Vergisi Kanunu, Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, Harçlar Kanunu, 3505 Sayılı Kanun, Katma Değer Vergisi Mükelleflerinin Ödeme Kaydedici Cihazları Kullanmaları Mecburiyeti Hakkında Kanun, Belediye Gelirleri Kanunu, 1318 ve 4208 Sayılı Kanunlar İle 178 Sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve 190 Sayılı Genel Kadro Ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Türk Vergi Sisteminde özellikle de Gelir Vergisi açısından büyük değişiklikler yapmış olan bir Kanundur.

İlgili Kanun ile öncelikle gelirin tanımı değiştirilmiş, dünyanın genel olarak kabul ettiği net (safi) artış teorisine geçiş yapılmıştır. Net artış kuramına göre dönem

başı servet değeri ile dönem sonu servet değeri arasındaki olumlu fark gelir olarak kabul edilirken harcamalar gelire eklenmekte, servete yapılan ilaveler ise düşülmektedir. Net artış kuramında gelirde devamlılık gösteren yani ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen gelir ile miras, bağış, kumar, piyango ikramiyesi gibi yollarla elde edilen ve yapısı devamlı kaynaklara dayanmayan değerler de dâhil edilmektedir (Ortaç 1999).

Gelir Vergisi Kanununun 103'üncü maddesinde yapılan değişikliklerle vergi oranları düşürülerek kayıt dışı ekonomi ile mücadele, vergi tabanının genişletilmesi, mevcut vergi mükelleflerine yeni yükümlülükler getirmemek ve vergi gelirlerini artırmak gibi amaçlar güdülmüş ve vergi dilimleri % 25-55'ten % 15-40'a indirilmiştir. Diğer önemli değişiklikler basit usule geçilmesi, vergi kimlik numarasının yaygınlaştırılması ve götürü vergi ile hayat standardı esası kaldırılması olarak sıralanabilir. Gelir vergisi oranlarının yanı sıra kurumlar vergisi, emlak vergisi ve harçlar vergilerinde oranlar büyük ölçüde indirilmiştir. Geçici verginin kazanılan gelire bağlı olarak ödenmesi esası getirilmiş, yatırım indirimi istihdam yaratan yatırımlar için çok önemli bir teşvik haline getirilmiş ve küçük yatırımcı için de peşin indirim imkânı sağlanmış, Vergi Usul Kanununa eklenen madde ile idare tarafından sunulan haklı bir neden olmadan bekletilen mükellef alacaklarına faiz ödenmesi ilk defa vergi iadelerinden kaynaklanan alacaklar için getirilmiş, yerli imalatçı aleyhine var olan haksız rekabeti ortadan kaldırmak için teşvikli yatırım mallarının yurt içinden temini katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

Gerekçede Vergi kanunları düzenlenirken meseleye hep vergi alan açısından yaklaşıldığı, vergi verenlerin de görüşlerinin alınmasının kanunların uygulanmasında kolaylıklar sağlayacağı ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Mükelleflerin görüşlerinin dinlenmeye başlangıcının önemli bir adımı olarak görülen bu tavsiye ileriki dönemlerde çıkartılan vergi aflarında yavaş yavaş uygulanacaktır.

Gerekçede çizilen olumlu tablonun yanı sıra Meclis görüşmelerinde muhalefet partileri tarafından,

“Son onbeş yıldır izlenmekte olan vergi ve iktisat politikaları nedeniyle bir kesimin [rant kesimi] şenlik havası yaşadığı; Türkiye’de vergi sistemi ve vergi baskısının, kesinlikle ücretlileri, çalışanları, memurları ezdiği ve aksine sermayenin bu konuda koruma altında olduğu, sermayenin tabana dağılmasına katkıda bulunması konusunda ve diğer boyutlarıyla küçük ve orta boy işletmeleri büyük sermaye karşısında koruma konusunda yeterince duyarlı olmadığı; rant ekonomisine dur deme,

reel ekonominin gelişmesine katkıda bulunma iddiasını ortaya koymadığı, bu durumun da Türkiye'nin manzarai umumiyesi olduğu yani, vatandaşın cebinden 100 lira alınırken 75 liranın rantiyeye verildiği" şeklinde eleştirilmiştir.

Söz konusu Kanun, iktidar kanadında,

"Vergi reformunun işçi ve memurun ağır olan vergi yükünü hafiflettiği [vergi dilimlerinin düşürülmesinden bahisle], esnaf-sanatkârlar ve tüccarlar için de önemli yenilik, kolaylık ve muafiyetler getirdiği [hayat standardı uygulamasının kaldırılması]; küçük esnaf ve sanatkâr ve de tüccara fîlen mevcut olduğu halde kayıtlarında olmayan emtia, makine, tesisat ve demirbaşları için stoklarına alma olanağı getirildiği; serbest meslek sahiplerinden, hayat standardı esasına göre asgarî beyanın kaldırıldığı; Hükümet tarafından çiftçilerin de arzu ettiği bir şekilde tarımda vergilendirmede stopaj esasının getirildiği; bundan böyle üreticiden stopaj dışında bir kesinti yapılmayacağı; özetle, bu kesimlerin vergi yükünü azaltmada önemli düzenlemeler olduğu; Hükümetin değişik kesimlerle, yani, çalışanların, esnafın, çiftçinin, sanayi ve ticaretin temsilcileriyle görüşmesini, farklı alanların ve farklı kesimlerin temsilcilerinin beklentilerini ve bu konudaki uyumu gözetmesini çok isabetli ve olumlu buldukları" şeklinde ifade edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1998).

Öte yandan, 15 Eylül 1998 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 4369 sayılı Kanuna İlişkin 1 Seri No.lu Genel Tebliğin

"7. Diğer Kanunların Uygulanması" başlıklı maddesinde *"4369 sayılı Kanun bir af kanunu olmadığı gibi işlenmiş olan suçların takibatını önlemeye yönelik hükümler de içermemektedir. Kanunla Gelir Vergisi Kanununa eklenen geçici 47, geçici 48 ve geçici 49 uncu maddeleri münhasıran vergi ile ilgili yükümlülüklerle ilişkindir. ..."* ifadesi yer alsa da;

Gelir Vergisi Kanununa eklenen geçici 47, 48, 49'uncu maddeler ile;

- Sahip olunan kıymetlerin varlığının belli bir tarih itibarıyla kanıtlanması halinde, diğer kazanç ve iratlar bakımından geçmişe yönelik tarhiyat yapılmaması (30 Eylül 1998 Mali Miladı),
- Kayıtlarda yer almayan iktisadi kıymetlerin belli bir tarihe kadar kayda alınması (Stok Beyanı-30 Ekim 1998),
- Kayıtlarda yer aldığı halde, mevcut olmayan malların düzeltme işlemlerinin (Stoksuzluk Beyanı-30 Eylül 1998) yapılması yürürlüğe girmiş ve bu düzenlemelerin gerekçeleri ise kısaca;

- Gelir Vergisi Kanunundaki gelirin tanımlanmasının değiştirilmesi sonucu gelir geniş anlamı ile kavranmaya ve servetteki artışlar da gelirin kavranmasında bir alet olarak kullanılmaya başlanılmasını takip eden dönemlerde kişilerin servetlerinde meydana gelen artışın tespiti yoluyla vergilendirilebilir gelirin kavranabilmesi için, mükelleflerin geçmişten gelen servetleri (vergilendirilip vergilendirilmediğine bakılmaksızın) ile bu artışı açıklayabilme imkânının sağlanması ve böylece geçmişle bağlantının kesilmesi gerekmekte olduğu; bu amaçla düzenlenen bu madde ile 4369 sayılı Kanunun yayımı tarihinden önce sahip olunan ve mevcudiyeti Devlet tarafından veya Devlet güvencesinde tutulan kayıt ve siciller ve diğer kanaat getirici vesikalarla ispat edilen kıymetlerden karşılanan mal edinimleri ve harcamalar nedeniyle Gelir Vergisi Kanununun 82 nci maddesinin 2 numaralı fıkrasına göre tarhiyat yapılamayacağı (30 Eylül 1998 Mali Miladı),
- Kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınabilmesi için, işletmelerde mevcut olmasına rağmen kayıtlara yansıtılmamış emtia, makina, teçhizat ve demirbaşların kayıtlara intikal ettirilebilmesinin sağlanacağı (Stok Beyanı-30 Ekim 1998),
- Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin kayıtlarının daha sağlıklı hale getirilebilmesi için kayıtlarında yer aldığı halde gerçekte mevcut olmayan mallarını fatura düzenlemek ve her türlü vergisel yükümlülüklerini yerine getirmek suretiyle kayıt ve beyanlarına intikal ettirebilmelerine imkân sağlandığı (Stoksuzluk Beyanı-30 Eylül 1998) ifade edilmiştir.

Kanun koyucu tarafından “af kanunu olmadığı” iddia edilse de aslında tam olarak vergi affıdır. Çünkü 3.5 milyar lirayı aşan nakit para, döviz, hamiline yazılı menkul kıymetler ve kambiyo senetlerinden çek, bankalarda en az bir gün süreyle tutulup kayıtlara intikal ettirildiği takdirde, bundan sonraki dönemlerde vergi yasalarına ve diğer kanunlara dayalı olarak yapılacak soruşturmalarda servetlerin kaynağına ilişkin, blokaj tutarı meşru kabul edilecektir (Güngör 2002).

6 Şubat 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 414 Seri No.lu Tahsilat Genel Tebliği, 17.08.1999 ve 12.11.1999 tarihlerinde meydana gelen depremlerin ardından yaşanan darboğazı çözümllemek amacıyla bazı mükelleflerin karşılaştıkları ekonomik ve mali zorluklar nedeniyle vergi borçlarını ödeme güçlüğü içine düştüklerinden bahisle borçlarını ödeyemeyen mükelleflere ödemede kolaylık

sağlanması ve bu alacakların biran önce Hazineye intikalinin sağlanması amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Tebliğ olması ve Maliye Bakanlığı tarafından çıkarılması nedeniyle Mecliste herhangi bir sözlü veya yazılı görüşme yapılmamıştır.

9 Nisan 2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4751 sayılı Vergi Usul Kanunu, Emlâk Vergisi Kanunu ve Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanunun Emlak Vergisine ilişkin düzenlemelerin yer aldığı Geçici 21’inci maddesinde,

“01.01.2002 tarihinden önceki dönemlerde meydana gelen vergiyi doğuran olaylar nedeniyle bu tarihe kadar mükellefiyetini tesis ettirmemiş bulunan bina ve arazi vergisi mükelleflerinin bildirimde bulunmak suretiyle mükellefiyetlerini tesis ettirmeleri ve 1998-2001 yıllarına ilişkin olarak idarece tarh ve tahakkuk ettirilecek vergilerini her yıl için ayrı ayrı % 50 fazlasıyla 2002 yılı Mayıs ayı sonuna kadar ödemeleri halinde, 1998 yılından önceki vergilendirme dönemlerine ait emlâk vergileri aranmaz, 1998-2001 yıllarına ilişkin olarak yapılan tarhiyatlar hakkında vergi cezası kesilmez ve gecikme faizi uygulanmaz. Bu maddede belirtilen süre içinde bildirim vermeyen ve ödemelerini tam yapmayan mükellefler bu madde hükmünden yararlanamazlar.” hükmü ile dar kapsamlı bir emlak vergisi affı getirilmiştir.

İlgili kanunun geçici 21’inci maddesinde bina ve arazi vergisi mükellefleri için düzenlenen affın gerekçesi mükellef kitlesinin büyük bir kısmını emekli, ücretli ve diğer dar ve orta gelir grubuna mensup kişiler oluşturmaktadır denilerek af kapsamına alınmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2002).

3.1.4. 2002-2023 Yılları Arasında Çıkarılan Vergi Afları

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara geldiği yıl olan 2002’den günümüze kadar devam eden bu dönemde 11 adet vergi affı kanunlaştırılmış olup sırası ile incelenecektir.

27 Şubat 2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu, aynı 4369 sayılı Kanun için de “af kanunu değildir” denilmesine rağmen Vergi Hukuku alanında yine bir af kanunu olarak değerlendirilmektedir. Vergi barışı ifadesi yer almasına rağmen dönemin Cumhurbaşkanı tarafından “kanunun af niteliği taşıması nedeniyle nitelikli çoğunluk aranması gerekir” gerekçesiyle veto edilmesinden de durum net olarak anlaşılmaktadır (Arslan 2003).

Kanun gerekçesinde 1999 yılında Marmara bölgesinde yaşanan depremlere ve ardından 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin ülke ekonomisini ve sosyal hayatı olumsuz yönde etkilemesine bağlı olarak alım gücü ve tüketim talebinin azalması, üretimin ve istihdamın azalmasına ve nihayet işletmelerin kapanmasına ve işsizliğin artmasına yol açtığına ve ekonomi ile yakın ilişki içinde olan vergi tahsilatı azalmaya başladığına atıfta bulunularak vergi tahsilatının çok büyük kısmının yapıldığı özel sektörün içerisinde bulunduğu zor durum irdelenmiş ve “*Vergi Barışı Kanunu Tasarısının amacı, devlet ile iş dünyasının, kamu idaresi ile vatandaşın barıştırılması, geçmiş ihtilaflar ve alacaklarda belirli şartlarda sulhe ulaşılması ve geleceğe yeniden temiz bir sayfa ile başlanmasıdır.*” denilmiştir.

4811 sayılı Kanunla sağlanan imkânlar ana hatlarıyla şöyledir;

- Kesinleşmiş kamu alacakları için geliştirilmiş olan ödeme kolaylığı,
- Halen yargı aşamasında bulunan ihtilafları kaldırmaya yönelik düzenlemeler,
- Matrah artırımı uygulaması,
- Mükelleflere stoklarını miktar ve değer bazında düzeltme olanağı veren uygulamalar ve diğer düzenlemelerdir.

Mecliste yapılan görüşmelerde Kanun maddeleri Muhalefet tarafından;

“‘*vergi barışı*’ adı altında bazı kulüplerin büyük borçlarını ve hortumcuların borcunu silme tasarısı olduğu, vergi borcu olanların faizlerinin önemli bir kısmının kaldırıldığı ancak adaletsizliğe vurgu yapılarak esnafın Bağ-Kur primine yüklenen faizin önemli bir kısmının kaldırılmadığı,” yönünde eleştiri almıştır.

Matrah artırımı ile ilgili olarak,

“*kendisini inceleme tehdidi altında gören kişilerin ve şirketlerin rahatlatılmasına yönelik olduğu çünkü küçük esnafın kazancı belli olduğu ve gerçekte matrah artırımıyla kendisini vergi incelemesinden kurtaran kesimin yapılacak olan yüzde 30'luk matrah artışından kat be kat kazancını kayıtdışı bırakan şirketler olduğu, kanundan aslında duyurulduğu gibi küçük esnaf ve küçük sanayicinin çok fazla yararlanacağı gibi bir anlayışı olduğu ancak esas yararlananın büyükler olduğu, çoğu köylerde köylülerin icralık olduğu ve ‘evini barkını, tarlasını tapanını, traktörünü satan çiftçilerimiz’ borçlarını ödeyemedikleri için perişan durumda oldukları, Ak Partinin seçimlerde ‘çiftçinin borcunun aslı ertelenecek, faizleri silinecek’ denildiği ancak gereğinin yapılmadığı*” sözleri ile eleştirilmiştir.

İktidar parti tarafından ise;

“esnafın zor durum içerisinde olarak ‘borcum var, vergi kaçırmıyor fakat ödeyemiyorum’ dediği, onların yaralarını sarmak için dertlerine derman olma amacıyla bulunduğu, dolayısıyla iki farklı zihniyetin var olduğu ve bu iki zihniyetin vatandaşın derdine derman olanlar, vatandaşın derdine derman olmayanlar olarak ikiye ayrıldığı,” şeklinde ifade edilmiştir.

Yine iktidar partisi tarafından, *“vatandaştan gelen teşekkürlerin haddi hesabının olmadığı, kendilerinin de özel sektörden, esnaftan, sanayicilikten gelmeleri sebebiyle milletin içinden geldikleri ve milletin dertlerini bildikleri”* ifade edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2003).

22 Kasım 2008 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkındaki Kanun, Kanunun yürürlüğe girdiği dönemde dünyanın içerisinde bulunduğu küresel mali krizin Türkiye ekonomisinde yarattığı likidite sorununun azaltılması ve aynı zamanda Türk vatandaşlarının yurt içinde veya yurt dışında bulunan ancak yasal kayıtlarda yer almayan varlıklarının kayda alınarak ulusal ekonomiye kazandırılması ve küresel mali krizin ülkemiz açısından en az hasarla atlatılabilmesi için ihtiyatlılık açısından önemli bir kaynak sağlanması ve işletmelerin sermaye yapılarının güçlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

Kanunun kapsamına kısaca gerçek ya da tüzel kişiler tarafından; yurt dışında sahip olunan para, döviz, altın, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı kanaat verici bir belgeyle ispat edilen taşınmazlar, yurt içinde sahip olunan ancak işletmelerin öz kaynakları içinde yer almayan bu türden varlıklar ile para, döviz, altın, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı kanaat verici bir belgeyle ispat edilen taşınmazlar, yurt dışı iştiraklerden ve şubelerden elde edilen kazançlar, yurt dışı iştirak hisselerinin satışından ya da yurt dışında bulunan kurumların tasfiyesinden doğan kazançlar girmektedir.

Meclis görüşmeleri esnasında muhalefette yer alan partiler tarafından; *daha önce getirilen vergi barişi kanunlarıyla sahte ve naylon faturaların affedilme taleplerinin olumlu karşılanarak Kanun metninde yer alması “hep yine bu naylon fatura ve hayalî ihracat affedilmeye çalışılıyor?”* sözleri ile eleştirilmiş, tasarının kimlerle istişare edilerek hazırlandığı üzerinde tartışmalar yaşanmış, tasarıya olumlu yönde katkısı bulunan sivil toplum örgütleri mensuplarının ve ayrıca toplumu ne yönde etkilediğinin başka bir gözle bakılmasını sağladığı için görüşülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Bu tasarı için,

“ne sivil toplum kuruluşları ortaya çıktı ne de Hükümet bu tasarıya ilişkin konunun muhataplarıyla görüşüğünü açıkladı. Belki Hükümet bir hafta-on beş gün daha sabretseydi, konunun muhatapları çok geçmeden bir sivil toplum örgütü oluşturabilirlerdi. Belki onun için bir af talep edebilirler, tasarının daha da olgunlaşmasına yardım edebilirlerdi.” denilmiş, *“kanun için niyetin Türkiye’de içeride olan birilerinin paralarını legalleştirmek; ekonomide direkt veya dolaylı bir şekilde dolaşan parayı legalleştirmek olduğu vurgulanmış, AKP iktidarının kendi yandaşlarının birtakım hesaplarını, bu vesileyle devlet kaynaklarının bir kısmını buraya kanalize etmek için böyle bir yetkiyi Bakanlar Kuruluna aldığı, Kemal Bey’in [UNAKITAN] ve kendi yandaşlarının bu arada kazandıkları paralar bu kanun kapsamında affa girdiği”* ifade edilmiştir.

İktidar partisi ise tüm bu ve benzer eleştirilere karşı amacın,

“Türkiyemize hizmet etmek, milletin ihtiyaçlarına Meclisten cevap veren yasaların belirli bir ahenk içerisinde çıkmasına katkıda bulunmak olduğu, Dünya finansal kriziyle ilgili tedbirler alınmasının iş hayatının ve vatandaşlarımızın önünü görebilmesi bakımından çok önemi olduğu dolayısıyla bütün sektörleriyle iş hayatının ve kamuoyunun ciddi bir beklentisin var olduğu, uzun süren bekleme döneminden sonra durumun ciddiyetine uygun bir tedbirler paketi açıklandığı ve ortaya çıkan durgunluk beklentilerinin önüne geçmesi hedeflendiği bu tasarının da Hükümetin kendisinden beklenenler konusunda attığı ilk adım olduğu, ekonomi denildiği zaman sadece kamu sektörü, sadece özel sektör, sadece bankacılıktan bahsedilmediği, aksine tüm bunların bir bütün olduğu, bu bütünlük içerisinde herkes fikrini söylediği, herkesle görüşüldüğü, konuşulduğu ve ona göre de gayet gerçekçi önlemler alınmaya devam edileceği” belirtilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2008).

25 Şubat 2011 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6111 Sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 2009 ve 2010 yıllarında dünya genelinde gözlemlenen ekonomik krizin ortaya çıkardığı talep daralması sonucu ekonomik daralmanın aşılması amacıyla gündeme gelerek kanunlaştırılmıştır. Gerekçede; küresel krizin dış talebin düşmesine ve dış talebe bağlı mal ve hizmet satış gelirlerindeki azalmaya yol açarken, kredi teminindeki güçlükler işletmelerin üretim kapasitelerini tam olarak kullanamamalarına ve nakit dengelerinin bozulmasına neden

olduğu ve bazı işletmelerin kamuya yönelik yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde gecikmelere sebebiyet verdiğine yer verilmiştir.

Kısaca ekonomik ortamın dış kaynaklı nedenlerle bozulma sürecinde olması 6111 sayılı Kanunun çıkartılmasına hâsıl olmuş ve mükelleflere vergi borcu aslına güncelleme oranının (TEFE/ÜFE) uygulanması ile hesaplanan borçlarını ödemesi sonucunda gecikme faizi ve gecikme zammı ile vergi aslına bağlı olan cezalarının tamamının tahsilinden vazgeçilmesi, matrah ve vergi artırımı uygulaması ile artırım yapılacak yıllar için vergi incelenmesi ve tarhiyata muhatap olunmaması, stok beyanı yoluyla kayıtları düzeltme, Kanun kapsamında hesaplanan birikmiş borçlara taksitle ve kredi kartı ile ödeme kolaylığı getirilmiştir. Kanun, 31 Aralık 2010 tarihine kadar beyan edilmesi gereken yıllık gelir ve kurumlar vergisi, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, gelir ve kurumlar vergisi stopajı, damga vergisi gibi beyana dayalı tüm vergiler ile 31 Aralık 2010 tarihinden önce tahakkuk eden yıllık harçlar, motorlu taşıtlar vergisi gibi alacakları kapsamaktadır.

Meclis görüşmeleri esnasında muhalefette yer alan partiler tarafından;

“Biz, krizden etkilenen bütün işletmelerin, bütün işverenlerin, bütün çalışanların, bütün işçilerin, bütün emekçilerin, ayrımsız, eşit, adil olarak yararlanmasını istiyoruz. Peki, bu torbada var mı bu? Yok. Ne yok? Peki, banka kredi borçları, bankalardan alınan teşvik borçları bu kanunda yok.” sözleri ve *“Bu kadar kapsamlı bir tasarının içerisine çiftçilerimizin tarım ve krediye olan borçlarının yapılandırılmasıyla ilgili bir düzenleme koymamışsınız.”*, *“Bu kanun Türk toplumunun tüm kesimlerinin dertli olduğunu, sorunlu olduğunu, bu sorunları çözmek gerektiğini ifade ediyor.”* şeklinde eleştirilmiştir. İlgili af kanunu *“Bir yasa hazırlanırken bu yasanın uygulanacağı, bundan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenecek olan yurttaşların, örgütlerin, muhalefetin görüşlerinin alınması ve yasanın böylelikle şekillendirilmesi, yasanın demokratik özelliğini ve yaşam sürecini de belirler. Ne var ki AKP Hükûmeti, Anayasa değişikliği de dâhil hiçbir yasa tasarısını hazırlarken ilgili kişi ve kuruluşların ve yasayı doğrudan etkileyeceği kimselerin, kesimlerin görüşüne başvurma gereğini de hiçbir zaman duymamıştır. Görüştüğümüz yasa tasarısı da aynı kaderi paylaşmakta ve toplumsal ortaklaşmayı dışlamaktadır.”* şeklinde de eleştiriler almıştır.

Yine ilgili kanun,

“Bu tasarının en önemli eksiklerinden birisi de esnafın Halk Bankasına ve esnaf kredi kooperatiflerine olan borçlarını, çiftçinin de Ziraat Bankasına olan borçlarını kapsamamasıdır. Esnafımızın ve çiftçimizin borçlarının da bu tasarıda yasalaştırılması gerekmektedir.”, *“Büyük sermaye gruplarının, patronların her*

istediğini harfiyen bu tasarıya yerleştiren AKP Hükûmeti, zor durumda olan çiftçimizin, besicimizin, üreticimizin, esnafımızın sorunlarına karşı duyarsız kalmış, onlara icra ve haciz uygulamaktadır.” sözleri ile eleştirilmiştir.

İktidar partisi tarafından,

“İlk defa bu kadar kapsamlı kamu alacağı bir yapılandırmaya konu edilmektedir.”, “Sadece vergi ve sigorta borçları, primleri, vergi taksitlendirmesi yapılmıyor burada, aynı zamanda kamuya olan, aşağı yukarı, ne kadar geniş kesimlerin, milyonlarca insanın değişik nedenlerle, çiftçisi, esnafı BAĞ-KUR’lusunun sorunlarını çözecek bir yapılandırma söz konusu”, “Doğrudan doğruya vatandaşın sorununu çözmeye yönelik bir tasarı.”, “Burada ciddi bir, iş dünyasına yönelik çok ciddi ve güzel düzenlemeler olduğu ortaya çıktı ki ciddi anlamda herhangi bir tepki iş camiasından gelmedi.”, “Çiftçilerin borçlarıyla ilgili bir rahatlatma getiriyor mu? Evet, getiriyor. Elektrik borçları, sulama birliklerinin borçlarıyla ilgili, Tarım Bakanlığından alınan kredilerle ilgili kolaylıklar getiriliyor.”

sözleri ile toplumun her kesimindeki mükellef grubunu ilgilendirdiği yönündeki söylemleri ile savunulmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2011).

29 Mayıs 2013 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6486 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun ilgili dönemde çıkartılan diğer varlık barışı ifadesi ile kendine yer bulmuş uygulamalardan pek bir farkı olmamakta ve 13’üncü maddede,

“gerçek ve tüzel kişiler tarafından 15.04.2013 tarihi itibarıyla sahip olunan ve yurt dışında bulunan para, döviz, altın, menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçları ile varlığı ispat edilen taşınmazların milli ekonomiye kazandırılması amaçlanmaktadır.”

denilerek 6486 sayılı Kanun kapsamına, yalnızca yurt dışında bulunan varlıkların girdiği belirtilmiştir.

Söz konusu kanundaki ilgili madde muhalefet tarafından;

“Çalışanlara, emeklilere, şehit ailelerine, gazilere, engellilere, yaşlılara sürekli sözler verip üzerine yatan AKP Hükûmeti, bakınız hangi konuyu gündemine almaktadır: Bu tasarı ile kara paraya özel ve örtülü bir af getirilmektedir.”, “Son yılların alışkanlığı olsa gerek bu süreçlerin hiçbirisi tüketilmeden, çok sıradan ve çok azınlıkta olan bir kesimin bir kısım çıkarlarını kollamaya, kurtarmaya, onların çıkarlarını esas alan bir kısım düzenlemelere hizmet eden yasa ve kanun teklifleri meşruiyetini yitiren özelliğindedir.”, “Zenginlerle ilgili bu kadar kafa yoracağınız düzenlemeleri getirirken

bir gün de yoksulla ilgili, emekçilerle, işçilerle, ezilenlerle ilgili bir düzenlemeyi buraya getirmenizi bekliyoruz.” sözleri ile eleştirilmiştir.

Varlık barışı,

“Kimin parasıdır bu gelecek olan para? Bu paranın miktarını nasıl hesapladınız? Bu para sizin döneminizde kimler tarafından yurt dışına çıkarıldı? Ayrıca, bu paranın içerisinde PKK’nın uyuşturucudan sağladığı para var mıdır, yok mudur? Siz bu milletin ve bu devletin bekasını, haklarını korumakla mükellefsiniz. Yoksa kaçakçının, dolandırıcının, hırsızın, uğursuzun hakkını korumakla ilgili bir görevimiz hiçbirimizin yok arkadaşlar.”, *“Emekçilerden sürekli olarak birtakım haklarından feragat etmesi istenirken ve bu haklar sürekli geriye götürülürken, sermayeye tanınan bu imtiyaz oldukça büyük sorunları da beraberinde getirecektir.”*, *“ücret geliri elde edenlerden en düşük yüzde 15 oranında vergi kesintisi yapılırken yurt dışından getirilecek kıymetlerin yüzde 2 oranında vergilendirilmesinin sosyal adalet anlayışıyla bağdaşmıyor.”* cümleleri ile eleştirilmiştir.

İlgili Kanun iktidar partisi tarafından;

“Varlık barışı düzenlemesinin asıl maksadı vergi toplanması değil, yurt dışında bulunan varlıkların milli ekonomiye kazandırılmasıdır. Varlık barışı kara paranın aklanması anlamına gelmemektedir.”, *“Dünyadaki, çevremizdeki gelişmeler Türkiye’nin ikinci kez bir varlık barışı konusunda adım atmasını gerekli kılmaktadır. Akılcı yaklaşım budur, doğru yaklaşım budur.”*, *“Bu tasarımı buraya getiriyoruz. Sizin şimdi ‘Bu para gelmesin.’ çırpınısınızı ben anlamakta zorlanıyorum.”*, *“Varlık barışı düzenlemesinin asıl maksadının vergi toplanması değil, yurt dışında bulunan varlıkların milli ekonomiye kazandırılmasıdır.”* sözleri ile kamuoyuna tanıtılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2013).

11 Eylül 2014 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 6552 sayılı İş Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun kamuoyunda “torba kanun” olarak ifade edilmektedir. İçerisinde farklı kanun düzenlemelerinin de yer aldığı 6552 sayılı Kanunda öne çıkan düzenleme, bazı borç ve alacakların yeniden yapılandırılmasına yönelik olan düzenlemelerdir. Kanun kapsamında alacakları yeniden yapılandırılacak idareler; Maliye Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, belediyeler (büyükşehir belediyeleri dâhil), Sosyal Güvenlik Kurumu, belediyelerin (büyükşehir belediyeleri dâhil) su ve kanalizasyon idareleri, SMMM ve YMM odaları, TOBB ve diğer odalar, TEDAŞ, Sulama Kooperatifleri, Sulama Birlikleri ve Kalkınma Ajanslarıdır.

31 Mayıs 2014'te Manisa ilinin Soma ilçesindeki kömür madeninde meydana gelen yangına bağlı olarak 301 madencinin vefatı ile sonuçlanan facianın ardından yaşanan süreçte Meclis görüşmeleri sırasında söz konusu kanun muhalefet partileri tarafından;

"152 maddelik bu tasarıda, yer altı iş kolunda çalışan insanların can güvenliğini teminat altına alabilecek bir tek düzenleme söyleyebilir misiniz? Yok. E, hani yaşam odaları kurulacaktı?... İlave olan şeylerden bir tanesi kara para aklama, koydunuz, kara para aklama var." sözleri ile eleştirilmiştir.

İktidar partisi tarafından;

"Borçların yapılandırılmasına ilişkin, pek çok kurumla ilgili olarak, vatandaşlarımızın beklentisi olan düzenlemeler var", "Soma'da maden kazası sonucu hayatını yitiren vatandaşlarımıza ve oradaki mağdur kardeşlerimize yönelik olan o düzenlemelere baktığımızda, orada hayatını kaybeden bütün madencilerimizin SGK'ya olan her türlü borçlarını bu düzenlemeyle beraber siliyoruz.", "Toplumun bütün kesimlerini, esnafımızı, sanatkârı, sanayiciyi bekleyen vergi ve Sosyal Güvenlik Kurumu borçlarına ilişkin bir yapılandırma imkânı da gene bu tasarıyla birlikte getirilmektedir ve toplumun büyük kısmı da bu beklenti içerisinde.", "Köylülerimiz, çiftçilerimiz sulama birliklerine olan borçlarının da bu torba kanuna dâhil edilmesini büyük bir şekilde arzu etmekteydiler. Köylü vatandaşlarımızın, çiftçilerin sulama birliklerine, sulama kooperatiflerine olan borçlarına da 5 eşit taksitle beş yıla yayılabilecek şekilde ödeme imkânı getirildiğinden dolayı böyle bir beklentiye de karşılamaş oluyoruz." sözleri ile Kanunlaştırılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2014).

19 Ağustos 2016 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 6736 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun, Maliye Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve belediyelerin alacaklarını kapsamaktadır. Bazı kamu alacaklarının yeniden yapılandırılması, 30.06.2016 tarihi itibarıyla gecikmiş vergi borçlarında Yİ-ÜFE oranında güncelleme, Motorlu Taşıtlar Vergisi ve trafik para cezalarında önemli indirim, peşin ödemelerde Yİ-ÜFE oranında hesaplanan tutardan ayrıca %50 indirim ve varlık barışını içermektedir.

15 Temmuz 2016'da Türkiye genelinde yaşanan ve başarısızlıkla sonuçlanan askeri darbe girişiminin hemen ardından yürürlüğe giren ilk yapılandırma olan bu kanun görüşmeleri sırasında Muhalefet kanadında;

"Vergi rekortmenlerinin listesi yayınlanıyor; bakıyoruz, tamamı rantla uğraşıyor, tamamı gayrimenkulle uğraşıyor, faizle uğraşıyor.", "Vatandaşın ödeyemediği vergi"

yükünden kurtarılması için devletin elini uzatmasına ihtiyaç olduğu çok açık ancak akla ilk gelen çözüm af olmamalı.”, “Afla değil, iyi bir ekonomi yönetimiyle esnafa gelir yaratılmalı ve esnafın ödeyebilme kapasitesi mutlaka artırılmalı.”, “Bu yasada Hasan yok, Suna yok, Samet yok, Türkan yok; varsa yoksa yeni yandaşlar var.”,

“Teklifte yer alan vergi afları ve yapılandırmalardan esas olarak büyük sermaye kesimlerinin faydalanabileceğini net bir biçimde görmekteyiz. Çok uzaklara gitmeye gerek yok, daha önceki vergi aflarında büyük şirketlerin ve iş adamlarının nasıl yararlandığını, milyonları bulan vergi borçlarının bir kalemde nasıl silindiğini hatırlamaktayız. Bu teklif de tıpkı diğer vergi afları gibi, ortalama bir yurttaş, işçiye, emekçiye dönük değil, iş adamlarını ve büyük sermayedarları mutlu etmeye, daha da zengin olmalarını sağlamaya ve kâr oranlarını büyütmeye yol açacaktır.”, “Büyük sermaye kesimlerinin vergi borçları düşünüldüğünde bu oranın zaten, vergi adaletsizliğinin, zenginler lehine çok düşük olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, daha da ciddi bir vergi affı sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır.”, “Hükûmet ve iktidar partisi, bu teklifte sürekli bir vergi affı ihtimalini besleyerek, özellikle büyük sermayedarların düzenli vergi ödemesini zımni şekilde engellemekte, mali disiplini ortadan kaldırmakta ve vergi usulsüzlüklerini de beslemektedir.” sözleri ile tepkiler dile getirilmiştir.

Benzer şekilde,

“Hükûmet sürekli olarak vergi afları çıkararak büyük şirketlerin, zaten ortalama bir yurttaş göre nispi olarak iğne ucu kadar vergi ödeyen zenginlerin, sürekli olarak vergi affını bekleyerek vergisini düzenli ödeyenlere kıyasla büyük bir adaletsizliği yaratmaktadır.”, “Ecrimisil fiyatlarını çok yüksek tutuyorsunuz, çiftçimiz bu konuda çok şikâyetçi, çiftçimizin bu manadaki şikâyetini de gidermek zorundasınız. Bu pakette herkese bir şeyler var ama çiftçiye gene bir şey yok.”, “Sürekli vergi aflarının yapılması ve ucuz pazarlık usulleriyle özellikle büyük sermaye kesimlerine büyük kolaylık sağlanmaktadır.” sözleri ile eleştirilmiştir.

İktidar ise;

“Teklifte, yatırımların artırılması, kalkınmanın hızlandırılmasına yönelik, özellikle iş dünyasının, esnafın yatırım kararlarına odaklanmasını sağlayacak düzenlemeler var.”, “Ekonominin önünü tıkayan, halk arasında “Nereden buldun?” olarak bilinen ve 1998 yılında yürürlüğe girmesine karşılık sürekli uygulaması ertelenen düzenleme sonlandırılarak vatandaşlarımızın yurt dışında bulunan tasarruf ve birikimlerinin ülkemize getirilmesinin önü açılmıştır.”, “Esnafımızın, tüccarımızın, sanayicimizin iş ve yatırım kararlarını daha süratli bir şekilde almasını sağlamak ve devlete karşı olan birtakım yükümlülükler noktasında sıkıntılarını gidermektir.”, “Ülkemizin yatırım

açısından bir cazibe merkezi hâline getirilmesini temin etmek ve ekonomik kalkınmanın devamlılığını sağlamak için özel sektörün kamuya olan borç yükünün azaltılarak taksitle ödeme imkânı getirilmesi, bir kısım ihtilafların sonlandırılması, vergi incelemesinde olan konuların dava yoluna gidilmeden çözülmesi, işletme kayıtlarının fiilî durumlarının uygun hâle getirilmesi ve kayıtlı ekonomiye geçişin teşvik edilmesi konularını içermektedir.” cümleleri ile Kanun savunulmuştur.

İktidar Partisi milletvekilleri,

“Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle esnaf ve sanatkâr, iş adamlarımızın çeşitli nedenlerle vergi, SGK primleri, belediyelere olan borçları başta olmak üzere birçok konuda geniş bir kitleye ciddi bir rahatlama sağlamanın yanında bazı sebeplerle daralan ekonomik aktiviteler de artacaktır.”, “Kuraklıktan dolayı ciddi manada mağdur olan bölge çiftçimiz için ve Türkiye’deki çiftçilerimiz için de bir çalışma yapıldı ve yine orman işçilerimiz için de bir çalışma var.”, “Müteşebbislerin iş ve yatırım kararlarına daha sağlıklı bir şekilde odaklanmasına imkân sağlanması ve temelde vatandaşlarımızın devletimize olan borçlarını yeniden yapılandırmak için bu kanun teklifi hazırlanmıştır.”

sözleri ile toplumun her kesimini ilgilendirdiği belirtilen bu kanunu onaylamışlardır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2016).

27 Mayıs 2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7020 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda Ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamı vergi dairelerine ödenmesi gereken vergi ve diğer borçların gecikme zamları ve faizlerinde Yİ-ÜFE (Yurtiçi Üretici Fiyat Endeksi) oranında güncelleme yapılması, yapılandırılan tutarların ikişer aylık dönemler halinde 36 aya varan sürelerde taksitle ödenmesi, peşin ödemelerde Yİ-ÜFE oranında hesaplanan tutardan ayrıca %50 indirim uygulanması olarak belirlenmiştir.

Bir yıl aradan sonra yeni bir alacak yapılandırması olan bu kanun ülkemizin pratiği haline gelen uygulamaların 36.sı olarak vergi literatüründe yer almaktadır. Muhalefet tarafından;

“Partinin yanında olan, partiyle beraber olduğunu hissettiren sanayicinin vergisi yapılandırılacak, olmayanlar yapılandırılmayacak.”, “Neden hep yalnızca sanayiciye yani büyük oranda zenginlere yapılandırma yapıyoruz?”, “Küçük esnafa, küçük sanayiciye, KOBİ’lere yapabiliriz ama büyük sanayicilere bu yapılandırmanın yapılması büyük bir yanlışlıktır.”, “Aslında bu Af Kanunu da, şu uğraştığımız kanun da soruna bir çözüm değildir; Türkiye’deki esnafın, özel sektörün sıkıntıları için

“çözüm değildir.”, “Yat sahipleri, milyonlarca liralık mücevherat sahipleri, ödeyebilecekleri vergi tutarından muaf tutulabiliyorken halkı önce ağır vergilere mahkûm edip sonra af getirmek, devlet ciddiyetinden uzak bir anlayıştır.” ifadeleri ile belirli bir kesimin daha çok kayırıldığından bahsedilmiştir.

Aynı zamanda spor kulüplerinin futbolculara ödediği Euro bazlı yüksek ücretlerden bahsedilerek,

“Maliye mecburen kulüpler batmasın diye onlara vergi kolaylığı sağlamaya çalışır. ... Peki, kulüplerimizi yönetenler kimler? Hep büyük şirket sahipleri, holding patronları yani parayı yönetmesini bilen arkadaşlar. Peki, bunlar kendi holdinglerinin değerlerini devamlı artırırken kulüplerin bu kadar borçlanması nasıl oluyor?”, “Bizim tabii ki küçük işletmecileri, küçük esnafı korumak ve onların çalışma koşullarını sağlamak, kolaylaştırmak, ödemelerinde kolaylık sağlamak gibi bir amacımız var. Bunu yaparken büyük sermayedarların ya da büyük işletmelerin kendini korumak ve kollamak, hatta savaş ekonomisinden beslenen yandaş büyük holdinglerin beslenmesi anlamında yapılan iyileştirmeyi asla kabul etmiyoruz. Küçük işletmeciler, küçük esnafı tabii ki korunmalı, onlar için iyileştirmeler yapılmalı, bununla biz ortaklaşmalıyız ama bunun asıl kökenine inmedikçe bugün küçük işletme de dâhil olmak üzere herkes risk altında.” sözleri ile eleştirilirken,

İktidar tarafından;

“Darbe teşebbüsünden sonraki aşamada meydana gelen sıkıntıların aşılması ve esnafın nefes alması”, “Biz, vatandaşlarımızın sorunlarını çözmek üzere bu yasal düzenlemeleri yapıyoruz.”, “O dönemde de (2016 yılında çıkartılan 6736 sayılı Kanun) esnafımızın birikmiş borçlarının yeniden yapılandırma yoluyla ödenmesine imkân sağladık. Ama biz, vatandaşımızın ihtiyacı neyi gerektiriyorsa onu da yapmaktan asla kaçınmayacağız. Bütün bu düzenlemeler, hepsi zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlardan kaynaklanan düzenlemeler olup hepsi vatandaşın lehine olan düzenlemelerdir.” sözleri ile kanun görüşmelerinde savunulmuştur (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2017).

Kendinden önceki 7020 sayılı Kanundan tam bir yıl sonra 18 Mayıs 2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7143 sayılı Vergi Ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, üç yıl içinde çıkartılan üçüncü yapılandırma kanunu olup 31.03.2018 tarihi itibarıyla gecikmiş vergi borçlarında Yİ-ÜFE oranında güncelleme, Motorlu Taşıtlar Vergisi’nde büyük oranda ödeme kolaylığı, trafik para cezaları ve diğer idari

para cezalarında önemli indirim, peşin ödemelerde Yİ-ÜFE oranında hesaplanan tutardan ayrıca %90 indirimi kapsar.

Muhalefet tarafından;

“Yeni kanun tasarıları aslında seçime yönelik bir yapılandırma meydana getirmekte.”, “KOBİ’ler zor durumda. Onların zor durumda olmasının sebebi sizlersiniz, elbette onlara yardımcı olmamız lazım ama ya, büyük sermayeye nedir bu kaynakları peşkeş çekmek?” sözleri ile eleştirilen kanun tasarısı,

İktidarın;

“Bu düzenleme, bir büyük bereket iklimi oluşturacak. Bu düzenleme, birbirini tetikleyen mekanizmalar sayesinde bütün kesimleri, kesitleri gani bir refah pozisyonuna itecek; hasılı, muhteşem, mükemmel bir çalışma.”, “Daha önce iş yeri açtıkları için sosyal güvenlik destekleme primi borcu olan esnaflarımız, önceye ait borçlarının tamamının silinmesiyle de bir huzur bulacaklar, rahatlayacaklar.” sözleri ile olumlu yaklaşım gözler önünde serilmiştir.

Yine iktidara mensup parti milletvekilleri yaşlılar için,

“266 lira olan ödemeleri 500 lira gibi net bir rakama çıkarıldı, Onlardan talebimiz de dualarına devam etmeleri; bütün beklentimiz budur.”, gençler için, “BAĞ-KUR primlerine bir destek sunuyoruz, bir yıl boyunca bunlardan BAĞ-KUR primi talep etmiyoruz. Bu, çalışmada bir başka zirveyi ifade ediyor.”, çiftçiler için, “Hazineye ait taşınmazları kullanan çiftçilerimiz müracaatları hâlinde on yıllık doğrudan kiralama imkânı bulacaklar, süre bitiminde uzatımını talep edecekler, karşılık görecekle ve süre bitiminde isterlerse buraları satın alabilecekler.” ifadelerini kullanmışlardır.

“On altı yıldır toplumun her kesiminin refahını artırma noktasında önemli çalışmalar yaptık, icraatlar yaptık, hem geliri büyüttük hem mali disipline kararlılıkla devam ettik hem de gerçekten Türkiye’nin orta ve uzun vadede güçlü bir büyüme potansiyeline sahip olmasını temin ettik.”, “Bugüne kadar birçok iyileştirme ve yapılandırmalarla ilgili yasa çalışmalarımız oldu, hepsi de Türkiye’de milyonları ilgilendiren önemli kanun çalışmalarıydı. Bu yasa çalışmalarının tamamı, çok farklı toplum kesimlerini ilgilendiren, ülke ve toplum refahını artıracak, ekonomimize güç kazandıracak çok kapsamlı düzenlemelerin yer aldığı kanunlar oldu.” sözleri ile yine toplumun geniş kesimini içine alan düzenlemelerden bahsedilerek kanunlaştırılmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2018).

17 Kasım 2020 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7256 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik

Yapılması Hakkında Kanun Mart 2020 döneminden itibaren tüm Dünya ve Türkiye'yi kapsayan; sosyal, ekonomik, siyasi, iktisadi, idari, hukuki, askerî, dinî ve kültürel alanlarda birçok önemli etkilere ve sonuçlara neden olan radikal kararlar alınmasına neden olan Covid-19 pandemisi nedeniyle kanunlaştırılmıştır. Türkiye genelinde tüm restoranlar, kafeler, müzeler, dershaneler, kurslar, alışveriş merkezleri, oteller; berber, kuaför ve güzellik merkezleri; kahvehaneler, spor salonları, konser mekânları, gece kulüpleri, dernek lokalleri ve düğün/nişan salonları geçici süreliğine kapatılmasına sebebiyet vermesi neticesinde mali ve ekonomik açıdan zorlanan özel sektörün desteklenmesi amacıyla gündeme gelmiştir.

Kanun Teklifinde yer alan düzenlemelerle, mükelleflerin gönüllü uyumunu gözeten, vergi güvenliğini güçlendiren, yatırımları ve sermaye piyasasını teşvik eden, İdarenin etkin ve hızlı karar almasını sağlayan değişiklikler öngörülmektedir. Bu bağlamda; 31 Ağustos 2020 tarihinden önceki dönemlere ilişkin vergi, vergi cezaları, gecikme faizleri, gecikme zamları; gümrük yükümlülüğü doğan gümrük vergileri, idari para cezaları, faizler, gecikme faizleri, gecikme zammı borçları kapsama alınmıştır. Yine aynı tarih itibarıyla ve önceki aylara ilişkin sigorta primi, emeklilik keseneği ve kurum karşılığı, işsizlik sigortası primi, sosyal güvenlik destek primi, isteğe bağlı sigorta primi, topluluk sigortası primi, idari para cezaları, damga vergisi, özel işlem vergisi ve eğitime katkı payı ile bunlara bağlı gecikme cezası ve gecikme zammı borçları; trafik, seçim, nüfus para cezaları da Kanun kapsamında tanımlanmıştır. İlaveten, Karayolu Taşıma Kanununa göre kesilen para cezaları ve karayollarından usulsüz geçişler nedeniyle kesilen para cezaları; öğrenim katkı kredisi ve öğrenim kredisi borçları, ecrimisiller, haksız alınan destekleme ödemeleri, kaynak kullanımı destekleme fonu; il özel idarelerine olan borçlar, emlak vergisi, taşınmaz kültür varlıklarının korunmasına katkı payı, çevre temizlik vergisi, ilan ve reklam vergisi, belediyelerce tahsil edilen diğer vergi ve harçlar, su, atık su, katı atık ücretleri, yol katılım payları, muhtelif ücretlerden kaynaklı kurum alacakları ile zam ve faizleri; TOBB, TESK, Barolar Birliği, TÜRMOB, ihracatçı birliklerinin aidat ödemeleri Kanun kapsamında başvurulması halinde belirli oranlarda indirim ve taksitlendirme yapılarak ödenebilecektir.

Tasarının Kanunlaşma sürecinde yapılan Meclis görüşmelerinde söz alan Muhalefet milletvekilleri tarafından;

“Bu düzenlemenin ticaret dünyasından gelen talepler doğrultusunda yapıldığı söyleniyor ancak hem Komisyonunda konuşan hem de basına demeç veren ticaret

erbabına baktığımızda açık bir memnuniyetsizlik görüyoruz.”, “Halka açık şirketlerin kapsamdan çıkarılması talep edilmekteydi. Bu isteğe gerekçe olarak yeni vergilendirme rejiminin halka açık şirketler için uygulanmasının adil olmayacağı ve sermaye piyasalarının olumsuz etkileneceği ifade edilmekteydi. Bu talebi uygulamak yerine, konu hakkında tespit yapmak ve karar almak Cumhurbaşkanlığının inisiyatifine bırakılıyor.”, “AK PARTİ iktidarının tepeden indirme, yandaş besleme bir torba yasasıyla karşı karşıyayız.”, “Siz patronların temsilcisisiniz, onların savunduğu yasayı getiriyorsunuz, hop oturup hop kalkıyorsunuz. Evet, Türkiye işçi sınıfını felç etmeye çalışıyorsunuz, işçi sınıfının örgütlerini, sendikaları felç etmeye çalışıyorsunuz.” sözleri ile eleştiri almıştır.

Söz konusu kanun, aynı zamanda,

“Tarım Kredi Kooperatiflerinin devlete olan borçlarını yapılandırıyorlarsınız ama çiftçinin Tarım Kredi Kooperatiflerine olan borçlarını, kamu bankalarına olan borçlarını yapılandırmıyorsunuz.”, “Bu torbada da en zengin yüzde 1 için servet affı var.”, “Holdinglerin borçlarını sileceğimize asgari ücretteki vergiyi silsek daha iyi olmaz mıydı?”, “AKP’nin bir kez daha getirdiği bir torba yasa ve bu torba yasanın içinde de 3 tane şey var: Birincisi, sermayeye bol miktarda teşvik ve tam bir ucuz emek cenneti yaratma iddiası vardı; ikincisi, yine saraya yetkiler ve üçüncüsü, işçilerin yıllardır turnaklarıyla, mücadelesiyle kazandığı hakların gasbı.”, “Yurttaşın ekmek almaya parası yokken siz hâlâ yandaşların cebinin derdindesiniz.”, “Küçük esnafın hiçbir kirası, bir elektrik, bir vergisi veya bir banka borcu ertelenmedi. Önemli olan, küçük KOBİ’lerin desteklemesi gerekiyor; aksi takdirde, önümüzdeki dönemde turizme hizmet edecek bir tane esnaf bulamazsınız.” sözleri ile eleştirilirken,

İktidar ise kanun tasarısını;

“Yapılacak vergi affı ve matrah artırımları ülkemizdeki işletmelerin sigortası olacaktır.”, “Ekonomilerde yeniden toparlanma ve normalleşmenin yaşanacağı bir döneme geçiyoruz. İşte, bu yeni döneme mükellefler olarak da kamu-mükellef ilişkisi olarak da bir anlamda çok daha uygun şartlarda başlamanın arayışı içinde bu kanun teklifi Meclisimizin önüne gelmiştir.”, “Hedef kitle itibarıyla baktığımızda, gerçekten çok geniş kitleleri ilgilendiren, hem direkt olarak hem de dolaylı olarak da toplumun bütününe ilgilendiren bir düzenleme, düzenlemenin arka planındaki Covid-19’un ekonomi ve ticari yaşam üzerine olan etkilerinin giderilmesi” amacıyla oldukları sözleriyle Kanunlaştırmıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2020).

9 Haziran 2021 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7326 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile kişi ve kuruluşların, Hazine ve Maliye Bakanlığına,

Ticaret Bakanlığına, Sosyal Güvenlik Kurumuna, il özel idarelerine, belediyelere, büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerine ve Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarına ve çok sayıda kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşlara olan kesinleşmiş borçlarının yapılandırılması ve taksitler halinde ödenmesi imkânı getirilmiştir.

Ayrıca, ihtilaflı ya da inceleme ve takdir işlemleri devam eden alacaklar için de yapılandırma imkânı getirilerek bu aşamalardaki alacakların bir an önce Hazineye intikalinin sağlanması, matrah ve vergi artırımını yoluyla vergilemede öngörülebilirliğin artırılarak geçmiş vergilendirme dönemleri ile ilgili olası risklerin ortadan kaldırılması ve işletme kayıtlarının fiili durumlarına uygun hale getirilerek kayıtlı ekonomiye geçişin teşvik edilmesine yönelik düzenlemeler öngörülmüştür.

Muhalefet kanadından söz alan milletvekilleri tarafından,

“Bir yanda bu büyük usulsüzlüklerini üç beş kuruş vergiyle aklayacak büyük şirketler, bir yanda da gerçekten korkusundan haksız yere daha fazla vergi ödemek zorunda kalan küçük şirketler olacak; kısacası, kaş yapalım derken göz çıkaracaksınız.”, “Çünkü tek adam rejimi ne yazık ki iktidar, sermaye ve suç çeteleri ilişkilerinin yumak olduğu bir düzen hâline geldi.”, “Başkasının gelirini yükseltmek için çalışan kitleler yoksullaşırken sermaye sahipleri büyüyor, yandaşlar büyüyor. Vatandaşın ise sadece borcu büyüyor, cebi küçülüyor.”, “Sayın Başkan, son on yıl içinde Cengiz Holdingin 30, Kolin’in 36, Makyol’un 24, Kalyon’un 19, Limak’ın 19 adet vergisi silindi ama küçük esnafa gelince ama küçük köylüye gelince ama para cezası verilmiş yoksul işçiye gelince devlet vergi silmiyor.”, “Peki “Sermaye sınıfı, zenginler, rantiyeler vergi ödüyor mu?” diye baktığımızda, onlar vergi ödemiyorlar. Türkiye’de toplanan bütçenin çok küçük bir parçasını vergi olarak ancak sermaye kesiminden alıyoruz. İşte, bugün buraya gelen bu paket, vergi yasa teklifinde olduğu gibi muafiyetler hep bu sermaye kesimi için sağlanıyor.” şeklinde genel bir eleştiri yapılmıştır.

Kanunla ilgili olarak,

“Kooperatiflerinin borçlarını, sulama kooperatiflerinin, sulama birliklerinin borçlarını silmek gibi çeşitli önlemler alınması gerekirken, esnafa doğrudan destekler yapılması gerekirken, güvencesizlere, işsizlere, ev işçisi kadınlara, ev kadınlarına, yoksullara doğrudan destekler yapılması gerekirken tekrar zenginler daha da zenginleşsin diye bu kanun teklifleri geliyor.”, “Büyük sermaye gruplarına, bir de yanlarına yandaş sermaye gruplarını eklediniz, yeni sermaye grupları yarattınız.”, “Ülkede inim inim inleyen bir çiftçi topluluğu var, köylü var; bu yapılandırmada neden çiftçi yok?” cümleleriyle eleştiri alan Kanun tasarısı;

İktidar kanadının,

“Meslek kuruluşlarıyla ilgili hususlar tamamen kendilerinin talepleriyle oluşmuştur, herhangi bir dayatma yapılmamıştır; iç işlerine ve kararlarına saygı gösterilerek meslek kuruluşlarından yazılı talepte bulunanların alacakları, kendi üyeleriyle ilişkili alacakları da bu kapsamda yapılandırılmıştır.”, “Bu kanun teklifini hazırladığımız sırada sivil toplum örgütleriyle görüşmeler yaptık. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu, Türkiye Barolar Birliği gibi kurum ve kuruluşlar bize müracaat ettiler.” sözleri ile kanunlaştırılmıştır.

12 Mart 2023 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak 7440 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’nin 11 ili 62 ilçesi ve 10 bin 190 köyünde Cumhuriyet tarihinin en çok can kaybına, yıkıma, acıya yol açan ve “asrın felaketi” olarak nitelenen depremlerin gölgesinde yürürlüğe girmiştir. İlgili Kanun metni ile Kamu alacakları yeniden yapılandırılarak, kamu borcu olan gerçek ve tüzel kişilere borçlarını geri ödeme konusunda yeni fırsatlar sunulmuş olup tüm vergi ve vergi cezaları; trafik, askerlik, nüfus cezaları; köprü ve otoyol geçiş cezaları; adli para cezaları; tüm idari para cezaları; öğrenci kredisi borcu; ecrimisil; madenler üzerindeki devlet hakları, gümrük denetimindeki vergiler, idari para cezaları, gecikme faizi ve zammı gibi diğer yan alacaklar yeniden yapılandırma kapsamına alınmıştır. Ayrıca, sigorta primi, emeklilik keseneği ve kurum karşılığı; işsizlik sigortası primi; sosyal güvenlik destek primi; isteğe bağlı sigortalılık primi ve topluluk sigortası primi; ön değerlendirme, araştırma veya tespit aşamasında olan eksik işçilik prim tutarları; idari para cezaları; gecikme cezası ve gecikme zammı; tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanların sigortalılığından doğan prim borçları kanun kapsamında yerini almıştır. Diğer taraftan; ticari taksit, dolmuş ve benzeri nitelikteki şehir içi toplu taşıma araçlarında çalışanlar, Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenecek alanlarda kısmi süreli iş sözleşmesiyle çalışanların sigortalılığından doğan prim borçları; 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu kapsamındaki sigortalılıklardan doğan primler; iş kazası, meslek hastalığı, malullük ve vazife malullüğü sonucunda doğan rücu alacakları, yersiz ödenen gelir ve aylıklardan doğan alacaklar kanun kapsamında yapılandırılarak ödenebilecektir.

Muhalefet tarafından;

“Cumhur İttifakı her zaman olduğu gibi bir kez daha ağırlıklı olarak sermaye kesimlerini desteklemeyi temel alan bir teklifle karşımıza çıktı.”, “Sermaye kesimine

yönelik olarak çok önemli bir rahatlama varken ne yazık ki halkın geniş kesiminde yani verginin esas olarak alındığı kesimlerde böyle bir şey görmüyoruz.”, “Bizim gördüğümüz şey, bu neoliberal siyasete çok sıkı sıkıya sarılmış olan iktidar, burada, esasen vergi yükünü sermayeden alıp ücretli kesimlerin üzerine yıkan bir yaklaşım içerisinde oluyor ve böylece de giderek aslında kamunun vergi toplama yeteneğinin, pratiğinin iyiden iyiye zayıfladığı bir durumla karşı karşıya kalıyoruz.”, “Siz, Ali’nin çaresine bakmazsanız, Ali’nin yarasına merhem olmazsanız, kalkıp burada sermayeye düzenleme yapıp vergi affı getirirseniz ne anlamı var? Gelin, elektrik borçlarını silelim. Gelin, doğal gaz borçlarını silelim. Gelin, yaptığınız düzenlemedeki bu silmeleri deprem bölgesindeki esnafa ayıralım.” sözleri ile eleştirilen Kanun,

İktidar kanadından özetle “Netice olarak kamuoyunun, vatandaşlarımızın beklediği bir yapılandırma gündeme gelmiştir.”, “Vatandaşlarımızın beklentisi doğrultusunda borç ödemelerine büyük kolaylık sağlanmakta, uzun vade ve uygun şartlar getirilmektedir.” sözleri ile savunularak kabul edilmiştir.

BÖLÜM IV

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

4.1. ARAŞTIRMA TASARIMI

Bu çalışma, kurumsal mantık varsayımlarından hareketle 1923-2023 yılları arasında çıkarılan vergi aflarının içeriklerinden yola çıkarak devletin kurumsal mantığındaki değişimin popülizmden mi yoksa kurumsal rasyonalizmden mi kaynaklandığı sorusuna cevap aramaktadır. Araştırma sorusuna yönelik gerekli verileri elde edebilmek için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma metodolojilerinde kullanılan temel teknikler, katılımcı gözlem, doğal gözlem, doküman analizi ve derinlemesine görüşme gibi bir dizi yaklaşımı kapsamaktadır (Creswell, 2007). Nitel araştırma yöntemleri arasından, çalışmanın mantığına en uygun çalışma yöntemi olarak içerik analizi seçilmiştir. Bu yöntem, hem basılı hem de elektronik materyalleri gözden geçirmek veya değerlendirmek için sistematik bir prosedürü içermektedir. İçerik analizi tekniği, araştırmacıların önceden tanımlanmış bir dizi kuralı uygulayarak metinlerin, belgelerin ve temaların içeriklerini objektif bir şekilde analiz etmelerini sağlar. İçerik analizi, mesajların açık içeriğinin nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir tanımını sağlamak için kullanılır (Fiske 1996: 176). Ayrıca bu teknik, sosyal gerçekliğin doğasının belirlenmesi ve analiz edilmesinde oldukça avantajlıdır.

İçerik analizi, verilerin doğruluğu ve güvenilirliği konusunda sağlam bir durum oluşturmak için kullanılan bir sosyal bilim yöntemidir. İçerik analizinde metnin içeriğinin anlamı yorumlanır ve metnin alt anlamlarına inilerek incelenen olgu anlaşılır (Sıgır 2018: 293). Bu metodoloji nesnel, sistematik ve tümdengelimli bir okuma aracı olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacının amacı, kavramlardan, metinlerden, sözlü veya yazılı materyallerden önceden belirlenmiş ölçütlere uygun olarak anlamlar çıkarmaktır. İçerik analizinin avantajlarından biri, nicel verilerin nitel olarak geliştirilmesini sağlamasıdır. Bu, sayısal verilerin yanı sıra açıklamalar ve anlamlar sağlayarak elde edilir. Ayrıca, yazılı metinlerden yola çıkarak yazılı olmayan mesajları tespit etmek de mümkündür. İçerik analizi, araştırmacıların sosyal gerçekliği daha

derinlemesine anlamalarını sağlayan güçlü bir araçtır (Tavşancıl ve Aslan 2001: 21-22).

Bu çalışmada, Buğra (1994) tarafından tanımlanan devletçi mantık, liberal mantık ve piyasa mantığı temel alınarak devlet mantığının dönemleri analiz edilmiştir. Bu dönemlere ilişkin ikincil verileri analiz etmek için 1923-2023 yılları arasındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul tutanaklarından yararlanılmıştır. 1923-2023 yılları arasında çıkartılan 40 adet vergi affına ait Türkiye Büyük Millet Meclisinin, 146 adet Genel Kurul Tutanakları kurumun websitesinden elde edilerek veri olarak kullanılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kamuya açık olan internet adresindeki tutanakların içerik analizi, ilgili af kanunlarının ait olduğu dönemlere ait tutanaklar üzerinden yapılmıştır. Bu analiz, tüm dönemler için iktidar partilerine mensup milletvekillerinin vergi aflarına ilişkin sözlü konuşmalarının yanı sıra son döneme ek olarak muhalefet partisine mensup milletvekillerinin sözlü konuşmaları incelenerek gerçekleştirilmiştir. Bu analizin verileri 27.242 sayfadan oluşan 146 tutanağın taranmasıyla elde edilmiştir.

Günümüzde içerik analizleri çeşitli araştırma yazılımları kullanılarak yapılmakta, veri olarak kullanılan metinler kavramlar çerçevesinde kodlanarak temalar oluşturulmakta ve bu doğrultuda yapılan çıkarımlardan yorumlar elde edilmektedir. Bu çalışmada analizler için Nvivo 12 Plus yazılımı kullanılmış, ilk aşamada betimsel istatistikler ve elde edilen bilgilerin incelenmesi gerçekleştirilmiştir. Bunu başarmak için olgu, bütünsel bir anlayış kazanmak amacıyla kelime frekansları ve kelime ağaçları kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra içerik analizi ile olgunun derinlemesine anlaşılmasına yönelik olarak tutanaklarda yer alan ifadelerin bağlamsal yorumlaması yapılmıştır. Bu yorumlar neticesinde dönemlere göre kurumsal bakış açılarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, devletin sahip olduğu kurumsal mantıkların değişimine ulaşılması açısından 1923-2023 yılları arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinde vergi aflarına ilişkin görüşmeler sırasında milletvekillerinin söylemlerine ve ekonomik politikalara dayanılarak genel bir çerçeve çizilmeye çalışılmış ve çalışmanın kavramsal çerçevesinde anlatılanlardan yola çıkılarak temalar oluşturulmuştur. Nvivo 12 Plus yazılımı aracılığı ile tutanaklarda yer alan ifadelerin oluşturulan temalara uygun olduğu değerlendirilen tüm kelime ve cümle öbekleri ait olduğu dönem içerisinde kodlanmıştır. Kodlama yapılırken, temalar ile uyumluluğun yanı sıra

temaların ait olduğu dönemlere ilişkin Türkiye’de yazılmış olan “Siyasi Tarih” alanındaki çalışmalara dayandırılmıştır.

Kodlayıcılar arası güvenilirlik sağlanması amacıyla (Miles ve Huberman 1994), kodlamalar birden fazla araştırmacı tarafından bağımsız olarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen kodlar karşılaştırılarak tutarlılık sağlanmıştır. Bu kapsamda verilerin kodlanma süreci araştırmacı ve danışman tarafından ayrı ayrı icra edilmiş ve daha sonra bir araya gelinerek kodların uyumluluğu değerlendirilmiştir. Sonrasında ise alanında uzman başka bir araştırmacı tarafından bu kodların uyumluluğunun değerlendirilmesi ayrıca icra edilmiştir. Bununla birlikte kodlamaların güvenilirliğini artırmak amacıyla kodlamaların gözden geçirilmesi ve revizyonu süreci de benimsenmiştir (Creswell 2013). İlk kodlamalar tamamlandıktan sonra, kodlar tekrar gözden geçirilmiş ve gerektiğinde revize edilmiştir. Bu süreç, kodlamaların tutarlılığını ve geçerliliğini artırarak araştırmanın güvenilirliğini sağlamıştır.

Araştırmada, olayları bütüncül bir şekilde anlamak ve yorumlamak amacıyla içerik analizi sürecinde kuramsal önermelerden kaçınılmıştır. Veriler, popülizm ve kurumsal rasyonalizm söylemlerini de içeren, devletin kurumsal mantık dönemlerine dayanan bir kodlama sistemi kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerdeki anlamları temsil etmek üzere kodlar oluşturulmuştur. Kodlama sürecinde, genel resmi en iyi şekilde temsil edecek olan verilerin en anlamlı kısımlarının belirlenmesine odaklanılmıştır. Bu parçalar belirlendikten sonra kodlar birlikte değerlendirilmiş ve tümevarımcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu süreçte kodlar, bütünsel bir açıklama sağlayacak temaları belirlemek amacıyla kurumsal mantık kavramının özelliklerine göre gruplandırılmıştır. Sonuç olarak, içerik analizinden elde edilen temalar, devletin vergi afları ve kurumsal rasyonalite ile ilgili mantıklarına odaklanmıştır. Söz konusu temalar ve kodlama örnekleri ilgili dönemlere ait tablolara eklenmiştir.

4.2. VERİ ANALİZİ VE BULGULAR

4.2.1. Betimleyici Analiz Sonuçları

Storey (2007) nitel araştırmanın bireylerin olaylara bakış açılarını ortaya çıkarmak için tasarlandığını, Dey (1993) ise istatistiksel verilerin analizine dayanan nicel araştırmanın aksine nitel araştırmanın bireylerin olayları nasıl kategorize ettiğini anlamaya çalıştığını belirtmektedir. Aslında, nitel araştırmalarda nicel veriler daha az mevcutken, çok daha fazla nitel veri kullanılmaktadır. Ayrıca, birçok çalışmada kelime frekansları, kelime bulutları veya kelime ağaçları gibi yöntemlerle nitel verilere ilişkin

A word cloud visualization derived from the frequency analysis of words in the transcript. The most prominent words are "kanun", "cumhuriyeti", "hükümeti", "onaylanmasının", "gerekli", "turizm", "amaçlarıyla", "yapılan", "maliye", "tarafından", "dağıtım", "anayasa", "işbirliği", "görev", "fethi", "eğitim", "kayıp", "sozlu", "haklarında", "milli", "türkiye", "uygun", "tasarısı", "sosyal", "büyük", "2017", "meclisi", "yazılı", "sağlık", "işler", "grup", "bağlı", "tabii", "özet", "mustafa", "hükümünde", "gereken". The words are arranged in a circular pattern, with colors ranging from blue to orange.

Şekil 1 - Tutanak Kelime Frekanslarından Elde Edilen Kelime Bulutu

Tablo 1 - Tüm Tutanaklara Ait En Çok Tekrar Edilen Kelime Sıklıkları

Kelime	F	Yüzde (%)	Kelime	F	Yüzde (%)4	Kelime	F	Yüzde (%)
milletvekili	59994	0,76	uygun	10313	0,13	Hükümet	6761	0,09
Kanun	42148	0,53	teklif	10096	0,13	Aynı	6590	0,08
Başkan	42025	0,53	rapor	9860	0,13	Türk	6480	0,08
Kabuller	27410	0,35	sosyal	9834	0,12	Kamu	6457	0,08
Önerge	25463	0,32	cumhuriyet	9279	0,12	Kurul	6402	0,08
Vergi	24367	0,31	plan	8800	0,11	Anayasa	5818	0,07
Türkiye	23432	0,3	zaman	8274	0,1	Grup	5782	0,07
Soru	21261	0,27	parti	8253	0,1	Çalışma	5749	0,07
İstanbul	18317	0,23	gelirli	7924	0,1	Önemli	5476	0,07
Değerli	14243	0,18	eğitimi	7816	0,1	İfade	5281	0,07
Bakan	13251	0,17	teşekkür	7656	0,1	Millî	5199	0,07
Sözlü	13105	0,17	devamla	7587	0,1	Sıra	5182	0,07
komisyon	12690	0,16	sağlık	7574	0,1	Tarım	4975	0,06
Tasarı	12404	0,16	Ankara	7524	0,1	Güvenlik	4939	0,06
Millet	12255	0,16	TBMM	7506	0,1	Konya	4845	0,06
Devlet	11577	0,15	maliye	7447	0,09	Lira	4780	0,06
Meclis	11559	0,15	İzmir	7252	0,09	Milyon	4543	0,06
Yazılı	11183	0,14	dışişleri	6969	0,09	Adana	4540	0,06
Bütçe	11094	0,14	yapılmasına	6934	0,09	Bursa	4184	0,05
Adaletli	10635	0,13	içtüzüğüne	6922	0,09	Usuller	4027	0,05

Nitel araştırmalarda bazı nicel verilerin listelenmesi araştırmanın güvenilirliği açısından tavsiye edilmektedir (Sıgır 2018). Buna göre metin içeriklerinden üretilen kelime sıklıklarını içeren frekans (F) değerleri Tablo 1’de yer almaktadır. Kelime sıklıkları, kelimelerden üretilen benzer kavramlar gruplanarak (vergi, vergiden, vergiye vb.) listelenmiştir. Buna göre, en çok tekrar eden kelimeler, Mecliste söz alan milletvekillerinin kendisini Meclise tanıtması sebebiyle 59.994 sıklıkla ve %0,76’lık oran ile “milletvekili”, Meclis tutanaklarında incelenen söylemlerin vergi affi kanunlarına dayanması sebebiyle 42.148 sıklıkla ve %0,53 oran ile “kanun” kelimeleri olmuştur. Araştırma kapsamında incelenen “vergi” kavramının 24.367 sıklıkla (%0,31) tutanaklarda yer aldığı görülmektedir.

Şekil 2 – “Vergi Affı” Kavramına Ait Kelime Ağacı

Kelime ağaçlarının üretilmesindeki amaç, metin içeriklerini bütüncül bir bakış açısıyla ve özetlenmiş bir şekilde analiz etmektir. Kelime ağacı, metin içeriğinde aranan bir veya daha fazla kelimeyi içeren cümlelerin oluşturduğu anlamsal yapının özlü bir temsilini sağlar. Bu sayede ön incelemede ve betimsel araştırmada, kavramlar genel çerçevede incelenmekte, daha sonra ise içerik analizine dair okumalar yapılmaktadır. Örnek olarak “vergi affına” ait kelime ağacı Şekil 2’de yer almaktadır. Görüleceği üzere konuşmacılar ağırlıklı olarak vergi affını “hedef; gelecekteki vergi tahsilatını genişletmek olmalıyken ülkemizde vergi affına başvuruluyor.”, “vergi affına neden ihtiyaç duyuldu”, “vergi affına bu kadar sık başvurulması vergide uyumluluğu ortadan kaldırmaktadır” gibi ifadeler ile tanımlamaktadır. Burada vergi affına karşı olumsuz türevlerin görülmesinin sebebi vergi affına ilişkin Meclis konuşmalarında ağırlıklı olarak muhalefet partilerine mensup milletvekillerinin söz alıp görüş bildirmelerinden kaynaklanmaktadır.

4.2.1.1. Devletin Sahip Olduğu Mantıkların Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm Işığında Dönemler İtibariyle Vergi Affına İlişkin Kanunlara Yansıması

Üsdiken ve Pasadeos'un (1993) çalışması, bir ülkedeki bir disiplinle ilgili çalışmaların belirli zaman dilimlerindeki gelişiminin izlenmesinin, o ülkenin ve ilgili disiplinin bir tür “envanterini çıkarma” işlevi görebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu süreçten elde edilen bilgiler, baskın olarak ortaya çıkan konuları ve kuramsal perspektifleri belirlemek ve zaman içinde bunlarda meydana gelen değişikliklerin doğasını ayırt etmek için kullanılabilir. Bu bölümün içerisinde, Türkiye’de devletin kurumsal alanlar üzerindeki etkisi üzerine yapılan çalışmaların bir sentezi sunulmaktadır. Türkiye üzerine yapılan literatür taramasının amacı, genellikle Amerika ve Avrupa merkezli olan kurumsal mantık çalışmalarında, söz konusu ülkelerin devlet geleneği, tarihsel süreçleri, ekonomileri, siyasi yapıları ve kültürlerinin Türkiye’den farklı olduğu göz önünde bulundurularak, kurumsal mantık kavramının Türkiye bağlamında açıklığa kavuşturulmasıdır.

Ulusal literatürde kurumsal mantık kavramını içeren yayınların sayısı, alanda çalışan bilim insanlarına yol gösterecek niteliktedir. 11 Kasım 2022 tarihi itibarıyla toplam 563 çalışma (161 tez, 397 makale ve 5 kitap) tespit edilmiş ve 57 çalışma (21 tez, 31 makale ve 5 kitap) değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirmeye dâhil edilmeyen Türkiye’deki kurumsal mantık çalışmaları, devlete veya devletle ilişkili sektöre ait kurumsal mantıklara açıkça yer verme ve tarihsel süreçte devlete ve etkilerine dair çıkarımlarda bulunma kriterlerini karşılamadığı gerekçesiyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Söz konusu çalışmaların değerlendirilmesi sonucunda 1923-2023 yılları arasında üç farklı devlet mantığı dönemi tespit edilmiştir:

- Cumhuriyetin ilanından 1950'lere kadar olan dönemde görülen **devletçi mantık** dönemi, devletin ekonomiye düzenleyici müdahalesinin bir sonucu olarak şekillenmiştir (Buğra 1994). Bu durum, küresel ekonomik kriz ve II. Dünya Savaşı nedeniyle özel sektör tarafından önemli bir sorgulama yapılmadan kabul edilmiştir. Aslında temel amaç, ekonomik kalkınmaya öncülük edecek bir ulusal burjuvazi yaratmaktır.
- Askeri müdahalelerin diktatörlüklerle sonuçlandığı birçok ülkenin aksine, 1950'lerden 1980'lere kadar gözlemlenen **liberal mantık** döneminde liberal bir anayasa yürürlüğe konmuş ve “kendi kendine yeten bir ulusal ekonomi” yaratmayı amaçlayan bir ekonomi politikası benimsenmiştir (Buğra 1994). Bu, liberal piyasa odaklı bir politikadan, devlet ve özel sektörün birlikte hareket ettiği planlı, içe dönük, ‘ithal ikameci’ bir politikaya dönüşümü içeriyordu.
- Buğra (1994) tarafından tanımlanan **piyasa mantığı**, IMF destekli ihracata yönelik bir politikaya geçişin (Kepenek ve Yentürk 2000) gerçekleştiği dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde devlet hem ekonomik bir aktör hem de düzenleyici bir rol üstlenmiş, teşviklerin sağlanması yoluyla yatırımları ve özel sektör ihracatını desteklemeyi amaçlamıştır.

Kurumsal Kuramın temellerinin atılmasında esin kaynağı olan Weber, çalışmalarında kurum kavramını kullanmamış olsa da örf ve adetler, kanunlar, kültürler gibi kuralların oluşturduğu sistemlerin sosyal yapıları tanımladığını ve sosyal davranışları şekillendirdiğini göstermiştir (Scott 1995). Yönetim ve organizasyon alanının temel kuramlarından biri olan ve son dönemde örgütlerin yapısını inceleyen yeni kurumsal kurama dair başucu kitabı şeklinde tanımlanan “Turuncu Kitap” içerisinde yer alan Jepperson ve Meyer (1991) tarafından yazılan “The Public Order

and The Construction of Formal Organizations” (Kamu Düzeni ve Resmi Örgütlerin İnşası) başlıklı makalede devletlerin siyasi yaklaşımlarında yer alan farklılıklarının kurumsallaşma ve kurumsal yapıların değişiminde birtakım farklılıklar meydana getirdiği ileri sürülmüştür.

Amerika merkezli yeni kurumsal kuram çalışmalarında devletlerin en önemli rasyonelleştirici aktörlerden birisi olduğu kabul edilmiştir. Devletin zorlayıcı eşbiçimlilik mekanizmaları ile örgütsel veya kurumsal değişime kaynaklık edebildiği, devletin nasıl ve neden rasyonelite kaynağı olduğu (DiMaggio ve Powell 1983) incelenmiştir. Aynı zamanda yine devletin sosyal hayatta hâkimiyetinin artmasıyla örgütsel yapıların artan oranda kurumsallaştığı, rasyonelleşmiş devlet ve diğer büyük örgütlerin sosyal hayatta daha fazla hâkimiyet kurmasının örgütsel yapıların da artan oranda kurumsallaşmasına neden olacağı (Meyer ve Rowan 1977) belirtilmektedir. Temeli Amerika Birleşik Devletlerinde atılan ve yapılan çalışmaların ağırlığının yine bu ülkenin tarih, kültür ve sosyal bağlam açısından yakın olduğu siyasi anlamda yine Birleşik Devletler gibi liberal mantığın geçerli olduğu İngiltere, Avustralya gibi ülkelere yoğunlaşmıştır. Liberal mantıkla yönetilen bu ülkelerin, yeni kurumsal kuramın kurumsal süreçlerde devletin rolünün kavramsallaştırılması konusunda önyargılı bir bakış açısına sahip olduğu Özen (2014) tarafından belirtilmiştir.

Bulunulan coğrafyaya göre değişiklik gösteren ve evrensel olmaktan ziyade yerel olan kültür ve sosyal bağlam; toplumların geçmişi, özellikleri, değerlerini nasıl ürettikleri, sosyal ilişkilerine dayalı bir yaşam biçimidir (Şahin 2010). Kültür; soğan zarı gibi çok katmanlı bir yapı olup (Hofstede 2001), bilgi, hukuk, sanat, inanç, örf ve adetler, toplumun bireyleri tarafından kazanılan alışkanlıklar ve yeteneklerden oluşur (Yüksel 1989). Haliyle kurumsal kuram kapsamında Kuzey Amerika ile kıta Avrupası’nda yer alan devlet anlayışı ile Türkiye Cumhuriyetindeki farklı kurumsal mantık dönemlerindeki devlet anlayışı arasında farklılıklar oluşması beklenmektedir.

Çalışmanın yapıldığı tarih itibarıyla 1923-2023 yılları arasında toplam 40 vergi affı çıkarılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 2’de, her bir affın ait olduğu devlet mantığı ve ilgili dönemlerde ülke genelinde yapılan mülletvekili genel seçim ve yerel seçim tarihleri birlikte gösterilmektedir. Tablo 2’nin oluşturulmasında devlet mantığı ulusal kurumsal mantık literatüründeki önceki çalışmalardan türetilmiş, kurumsal mantıklar söz konusu çalışmalardan elde edilen verilerle desteklenmiştir. Devletin sahip olduğu kurumsal mantıkların dönemlerinin önceki çalışmalardan elde edilen analizlerdeki anahtar kelimelerle benzer ifadeler taşımasına özen gösterilmiştir. 1980’den sonraki

dönemi serbest piyasa mantığı dönemi olarak tanımlayan önceki çalışmalardan farklı olarak, 2002 yılından itibaren vergi affından yararlanması muhtemel mükellef gruplarının dile getirdikleri düşüncelerin incelenmesi sonucunda ortaya çıkan kodlama nedeniyle 2002 sonrası dönem “mükellef odaklı piyasa mantığı” olarak belirlenmiştir.

Tablo 2 - Devletin Sahip Olduğu Mantığın Dönemler İtibariyle Vergi Affı Kanunlarına Yansıması

Devletin Sahip Olduğu Mantık	Mantığın Ait Olduğu Dönem	İlgili Dönemde Çıkan Af Kanunu Sayısı	Af Kanununun Kapsadığı Alanlar	İlgili Dönemde Yer Alan Milletvekili Genel Seçim ve Yerel Seçim Tarihleri (*)
Devletçi Mantık	1923–1950	7	• Ticari Kazanca Dair 3 Af Kanunu (1934, 1944, 1946) • Zirai Kazanca Dair 4 Af Kanunu (1934, 1939, 1947, 1948)	Genel Seçimler: 1923 (Tek Partili Dönem), 1927 (Tek Partili Dönem), 1931 (Tek Partili Dönem), 1935 (Tek Partili Dönem), 1939 (Tek Partili Dönem), 1943 (Tek Partili Dönem), 1946 Yerel Seçimler: -
Liberal Mantık	1950–1980	8	• Elde edilen tüm gelir unsurlarına bağlı vergi ve cezalarda indirimine dair 4 Af Kanunu (1961, 1963, 1966, 1974) • Spor Kulüplerine ilişkin hükümler içeren 1 af kanunu (1963) • Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT) ve Belediye ve bağlı müesseseleri kapsayan 2 af Kanunu (1963, 1965) • Servet vergisi olan Emlak vergisine dair 1 af kanunu (1970)	Genel Seçimler: 1950, 1954, 1957, 1961, 1965, 1969, 1973, 1977 Yerel Seçimler: 1963, 1968, 1973, 1977
Piyasa Mantığı	1980–2002	14	• Elde edilen gelir unsurlarının bağlı olduğu vergi ve cezalarda indirimi kapsayan 9 vergi affı (1981, 1981, 1982, 1983, 1985, 1988, 1990, 1992, 1998) • Vergi Usul Kanunu kapsamındaki vergi ve cezaları kapsayan 2 af (tebliğler, 1997, 2001) • Belediye ve kamuya yararlı dernekleri kapsayan 2 vergi affı (1988, 1989) • Emlak vergisine dair tek maddelik af (2002)	Genel Seçimler: 1983, 1987, 1991, 1995, 1999 Yerel Seçimler: 1984, 1989, 1994, 1999
Mükellef Odaklı Piyasa Mantığı	2002–2023	11	• Beyana dayalı tüm vergi aslına bağlı cezalar, davalar ve sigorta primleri, beyan dışı bırakılan tüm menkul ve gayrimenkul kıymetler (2003, 2008, 2011, 2013, 2014, 2016, 2017, 2018, 2020, 2021, 2023)	Genel Seçimler: 2002, 2007, 2011, 2015, 2015, 2018 (Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili), 2023 (Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili) Yerel Seçimler: 2004, 2009, 2014, 2019, 2024

Kaynak: TBMM Meclis Tutanaklarından ve Yüksek Seçim Kurulu Seçim Arşivlerinden derlenerek hazırlanmıştır.

(*) Genel Seçimler tarihlerine yaklaşılrken çıkartılan vergi affı kanunları kalın font ile belirtilmiştir.

Ekonomi literatüründe bahsedilen şekilde devletin sahip olduğu kurumsal mantıkların içerisindeki kurumların ne olduğu ve tanımlanan kurumsal mantığın olması gereken özellikleri ise şu şekilde ifade edilmektedir:

Devletçi ekonomik modelde; “Devlet” kurumunun “faaliyet alanı geniş” olup bu Devletin ekonomik alana doğrudan doğruya müdahalesi olarak tanımlanmaktadır. Devletçi kurumun en önemli özellikleri şu şekilde sıralanabilir: Devletçi dönemde devletin yetkileri artarak güçlenir. Daha önce devlet faaliyet alanına girmeyen konularda, kamu menfaati nedeni ile devlet bu alana katılır hatta gerektiği zaman müdahale eder. Özel sektör, kamu sektörü ile birlikte hareket eder. Devlet milliyetçi kalkınma stratejileri güderek gereken alanlarda özel sektörü yaratır, korur ve sübvanseder. Özel sektör salt kâr amaçlı değil aynı zamanda kalkınma hedeflerini takip eder. Devletin kalkınma hedeflerine uygun olarak hangi sektörün desteklenmesi ve geliştirilmesi isteniyorsa o alanda faaliyet gösteren ekonomik birimlerin lehine vergi politikaları veya vergi affı geliştirilir (Eroğlu 1988).

Liberal ekonomik modelde; “Devlet” kurumunun “faaliyet alanı sınırlı” olmakta ve bu durum Devletin piyasalara tam rekabeti getirmek amacıyla olması, aksak rekabetle mücadele etmesi, rekabeti geliştirme görevine haiz olması olarak açıklanmaktadır. Liberal devlet kurumunun özellikleri şu şekildedir: Devletçi mantıkla hareket eden devletin aksine üretim araçları ağırlıklı olarak özel sektörün elindedir. Rekabete dayalı, kârı esas alan, özel mülkiyet, miras, sözleşme yapma, teşebbüs ve tercih özgürlüğünün güvence altına alınmış olduğu ve devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir piyasa serbestisi vardır. Devlet ancak piyasanın başarısız ya da yetersiz olduğu durumlarda ve toplumsal refah düzeyinin yükseltilmesi amacıyla piyasalara müdahale edebilir. Devlet, güvenlik gibi sadece asli görevlerini yerine getirebilecek kadar harcamada bulunup vergi tahsil eder. Vergi afları eşitliğe dayanan sistemi bozucu etkisi nedeniyle kabul edilmemektedir (Aydın ve Schrijer 2023).

Piyasa modelinde ise, “Devlet” kurumu, “gerektiğinde müdahale eden” bir yapıya sahiptir. Bu yapı ile Devletin ekonomik alanda istikrar sağlama, düzenleme amacıyla müdahalesi ön plandadır. Piyasa kurumunun özelliklerine gelindiğinde şu tablo karşımıza çıkar: Özel sektör etrafında yatırım ve üretime dair ekonomik faaliyetler şekillenmiştir. Dış ticaret ve yabancı sermaye girişi serbesttir. Devlet, sosyal ve verimli alt yapı alanlarına yatırım yapar. Devlet müdahalelerini ekonomik dengeler bozulmaya yakinken, tam istihdamı sağlamak amacıyla para (faizlerin

düşürülmesi gibi) ve maliye politikası (vergiler ile ekonomiye denge getirilmesi) araçlarıyla müdahale eder. Ekonomik dengeyi bozucu ve serbest piyasayı kısıtlayıcı hiçbir vergi politikası değişikliği kabul edilemediği gibi, devletin vergi ödeyen ekonomik birimlere tarafsızlığı ön plandadır. Dolayısıyla vergi affının bu sistemde yeri yok denecek kadar azdır (Hiç 2017).

Mükellef odaklı piyasa döneminde; Devlet “Paydaşlarla birlikte hareket eder.” Mükellef odaklı piyasa kurumunun başlıca özellikleri, Devletin paydaşları ile birlikte ekonomik alanda istikrar sağlama, düzenleme amacıyla müdahalesi esas olup Devletin ekonomideki temel rolü, piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlamak ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldırmaktır. Aynı zamanda piyasa mekanizması içinde olumsuz etkileri en aza indirmeye yönelik politikalar üretir. Etkili sosyal politika uygulamaları ile ekonomi politikalarını birleştirerek toplumsal kutuplaşmayı yok eder. Vergi politikalarının temel amacı ekonomide kayıt dışılığın azaltılması, rekabet gücünün artırılması, daha basit, adil ve geniş tabanlı bir vergi sistemi oluşturmaktır. Bu bağlamda vergiye gönüllü uyumun artırılması hedefi ile sadece ekonomik alanda sermaye hareketliliği sağlayan iş kollarında faaliyet gösteren özel sektörün önceki dönemlerde yaşanan dar boğazlar nedeni ile ödemekte güçlük çektiği vergi borçlarının affı değil taksitlendirilmesi esasına yönelinir. Ülkenin geri kalan ekonomik faaliyetlere dâhil olan ve olmayan her vatandaşın belirli ölçülerdeki vergi borçlarında da taksitlendirmeye gidilir (Türgay 2014).

4.2.1.1.1. Devletçi Mantık Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm

Devletçilik kavramı, bir milletin yönetimle ve ekonomiyle ilgili işlevlerinin devletçe birleşik bir yönetim altında bütünleştirilmesi siyaseti ve öğretisi (Türk Dil Kurumu 2024) olarak tanımlanmakla birlikte devletin siyasi anlamda yetkilerinin artması, daha önceleri yer almadığı alanlara doğru genişlemesi sonucunda kamusal hizmet ve faaliyet kollarında etkin olarak yer alması demektir. Dolayısıyla ülkemiz genelinde devletçilik kelimesi klasik devletin sosyal alanda eğitim, adalet, güvenlik hizmetlerinin yanı sıra üstün güce sahip, yetkilerle donatılmış, kamu tüzel kişisi olarak da kullanılmaktadır.

Atatürk’ün devletçilik ilkesi olan “*milli bir burjuva sınıfının oluşturularak ekonominin güçlendirilmesi ve bu sayede Türk toplumunu çağdaş ve modern bir düzene ulaştırabilmek*” hedefini temel alan bu ilkede ekonomi; serbest piyasa ve birey

esaslı olmasına rağmen, serbest piyasanın giremeyeceği veya girmek istemediği yerlere devletin müdahale etmesi olup bu müdahale devletin bireyin önüne geçmemesi gerekliliği ile sınırlandırılmaktadır (Atatürk 2010). Dolayısıyla devletçilik kavramı, devletin amacının ne olduğuna ilişkin bir yapıya bürünmektedir.

Devletçi sistemde; devlet eliyle oluşturulan büyük kurumsal yapılar ve sistemde mevcut olan örgütsel alanlar bir şekilde devlete bağlı olarak ve devlet ile birlikte hareket eder. Devletçiliğin müdahaleyi gerekli kılan bir yapısı bulunmaktadır. Bu mantıkta özel teşebbüs ekonomik hayatta yer almakta aynı zamanda da devlet, müteşebbis olarak ekonomik alanda faaliyette bulunmaktadır (Eroğlu 1988: 835). Toplumu oluşturan en alttan en üste kadarki kesimlerin birbirinden apayrı çıkarları mevcuttur ancak devlet baskın mekanizma olduğu ve toplumun isteklerine karşı mesafeli olduğu için bu çıkarlar kamusal alanda belirgin değildir (Özen 2010). Devletçi mantığın hâkimiyeti nedeniyle devlet, örgütsel alanların dışında değil içinde bir aktör olarak bulunmakta ve bu örgütsel alanların kurumsal süreçlerinden olan doğuşuna, sürekliliğine ve değişimine müdahale etmektedir; dolayısıyla toplum tarafından oluşturulmuş rasyonel örgütlenmeler yok denecek kadar az bulunmaktadır (Jepperson ve Meyer 1991). Bu çıkarımı doğrular biçimde Özen (2011:57) tarafından Türkiye’de devletin baskın aktör olması nedeniyle bireyin rasyonel aktör olamadığı ve biçimsel örgütlenme düzeyinin oldukça düşük kaldığı saptanmıştır.

Bu bağlamda; 1923-1950 yılları arasını kapsayan döneme ağırlıklı olarak devletçilik ilkesinin hâkim olmasının nedeni, öncelikle yeni Cumhuriyetin savaş sonrası ağır ekonomik şartlarla mücadele veriyor olmasıdır. Kıt sermaye, Osmanlı Döneminde ticari faaliyetle ilgilenen azınlıkların yerini yeni yeni almaya çalışan Anadolu tüccarlarının bilgi ve tecrübe eksiliği, Lozan Anlaşmasının 24.08.1928 tarihine kadar koruyucu dış ticaret politikasını sınırlaması, verilecek ekonomik kararların dar alanda olmasına neden olmuştur (Çavdar 1992: 199). Öte yandan 1929 ve 1939 yılları arasında yaşanan ve günümüzdeki krizler için kullanılan “küresel kriz” ifadesinin ne kadar dar kapsamlı olduğunu gösteren “Büyük Buhran” ve “II. Dünya Savaşı”nın ekonomik olarak yol açtığı iki büyük dönüşüm de ülkeyi farklı açılardan zorlamıştır. Bahse konu dönemin ağır sıkıntı ile geçmesine neden olan bu olaylar öncesinde ekonomik gelişmenin özel sektör eliyle sağlanacağı devletin teşvik ve himayeden başka bir şey yapmasına gerek olmadığı kabul edilmiştir. 1924 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresinin ardından sanayinin gelişmesini teşvik edecek yönde adımlar atılması (örneğin bu dönemde, Sanayi ve Maadin Bankası-1925, Ticaret

ve Sanayi Odaları Kanunu-1925, Ali İktisat Meclisi-1927, Teşvik-i Sanayi Kanunu-1927, İktisat Bakanlığı-1928 faaliyete geçmesi) tüm kararların ekonomik alana yansımaları olarak kabul edilebilir. İlgili dönemdeki vergilendirme politikaları da toplumsal ve ekonomik yapıyı iyileştirme ve geliştirmeye paralel olarak alınan kararlarla desteklenmiş ve tarım kesiminde yer alan çiftçiler için eski düzeni hatırlatacak olan Aşar Vergisinin kaldırılması (1925), şahıs şirketlerinin üzerindeki beyanname verme zorunluluğunun kaldırılması (1927) hususları uygulanmıştır.

1929 yılına gelindiğinde ise özel sektörün yetersiz kaldığı her alana devletin girmesi ve girişimcilerin dış rekabetten korunması yönünde politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Çavdar 1992: 216-217). İstenilenin bu olmasından ziyade dönem itibarıyla zorunluluktan geçiş yapılan devletçilik mantığı ile tek partili olmanın verdiği hâkimiyet sayesinde ülke ekonomisinde eksiklik görülen veya geliştirilmesi ya da desteklenmesi gereken yere hızla müdahale yapılabiliyordu. Bu dönemde çıkartılan vergi afları (1934, 1939, 1948) ile ekonomik anlamda yükün büyük kısmını sırtlayan tarım kesiminin içerisinde bulunduğu zor duruma müdahale edilerek vergi borçları silinmiş, tahsil edilemeyen borçlar ise terkin edilmiştir.

Hatta II. Dünya Savaşı'nı izleyen savaş döneminde karaborsacılık faaliyeti nedeniyle haksız elde edilen kazançlar ile daha fazla şişen servet üzerinden vergi alınması yoluna gidilmiş ve bu dönemde kurumsal rasyonalizme dayalı bir düşünce yapısı ile servet üzerinden alınan vergilere ait vergi yüklerinde artış gözlemlenmiştir (Özçelik ve Güner 2007: 257). Bu dönemde gözden kaçırılmaması gereken bir husus da tarım sektörü üzerine de getirilen Toprak Mahsulleri Vergisinden vazgeçilmesi olmuştur. Ardından gelen düzenlemeler ile gerekli bütçe artışının yakalanması sonrasında bu vergi türüne ihtiyaç kalınmadığı gözlemlenerek tahsil edilmeyen tutarların terkinine karar verilmiştir (1942, 1947).

Dolayısıyla devletçi mantığın hüküm sürdüğü 1923-1950 yılları arasında izlenen maliye politikaları doğrultusunda, ekonomide neye ihtiyaç olduğu tespit edilerek ilgili alandaki mükelleflere uygun vergi politikaları ve af düzenlemeleri getirilmiştir. Bunun sonucunda vergilerin daha adaletli dağıtılması için yasal düzenlemeler yapılmış, devlet gelirleri halkın gelir artışına uygun olarak dengeli bir şekilde arttırılmış ve en önemlisi bütçe açıklarından kaçınılmıştır.

Bu dönemde çıkarılan af kanunları tek parti döneminde kabul edilmiştir. Dolayısıyla mecliste muhalefet partisinin bulunmaması ve kanun görüşmelerinde muhalefet şerhinin olmaması, kanun maddelerinin milletvekilleri tarafından hızlı bir

şekilde onaylanması sonucunu doğurmuştur. İlgili dönemde ticaret sektörüne yönelik affın ardındaki mantık, gayrimüslim tüccarların çekilmesiyle Türk tüccarlar tarafından doldurulan bu sektöre destek sağlamaktı. Buna karşılık, tarımsal kazançlara yönelik vergi afları, bir tarım ekonomisi olan Türkiye'nin Büyük Buhran sonucunda yaşadığı krizleri hafifletmek amacıyla çıkarılmıştır. Özellikle aşar vergisinin kaldırılmasından sonra tarımsal gelirler üzerinden alınan ilk doğrudan vergi olan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılması, II. Dünya Savaşı sırasında askere alınan ve bu nedenle hükümetle arası açılan köylüye karşı izlenen ılımlı politikaların bir göstergesidir. Yeni Cumhuriyetin ekonomisinin gelişmesi için sanayileşme yoluna gidilse de “halkçılık” fikri hiçbir zaman terk edilmemiş ve ülkenin temel geçim kaynağı olan tarım 1923-1950 yılları arasındaki dönemde de unutulmamıştır (Tablo 3).

Devletçi mantık döneminde vergi aflarına ilişkin tutanaklarda yer alan ifadelerin kodlanması ve kategorize edilmesi, halkçılık fikrini destekler nitelikte ortaya çıkan üç kategorinin belirlenmesine yol açmıştır: halkçılık, sosyal devlet ve vatanseverlik. Bu dönemde en sık ortaya çıkan halkçılık kavramı, devlet organlarının halkın yararına ve toplumsal kalkınma amacıyla kullanılması olarak tanımlanabilir. Sosyal devlet kavramı, ekonomik kaynakların yeniden dağıtılması amacıyla hareket eden bir devlet olarak tanımlanabilir. Buna karşılık, vatanseverlik kavramı, devletin orman kaynaklarını, topraklarını korumasına benzer bir şekilde koruma konusundaki duruşunu ifade etmek için kullanılmıştır.

Tablo 3- 1923-1950 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin Temalar ve Kurumsal Kodlar

Söylem Teması	Vergi Affına İlişkin Kanunun Yılı	Kurumsal Kodlar
Halkçılık	2395 sayılı Kazanç Vergisi Kanunu (1934- Ticari)	Özel sektörü koruyan Devlet.
Halkçılık	2566 sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Kanun (1934-Zirai)	Özel sektörü sübvans eden Devlet
Halkçılık	3586 sayılı Arazi Vergisinin 1935 Mali Yılı Sonuna Kadar Olan Bakayasının Terkinine Dair Kanun (1939)	Özel sektörü sübvans eden Devlet
Sosyal Devlet	4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayası Hakkındaki Kanun (1944)	Kamu menfaati nedeni ile gerektiği zaman müdahale eden Devlet
Vatanseverlik	4920 sayılı Devlet Orman İşletmelerinin Bazı Vergi Ve Resim Ve Harçlardan Muaf Tutulması Hakkında Kanun (1946)	Milliyetçi kalkınma stratejileri güden Devlet
Halkçılık	5050 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Kanun (1947)	Kalkınma hedeflerine uygun olarak sektörü destekleyen Devlet
Halkçılık	5240 sayılı Götürü Olarak Alınan Nebati Yağ Muamele Vergileri Cezalarından Tahsil Edilmeyen Kısımının Alınmaması Hakkında Kanun (1948)	Faaliyet alanına girmeyen konularda gerektiği zaman müdahale eden Devlet

Kaynak: TBMM Meclis Tutanaklarından derlenerek hazırlanmıştır.

İçerik analizi sonucunda ortaya çıkan tematik kodlar incelendiğinde Cumhuriyetin kurulmasından itibaren bürokratik devlet mantığında, bir başka ifade ile meşruiyetin kaynağının demokratik katılımdan geldiği, yetkinin kaynağının ise partiler arası bürokratik üstünlük ve kimliğin kaynağın da sosyal ve ekonomik sınıflar şeklinde ifade edildiği görülmektedir. Bu ifade şekli dönemlerin temalarına doğal olarak yansımıştır. Nitekim Devletçi Dönemde savaş sonrası kuruluş yıllarında, kuruluş ilkelerinden olan “halkçılığın”, yeni bir devlet kurmanın getirdiği “vatanseverliğin” ve yine kuruluş ilkelerinden olan devletçilik kapsamında “sosyal devlet” temalarının ortaya çıktığı görülmektedir.

Öte yandan devletçilik kurumunun ekonomi bilimi kapsamında yapılan tanımlamasına uygun olarak ilgili dönemde çıkartılan vergi afları ile özel sektörü koruma, sübvans etme, kamu menfaati gereği ihtiyaç duyulduğu anda müdahale etme, milliyetçi kalkınma stratejileri ile farklı alanları koruma, hatta faaliyet alanına girmeyen konulara ilişkin gerektiği zaman müdahalesi gözlemlenmektedir. Tablo 2’de yer alan Milletvekili Genel Seçim ve Yerel Seçim tarihleri ile vergi affı kanunlarının yürürlüğe giriş tarihleri birlikte değerlendirildiğinde; yapılan seçimlerin tek parti döneminde olması nedeniyle 1934, 1939, 1944 yıllarında yapılan Genel Seçimler ile aynı yıllarda yürürlüğe giren vergi affı kanunlarının oy kaygısı ile yürürlüğe konulmadığı, çok partili dönemin ilk seçimi olan 1946 yılında kanunlaşan 4920 sayılı Devlet Orman İşletmelerinin Bazı Vergi Ve Resim Ve Harçlardan Muaf Tutulması Hakkında Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte ise Cumhuriyet Halk Partisinin iktidarda olduğu ve tek partili dönemde sahip olunan devletçilik temelli mantığın devamı olmasından hareketle oy kaygısı güdülmeden vergi affı kanununun yürürlüğe konulduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan devletçi dönemde yerel seçimler yapılmamıştır.

Devletçi Dönemde, “halkçılık” teması altında kodlanan bazı ifadelere aşağıda yer verilmiştir.

“Ağır kazanç vergisi dolayısıyla birçok köy değirmenleri tahrip edilmişlerdir. Köylüler uzak mesafelere gitmeğe mecbur kalıyorlar. Oralarda beklerler, hayvanları sefil olur, kendileri sefil olur.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1934: 28 Nolu Tutanak)

“Türkiye Cumhuriyeti’nin esaslarından birisi de halkçı olmasıdır. Hükümetin hizmetini halkımızın ayaklarına götürüyoruz.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1934: 32 Nolu Tutanak)

Devletçi Dönemde, “vatanseverlik” teması altında kodlanan bazı ifadelerle aşağıda yer verilmiştir.

*“Millet hayatı orman varlığının veya orman yokluğunun müspet veya menfi tesirleri altındadır. Bundan ötürü ormanların varlıklarıyla yarattıkları faydalar ve yokluklarıyla beliren zararlar topyekûn **bütün millete aittir.**”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1946: 32 Nolu Tutanak)

*“**Ormanlar** bir memleketin iklim, ekonomi, tarım, Sağlık ve Millî Savunma bakımından büyük **varlık kaynağıdır.**”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1946: 62 Nolu Tutanak)

Devletçi Dönemde, “sosyal devlet” teması altında kodlanan bazı ifadelerle aşağıda yer verilmiştir.

*“**Eski harplerde** olduğu gibi, bu işin tamamı çiftçilere yüklenseydi ve diğer sınıflara kapsama dâhil edilmeseydi daima **sıkıntıda çiftçinin üstüne yüklenecek** ve memleket çiftçisi bir daha kalkmayacak vaziyete düşecekti. Bu gayet doğru bir vergi olarak kondu.”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1944: 29 Nolu Tutanak)

4.2.1.1.2. Liberal Mantık Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm

Liberalizm, özgürlüğün her türlü ilerlemenin ön koşulu olarak kabul edildiği ve bireysel özgürlüğün öne çıktığı bir düşünce yapısıdır. Bu özgürlük sayesinde rasyonel karar aldığı kabul edilen bireylerin kendi öz çıkarlarını en iyi düzeyde bildiği bu sayede toplumsal düzenin en adil ve ideal düzen olduğu kabul edilir (Şaylan 1981: 50). Ekonomik anlamda liberalizmde piyasa mekanizması rasyonel karar alan birey ve örgütler tarafından verilen kararlar neticesinde arz ve talep prensipleri dengeli yapıda işlemekte ve en etkin dengeyi sağlamaktadır (Yayla 1992: 13).

Liberal Devletin var olma sebebi de, liberalizm tanımına uygun biçimde bireysel hak ve özgürlükleri koruyan ve güvence altına alması ile sınırlı bırakılmıştır (Aktan 2012: 481). Liberal devletin, devletçi mantığın hâkim olduğu devletin baskın bir aktör olarak alanların oluşumuyla doğrudan ilgili olmasının aksine örgütsel alanlara uzak bir düzenleyici olması beklenir (Jepperson ve Meyer 1991). Yeni kurumsal kuramın temellerinin atıldığı ülkelerde geçerli olan devlet mantığının liberal olmasından yola çıkan DiMaggio ve Powell (1991) devleti alanları rasyonelleştiren, Meyer ve Rowan (1997) örgütsel yapıları düzenleyen, Scott (1995) tarafsız ancak gerektiğinde arabulucu, Fligstein (1991) örgütsel alan içerisinde kural belirleyici aktör olarak tanımlamışlardır.

Özen (2010: 6) çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki akademisyenlerin genellikle merkez tarafından geliştirilen teorileri kullandığının belirtilmesinin ardından yeni kurumsal kurama ilişkin çalışmaların yapıldığı coğrafyaya dayalı olarak yapılan tanımlardan yola çıkarak devleti; *“belirli bir toplumdaki baskın ideolojilerle uyumlu bir şekilde oyunun kurallarını belirleyen ve uygulayan, alanların dışında ve çatışan çıkarlara sahip aktörler arasında arabuluculuk yapan, alanlarda planlı istikrar ve değişim getiren”* kaynak olarak tanımlanmıştır. Bu özelliklere bağlı olarak devletten, eşit derecede uzak olduğu çeşitli sosyal grupların taleplerini dile getirerek istikrarı sürdürmesi beklenir.

Heper’in 1991 yılında yaptığı çalışma ise Türkiye’deki politik sistemin devlet geleneğine bağlı bulunan farklı çıkar gruplarının sahip oldukları farklı politika anlayışlarının baskın bir model çevresinde şekilleneceği iddiasını savunmaktadır. Bu iddiayı doğrulayacak biçimdeki örnek de ülkemizin liberal dönem olarak adlandırıldığı 1950-1980 yıllarını kapsayan dönemde tek partili yönetim döneminin sona ermesi ve Demokrat Parti’nin iktidara gelişinin ardından hükümet tarafından çizilen politikalar artık toplumun farklı kesimleri tarafından desteklenen bir parti aracılığıyla yönlendirilmeye başlanmasıyla görülebilmektedir. İktidara geldiği andan itibaren Demokrat Parti, ekonomik alanda devletçiliğe karşı özel teşebbüsü destekleyen bir tavır içine girmiş, özel teşebbüs ve sermayenin faaliyetlerinin esas olduğunun altını çizmiştir (İçişleri Bakanlığı 1950: 175). Dolayısıyla paternalistik nitelikleri nedeniyle Türkiye’deki devlet, ekonomik ve sosyal hayata keyfi olarak müdahale edebilmektedir (Buğra, 1994).

Buğra’nın ifadesi, Demokrat Parti’nin şu hamlelerine dayanmaktadır: Önceki dönem hükümetlerinden farklı olarak dış kaynaklardan özellikle de Marshall Yardımlarının katkısı ile özel yatırımlara teşvikler verilerek özel sermayeden kalkınma beklendiği liberal iktisat politikaları uygulanmaya çalışılmıştır. Devletin yatırım yaptığı alanlar ise özel teşebbüsün gücünün yetmediği, kârlılık oranının düşük olduğu enerji, nakliye, liman yapımı gibi alanlar olmuştur. Dış kaynaklı sermayenin ülkeye çekilmesi için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Parti’nin iktidara geçmesinde büyük payı olan tarım sektörüne vefasını göstermek için kalkınmada öncelik bu sektöre verilmiştir (Demokrat Partinin İktisadi Esasları 1948). Demokrat Parti’nin iktisat politikaları küresel gelişmeler nedeniyle beklenen dış kaynaklı yardımların azalması ve dış ticaret açıklarının artması nedeniyle tedbir alınması gerekliliği devlet müdahalelerinin artmasına neden olmuş ve 20 Nisan 1953’te serbest ithalat usulü

kaldırılmıştır. Liberal olarak adlandırılan dönemde kamunun payı Makine ve Kimya Endüstrisi (1950), Et ve Balık Kurumu (1952), Türkiye Çimento (1954), Türkiye Petrolleri (1954) gibi lokomotif kurumların faaliyete geçmesi ile %57'den %78'e çıkmıştır. Bu paradoksal durum 1960'lı yıllara gelindiğinde Sovyetler Birliği ile işbirliği yapılmasıyla zirveye ulaşmıştır (Mortan ve Çakmaklı 1987: 67).

Planlama kavramının 1960 Anayasası'nın içerisinde yer almasıyla kamu kesimi öncülük görevi ile özel sektöre yardımcılık görevini üstlenmişse de Türk iş sisteminin devlete bağımlı yapısı nedeniyle (Whitley 1991; 1994; 2000) devletin ekonomi içerisindeki payının azaltılamayacağı, azaltılmaya çalışılsa da özel sektörün bağımlı psikolojisi nedeniyle azaltılmak istenmeyeceği, liberal ekonomi için alınan önlemlerin kâğıt üzerinde kalacağı ortadadır. 1950-1980 yılları arasında denk gelen ve liberal mantık dönemi olarak adlandırılan bu dönemde kanunlaştırılan 8 adet vergi affı liberalizm kelimesinin Türkiye sistemine modifiye edilmesini destekler biçimde çok farklı alanlarda faaliyet gösteren birimlere getirildiği görülmektedir. Elde edilen tüm gelir unsurlarına bağlı vergi ve cezalarda indirimini kapsayan 4 af kanunun Türk esnafı, yerli ve yabancı girişimcisi için (1961, 1963, 1966,1974) kabul edilmesinin yanı sıra liberal ekonominin içerisindeki mekanizmaların içerisinde kesinlikle yer almaması gereken Kamu İktisadi Teşebbüslerini (KİT) ve Belediye ve bağlı müesseseleri kapsayan 2 af kanununun (1963, 1965) yanı sıra Spor Kulüplerine ilişkin hükümler içeren 1 adet af kanunu (1963) ile Türk ekonomisine, kültürüne ve iş sistemlerine uygun ancak dünyanın geri kalanına uygun olmayan politikalar ile yürürlüğe girmiştir. “Faaliyet Alanı Sınırlı Devlet” olarak yapılan kurum tanımı ise bu durum ile çelişen nitelikte olup Türkiye'ye özgü liberalizmde devlet örgütsel alanları düzenleyen ve alanın içinde bulunan hatta yeri geldiğinde spor alanına dahi müdahale ve düzenlemeden çekinmeyen, kendisinde bu hakkı gören bir aktör olarak karşımıza çıkmakta, kurumsal kuramın “örgütsel alanları düzenleyen ve alanın dışında bulunan bir kurumsal girişimci” olarak tanımladığı devlet kavramının bu topraklarda geçerliliğini kaybettiğini göstermektedir.

Liberal olmakla devletçi olmak arasında kararsız kalınan bu dönemde Demokrat Parti'li siyasi elitlerin en hızlı biçimde zengin olma niyetleri ekonomide makroekonomik dengenin ve sosyal adaletin bozulmasına yol açarak büyük toprak unsurları, ticaret ve sanayiden oluşan güçlü bloğun yarattığı çatışmayı seçim

zorunluluğu nedeniyle popülist politikalar güderek cevap vermeye çalışmış, çıkarların uyuşmaması rejim dışı müdahale ile sonuçlanmıştır (Boratav 2019: 100).

Söz konusu 30 yıllık dönem, Türk siyasi tarihinin en karmaşık dönemi olarak tanımlanabilir. Tek parti döneminin sona ermesini takiben, merkez sağ bir parti olan Demokrat Parti iktidarı ele geçirmiş ve ardından 1960 devrimi gerçekleştirmiştir. Bu dönem, iç piyasada fiyatların serbestleşmesine sahne olmuş, bu da önceki dönemde hâkim olan devletçi mantığın yerini liberal mantığın almasıyla sonuçlanmıştır. Halkçılık kavramı da yerini sağ popülizme bırakmıştır. Bu bağlamda, bu dönemde çıkarılan dört vergi affı kanunu önemli bir kapsama sahipti ve vergi mükelleflerine rahatlama sağlamak için tasarlanmıştır. Bu tür bir popülizm, kamuoyunun en hassas olduğu mali kolaylıkların sağlanmasını içerirken, bugün affedilmeyen ve hatta hapisle cezalandırılan kaçakçılık suçlarına ilişkin cezaların affını da içeriyordu. Yasanın gerekçesinde de belirtildiği gibi, küçük fabrikalarını bırakıp başka iş aramaya gidenlerin sayısının çokluğu nedeniyle kaçakçılığın bile affedilmiş olması, ithal ikameci sanayileşme stratejisi doğrultusunda özel sektörü destekleyen bir devlet olmanın koşulu olarak tanımlanabilir. Ayrıca, “göğüs kabartan zaferler” ve “milli gurur meselesi” ifadeleriyle spor kulüplerini desteklemek amacıyla, spor kulüplerinin oyunculara ve rakip kulüplere ödediği transfer ücretleri ve teşvik primleri üzerinden alınan gelir vergisi cezaları bir defaya mahsus olmak üzere affedilmiştir.

1962 yılından itibaren KİT’ler, bu dönemde izlenen ithal ikameci stratejiye uygun olarak özel sektöre kaynak sağlayabilecek konuma gelmiştir. Devletin özel sektörü desteklemek için kaynak ayırması nedeniyle KİT’lerin gelirlerinde azalma yaşanırken, sanayi ve ticaretin gelişmesini teşvik eden politikaların da etkisiyle kırsal yerleşim alanlarından kentsel alanlara doğru genişleme, belediyelerin mali istikrarının bozulmasına yol açmıştır. Buna karşılık, belediyelere ve KİT’lere ait borçların uzun vadeli taksitlerle geri ödenmesini kolaylaştırmak için af yasaları çıkarılmıştır. 1974 yılında çıkarılan af kanunu kapsamına alınan sigorta primlerinin affı, Bülent Ecevit hükümetinin “halkla beraber, halk için” politikasının izlerini taşıdığı söylenebilir. Sigorta primlerinin affı, o dönemde siyasal alana katılanların sayısındaki önemli artışın, çok partili parlamenter sisteme giderek uyum sağlanmasının, hizmet sektörünün genişlemesinin, egemen popülist olgunun sosyal politikalar üzerindeki etkisinin ve emekçi sınıfların ekonomik ve siyasal taleplerinin dikkate alınmasının bir sonucu olarak çıkarılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4 - 1950-1980 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin İfadeler

Söylem Teması	Vergi Affına İlişkin Kanunun Yılı	Kurumsal Kodlar
Mali Muhafazakârlık	281 sayılı Bir Kısım Vergi Cezaları İle Gecikme Zamlarının Tecil Ve Tasfiyesine Dair Kanun (1961)	Rekabete dayalı piyasa serbestisi
Mali Muhafazakârlık	218 sayılı Bazı Suç Ve Cezaların Affı Hakkında Kanun (1963 -kazançlara ilişkin)	Kârı esas alan piyasa serbestisi
Ulusalcılık	252 sayılı Spor Kulüplerince Oyunculara Ve Karşı Kulüplere Şimdiye Kadar Ödenmiş Bulunan Transfer Ücretleriyle Teşvik Primlerinden Mütevellit Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Kanun (1963)	Eşitliğe dayanan sistemi bozucu etkisi nedeniyle kabul edilmeyen vergi afları.
Ekonomik Milliyetçilik	325 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Kanun (1963)	Üretim araçları ağırlıklı olarak özel sektörün elinde olan Devlet
Ekonomik Milliyetçilik	691 sayılı Belediyelerin Ve Belediyelere Bağlı Müessese Ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin Ve Tahkimi Hakkında Kanun (1965)	Üretim araçları ağırlıklı olarak özel sektörün elinde olan Devlet
Mali Muhafazakârlık	780 sayılı Bazı Suç Ve Cezaların Affı Hakkında Kanun (1966)	Devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir piyasa serbestisi
Mali Muhafazakârlık	1319 sayılı Emlak Vergisi Kanununun Geçici Üçüncü Maddesi (1970)	Tercih özgürlüğünün güvence altına alındığı piyasa serbestisi
-	1803 sayılı Cumhuriyetin 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç Ve Cezaların Affı Hakkında Kanun (1974)	Herhangi bir karşıt görüş olmaksızın kabul edilmiştir.

Kaynak: TBMM Meclis Tutanaklarından derlenerek hazırlanmıştır.

Liberal mantık döneminde vergi aflarına ilişkin tutanaklarda yer alan ifadelerin kodlanması ve kategorize edilmesi, ilgili dönemde etkili olan sağ popülizmin etkisi altında ortaya çıkan popülizm söylemlerinin mali muhafazakârlık, ulusalcılık ve ekonomik milliyetçilik olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmasını sağlamıştır. Bunlar arasında en yaygın kavram olarak ortaya çıkan mali muhafazakârlık, sağ popülist yaklaşımın önemli bir yönünü temsil etmektedir. İthal ikameci sanayi girişimlerini kolaylaştırmak amacıyla serbest piyasayı ve serbest ticareti desteklemek için tasarlanmış önlemleri kapsar. Ulusalcılık, halkın milli gurur ve dayanışma duygularını vurgulayan bir popülizm biçimidir. Son kavram olan ekonomik milliyetçilik, endüstriyel kalkınma söylemlerine ve KİT'ler ile belediyelerin fiyatlandırma politikalarına uygun olarak geliştirilmiş ve kategorize edilmiş popülist bir politikadır.

Öte yandan liberalizm kurumunun ekonomi bilimi kapsamında yapılan tanımlamasının aksine bir hareket ile ilgili dönemde çıkartılan vergi afları ile rekabete dayalı, kârı esas alan yapının göz ardı edilerek devletin fiyat mekanizmasının işleyişinin tamamen içerisinde yer alarak, piyasa başarısızlığı veya piyasanın yetersiz olduğu durumların da dışına çıkarak müdahale ettiği, liberal ekonomide karşılaşılmaması gereken vergi aflarının ekonomik sistemin dayandığı eşitlik bir kenara, sistemin tamamen devlet eliyle şekillendirildiği ve afların kapsamının devlete yakın olan kesimleri korumasına dayandığı gözlemlenmektedir. Tablo 2’de yer alan Milletvekili Genel Seçim ve Yerel Seçim tarihleri ile vergi affı kanunlarının yürürlüğe giriş tarihleri birlikte değerlendirildiğinde; 1961, 1965, 1969 yıllarında yapılan Genel Seçimler ile 1963 ve 1973 yıllarında yapılan Yerel Seçimler ile aynı yıllarda veya hemen ardından yürürlüğe giren vergi aflarının olduğu görülmektedir. Türk siyasi tarihi açısından çok partili sisteme geçilmesini takip eden bir dönem olması ve ağırlıklı olarak popülizm merkezinde şekillenen politikalar ile birlikte değerlendirildiğinde özellikle maliye literatüründe sıklıkla bahsedilen “genel seçimlerin öncesinde vergiye ilişkin af kanunlarının çıkarılmasında artış gözlemlendiği” ifadesini (Acar ve Ekeryılmaz 2019; Ertürk 2020) destekleyen bir ortam ile karşılaşılmaktadır.

Liberal Dönemde, “mali muhafazakârlık” teması altında kodlanan bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

“Hedefimiz vatandaşa çalışma imkânı vermek onun kazancını artırmak ve artan bu kazanç üzerinden Devlet gelirini de artırmaktır.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1961: 21 Nolu Tutanak)

“Binlerce tüccar ve esnaf (için) piyasada malî emniyetsizlik mevcuttur.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1963: 49 Nolu Tutanak)

Liberal Dönemde, “ulusalcılık” teması altında kodlanan bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

“Bu genç neslin yetişmesinde büyük hizmeti olan spor kulüplerini çok defa göğsümüzü kabartan zaferler kazanan bu kulüplere, bu gibi malî sıkıntıları yanında bir de bunun ıstırabını çekmelerine zannederim ki, arkadaşların gönlü razı olmaz. Spor sahasında alkışladığımız, çok defa şerefli bayrağımızı spor sahalarında muvaffakiyetle dalgalandığı gün hepimiz büyük gurur duymaktayız ve bunları gururla hepimiz alkışlıyoruz. Ama malî sıkıntı içinde bulunduğu zaman da bundan kurtarılmasının zaruretine hepimizin kani olması icap ediyor kanaatindeyim.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1963: 73 Nolu Tutanak)

*“Ağır sarsıntılar ve acı tecrübeler geçirdikten sonra nihayet bütün müesseseleriyle birlikte kurmaya muvaffak olduğumuz demokrasi rejimini hiçbir tavize meydan vermeden korumak topyekûn Türk Milleti için yaşamanın ve var olmanın tek şartı haline gelmiştir. Millet egemenliğine dayanan modern bir devlet kurabilmek için, bu memlekette asırlar boyunca sürüp gelen çekişme ve çelişmelere son vermenin zamanı çoktan gelip çatmıştır. Demokrasi rejiminin, artık Türk Milletinin öz malı olduğu ve işlerin aksaması halinde, kusurun rejimde değil, tatbikatta, daha doğrusu tatbikatçılarda aranması lâzım geldiği kanaatinde ittifaka varıldığı zaman, **birçok görüş ayrılıklarımızın önüne set çekileceğine ve büyük merhaleler aşılabacağına samimen inanmaktayız.**”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1963: 49 Nolu Tutanak)

Liberal Dönemde, “ekonomik milliyetçilik” teması altında kodlanan bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

*“(Türk parasının kıymetini koruma kanunu hakkında) bir muameleden dolayı, 3-4 suç tekevvün etmekte (oluşmakta) ve bunların toplamı **ithalâtçılar ve ihracatçılar bakımından, 5 sene, 10 sene gibi toplamı büyük bir cezayı** ihtiva etmektedir. Binaenaleyh, şekli suçların bu kadar ağır olmasını biz, bu affın şümülü içinde mütalâa edemediğimiz içindir ki, bunu da **aftan istifade ettirmek yoluna** gittik.”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1963: 49 Nolu Tutanak)

*“Devlet Malzeme Ofisi faaliyet sahasını genişletirken **özel kişilerin haklarına tecavüz etmemeyi prensip olarak kabul etmelidir.**”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1963: 58 Nolu Tutanak)

4.2.1.1.3. Piyasa Mantığı Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm

Liberalizmin iktisadi modeli olan serbest piyasa modelinin temel kurumları özel mülkiyet, tercih ve girişim özgürlüğü, rekabet, sınırlı devlet ve serbest ticaret olarak sayılır. Liberalizm, batı dünyasında benzeri bir ekonomik durumu ifade etse de, ABD’de kapitalizmi çağrıştırır. Avrupa’da ise, tercih edilen söz “serbest piyasa”dır. Liberal ekonomi, serbest piyasa ekonomisini, refahlarını artırmak isteyen bireylerin, bu amaçlarını gerçekleştirmek için birbirleriyle özgürce rekabet edebildikleri ve bunu yaparken de, hiçbiri tarafından amaçlanmamış olsa da toplumun toplam refahının artmasına yol açan bir düzen olarak tanımlanmaktadır (Katırcıoğlu 1999: 168). Birbirinin içerisinde yer alan bu iki kavram, Türkiye’de 1980’den sonra gelişen ekonomik model olarak kullanılmaktadır (Buğra 1994). Liberal ve piyasa

ekonomisinin birbirinin içerisinde yer almasına rağmen Türkiye’de farklı iki mantık olarak ifade edilmesinin nedeni, liberal dönem içerisinde (1950-1980) yaşanan bir ihtilalin olmasına rağmen (1960) ardından gelen yıllarda oluşturulan Anayasanın özgürlükleri son derece destekleyen bir yapıya sahip olmasında yatmaktadır. Ekonomi anlamında liberallikten ziyade hak ve özgürlük anlamında liberalizm dışında kavramın 1950-1980 arasını kapsayan dönem ile ilişkisi bulunmamaktadır. 1980-2002 dönemi de 1980 İhtilali ile başlayan dönemin ardından gelen yıllarda sabit döviz kurunun bırakılarak daha gerçekçi kur politikalarına geçilmesi, kredi ve mevduat faiz oranları serbest bırakılması gibi hamleler nedeniyle piyasa mantığı olarak tanımlanmaktadır.

1980’lerin başlarında Müslüman Muhafazakâr Demokratlar olarak ifade edilenlerle birlikte Ana Vatan Partisini kuran Turgut Özal, Teksas Teknoloji Üniversitesinde ekonomi üzerine yüksek lisans yapması sayesinde Amerikan ekonomi düşüncesini ve girişimcilik kültürünü yakından tanıma fırsatını bulmuş ve iktidara geldiğinde Türk toplumunda ikinci büyük ekonomik ve kültürel dönüşümü başlatmıştır. Bu dönüşümler sayesinde ekonomik küreselleşmenin dinamiklerine uyum sağlamak ve dünya ekonomisi ile bütünleşebilmek amacıyla köklü yapısal düzenlemeler yapılmış, önceki dönemlerde toplumun en üst tabakası ile sınırlı kalan değişiklikler, toplumun alt tabakalarına doğru yayılmaya başlamıştır. Darbe sonrası demokrasi adımlarının atıldığı bu yıllarda genişleyen ekonomik özgürlükler ticaretin ve üretimin artmasına yol açmıştır (Kabaş 2021: 91-92). Böylece, dışa kapalı, korumacı ve ithal ikameci ekonomik anlayış terk edilerek, yerine serbest piyasa ekonomisi modelinin tercih edildiği serbest pazarın işletilmesi amacıyla ihracat teşviklerine dayalı, dış ticaretin, kurun, faizin ve sermaye hesabının serbestleştirildiği bir sistem uygulanmaya başlanmıştır (Bayar 2008: 33).

Her ne kadar ekonomik tablo serbestleşmeden yana çizilmeye çalışılsa da Türkiye için bir gerçek vardır ki o da uygulanan serbestleşme politikalarına rağmen; Türkiye’de devlet, kurumsal yapılar kurmasının yanı sıra ekonomik bir aktör olarak piyasalara müdahale ederek ekonomik kalkınmada öncü bir rol oynamış baskın bir rol üstlenmektedir (Özen ve Akkemik 2012: 522). 1980 sonrası serbestleşme gayretleri ile merkez güç devletten özel sektöre doğru kaydırılmaya çalışılmışsa da uzun vadeli krediler, sübvansiyonlu girdiler, vergi muafiyetleri, vergi afları, korumacı politikalar ve devlet ihaleleri yoluyla doğrudan ve dolaylı olarak büyük işletmeler yaratmıştır (Buğra 1994). Böylece; Weberci yasal-rasyonel bürokrasi ile yöneticilerin yukarıdan aşağıya ve keyfi eylemlerinin en önemli unsurlar olduğu toplumdaki farklı çıkar

grupları ile “pederşahi” ilişkilerin kurulduğu patrimonyal sistemlere dönüşmüştür (Heper 1991).

İlgili dönemde hükümet yetkilileri ile kişisel bazı yakınlıkları ve bağları olan az sayıda girişimciye ihracatı teşvik etme amacıyla hükümet tarafından yoğun biçimde sübvans edilen dış ticaret şirketlerinin kurulması için ayrıcalık sunulması bu duruma örnek olarak verilebilir (Öniş 1994). O halde, Türkiye’de devletin piyasa dönemi olarak adlandırılan dönemde dahi alanların dışında bir aktör olmadığı, ekonomik ve sosyal hayata keyfi müdahalelere ve siyasetin gerekliliklerine veya parti seçmenlerinin çıkarlarına göre sık sık değişiklik yapılmasını gerektiren devlet müdahalelerine yol açtığı (Buğra 1994: 22) sonucuna varılabilir.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda dönem hükümetlerinin güttüğü politikalar neticesinde 1980-2002 yılları arasında çıkartılan 14 affin 9 tanesi elde edilen gelir unsurlarının bağlı olduğu vergi ve cezalarda indirimi kapsayan türde vergi affi olan ve ekonomik alanda atılan hamleler ile piyasa ekonomisi mantığı olarak tanımlanan (Buğra 1994) bu dönemde esas mantığın Rantiyeci devlet (rant yaratan devlet) ekonomisinin tüm sektörlerde aktif bir rol alınması ve ekonomiye direkt müdahalelerde bulunulması sebebiyle bu durumun bazı grupların devletten rant sağlaması sonucunu doğurduğu görülmektedir (Aktan 2012: 486). Özellikle üstü kapalı belirtilse de kayıt dışı para ve servetin kayıt altına alınmaya çalışılması (1981, 1983, 1985, 1998), yabancı sermayeli kurumlardan alınan Kurumlar Vergisinin sıfıra kadar indirilmesi (1985), rant gelirleri %10 vergiye tabi tutulurken, emek gelirlerinden %25’ten başlayarak artan oranlarda vergi alınması (1988), karşılıksız kredi olarak kullananların affedilmesi (1992) çoğunlukla büyük sermayenin koruma altına alınması (1998) rantiyeci devletin toplumsal yaşamı iç ve dış sermaye çevrelerinin çıkarları doğrultusunda şekillendirerek popülizm politikalarının birebir vergi affi politikalarına yansması olduğu görülmektedir.

Devletin 1980’lerden bu yana piyasa mantığına doğru dönüşen mantık yapısı bugün de aynı mantıkla devam etmektedir. 2002’den sonraki dönemin ayrı değerlendirilmesi, Ak Parti’nin tek parti olarak iktidarının 2002’de başlamış olmasıyla gerekçelendirilmektedir. Dolayısıyla bu dönem ayrıca analiz edilmiştir (Tablo 5). Bu dönemin başlangıcı, 1960 yılında yaşanan devrime benzer bir başka devrimin başlangıcına işaret etmektedir. 1960’ların özgürlükçü ortamının aksi bir başlangıç yapılan ve 1980 Anayasası ile daha sert uygulamaların yürürlüğe girdiği ilk yıllarda halk ile devlet arasındaki gerilimi azaltmayı amaçlayan af yasaları yürürlüğe girmiştir.

Bu yasalar iki kurum arasında daha dostane bir ilişki kurulmasını kolaylaştırmayı amaçlıyordu. Ekonomik açıdan sıkıntılı bir dönemi izleyen ve karaborsa faaliyetlerinin arttığı bir dönemde, 1980'lerin başında çıkarılan af yasaları, daha önce kayıt altına alınmayan ekonomik ve vergisel unsurların kayıt altına alınması açısından önemli bir adımı temsil ediyordu. İlgili dönemde kesintiye uğrasa da ekonomik hayatta kademeli olarak başlayan neoliberal politikaların uygulanması, Milli Güvenlik Konseyi'nin yerini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin almasının ardından giderek belirginleşmiştir. Af yasalarının (1981, 1981, 1982, 1983) kapsamının geniş olmasının nedenlerinden biri, ticari hayatın karaborsadan uzak, normal seyrine dönmesini kolaylaştırmak üzere tasarlanmış olmalarına bağlanabilir. Askeri yönetimin etkileri belirgin olmasına rağmen, af yasalarının amacı ekonomiye kaynak sağlamaktı. Daha önce söz konusu yasalarda ele alınmayan turizm sektörü af kanunlarına dâhil edildi. Ancak ticari kazançlar ve serbest meslek kazançları için belirlenen ve ön ödemeye dayanan vergilendirme esaslarının bu sektörü olumsuz etkileyeceği düşünülerek ön ödeme kapsamı dışında bırakıldı. Bununla birlikte, öncelikle gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri ile servet vergisi mükelleflerinin beyanlarını esas alan kanun, kayıt dışı menkul kıymet bulunduranlara fayda sağlamıştır.

Sonraki dönemler (1985, 1989) Boratav tarafından Özal iktidarının en parlak dönemi ve aynı zamanda “emekçi insanların popülizm dönemindeki tüm edinimlerinin tasfiyesini hedefleyen baskıcı bir sermaye tahakkümü” olarak tanımlanmaktadır. Dönemin Meclis konuşmaları incelendiğinde, 1980'lerden sonra milletvekillerinin kanun görüşmeleri sırasında sıklıkla söz alarak görüşlerini dile getirdikleri görülmüştür. Bu durum, bu tür yozlaşmış popülizmin amacının farklı dağıtım mekanizmalarını ekonomik sisteme entegre etmek olduğunun kanıtı olarak yorumlanmaktadır. Sonuç olarak, belirli gruplara önemli avantajlar sağlandığı, güdülen politikanın sermayeyi birkaç elde toplayarak egemen olanı güçlendirmek için tasarlandığı ve hükümetin (ANAP) duruşunun açık bir göstergesi olduğu iddia edilmektedir. Söz konusu dönemde yapılan açıklamalardan ve ekonomi politikalarından, af yasasının sermayeyi kayırmak, işçi ve memurlarla ilgili düzenlemeleri bertaraf etmek üzere tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu da “hür teşebbüs” ve “orta direk” kavramlarını söylemleri ile yaratan ancak sermaye grupları ile uyumlu olan bir hükümetin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1980'li yıllarda, vergi aflarına ek olarak, belediyeler ve kamu yararına çalışan dernekler için iki af kanunu onaylanmıştır. 1990'lı yıllar, emeğin değerlerini silen ve

ANAP'ın yarattığı sağ eksenli iş kesimlerine yakınlığının sol eğilimli parti yönetimine geçtiği yıllar olmuştur (Boratav 2019: 182-195). Bu dönemde, neo-liberal politikaların uygulanması yoluyla servet dağılımını eşitlemeye yönelik adımlar atılmıştır. Koalisyonların sıklıkla popülizme yenik düştüğü, bunun da sıklıkla bölüşüm ilişkilerinde kendini gösterdiği ve ilgili dönemde bir koalisyon hükümeti kurulduğu düşünüldüğünde, sermaye sahipleri lehine çıkarılan ve özellikle tarım sektörüne daha az yer verilen politikaların sermaye tarafından hükümetin yönlendirildiği tahmin edilebilir.

2000'li yıllarda, yine bir koalisyon hükümeti tarafından yönetilen Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi öncesindeki son önemli vergi affını 1998 yılında yürürlüğe koymuştur. 2000'li yıllarda, politikaların sanayi sektörü ve hükümet arasında değil aynı zamanda ekonominin geri kalanındaki katma değer yaratan sektörler de dâhil olmak üzere bir dizi paydaşla istişare edilerek oluşturulduğu vurgulanmıştır. Bu ifade, 2000'li yıllara kadar iktidar partisinin toplumun diğer kesimlerine danışmadan mevzuat çıkardığını göstermektedir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren daha rasyonel bir şekilde hareket etmeye başlamış ve mevzuatı oluştururken kamuoyunun görüşlerini de dikkate almıştır (Tablo 5). Tablo 2'de yer alan Milletvekili Genel Seçim ve Yerel Seçim tarihleri ile vergi affı kanunlarının yürürlüğe giriş tarihleri birlikte değerlendirildiğinde; 1983, 1987, 1991, 1999 yıllarında yapılan Genel Seçimler ile 1984 ve 1999 yıllarında yapılan Yerel Seçimler ile aynı yıllarda veya hemen ardından yürürlüğe giren vergi aflarının olduğu görülmektedir. Liberal mantık dönemi olarak adlandırılan döneme benzer biçimde hareket edilen piyasa mantığı dönemindeki iktidar partilerinin daha önceki döneme ilişkin olarak bahsedildiği gibi yine popülizm temelli politikalar gütmesi nedeniyle “genel seçimlerin öncesinde vergiye ilişkin af kanunlarının çıkarılmasında artış” piyasa mantığı döneminde de gözlemlenmektedir. Özellikle ilgili dönem aralığına ait yapılan bir çalışmada genel seçimlerden önce vergiye ilişkin af kanunlarının çıkma olasılığının %34 arttığı ortaya konulmuştur (Acar ve Ekeryılmaz 2019: 10).

Piyasa mantığı döneminde vergi aflarına ilişkin tutanaklarda yer alan ifadelerin kodlanması ve kategorize edilmesi sonucunda, ilgili dönemde devlet ve halk arasındaki gerilimi azaltmaya yönelik daha ılımlı neo-liberal politikaların etkisi sayesinde olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak ortaya çıkan kategoriler neo-liberalizm, sosyal liberalizm ve faydacı siyasal olmak üzere üç kategoride sınıflandırılmıştır. En yaygın olarak ortaya çıkan neo-liberalizm kategorisi, devletin

kapitalist sektörün haklarını genişlettiği popülist bir politika olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık sosyal liberalizm, hükümetin kendi iradesine uygun olarak ülke yararına politikalar izlemesi beklentisinin bir sonucu olarak üstlendiği kimlik olarak tanımlanmaktadır. Son olarak faydacı siyasal, hükümetin seçmen çoğunluğun desteğini kazanmak için halka yönelik söylemleri olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 5 - 1980-2002 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin İfadeler

Söylem Teması	Vergi Affına İlişkin Kanunun Yılı	Kurumsal Kodlar
Neo Liberalizm	2431 sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanun (1981), 2431 sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanuna Bir Ek Madde Eklenmesine Dair Kanun (1981), 2431 sayılı Tahsilatın Hızlandırılması Hakkında Kanuna Bazı Maddeler Eklenmesi Hakkında Kanun (1982)	Özel sektör etrafında ekonomik faaliyetleri şekillendiren Devlet
Neo Liberalizm	2801 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu ile Tahsili Hakkında Kanun (1983)	Özel sektör etrafında ekonomik faaliyetleri şekillendiren Devlet
Neo Liberalizm	3239 sayılı Kanun (1985)	Özel sektör etrafında ekonomik faaliyetleri şekillendiren Devlet
Neo Liberalizm	3505 sayılı Kanun (1988)	Özel sektör etrafında ekonomik faaliyetleri şekillendiren Devlet
Sosyal Liberalizm	1989 Mali Yılı Bütçe Kanununda Yer Alan Belediyelere Ve Belediyelere Bağlı Müessese Ve İşletmelere Yönelik Af Kanunu (1988), 3571 sayılı Kanun (1989) (Belediye ve Kamuya Yararlı Dernekler)	Sosyal ve verimli alt yapı alanlarına yatırım yapan Devlet
Faydacı Siyasal	3689 sayılı Kanun (1990)	Ekonomik dengeler bozulmaya yakinken vergiler ile ekonomiye denge getirilmesi amacıyla müdahale eden Devlet
Neo Liberalizm	3787 sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Tahsilatının Hızlandırılması Ve Matrah Artırımı Hakkında Kanun (1992)	Ekonomik dengeyi bozucu ve serbest piyasayı kısıtlayıcı hiçbir vergi politikası değişikliğini kabul etmeyen Devlet
-	400 seri nolu Tahsilat Genel Tebliği (1997), 414 seri nolu Tahsilat Genel Tebliği (2001)	Tebliğ olması nedeniyle Mecliste herhangi bir sözlü veya yazılı görüşme yapılmamıştır.
Neo Liberalizm	4369 sayılı Kanun (1998)	Özel sektör etrafında ekonomik faaliyetleri şekillendiren Devlet
-	4751 sayılı Vergi Usul Kanunu, Emlâk Vergisi Kanunu ve Harçlar Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (2002)	Emlak Vergisine dair tek maddelik af olması nedeniyle Mecliste ilgili madde hakkında herhangi bir sözlü savunma veya eleştiri yapılmamıştır.

Kaynak: TBMM Meclis Tutanaklarından derlenerek hazırlanmıştır.

Liberal olarak adlandırılan döneme benzer biçimde piyasa kurumunun ekonomi bilimi kapsamında yapılan tanımlamasına atılan bazı adımlar ile benzer, bazı adımlar ile aksine hareket edilen bu dönemde gerçekten de dış ticaret ve yabancı sermaye girişi serbest bırakılmış, devlet alt yapı alanlarına yatırım yapmışsa da; ekonomik faaliyetlerin özel sektör etrafında yatırım ve üretime dair şekillenmesinde popülist politikalar etkili olmuştur. Bu faaliyetler neticesinde hükümete yakın kesimler kayırlmıştır. Bunun yanı sıra devlet müdahalesi piyasa ekonomisinde ekonomik dengeler bozulmaya yakınken, tam istihdamı sağlamak amacıyla yapılmakta iken aşağıdaki söylemler göz önüne alındığında çoğunlukla belirli bir kesime yönelik olumlu müdahaleler yapılmış, bu nedenlerden ötürü vergi afları tarafsızlığını koruyamamıştır.

Piyasa Döneminde, “faydacı siyasal” teması altında kodlanan bazı ifadelere aşağıda yer verilmiştir.

*“Vergi, artık malî fonksiyonu yanında, ekonomik ve sosyal fonksiyonlar da üstlenmeye başlamıştır. Yani, izlenen ekonomik ve sosyal politikaların gerçekleştirilmesinde en etkin araçlardan biri olarak kullanılmaktadır..... özellikle **Anavatan Partisi iktidarı döneminde gerek duyulduğu zaman** verginin malî fonksiyonu ikinci plana itilerek, ekonomik ve sosyal fonksiyonuna öncelik verilmiştir. Mevcut vergi sistemimize bakıldığında, bu yönde **çok önemli düzenlemelerin yapıldığı ve amaçlara ulaşıldığı görülecektir.**” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1990: 49 Nolu Tutanak)*

*“**Sosyal politikaların uygulanması yönünden de vergi aracına etkin bir şekilde başvurulmuş** ve çok olumlu sonuçlar alınmıştır. Türkiye maliye tarihine çok önemli bir yenilik olarak geçecek olan **"Vergi ladesi" sistemi getirilerek**, özellikle sabit ve dar gelirli memur, emekli, işçi, çiftçi ve serbest meslek erbabı için **ilave imkân** sağlanmıştır. Bir anlamda, sabit ve dar gelirli kimselere sübvansiyon verilmiştir.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1990: 49 Nolu Tutanak)*

Piyasa Döneminde, “neoliberalizm” teması altında kodlanan bazı ifadelere aşağıda yer verilmiştir.

*“İçinde bulunduğumuz yıl içerisinde bu amacın geniş ölçüde gerçekleştiğinin görülmesi ve fiskal açıdan vergi gelirlerinin özlenen ve beklenen seviyeye geldiğinin müşahade edilmesi üzerine, vergi politikasının ekonomik fonksiyonlarına ağırlık vermek suretiyle **ekonomide ferahlık yaratmak ve bu sayede ekonomik kalkınmayı hızlandırmak** hususu ön plana çıkmıştır.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1981: 90 Nolu Tutanak)*

“Bu enflasyonda, 1998’deki para ile, şimdiki para bir değil; düşük parayla veya o büyüklükle alıyorsunuz da deniyor. Doğrudur; ama, enflasyon etkisini sadece orada göstermiyor ki; uygulanan ekonomik ve mali politikaların sonunda, sekiz sene, kronik bir enflasyon ve kronik bir enflasyon beklentisi, Türkiye’de neyi bozmadı ki; müteşebbisin ve işadamlarının durumunu da bozdu; sadece parasını değil, ekonomik durumunu da bozdu.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1992: 36 Nolu Tutanak)

“Yatırım indirimi müessesesi, hem Türkiye’nin şartlarına, hem dünyanın şartlarına uyum sağlayacak tarzda ve yerli sermaye, yabancı sermaye farkını aşağı yukarı bütünüyle ortadan kaldıracak tarzda yeniden inşa edilmektedir. Bu halin, yatırımlarımızı önemli ölçüde artıracığına inanıyoruz.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1998: 103 Nolu Tutanak)

Piyasa Döneminde, “sosyal liberalizm” teması altında kodlanan bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

“Anavatan Partisi, beş yıllık iktidar döneminde vergi kanunlarında çok önemli değişiklikler yapmış, sektörler arasında verginin adil bir şekilde dağılımına önem vermiş ve ayrıca, vergi kanunlarının günün ekonomik ve sosyal şartları karşısında erozyona uğraması durumunda ise bu kanunlarda erozyonu önleyecek şekilde değişiklikler yapmıştır. İşte, bugün de bu Yüce Meclise gelen bu tasarıda, erozyona uğrayan vergi kanunlarındaki maddeler değiştirilmekte, günün ekonomik ve sosyal şartlarına uygun bir hale getirilmektedir.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1988; 27 Nolu Tutanak)

“Belediyeciliğe Türkiye’de yeni bir anlayış getirdik; demokrasinin gereği idi bu. Parkları yaptık; çünkü insan-doğa ilişkisini düzenlemek gerekiyordu. Altyapıları yaptık; çünkü insanlar kanalizasyonsuzluktan sağlığını yitiriyordu. Buna para harcadık; onur duyuyoruz, gurur duyuyoruz arkadaşlar.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 1989: 51 Nolu Tutanak)

4.2.1.1.4. Mükellef Odaklı Piyasa Mantığı Döneminde Af Kanunlarının Kapsadığı Vergi Türlerine Göre Popülizm ve Kurumsal Rasyonalizm

Adalet ve Kalkınma Partisi’nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle başlayan bu dönemde partinin izlediği neoliberal ekonomi politikalarının uygulama alanları 1994 yılında başlayan ve derinleşerek devam eden ekonomik krizlerin aşılması noktasında Avrupa Birliği müktesebatı koruyuculuğunda uygulamaya konması ile genişlemiştir (Kurmuş 2010: 21). Bu dönemde yurtdışından transfer edilen IMF’nin ve onun yapısal uyum programlarının kriz sonrasında yürütücüsü olan Ak Parti, hızla kamu

yönetimini, kamu maliyesini, sermayenin çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde saydamlığı, hesap verebilirliği ve uluslararası standartlara uyumu önceleyerek yeniden inşa sürecine girmiş ve bu inşa döneminde (Karahanoğulları ve Türk 2018: 420) farklı mantıklar açısından eşbiçimlilik yerine, transfer edilen mantıklar ile yerelde gömülü mantıklar arasındaki çatışmalardan kaynaklanan çeşitlilikler söz konusu olmuştur. Örneğin 5 Nisan 1994 tarihinde başlayan büyük ekonomik krizin ardından Avrupa Birliği'nin 1997'de Türkiye'ye getirdiği liberal ekonomi politikası ile Türkiye'nin tarihsel olarak devlete bağımlı özellikleri arasındaki çatışmaların, liberal mantığa uyum (bkz. Uçar Kartoğlu 2012; Özseven 2016; Gürses 2017; Can 2013), liberal mantığın çevirisi (transfer edilen modelin içeriğine yerel anlamlar eklemek üzere bir birleşim oluşturması) (Bkz. Kalemci 2009; Bato Çizel 2008), liberal ve devletçi mantıklar arasında brikolaj (yerel aktörler tarafından alanda var olan eski unsurların tekrar bir araya getirilmesi) (bkz. Kaya 2016; Özseven ve Bingöl 2016; Konak 2015), farklı sektörler ve vakalar için liberal mantıktan kaçınma (bkz. Erçek 2004; Turhan vd. 2013; Büyükaslan 2020) gibi çeşitli tutarsız uygulamalara yol açtığını tespit edilmiştir (Özen 2008).

Ekonomik açıdan liberalizmin başarıya ulaşması aynı zamanda sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü, anayasal yönetim ve piyasacılık ilkelerinin tam anlamıyla uygulanması ile mümkün olabilir (Öztürk ve Taştan 2021: 854). Bu ilkeleri uygulamak adına 2000'li yıllara gelindiğinde vergi kelimesini tanımlarken kullanılan “cebren” ifadesi yerini “mükellefin kendi hür iradesiyle” ifadesine doğru evrilmeye başlanmış ve dünya üzerindeki çoğu ülkede (örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, İskoçya, İtalya ve Danimarka) toplam kalite yönetiminin etkisi ise “çalışan ve mükellef odaklı vergi idaresi” projeleri uygulanmaya başlanmıştır. 2003 yılından itibaren Türk Vergi İdaresi'nde uygulanmaya başlayan benzer proje ile vergi idaresi çalışanları “işin bir unsuru”, vatandaş ise kamu hizmetlerinden yararlanan ve adeta bir müşteri gibi “hakları olan ve tüm yasal düzenlemelerde ve uygulamalarda dikkate alınması gereken kişi” olarak tanımlanmıştır (Karyağdı 2012: 710). Bu proje ile Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı kurulmuş ve Daire Başkanlığı görevleri arasında “*Mükellef haklarının korunmasını sağlamak ve buna ilişkin gerekli alt yapıyı hazırlamak*”, “*Mükellef memnuniyetini ölçmek ve değerlendirmek*”, “*Mükellef memnuniyetini ölçmek ve değerlendirmek*”, “*Vergi bilincinin artırılması için gerekli çalışmaları yapmak*” gibi görevler verilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun 2005). Bu görevleri

yerine getirmek için Daire Başkanlığı içerisinde örgütlenen altı Müdürlük ile çalışmalarına devam eden Başkanlık, son olarak kurulan “*Davranışsal Kamu Politikaları Geliştirme ve Uygulama Müdürlüğü*” ile insanların davranışlarını ve karar alma süreçlerini anlama ve bu anlayışa dayalı olarak politika tasarlama ve uygulama sürecinde kullanma yaklaşımını esas almaktadır. Müdürlük, insan davranışlarını etkileyen psikolojik faktörleri, sosyal etkileşimleri, alışkanlıkları, önyargıları, sınırlı rasyonellik durumlarını ve karar alma süreçlerindeki diğer etkenleri birlikte değerlendirerek mükelleflerin davranış kalıplarını ve bu kalıpların yeni politikalara, yaptırımlara, denetim etkileşimlerine veya diğer kararlara yanıt olarak nasıl değiştiğini değerlendirir ve buna uygun stratejiler belirler.

Vergi İdaresinin mantığındaki bu köklü değişim elbette tek başına olmayıp Hükümetin benzer mantıkta olması sonucunda İdarede değişim yaşanmıştır. Kendinden önceki dönemler ile karşılaştırıldığında özellikle serbest piyasa mantığının geçerli olduğu dönemde iktidar partisi olan Anavatan Partisindeki özel sektör önündeki bürokratik ve siyasi engellerin Ak Parti hükümeti döneminde kaldırıldığı, dış ticaretin geliştirilerek vergi reformlarına hız verildiği (Özdemir 2013: 39) belirtilmektedir. Ekonomik açıdan piyasa ekonomisi yaklaşımının yanı sıra sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında da sosyal devlet anlayışına uygun yaklaşımların sergilendiği 2000 sonrası dönemde ekonomik liberalizmin başarıya ulaşması için siyasi ve sosyal liberalizmin gerekliliği dile getirilmiştir.

Ak Parti 2002 yılı Seçim Beyannamesinde devletin ekonomideki rolünün azaltılmadığı, servetin toplum kesimleri arasındaki dağılımında adalet sağlanamadığına vurgu yaparak sermaye hareketleri konusundaki temel yaklaşımını, yasaklayıcı ve süreci tersine çevirici yönde olmayan, piyasa mekanizması içinde olumsuz etkileri en aza indiren şekilde tanımlamış (2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi); ve 2007 yılı Seçim Beyannamesinde kamuda e-devlet uygulamaları ve az bürokrasi, güler yüzlü devlet ile azaltılan bürokrasiyi açıklamıştır (2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi). Bürokrasi azaldıkça sivil toplumun etkisinin artacağını vurgulayan Ak Parti, 2011 yılı Seçim Beyannamesinde “Vatandaş ve Sonuç Odaklı Yönetim” başlığında gereksiz bürokrasinin kaldırılması çalışmalarının devam edileceği bildirilmiştir. Ekonomik alanda özel sektör tarafından gerçekleştirilemeyecek büyüklükteki altyapı yatırımlarını kamu-özel iş birliği yöntemleri ile gerçekleştirildiği belirtilmiştir (2011 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi). Ardından gelen 2015 genel seçimlerine ilişkin olarak yayımlanan

seçim beyannamesinde ise piyasa ekonomisinin kuralları çerçevesinde kamu işletmeciliğinden mümkün olduğunca ekileneceği, özelleştirmelere devam edileceği ve kamunun işletmeci olduğu alanlarda etkinliğin artırılacağı (2015 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi), 2018 yılında da yine alt yapı yatırımlarına yönelerek devletin işletmecilik rolünün sonlandırılıp ekonominin piyasa mekanizmaları tarafından yönlendirilmesinin hedeflendiği (Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Genel Seçimler Seçim Beyannamesi), 2023 yılı için de Serbest piyasa ekonomisini esas alan, dışa açık ve dünyayla entegre bir yapıyla, yatırım ortamını iyileştirip yüksek ekonomik büyüme performansının sürdürülmesi hedeflenmiş, kamunun düzenleyici ve denetleyici rolü güçlenirken piyasa ekonomisini ve rekabeti esas alan bir anlayış içinde üretken sektörlerde özel teşebbüsün gelişiminin destekleneceği ve böylece iki kesim arasındaki tamamlayıcılığın güçlendirileceği belirtilmiştir (Seçim Beyannamesi 2023).

İlgili dönemde kanunlaştırılan 11 vergi affının tamamının kapsamının beyana dayalı tüm vergi aslına bağlı cezalar, davalar ve sigorta primleri, beyan dışı bırakılan tüm menkul ve gayrimenkul kıymetler olması Ak Parti hükümetinin seçim beyannamelerinde iktidara geldiği günden itibaren özellikle altını çizdiği özel sektörün gelişiminin desteklenmesi hamlelerine paralel olarak hareket ettiğinin göstergesi biçimindedir. Bu durum, dış ve i bağımlılıkların etkisi altında iken devletin ekonomik rantlarla sonuçlanabilecek büyümeye karşı sonuçlanabilecek istikrar ve büyüme ya da liberal ekonomi ve koruma gibi çelişkili ekonomi politikaları benimseyebileceği ve bu davranışın ‘devletin himayesi aracılığıyla’ belirli şirketlere servet transferi olarak tanımlanan rant arama davranışıyla sonuçlanacağı (Buchanan vd. 1980) ifade edilmektedir. Ancak devletin alanlara doğrudan müdahalesi, hükümet ile büyük sermaye şirketleri arasındaki kayırmacı ilişkiler her ne kadar Türkiye’yi temsil ettiği düşünülse de Amerika Birleşik Devletleri’nde hükümetin 2008-2010 yılları arasında otomotiv şirketlerini kurtarması liberal olarak ifade edilen yönetimlerde de devlet himayesinin ve kayırmacılığın görülebileceği tespit edilmiştir (Clegg 2010). Bu çelişkili ortam özel sektörün büyüyüp güçlü aktörler haline gelmesi ile hükümetlerin onların taleplerine daha duyarlı hale gelmesi olarak açıklanabilir. Dolayısıyla bu dönemde izlenen politikalar aslında, toplumsal (veya siyasi) getiri açısından avantajlı olan politikalar olup, (bazı) politikacılar tarafından kasıtlı olarak seçilen politiklardır (Laclau 2005) ve reform talebinin yüksek olduğu dönemlerde politikacıların gelecekteki yeniden seçilme kaygıları, seçmen refahını maksimize ettiği için reformun

benimsenme olasılığının daha yüksek olması nedeniyle rasyonel popülist politiklardır.

En azından yoksulların haklarını seçkinlere karşı savunmayı, yeniden dağıtıcı programlar oluşturmayı ve oyun alanını eşitlemeyi içerebilen bu tür politikalar, medyan seçmene yakın tarafta olmakta ve medyan seçmenden destek almaktadır. Dolayısıyla rasyonel popülist politikalar, politikacıların gelecekteki politikalarını medyan seçmenin çıkarları doğrultusunda seçeceklerinin sinyalini vermelerinin bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır (Acemoglu vd. 2013; Prato ve Wolton 2018; Antoci vd. 2020). Bu husus, bazı durumlarda rasyonel popülizmin ortaya çıkışının, ideolojik konum ve taahhütlerin bir sonucu olmaktan ziyade, toplumsal uzlaş için rekabete girenlerin rasyonel tercihlerinin bir sonucu olabileceğini düşündürmektedir.

Dolayısıyla, siyasi gücün ikna çabası, seçmenin en ödüllendirici anlatı seçimine bağlı olacaktır. Bu durum, etkileme ne kadar ödüllendirici ve/veya sosyal açıdan dikkat çekici hale gelirse – dolayısıyla giderek daha fazla seçmeni işin içine çekerse – etkilemenin ikna edici gücü o kadar artar (Gil de Zuniga vd. 2010). Rasyonel popülizm, ekonomik olarak uzmanlıktan ziyade kişinin ideolojik uyumunu gösterme kaygısıyla hareket ettiği zamanlarda ortaya çıkar.

Tablo 2’de yer alan Milletvekili Genel Seçim ve Yerel Seçim tarihleri ile vergi affı kanunlarının yürürlüğe giriş tarihleri birlikte değerlendirildiğinde; yapılan tüm Genel Seçimler ile Yerel Seçimler açısından da 2014 ve 2019 yıllarına denk gelecek biçimde veya hemen ardından yürürlüğe giren vergi aflarının olduğu görülmektedir. İlgili dönemin liberal mantık ve piyasa mantığı ile birlikte popülizm temelli olarak değerlendirilmemesinin nedeni; toplumda tabandan tavana yer alan sanayiciyi-esnafı-kamu ile birlikte hareket eden ekonomik birimleri-hizmet sektörünü-genç girişimciyi kısaca her türlü üretim/tüketim grubunu ekonomik koşulların yarattığı iklimle birlikte harmanlandığı, yerli sermayenin yanı sıra yabancı sermayenin de varlığını koruma amacından sapmadan, toplumsal uzlaş içerisinde vergi affı kanunlarının yürürlüğe konulmasında yatmaktadır.

Yine ilgili dönemin; Devletçi mantık dönemi ile birlikte kurumsal rasyonalizm temelli olarak değerlendirilmesinin yerine rasyonel popülizm kavramı etrafında değerlendirilmesinin nedeni ise dünyadaki ve ülke içerisindeki ekonomik koşulları dikkate alma ve destekleme-korunma işlevinin devletçi dönemde hükümet tarafından alınan kararlarla gerçekleştirilirken mükellef odaklı piyasa döneminde paydaşlarla

birlikte hareket noktasında hükümet tarafından uyum gösterme kaygısının yanı sıra bir dönem sonra seçilebilme kaygılarının güdülmesine bağlanmaktadır.

Piyasa mantığının süregeldiği 2002 yılından sonraki dönem, bu çalışmada mükellef odaklı piyasa mantığı olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde görüşülen af kanunları muhalefet tarafından derinlemesine irdelenmiş, tasarıda yer alan hemen her kanun maddesine alternatif kanun metinleri sunulmuş ve meclis çoğunluğunu elinde bulunduran iktidar partisi tarafından gelen madde teklifleri reddedilmiştir. Uzun konuşmalara sahne olan af kanunlarının Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda tutanaklardan tespit edilen muhalefet ve iktidar söylemleri Tablo 6’da özetlenmiştir.

İlgili dönemde vergi aflarına dair tutanaklarda yer alan ifadelerin kodlanarak kategorilere ayrılması sonucunda, ortaya çıkan kategoriler ağırlıklı olarak milli irade popülizmi etrafında şekillenmiştir. Milli irade, farklı toplumsal kesimlerin kutuplaştırılmadan katılımı olarak kodlandığı bir yaklaşım olmuştur. Her kesimin katılımının temsili demokrasi kavramının altında yer aldığı göz önüne alındığında vergi afları açısından da toplumu oluşturan tüm ekonomik birimlerin fayda ve çıkarları gözetilmesi nedeniyle ilgili dönem mantığı mükellef odaklı yaklaşım olarak adlandırılmıştır.

Tablo 6 - 2002-2023 Döneminde Çıkan Af Kanunlarına İlişkin İfadeler

Söylem Teması	Vergi Affına İlişkin Kanunun Yılı	Kurumsal Kodlar
Milli İrade	4811 sayılı Vergi Barışı Kanunu (2003)	Piyasalarda serbest rekabet koşullarını sağlayan ve teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldıran Devlet
Milli İrade	5811 sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkındaki Kanun (2008)	Ekonomide kayıt dışılığın azaltılması için vergi politikası üreten Devlet
Milli İrade	6111 Sayılı Bazı Alacakların Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2011)	Piyasa mekanizması içinde olumsuz etkileri en aza indirmeye yönelik politikalar üreten Devlet
Neo Liberal	6486 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2013)	Ekonomide kayıt dışılığın azaltılması için vergi politikası üreten Devlet
Milli İrade	6552 sayılı İş Kanunu İle Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması İle Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına Dair Kanun (2014)	Etkili sosyal politika uygulamaları ile ekonomi politikalarını birleştirerek toplumsal kutuplaşmayı yok eden Devlet

Tablo – 6’nın Devamı

Söylem Teması	Vergi Affına İlişkin Kanunun Yılı	Kurumsal Kodlar
Milli İrade	6736 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun (2016)	Etkili sosyal politika uygulamaları ile ekonomi politikalarını birleştirerek toplumsal kutuplaşmayı yok eden Devlet
Milli İrade	7020 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda Ve Bir Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2017)	Piyasa mekanizması içinde olumsuz etkileri en aza indirmeye yönelik politikalar üreten Devlet
Milli İrade	7143 sayılı Vergi Ve Diğer Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (2018)	Etkili sosyal politika uygulamaları ile ekonomi politikalarını birleştirerek toplumsal kutuplaşmayı yok eden Devlet
Milli İrade	7256 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2020)	Teşebbüs gücünün önündeki engelleri kaldıran Devlet
Milli İrade	7326 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2021)	Etkili sosyal politika uygulamaları ile ekonomi politikalarını birleştirerek toplumsal kutuplaşmayı yok eden Devlet
Milli İrade	7440 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2023)	Etkili sosyal politika uygulamaları ile ekonomi politikalarını birleştirerek toplumsal kutuplaşmayı yok eden Devlet

Kaynak: TBMM Meclis Tutanaklarından derlenerek hazırlanmıştır.

Piyasa Dönemini takip eden Mükellef Odaklı Piyasa Döneminde sadece “neoliberalizm” ve “milli irade” temalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Mükellef Odaklı Piyasa Döneminde, “neoliberalizm” teması altında kodlanan bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

“AK PARTİ hükûmetlerinin neoliberal politikaları küresel ekonomiye eklemlenme ve ekonomik büyümeyi sağlamaya odaklandığından, yatırımları hızlandırma, yabancı sermayeyi çekme, piyasayı canlandırma amacının önündeki tüm engeller teker teker bertaraf edilmeye çalışılmış”. (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2013: 107 Nolu Tutanak)

“2009’dan sonra küresel kriz ortamında güven telkin eden politikalarıyla, sağladığı uygun ortam vesilesiyle rahatlıkla cari açığı finanse ettiği gibi, gerek doğrudan sermaye yatırımlarıyla gerekse diğer finansal kanallarla Merkez Bankası rezervlerinde de artış yaşanmıştır.” (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2013: 107 Nolu Tutanak)

Mükellef Odaklı Piyasa Döneminde, “milli irade” teması altında kodlanan bazı ifadeler aşağıda yer verilmiştir.

*“Kanun teklifinin kanunlaşmasıyla, hem salgın nedeniyle (Covid-19) ekonomide yaşanan sıkıntıların azaltılmasına ve istihdamın artırılmasına katkı sağlanacak hem de **birçok vatandaşımızın borçlarını daha kolay ödeme imkânına kavuşması mümkün hâle gelecektir.** – Emekçiler, çiftçiler bize oy veriyor; **emekçiler, çiftçiler, işçiler bize oy veriyor, AK PARTİ’ye oy veriyor.** Zenginler size oy veriyor, zenginler; çiftçiler, işçiler bize oy veriyor.”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2020: 12 Nolu Tutanak)

*“Kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Niçin bu kadar kapsamlı yapıldı bu düzenleme? Çünkü bütün dünya ve Türkiye yeni bir döneme giriyor. Uzun bir süredir yaşadığımız pandemi şartlarından çıkarak “pandemi sonrası” dediğimiz bir döneme giriyoruz. Bu bir geçiş süreci elbette, bir anda gerçekleşmiyor. Özellikle aşılama çalışmaları tüm dünyada ve ülkemizde yeni bir dönemin başlayacağını gösteriyor. Ekonomilerde yeniden toparlanma ve normalleşmenin yaşanacağı bir döneme geçiyoruz. İşte, bu yeni döneme mükellefler olarak da **kamu-mükellef ilişkisi olarak da bir anlamda çok daha uygun şartlarda başlamanın arayışı içinde bu kanun teklifi Meclisimizin önüne gelmiştir ve Genel Kurulumuzda görüşülmektedir.**”* (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanakları 2021: 87 Nolu Tutanak)

4.2.1.1.5. Devletin Sahip Olduğu Mantıkların 1923-2023 Yıllarını Kapsayan Dönemde Tematik Olarak İncelenmesi

Tutanakların içerik analizi neticesinde ortaya çıkan tematik kodlar, dönemler bazında kurumsal mantıkların nasıl oluştuğunu göstermesi bakımından değerlidir. Öyle ki TBMM görüşmelerinde baş aktör olan hükümetlerin dönemler bazında ve hangi temalar doğrultusunda yasama organı üyelerine yol gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim örgütlerin, örgütsel meşruiyeti ve kaynaklara daha kolay ulaşmasını sağlamak için bulundukları çevrede birer mit işlevi görerek neyi, nasıl yapmaları gerektiği konusunda yol gösteren ussallaştırılmış kurumsal kurallara uymak zorunda olduklarını Meyer ve Rowan (1977) tarafından ifade edilmiştir. Çünkü önde gelen kurumsal kurallar, düzenlemeler, prosedürler ve süreçler rasyonelleştirilmiş mitler olarak hareket eder. Diğer bir ifadeyle, örgütlerin kurumlara uymalarının asli sebebi toplumsal olarak kabul edilebilme yani meşru olma kaygısıdır. Ayrıca, güçlü aktörler, kurumsal mantığın değişim süreçlerinde önemli bir itici güç olarak kabul edilir, çünkü bu aktörlerin değerleri ve inançları baskın kurumsal mantıklar tarafından yansıtılır (DiMaggio ve Powell 1983).

Öte taraftan örgütsel alanlarda sıklıkla rekabet eden kurumsal mantıkların bulunduğu daha önce ifade edilmişti. Bu rekabet ortamından kaynaklanan kasıtlı belirsizlikler ve çelişkilerin bulunması neticesinde örgütsel aktörlerin bu belirsizliği kendi çıkarlarını geliştirmek ve meşrulaştırmak için kullanabileceği olgusu, ortaya çıkan tematik içerik analizi ile doğrulanmıştır. Öyle ki dönemler bazında ortaya çıkan temalar, her dönemin kendi özellikleri ile uyumlu ve tamamen farklı şekilde ortaya çıkmıştır. Yalnızca son dönem olan mükellef odaklı piyasa dönemi bundan müstesna olmakla beraber bir önceki dönemin yani piyasa döneminin ana unsurlarından ikisini kullanmıştır. Bu sayede ilk üç dönemde DiMaggio ve Powell'ın (1983) ifade ettiği gibi güçlü aktörlerin, kurumsal mantığın değişim süreçlerinde önemli bir itici güç olarak kabul edildiğini, çünkü bu aktörlerin değerleri ve inançlarının baskın kurumsal mantıklar tarafından yansıtıldığı görülmektedir. Üç dönemin tamamen farklı olması bunu doğrulamaktadır. Son dönemde ise neoliberalizm ve daha ziyade milli iradenin ön plana çıktığı değerlendirilmektedir. Teknik olarak popülizm, karizmatik yönetimin modernize edilmiş bir versiyonu olduğundan tek partili hükümetin bunu baskın bir şekilde kullandığı ifade edilebilir.

Analize ait önceki başlıklarda, çıkartılan af kanunlarına ilişkin ifadeler, birbirini takip eden dört farklı dönemde, sahip olunan mantıkların mali ve ekonomik hayatta gerçek izdüşümleri çıkartılarak tanımı yapılmıştır. Ardından, ilgili dönemlerde hükümetlerin “devletçi,” “liberal”, “piyasa” ve “mükellef odaklı piyasa” mantıklarına ne kadar uyumlu hareket ettikleri veya hangi ölçüde mantık tanımından çıkıldığı hem ekonomi alanında yapılan hamlelerle hem de bahse konu dönemlerde çıkartılan vergi affı kanunlarına ilişkin iktidar partilerinin popülist söylemleri, popülizm kategorilerine göre ayrılarak rapor edilmişti. Bu bağlamda; tüm dönemlere ait içerik analizi sonuçlarının toplu bir şekilde rapor edilmesinin faydalı olduğu değerlendirilmiştir. Dolayısıyla tüm dönemlere ait ve araştırma kapsamında incelenen tutanak metinlerinde yapılan kodlamalardan oluşan temalar, dönemler bazında toplu olarak gösterilerek, tutanaklardan çıkartılan bazı ifadeler bire bir alıntı ile gösterilmiştir. Böylece, devletin sahip olduğu kurumsal mantığın şekillenmesine neden olan ekonomik, mali ve sosyal alanlardaki olayların ait olduğu dönemlerin kısa ve öz çerçevesi çıkartılarak bahse konu dönemlerin popülizm veya kurumsal rasyonalizm etrafında şekillenmesi incelenilmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 7’de dönemler bazında tespit edilen temalar ve bu temalar altında oluşturulan kodlar yer almaktadır. Buna göre yıllara sâri ve dönemler

bazında artan bir şekilde temalara ait sıklıkların olduğu görülmektedir. Bir başka ifade ile yıllara sâri olarak artan af sayısı ile tema sıklıkları da artmıştır. Ayrıca içerik analizlerinde toplamda 382 adet olarak gerçekleşen ifade kodlamasının temalarda 21 başlık altında toplandığı görülmektedir. İlk üç dönemde, dönemin muhtevasına özgü olarak popülizm temaları farklılık göstermekle beraber gruplar arasında mükerrer temaya rastlanılmamıştır. Bu sayede ilk üç dönemin tamamen kendine özgü ve dönemsel niteliklerine has bir şekilde vergi aflarını nitelediğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Son dönemde ise doğal olarak bir önceki dönemden kaynaklanan piyasa mantığında ancak mükellef odaklı olarak ve yalnızca neoliberal ile milli irade popülizminin var olduğu görülmektedir.

Tablo 7 - Dönemler Bazında Tespit Edilen Temalar Ve Bu Temalar Altında Oluşturulan Kodlar

TEMALAR	KODLAR	Devletçi Dönem (1923-1950)	Liberal Dönem (1950-1980)	Piyasa Dönemi (1980-2002)	Mükellef Odaklı Piyasa Dönemi (2002-2023)
HALKÇILIK	<i>Halkın Sıkıntıları</i>	11			
HALKÇILIK	Ekonomik Buhran	4			
HALKÇILIK	Halkın Sıkıntıları & Ekonomik Buhran	4			
VATANSEVERLİK	Ekonomik Kalkınma	3			
VATANSEVERLİK	<i>Vatanseverlik & Halkçılık</i>	9			
SOSYAL DEVLET	Sosyal Devlet & Halkçılık	4			
	Savaş Sonrası Halkın Sıkıntıları	3			
MALİ MUHAFAZAKÂRLIK	<i>Mali muhafazakârlık</i>	22			
	Planlı Ekonomi	6			
ULUSALCILIK	Ulusal Popülizm	10			
MİLLİYETÇİLİK	Ekonomik milliyetçilik	18			
	Özel Sektörün Güçlendirilmesi	1			
FAYDACİ SİYASAL POPÜLİZM	Faydacı siyasal popülizm	9			
NEOLİBERALİZM	<i>NeoLiberal</i>	37			51
	NeoLiberal Uygulamalar	29			
	Serbest Piyasa Ekonomisi	7			
SERBEST PİYASA	Sermaye Ayrıcılığı & Serbest Piyasa	1			
	Sermaye Ayrıcılığı & Neoliberal	3			
SOSYAL LİBERALİZM	Sosyal liberalizm	17			
	Sosyal liberal uygulamalar	15			
MİLLİ İRADE POPÜLİZMİ	<i>Milli İrade</i>	118			
TOPLAM		38	57	118	169

Özetle, 1923-1950 yıllarını kapsayan ve devletçi dönem olarak adlandırılan dönemde hükümetler, tanıımı yapılan devletçilik ilkesi doğrultusunda ekonomik ve mali parametreleri gözlemleyerek, yurt içinde desteklenmesi ve düzenlenmesi gereken alanları tespit ettikten sonra ilgili alandaki mükelleflere uygun vergi politikaları ve af düzenlemelerine gitmiştir.

1950-1980 yıllarını kapsayan ve liberal dönem olarak adlandırılan dönemde hükümetler, tanıımı yapılan liberal ekonomi kavramının dışına çıkarak öncelikle bir önceki mantık döneminin tanımlandığı devletçiliğe karşı çıkarak ekonomik

faaliyetlerin sürdürülmesi açısından özel teşebbüsü ön plana çıkartmış ancak ilerleyen dönemde devlet müdahalelerini artırmış, bu adımların aksi bir tavır ile kendi eliyle yarattığı ticaret ve sanayiden oluşan gücün karşısındaki halkı kendi tarafına çekmek adına ve iktidar partisinin seçildiği genel seçimler kaygısı ile popülist politikalar gütmeye başlayarak vergi affı kanunlarında özellikle özel sektöre ağırlıklı olarak yer vermiştir.

1980-2002 yıllarını kapsayan ve piyasa dönemi olarak adlandırılan dönemde hükümetler, liberal ekonominin bir başka türevi olan piyasa ekonomisine uygun olarak yine özel teşebbüsü destekleyen adımların ardı sıra bu sefer sektörü desteklemek adına piyasaya müdahale etmemesi gereken yerde uzun vadeli krediler, sübvansiyonlu girdiler, vergi muafiyetleri, vergi afları, korumacı politikalar ile yine seçim kaygıları güderek popülist politikalar ile vergi affı kanunlarının kapsamını özel sektörün oluşturduğu ekonomik birimlerin dâhil olduğu şekilde uygulamayı tercih etmiştir.

2002-2023 yıllarını kapsayan ve mükellef odaklı piyasa dönemi olarak adlandırılan ve 2002 yılından günümüze kadar devam eden dönemde hükümet, aynı piyasa ekonomisinde olduğu gibi davranmaya başlamış, bunun yanı sıra sadece özel teşebbüsü değil, ekonomiye katkısı özel sektör kadar olmayan ve iktisatta “nihai tüketici” olarak tanımlanan mikro ekonomik birimleri de kapsayan, bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşları ile temas ederek vergi affı kanunlarını çıkarmıştır.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yeni kurumsal kuram, bir devleti doğuran coğrafyanın, tarihin, siyasetin ve ekonomik politikaların izlerini içeren örgütler, idari yapılanmalar ve hükümet arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Devlet, Weberyen kullanımında siyasi ve ekonomik alanları birbirinden ayırma yeteneğine sahip olan adil ve kanunlara saygılı bir aktör olarak görülmektedir. Özellikle son dönemlerde siyaset ve ekonomi alanında devam eden tartışmalar Anglo-Sakson etkilerin görüldüğü Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa dışında yer alan ülkelerde Devlet kavramına ve işlevlerine ilişkin kuramsal değişimleri işaret etmektedir. Bu merkez ülkelerde yönetimde yer alan hükümetlerin ve dolayısıyla Devletin rolü yeni kurumsal kuramda örgüt teorisinde aktör olarak yeterince analiz edilmemektedir. Kurumsal mantık değişimine birey, örgüt ve örgüt dışı alanlar kapsamında yaklaşan kuram, devletin sahip olduğu mantık değişimi konusuna gelindiğinde “eksik alan” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eş zamanlı olarak yeni kurumsal kuramda, kurumsal mantıkların kimlik hedeflerinin kendi kimlik ve pratiklerinin (yeniden) inşasındaki rolü çok az ilgi görmüştür, çünkü kimlikleri genellikle girişimci bir mücadelenin (geçici) sonucu olarak ele alınmaktadır (Meyer ve Hammerschmid 2006; Suddaby ve Greenwood 2005). Yeni kurumsal kuramcılarının bu eğilimi, kimliklerin tüm aktörlerin günlük konuşmaları ve faaliyetleri yoluyla incelikli bir şekilde dönüştürülebileceği ihtimaline karşı körleştirmektedir. Özellikle Türkiye gibi Devletin ekonomi ve iş alanında önemli rol sahibi olduğu ve meşruiyet kazanmanın temelini Devletin olan ilişkiler ile düzenlendiği, dolayısıyla alanda etkili olan aktörlerin birbiri ile olan ilişkilerinde kullanılan söylem ve eylem yapısının önemli olduğu ülkelerde kurumsal mantık değişiminin bağlı olduğu nedenlerin söylemlere dayalı olarak açıklanmaya muhtaç olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Devlet için, ekonomik alanda faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişilerden ödeme güçlerine uygun olarak vergi ve benzeri gelir elde etmek, meşruiyetin elde

edilmesinin anahtarıdır. Meşruiyet, sosyal ilişkilere gömülü hizalamalarla şekillenen bir sosyal yapıdır. Bir devletin meşruiyeti, devletin kuralları uygulama yetkisi ve kapasitesi ile ilgili olduğu için, çevredeki paydaş bileşenlerinden gelen adalet ve olumlu değerlendirme kavramlarından kaynaklanır (Lemay-Hebert 2011). Yönetimde söz sahibi olan hükümetler, devletin kendi inşa ettiği devlet kimliğiyle kategorize edilmesi, tanımlanması ve karşılaştırılmasıyla ilgilenirler (Rao vd. 2003). Devletin asli görevi düzenlemedir. Üçüncü taraf olan Hükümetin kurallar koyma, uyumu izleme ve yaptırımları uygulama kapasitesini içeren düzenleme, bireylerin ve örgütlerin davranışlarını etkileyen zorlayıcı bir mekanizmadır. Devlet düzeyinde düzenleme, hukuk düzeninin resmi uygulamasıdır; eşit olmayan güce sahip sosyal bileşenler arasındaki siyasi mücadelelerden kaynaklanan kurumsal olarak gömülü bir süreçtir. Düzenleme; örgüt düzeyinde, devletin resmi olarak “ekonomik faaliyet alanının geçerli adalet ve rasyonel düzen ilkeleriyle uyumlu hale getirme mekanizması”dır (Schneiberg ve Bartley 2001:108).

Modern toplumlarda bürokrasinin sahip olduğu örgütsel rutin ve idari yapıların sürekliliğine rağmen zaman içerisinde toplumun ve toplumun yöneticilerinin değişimine bağlı olarak devletin, ülke yönetimini gerçekleştirdiği araçlar olan idari yapısının sürekli değiştiği kabul edilmektedir (March 1981). Günümüzde ülke yönetiminde söz sahibi olan yönetim kademelerinin çoğu yakın geçmişte olağanüstü bir büyüme ve değişim yaşamıştır. Birçok yeni kurum eklenmiş, birleştirilmiş ya da devredilmiş, bazı kurumlar etkinliğini kaybederek tasfiye edilmiş, bazı kurumların sorumlulukları değişmiş ve kurumlar arasındaki ya da kurumlarla paydaşları arasındaki ilişkiler değişmiştir. Bu değişiklikler; ülkelerin idari yapılarının türüne göre kanunlar, yürütme organı kararları, meclisleri, yasama komiteleri ve kurum içi dönüşümler yoluyla gerçekleştirilmiştir (Seidman 1980; Szanton 1981).

Yürütme kanadının mantığındaki değişimin devamında, yapı ve prosedürlerdeki bu tür az ya da çok sürekli, ancak parça parça değişiklikler, her siyasi görüşten hükümetler tarafından ve çok çeşitli siyasi koşullar altında gerçekleştirilmiştir. XX. ve XXI. yüzyıl bürokratik ve siyasi hayatının karakteristik özelliği olarak tanımlanabilecek olan bu mantık değişimleri genellikle önemli miktarda zaman yatırımı ve siyasi tartışma içermişlerdir.

Yürütmenin dolayısıyla iktidar partilerinin sahip olduğu kurumsal mantıklardaki değişimler kendi başlarına ilginçtir. Siyasi sistemlerin etkinliği önemli ölçüde idari kurumların etkinliğine bağlıdır ve bürokratik yapıların tasarımı ve

kontrolü her yönetimin temel meselesidir. Aynı zamanda görünürlükleri nedeniyle devletin sahip olduğu mantıkların değişimi daha geniş anlamda siyasetin doğası hakkında faydalı bilgiler sağlar. Siyaset, son derece yapılandırılmış ve planlanmış durumlarda (örneğin bütçeleme) tekrarlayan, rutin prosedürler kullanmasının yanı sıra yapılandırılmamış, planlanmamış ve nispeten nadir durumlarda (örneğin vergi afları) programlanmamış prosedürler kullanır.

İşletme biliminin temellerinin atıldığı ve gelişimini yine aynı topraklarda sürdürdüğü Kuzey Amerika ve Kıta Avrupası'nın bağlama özgü bilgi üretimi sonucunda işletme biliminin sahip olduğu kuramlar ağırlıklı olarak bu ülkelerin kültürüne, tarihine ve toplumsal gerçekliğine sahiptir. Bu çalışmada da amaç, yasama-yürütme organı olan ve Freidland ve Alford tarafından (1991) merkez kurumlardan biri olarak tanımlanan devletin baskın kurumsal mantığının, devletin sınırları içerisinde toplumsal gerçekliğini ekonomi ve siyasete dayandırarak devletin kendisinin dönüşüm süreçlerine ilişkin bir portreyi gözler önüne sermektir. Bu bağlamda araştırma kapsamında, başat aktör olan devletin sahip olduğu mantıkların değişiminin incelenmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Toplantılarında vergi affına dair kanun görüşmelerinin yapıldığı esnada tutulan ve yüce Meclisin internet adresinde yer alan meclis tutanaklarından 1923-2023 yılları arasındaki 100 yıllık zaman aralığı belirlenmiştir. Bu zaman aralığının seçilmesindeki amaç, ilgili dönem mantıklarını oluşturan maddi ve sembolik uygulamaların (Scott 1995) uzamsal-zamansal tarihsel bağlamı (Thornton 2002) içerisinde daha iyi anlaşılabilmesidir. Bu anlamda çalışma, yapının ve kurumsal uygulamaların farklı geçmişe sahip farklı aktörleri içermesi nedeniyle farklı anlamlar ve kurumsal etki yüklemelerine yol açtığı, farklı mekanizmalar aracılığı ile değişimi mümkün kıldığını gösteren (Thornton vd. 2012) çalışmalarla tutarlıdır.

Araştırmanın ilk bölümünde; söz konusu tutanaklarda iktidar partilerine mensup milletvekilleri tarafından kanun taslaklarının görüşmeleri sırasında yapılan söylemlerin içerikleri, dönemler itibarıyla kategorilere ayrılmış ve her bir dönem içinde bulunan ekonomik ve siyasi görünüm ile birlikte popülizm kategorileri ve kurumsal rasyonalizm temelinde karşılaştırma yapılmıştır. Dört bölümde incelenen mantıklar, Buğra'nın 1994 yılında yapmış olduğu çalışmada üç ayrı dönem halinde (devletçi, liberal ve piyasa mantıkları) gözler önüne serilen ve Türkiye'de yapılan kurumsal mantık çalışmalarına dair makale, tez ve kongrelerde sunulan çalışmalar ile desteklenmiştir. Bu dönemlere ek olarak 2002-2023 yılları arasındaki dönem; iktidar

partisinin ilgili dönem boyunca değişmemesi ve piyasa mantığında süregelirken aynı zamanda paydaşların görüşlerinin de dikkate alınmaya başlanması sayesinde mükelleflerin daha merkeze alınması ile ‘mükellef odaklı piyasa’ dönemi olarak adlandırılmıştır.

Devletçi mantığın hâkim olduğu 1923-1950 yıllarını kapsayan döneme dair çizilen ekonomik ve siyasi portrenin yanı sıra meclis tutanaklarında yer alan ve ilgili dönemde kanunlaştırılan 7 adet vergi affı kanununa ilişkin görüşmelerin içerik analizine tabi tutulması esnasında ortaya çıkan kategoriler ağırlıklı olarak “halkçılık” kategorisi altında şekillenmiştir. Bunun nedeni de dönemin mantığı olan “Atatürk devletçiliği” ifadesinin temelinde yatmaktadır. Devletçilik, esas olarak devletin siyasi anlamda yetkilerinin artması iken Atatürk tarafından tanımlanan devletçilik “*milli bir burjuva sınıfının oluşturularak ekonominin güçlendirilmesi ve bu sayede Türk toplumunu çağdaş ve modern bir düzene ulaştırabilmek*” ifadesinden de anlaşıldığı gibi “toplum” olmadan devletçiliğin olmayacağıdır. Temelini toplumdan, dolayısıyla halkın her kesiminden alan devletçilik ilkesinin ilgili döneme yansımaları siyasi yapının ülke ekonomisinde ihtiyacı olan düzenlemelere uygun olarak maliye politikaları uygulamaları ve vergi affı kanunları ile bu ilkeyi desteklemeleri şeklinde olmuştur. Bu dönemde görülen standartlaştırılmış devlet kurumu (yani rasyonel sosyal yapı) ve uygulanan mantıkla eş zamanlı hareket eden bürokrasi ve siyasi manevralar ile bireysel kişiliklerden uzakta ve meşru otorite olan hükümetin amaçları olan devletçilik ilkesini gerçekleştirmek için kullanılan bürokrasi ve dolaylı olarak vergi politikaları kasıtlı olarak inşa edilmiştir. Max Weber’e göre bürokrasi kavramı da tıpkı bu zaman aralığındaki bürokrasi kavramında olduğu gibi yasal otoritenin hiyerarşik düzen üzerinde etkili olduğu, yine yasal otorite tarafından yerel ve küresel ekonomik gelişmelerin gözlemlenmesi sonucu hareket ettiği, kural ve düzenlemelere uyulduğu bir bürokrasi halindedir.

Kurumsal rasyonalite kavramı altında şekillenen bu dönem; örgütsel uygulamaların standartlaştırıldığı, kişiliksizleştirildiği, açık hale getirildiği ve teknik olarak yönlendirildiği süreç olarak tanımlanan DiMaggio ve Powell’in 1983 yılındaki kurumsal rasyonaliteyi Weberyen bakış açısı ile incelediği makalesi ile örtüşmektedir. Devletçi kurumun özellikleri olarak bahsedilen ve “Faaliyet Alanı Geniş Devlet” olarak isimlendirilen bu dönemdeki “Tanımlanan Kurum Özellikleri”nin hepsi ile uyumlu olduğu, ilgili dönemde devletin sahip olduğu kurumsal mantığın devletçilik

ekseninde şekillenmesindeki temel yapının kurumsal rasyonalite olduğu gözlemlenmektedir.

Liberal mantığın hâkim olduğu 1950-1980 yıllarını kapsayan döneme dair çizilen ekonomik ve siyasi portrenin yanı sıra meclis tutanaklarında yer alan ve ilgili dönemde kanunlaştırılan 8 adet vergi affı kanununa ilişkin görüşmelerin içerik analizine tabi tutulması esnasında ortaya çıkan kategoriler ağırlıklı olarak “mali muhafazakârlık” kategorisi altında şekillenmiştir. Mali muhafazakârlık kavramı, ithal ikameci sanayi hamlelerini destekler şekilde serbest piyasa ve serbest ticaretin desteklendiği adımlar olarak adlandırılmaktadır. Liberalizmin temelinin rasyonel karar alan birey ve örgütlerin verdiği ekonomik kararlar ile arz ve talebin dengeye kendiliğinden gelmesi ifadesi ile birlikte değerlendirildiğinde döneme adını veren liberal kavramı ile ilgili dönemde ticaretin ve piyasanın desteklenmesi ile çeliştiği ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de liberal olarak adlandırılan dönem, hükümet tarafından atılan adımlara ve alınan önlemlere bakıldığında Liberal kurumların özellikleri olarak bahsedilen kurum özelliklerinin hepsiyle, özellikle de “*Devlet, güvenlik gibi sadece asli görevlerini yerine getirebilecek kadar harcamada bulunup vergi tahsil eder. Vergi afları eşitliğe dayanan sistemi bozucu etkisi nedeniyle kabul edilmemektedir.*” ifadesi ile çelişmektedir.

Devlet kavramı; Özen (2010) tarafından “*belirli bir toplumdaki baskın ideolojilerle uyumlu bir şekilde oyunun kurallarını belirleyen ve uygulayan, alanların dışında ve çatışan çıkarlara sahip aktörler arasında arabuluculuk yapan, alanlarda planlı istikrar ve değişim getiren kaynak*” olarak tanımlanmıştır. Liberal dönemde devlet tanımı, “baskın ideolojilerle uyumlu bir şekilde oyunun kurallarını belirleyen” kısmı ile benzer ancak “alanların dışında” olmamıştır. Bilakis ekonomide üretim birimlerinde yer alarak “çatışan çıkarlara sahip aktörler arasında arabuluculuk yapan, alanlarda planlı istikrar ve değişim getiren kaynak” ifadesinin aksine sadece özel sektör faaliyetlerinin kapsayacak biçimde vergi afları getirip toplumun diğer kesimlerini görmezden gelmesinin yanı sıra spor kulüplerinin oyunculara ve rakip kulüplere ödediği transfer ücretleri ve teşvik primleri üzerinden alınan gelir vergisi cezaları bir defaya mahsus olmak üzere affedilmesi yoluna dahi gidilmiştir. Bu tavırlar ile liberal mantıktan uzak adımlar atan hükümetler sayesinde ağırlıklı olarak Boratav’ın (1983) altını çizdiği gibi başka bir karar alınmadan popülizm politikalarının sıkı sıkıya uygulandığı bir dönem olarak kalmıştır. Dolayısı ile ilgili dönemde güçlü grupların çıkarlarına hizmet edecek biçimde mantığın yönlendirilmesi ve güçlü

grupların mantığın oluşumunu yönetmesinin muhtemel olduğu ifade eden (Greenwood vd. 2013) görüşe uyumlu olarak kurumsal mantığın etkisinin farklı yönlerle bağlı olduğunu ifade eden (mantığın nasıl kullanıldığı) Pache ve Santos'un (2013) tespiti ile benzer bulgulara ulaşılmıştır.

Yine liberal mantık dönemi olmasına ve liberal ekonomide olması gereken *“devletin fiyat mekanizmasının işleyişine en az düzeyde müdahale ettiği bir piyasa serbestisi”* nin aksine davranış gösterilerek özel sektörü destekleyen KİT'lerin kuruluşu da mantıkların kurumsallaşmasının temelini aktörlerin (devlet) onlarla özdeşleşmesi olduğu yönündeki mevcut teoriyi (Greenwood ve Suddaby 2006; Seo ve Creed 2002), tam ve sorunsuz bir özdeşleşmenin bu mantık için gerekli bir şart olmadığını göstererek geliştirmektedir. Öte yandan; Meclis tutanaklarında yer alan ifadelerde, iktidar partisine mensup milletvekillerinin konuşmalarında mevcut mantığa gömülü yeni mantığı belirli şekillerde tercüme etmelerini sağlayacak şekilde işledikleri gözlemlenmiştir. Böylece gömülü mantığın 1950-1980 döneminde olduğu gibi sorunlu ve hatta kurumsallaşmış pratiklere aykırı olabileceği, bir sonraki mantık değişimi dönemine kadar aktörlerin belirli bir mantıkla özdeşleşmesine dayanan baskın kimlikleri “sabitleyen” geçici bir ateşkesin sonucu olarak ifade edilen kuramı (Suddaby ve Hammerschmid 2006) desteklediği görülmektedir. Dolayısıyla, ilgili dönemde devletin sahip olduğu kurumsal mantığın liberal mantık olarak tanımlanmasına rağmen popülizm ekseninde şekillendiği ve bahse konu mantıktan uzaklaşıldığı gözlemlenmektedir.

Piyasa mantığının ait olduğu dönemden bahsetmeden önce, birbirine yakın olan liberal mantık ve piyasa mantığı kavramlarının ince ayrımına değinilmesinde fayda görülmüştür. Literatürdeki ifadelerine göre liberalizmin ekonomiye yansımaları olan piyasa mantığı, ülkemiz dâhilinde iki farklı dönem içerisinde incelenmesinin nedeni, her iki dönemde görülen ihtilallerde yatmaktadır. 1960 ihtilalinin yer aldığı liberal dönem, ihtilal sonrasında özgürlükçü Anayasa ile düşünce, grev ve sendika hakları gibi sosyal alanlarda varlığını devam ettirmiş, 1980 ihtilalinin yer aldığı piyasa döneminde oluşturulan Anayasada bu özgürlüklere çok dar kapsamlı olarak yer verilmiştir.

Piyasa mantığının hâkim olduğu 1980-2002 yıllarını kapsayan döneme dair çizilen ekonomik ve siyasi portrenin yanı sıra meclis tutanaklarında yer alan ve ilgili dönemde kanunlaştırılan 14 adet vergi affı kanununa ilişkin görüşmelerin içerik analizine tabi tutulması esnasında ortaya çıkan kategoriler ağırlıklı olarak “neo-

liberalizm” kategorisi altında şekillenmiştir. Görünürde piyasa mantığının temeli olan, kısaca sınırlı devlet ve serbest ticaret olarak ile tanımlanan liberalizm ekonomik modeline uygun bir kategori olarak görülmeyle birlikte, ilgili dönemde Türkiye’deki ekonomik ve siyasi tablo ile birlikte değerlendirildiğinde şu sonuçlar çıkmaktadır: Özel sektör daha çok ekonomik faaliyetlerin merkezine alınmaya çalışılsa da devlet asla alan dışı kalamamış ve devlet ekonominin tüm sektörlerinde aktif bir rol alarak alanlara direkt müdahalelerde bulunmuştur (Aktan 2012).

Ülkemizde yaşanan bu durum, devletin tam da Lawrence ve Suddaby’nin (2006) ifade ettiği gibi aktör rolünün ötesine geçmesine, eyleyen gibi davranmasına, örgütsel alanda kurumlar yaratmasına, sürdürmesine hatta bozmasına yol açmıştır. Devletin kurumsal kuramda tanımlanan kavramın dışına çıkmasındaki neden ise Greenwood vd. (2010) tarafından bir ulusun siyasi tarihinden miras aldığı sorunları ele almaya ve çözmeye yönelik özel yaklaşımların; alanlar ve mantıklar arasında farklılıklar yaratacağına, aynı mantığın farklı bağlamlarda farklı görünebileceğine, bunların nedenlerinin ise ya farklı unsurlardan oluşmasına ya da bu unsurların farklı şekillerde bir araya getirilmesine bağlanmaktadır. Öte yandan aynı kendinden önceli liberal mantık olarak ifade edilen 1950-1980 dönemindeki mantık ile gerçekte olan durum farklılaşmasının yaşandığı döneme benzer olarak; 1980-2002 yılları arasında piyasa dönemi olarak adlandırılan dönemde de devletin baskın mantık haline gelmesi, aynı düzenden türeyen mantıkların iki ya da daha fazla coğrafi bağlamda farklı şekillerde tercüme edilebileceği görüşü ile benzer bulgulara ulaşılmıştır (Lounsbury 2007).

Piyasa dönemine ait tanımlanan kurum özelliklerinin çoğuna uyum sağlayan ilgili dönem mantığı, *“Ekonomik dengeyi bozucu ve serbest piyasayı kısıtlayıcı hiçbir vergi politikası değişikliği kabul edilemediği gibi, devletin vergi ödeyen ekonomik birimlere tarafsızlığı ön plandadır. Dolayısıyla vergi affının bu sistemde yeri yok denecek kadar azdır.”* ifadesi ile çeliştiğini ilgili dönemde kanunlaştırılan 14 adet vergi affı ile pekiştirmektedir. Yine bahse konu liberal ve piyasa mantığı dönemleri göstermektedir ki, mantıklar eski (devletçi) mantığın var olmaya devam ettiğini ve davranışı daha az belirgin şekillerde yönlendirdiğini; alan düzeyinde baskın mantığın değişmesine rağmen, başat aktör olan devletin yeni mantığı kabul ediyor görüntüsü verdiğinin ancak eski mantığa göre hareket etmeye devam ettiğinin tespit edildiği Reay ve Hinings’in (2009) çalışması ile benzer şekildedir. Liberal mantığın hâkim olduğu Amerika Birleşik Devletleri ve Kıta Avrupası’nda yapılan çalışmaların temelinde

devlete atfedilen ana görevin, adalet ilkeleri ve rasyonel karar mekanizması ile uyumlu olduğu (Schneiberg ve Bartley 2001) ifadesi, yine liberal ve piyasa dönemi olarak adlandırılan iki dönemde uygulanan politikalar özelinde çeliştiği gözlemlenmektedir.

Dolayısıyla, ilgili dönemde devletin sahip olduğu kurumsal mantığın piyasa mantığı olarak tanımlanmasına rağmen popülizm ekseninde şekillendiği ve bahse konu mantıktan uzaklaşıldığı ve ilk mantık olan devletçiliğe daha çok yaklaşıldığı ancak seçimler nedeniyle güdülen popülist politikalar nedeniyle söylemlerde farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan birbiri ile benzer özellikler gösteren liberal mantık dönemi ile piyasa mantığı dönemi içerisinde yer alan hükümetler iktidarda ağırlıklı olarak 360 günden az kalmış, hatta güvenoyu alınamaması (38., 40. ve 51. Türkiye Hükümeti) veya gensoru ile düşürülmesi (41. Türkiye Hükümeti) ile karşılaşmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Meyer ve Rowan (1977) tarafından ifade edilen “Bir örgütün yapısı ne kadar kurumsallaşmış mitlerden türetilmişse, içte ve dışta o kadar ayrıntılı güven, memnuniyet ve iyi niyet gösterileri sürdürülür.” savının aksi durumu işaret etmektedir. Bahse konu iki dönemde de aktörler, yeni mantığın uygulama reçetelerinin ruhuyla fiilen çelişen mevcut uygulamaların meşrulaştırılmasını güçlendirmek için yeni mantığın kimlik ve uygulama şablonlarının bazı kısımlarını kaçırmışlardır.

Mükellef odaklı piyasa mantığının hâkim olduğu 2002-2023 yıllarını kapsayan döneme dair çizilen ekonomik ve siyasi portrenin yanı sıra meclis tutanaklarında yer alan ve ilgili dönemde kanunlaştırılan 11 adet vergi affı kanununa ilişkin görüşmelerin içerik analizine tabi tutulması esnasında ortaya çıkan kategoriler ağırlıklı olarak “milli irade” kategorisi altında şekillenmiştir. Türk kurumsal kuram literatüründe piyasa mantığının içerisine dâhil edilen bu dönemin bu çalışmada piyasa mantığından ayrılmasındaki en büyük etmen hem iktidar partisinin ilgili dönem boyunca değişmemesi hem de vergi aflarının kapsamının belirlenirken aslen yürürlükteki tüm vergi kanunlarını hazırlayan kurum olan Gelir İdaresi Başkanlığının 2005 yılından itibaren “mükellef odaklı” bakış açısına sahip olması ve mükelleflerin davranış kalıplarını anlamaya yönelik politika geliştirmesi; bu kalıpların yeni politikalara, yaptırımlara yanıt olarak nasıl değiştiğini değerlendirerek buna uygun stratejiler belirlenmesi amacıyla sivil toplum kuruluşları ile daha yakın ilişkiler geliştirmesi olmuştur. Mükellefler lehine olumlu bir durum yaratan bu mantık değişimi, paragrafın başında ifade edilen “milli irade” kategorisi ile uyum sergilemektedir. İlgili dönem, piyasa mantığının uzantısı olmakla birlikte içerik analizine tabi tutulan Meclis

tutanaklarında geçen ifadelerin “milli irade” ve “neo liberal” kategorileri arasındaki payın yoğun olarak milli irade tarafında olması da bu dönemin mükellef odaklı piyasa dönemi olarak adlandırılmasını desteklemektedir.

İktidar partisinin seçim beyannamelerinde sıklıkla dile getirilen “piyasa ekonomisinin desteklenmesi” ve “devletin kamu işletmeciliğinden mümkün olduğunca çekilmesi gerektiği” kavramı ilerleyen dönemlerde Türk siyasi yazını ikiye bölerek bir tarafın popülizmden bağımsız bir siyaset geliştirmeye çalıştığını ifade etmesine karşılık diğer tarafın partinin başarısını popülizme bağlaması olarak ifade edilmiştir. Aslında bu durum çelişkiden ziyade kurumsal kuram alanında DiMaggio ve Powell’in (1983) makalelerinde; alandaki örgütlerin devlet kurumlarıyla çok sayıda işlem yapmasının alandaki eşbiçimliliğin kapsamının büyük olmasına yol açtığı şeklinde vurgulamışlardır. Eşbiçimliliğin kapsamının büyük olması, devlet/özel sektör işlemlerinin ‘kurala bağlılığı ve biçimsel rasyonitesi ve devlet aktörlerinin kurumsal kurallara yaptığı vurgu’ olarak isimlendirilen iki unsur olarak ifade edilmiştir.

Öte yandan 2002-2023 yılları arasında çıkartılan af kanunlarının kapsamının genişletildiği, daha önceleri kapsama alınmayan küçük tüketici gruplarının karşılaştığı vergi cezalarının af kapsamına alındığı, hükümetin ülke sınırları içerisindeki büyük paydaşların, ülke sınırı dışından gelen yabancı sermayenin yanı sıra toplumdaki belirli kesimlerin oluşturduğu sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkilerini geliştirerek vergi kanunlarının kapsamını belirlemede fikir alış-verişinde bulunduğu iktidar partisi milletvekillerinin söylemlerinde tespit edilmiştir. Bu durum, mükellef odaklı piyasa kurumunun özelliklerinde bahsedilen “Paydaşlarla Birlikte Hareket Eden Devlet” açıklamasında irdelendiği gibi özellikle liberal ve piyasa mantığı dönemlerinde izlenen popülist politikalar sebebiyle hükümet eliyle kayrılan bir kısım ekonomik faaliyet alanlarının yaratılmamasına, pozitif biçimde toplumsal kutuplaşmayı yok edecek sosyal ve ekonomik politikaların füzyonuna örnektir. Halkın emirlerinden muaf olan bürokratların tercihlerinin kamu politikası kararlarına hükmettiğini ileri süren ve kamu tercihi ile politika kararları arasındaki bağlantıyı vurgulayarak politikacıların yeniden seçilme arzusu tarafından sağlanan teşviklere odaklanan Niskanen (1971), Brennan ve Buchanan (1980)’ın görüşlerinin aksine medyan seçmen olarak adlandırılan ve küçük tüketici gruplarının dâhil olduğu kitlelerin haklarını seçkinlere karşı koruyan, iletişim yöntemlerinin değiştirilmesine bağlı olarak mantıklar arasındaki uyumluluk derecesini artırmayı başararak sosyal politikalarla gelirin yeniden dağıtılmasına katkıda bulunan bu tür politikalar, literatürde rasyonel popülist politikalar (Antoci vd. 2020; Prato ve

Wolton 2018; Acemoglu vd. 2013) olarak adlandırılmakta olup toplumsal uzlaş için temel gerekliliklerdendir. Liderin gücü ve belirli bir mantığa bağlılığı ise, popülizm ekseninden ziyade rasyonel popülizm ekseninde şekillenen mantığın sonucudur. Öte yandan kurumsal mantık değişimi alanında yapılan çalışmaların çoğu değişimin tetikleyicisi olarak baskın olan ve olmayan mantık arasındaki rekabete odaklandıkları için (örn. Thornton ve Ocasio 1999; Thornton ve Ocasio 2008) mantıklar arasındaki olası işbirliği ilişkilerini göz ardı etmektedir. 2002-2023 yılları arasını kapsayan mükellef odaklı piyasa mantığı dönemi, uzlaş temelli hareketi ile dönemin kapsadığı tüm olası mantıkların dikkate alındığı konusunda hemfikiridir.

Sonuç olarak; Türkiye’deki kurumsal kuram çalışmalarında dikkate alınmayan devletin sahip olduğu mantık ve bu mantığın değişim nedenlerinin incelendiği bu çalışmada; söz konusu mantık değişimleri ekonomi politikaları, Türk siyasi tarihi, popülist politikalar ve kurumsal rasyonalizm çerçevesinde şekillenen Türkiye’nin 100 yılı boyunca çıkartılan vergi affı kanunlarına ilişkin iktidar partilerine mensup milletvekillerinin söylemleri içerik analizi bağlamında ele alınmıştır. Devletimizin kurumsal kuramda ifade edildiği biçimde “alanların dışında, rasyonel, kural koyucu, tarafsız bir devlet” tarifine uygun mantık döneminin 1923-1950 yılları arasında geçerli olduğu, 1950-1980, 1980-2002 yılları arasında yaşanan mantık değişimlerinin popülist politikalar temelli olduğu, 2002-2023 yılları arasındaki değişiminin de hem popülizm hem de kurumsal rasyonalizm sentezinin yaşanması sonucu “rasyonel popülizm” temelinde hibrit bir yapı ile gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de kurumsal mantıkların değişimini anlatan çalışmalar ekseninde ulaşılan bulgular Devlet tarafından yönlendirilen ve değiştirilen mantık üzerine olması nedeniyle bu çalışma ile Devletin sahip olduğu mantık değişimini vergi aflarının kanunlaşması sırasında milletvekillerinin söylemlerinden, ekonomi ve siyasi alanlar üzerinden anlatılması ve alanda benzer çalışmaların olmaması açısından çalışmanın özgün yönünü oluşturmaktadır. Diğer taraftan, yapılan değerlendirmelerin sadece Meclis tutanaklarına dayandırılması, örgütleri yönlendiren diğer vergi kanunlarından bahsedilmemesi, vergi kanunları dışında bireyleri ve örgütleri yönlendiren kanun değişikliklerine yer verilmemesi, yazılı ve görsel basının tepkilerinin dâhil edilmemesi, vergi aflarını yürürlüğe koyan dünya üzerindeki ülkeler ile karşılaştırma yapılmaması ve dolayısıyla diğer ülke yönetimlerinde söz sahibi olan hükümetler üzerinden devletin sahip olduğu kurumsal mantık değişiminin var olup olmadığına yer verilmemesi ise çalışmanın sınırlılığıdır.

Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, diğer tüm vergi kanunlarının ve vergi kanunları dışında toplumun geneline yansıyan kanun değişikliklerinin ve bu kanunlara dair tüm siyasi partilerin ve af kapsamında yer alan kesimlerin temsilcilerinin söylemlerinin yanı sıra yazılı ve görsel basının kanun değişikliklerine olan tepkilerinin dâhil edilmesi anlamlı olacaktır. Ayrıca, kanun değişiklikleri henüz taslak aşamasında iken hükümetlerin davranışsal içgörü politikalarına yer verip vermediğinin analiz esnasında dikkate alınması ve ileride yapılacak olan çalışmaların kapsamına alınması, diğer ülkelerin sahip olduğu kurumsal mantık değişimlerinin dayandığı temellerin vergi kanunları, iş sistemleri, kurumsal değişimin farklı mekanizmaları gibi farklı alanlarla birlikte irdelenmesi bu sınırlılığın aşılmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ACEMOGLU Daron, EGOROV Georgy ve SONIN Konstantin (2013), “A Political Theory of Populism”, *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 128, Sayı 2, ss: 771–805, DOI: 10.1093/qje/qjs077.
- AKDAĞ Mustafa (1979), *Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, -II. Cilt-, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- AKDAĞ Mustafa (1995), *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyanları*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKDOĞAN Abrurrahman (2014), *Kamu Maliyesi* (16. baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKGÜL L. Hilal (2006), *Ekonomide Kurtuluş Savaşı*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- AKTAN Coşkun Can (2012), “Değişen Dünyada Devletin ve Kamu Ekonomisinin Yeniden Tanımlanması”, *İçinde Yeni Maliye: Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler*, Ed. Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik, Dilek Dileyici.
- AL Hamza (2002), *Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi*, Bilimadamı Yayınları, Ankara.
- ALACAKAPTAN Uğur (1966), “780 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, ss: 21-33, DOI: 10.1501/Hukfak_0000001359
- ALFORD Robert R. ve FRIEDLAND Roger (1985), *Powers of Theory: Capitalism, The State, and Democracy*. Cambridge University Press.
- ALTUNDAĞ Şinasi (1947), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, ss: 187-197.
- ANDREONI James, ERARD Brian ve FEINSTEIN Jonathan (1998), “Tax Compliance”, *Journal of Economic Literature*, Cilt 36, Sayı 2, ss: 818 – 860.
- ANTOCI Angelo, FERILLI Guido, RUSSU Paolo ve SACCO Pier Luigi (2020), “Rational Populists: The Social Consequences Of Shared Narratives”, *Journal of Evolutionary Economics*, Cilt 30, ss: 479–506, DOI: 10.1007/s00191-019-00659-2

- ARSLAN Mehmet (2002), *Vergi Hukuku*, Alfa Yayınevi, Malatya.
- ARSLAN Mustafa (2003), “4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu Bir Af Kanunudur”, *Vergi Raporu*, Sayı 64, ss. 71-78.
- ARSLAN Gürbüz (2015), “Varlık Vergisi Kanunu’nun Çıkarılması, Uygulanması Ve Sonuçları”, *Tarih Dergisi*, Sayı 61, ss: 119-152.
- ASLANDAŞ Alper Sedat ve BIÇAKÇI Baskın (2006), *Popüler Siyasi Deyimler Sözlüğü*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATATÜRK Mustafa Kemal (2010), *Medeni Bilgiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- AUDI Robert (2015), *Rational Belief: Structure, Grounds, and Intellectual Virtue*, Oxford University Press.
- AYDIN Özgür ve SCHRIJER BİNGÖL Bilge (2023), “Liberal Devlet Anlayışında Vergilendirme: Amerika Birleşik Devletleri Federal Yüksek Mahkeme Kararlarında Kongrenin Vergilendirme Yetkisinin Sınırları”, *Anayasa Yargısı*, Cilt 39, Sayı 2, ss: 125-170, DOI: 10.55792/anayasayargisi.1233259.
- AYKAÇ Burhan (1997), *Kamu Bürokrasisi ve Türk Kamu Personel Yönetiminde Bürokratik Eğilimler*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara.
- AYTAÇ S. Erdem ve ELÇİ Ezgi (2019), “Populism in Turkey”, *İçinde, Populism around the World: A Comparative Perspective*, Ed. D. Stockember, ss: 89-108, Springer.
- BALLE Michael (1999), “Making Bureaucracy Work”, *Journal of Management in Medicine*, Cilt 13, Sayı 3, ss: 190-200, DOI:10.1108/02689239910269671
- BALOĞLU Filiz (2000), “Rasyonallite ve Ekonomik Sosyoloji”, *Istanbul Journal of Sociological Studies*, Sayı 26, ss: 217-226, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/9524/119004>
- BARLEY Stephen R. ve TOLBERT Pamela S. (1997), “Institutionalization and Structuration: Studying the Links Between Action and Institution”, *Organization Studies*, Cilt 18, Sayı 1, ss: 93- 117.
- BAŞAR Ahmet Hamdi (1981), *Atatürk’le Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara.
- BATO ÇİZEL Rabia (2008), *Her Şey Dâhil Sisteminin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşma Sürecinde Etkili Çevresel Baskılar ve Konaklama İşletmelerinin Stratejik Yanıtlarının Antalya Yöresinde Araştırılması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- BATTILANA Julie (2006), “Agency And Institutions: The Enabling Role Of Individual’s Social Position”, *Organization*, Cilt 13, Sayı 5, ss: 653–676. DOI: 10.1177/1350508406067008
- BATTILANA Julie, LECA Bernard ve BOXENBAUM Eva (2009), “How Actors Change Institutions: Towards a Theory of Institutional Entrepreneurship”, *Acadademic Management Annals*, Cilt 3, Sayı 1, ss: 65–107. DOI: 10.5465/19416520903053598
- BAUM Joel A. C. ve OLIVER Christine (1992), “Institutional Embeddedness and The Dynamics Of Organizational Populations”, *American Sociological Review*, Cilt 57, Sayı 4, ss: 540-559,
- BAUM Joel A. C. ve OLIVER Christine (1996), “Toward an Institutional Ecology Of Organizational Founding”, *The Academy of Management Journal*, Cilt 39, Sayı 5, ss: 1378-1427.
- BERMAN Elizabeth P. (2012), “Explaining The Move Toward The Market In US Academic Science: How Institutional Logics Can Change Without Institutional Entrepreneurs”, *Theory and Society*, Cilt 41, Sayı 3, ss: 261–299. DOI: 10.1007/s11186-012-9167-7
- BESHAROV Marya. L. ve SMITH, Wendy K. (2014), “Multiple Institutional Logics In Organizations: Explaining Their Varied Nature And Implications”, *Academy of Management Review*, Cilt 39, Sayı 3, ss: 364–381. DOI: 10.5465/amr.2011.0431
- BİRTEK Faruk ve KEYDER Çağdaş (1976). Türkiye’de Devlet-Tarım İlişkileri, *Birikim Dergisi*, Çev. İMER Nur, Cilt 22, ss: 31-40, https://birikimdergisi.com/Images/UserFiles/Images/Spot/70/22/turkiye039de_devlet_tarim_iliskileri_1923-1950_caglar_keyder.pdf, ET: 18.05.2023
- BOLTANSKI Luc ve THEVENOT Laurent (1991), *On Justification: Economies of Worth*, Trans. PORTER Catherine, Princeton University Press.
- BORA Tanıl ve ERDOĞAN Necmi (2003), “Muhafazakâr Popülizm”, *İçinde, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık*, 5. Cilt, Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, ss:632-644, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BORATAV Korkut (1983), “Türkiye’de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Bazı Notlar”, *Yapıt*, Sayı 46, ss: 7-18, <https://filedn.eu/lpwTKmJuSKCLNjzDCWvh2dm/yapit/yapit-01.pdf>, ET: 06.07.2023

- BORATAV Korkut (1998), “2000’e Doğru Türkiye’de Popülizm”, *Mürekkep*, Cilt 10, Sayı 11, ss: 8-13.
- BORATAV Korkut (2015). “AKP Ekonomisi ve Öncesi”, *Toplum ve Hekim*, Cilt 30, Sayı 2, ss: 86-95.
- BORATAV Korkut (2018), “Servet Mülkiyetinde 'Gayri Millilik' Artıyor”, 2 Şubat 2018, <https://haber.sol.org.tr/yazarlar/korkut-boratav/servet-mulkiyetinde-gayri-millilik-artiyor-227199>, ET. 11.05.2023
- BORATAV Korkut (2019). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, İmge Yayınevi, Ankara.
- BÖYÜKASLAN Handan Deniz (2020), *Yenilik Odaklı Bir Örgüt Formu Olarak Teknoparkların Doğuşu: Birlikte Evrim Teorisi Çerçevesinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- BOURDIEU Pierre (1984), *Distinction: A Social Critique Of The Judgement Of Taste*. Çev. NICE Richard, Harvard University Press, Cambridge.
- BOXENBAUM Eva ve JONSSON-ARORA Stefan (2008), “Isomorphism, Diffusion and Decoupling”. *İçinde, The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*, Ed. Roystone Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby, Kerstin Sahlin-Andresson, ss: 78-98. SAGE Publications. DOI: 10.4135/9781849200387.n3.
- BRENNAN Geoffrey ve BUCHANAN James M. (1980), *The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution*, New York.
- BROOME John (2021), “Reasons And Rationality”, <https://users.ox.ac.uk/~sfop0060/pdf/Reasons%20and%20rationality.pdf>, ET. 25.11.2023
- BROWN Tom J. ve DACIN Peter A. (1997), “The Company and The Product: Corporate Associations and Consumer Product Responses”, *Journal of Marketing*, Cilt 61, Sayı 1, ss: 68-84. DOI: 10.2307/1252190
- BUELL Raymond L. (1923), “Review of The Western Question in Greece and Turkey: A Study in the Contact of Civilisations; Wise Men from the East and from the West; Western Races and the World”, *The American Political Science Review*, Cilt 17, Sayı 3, ss: 496–498. doi: 10.2307/1944073
- BUĞRA Ayşe (1994), *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- BUĞRA Ayşe ve ÜSDİKEN Behlül (1995), *Societal Variations in State-Dependent Organizational Forms: The South Korean Chaebol And Turkish Holding Company*, Paper Presented at the EMOT Workshop, Helsinki, Finland.
- BULUTAY Tuncer, TEZEL Yahya S., ve YILDIRIM, Nuri (1974), *Türkiye Milli Geliri (1923-1948)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.
- BURNS Tom ve STALKER G.M. (1961), *The Management of Innovation*. Tavistock, London.
- BURNS John ve SCAPENS Robert W. (2000), “Conceptualising Management Accounting Change: An Institutional Framework”, *European Accounting Review*, Cilt 1, Sayı 25, ss: 3-25. DOI: 10.1006/mare.1999.0119
- BUYRUKOĞLU Selçuk ve BOZDOĞAN Doğan (2015), “Danıştay İçtihatlarında Vergilendirmede Kanunilik”, Cilt 10, Sayı 1, ss: 263-282, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/803036>. ET. 06.10.2023
- BÜLBÜL Duran ve KARADENİZ Hülya (2004) “Vergi ve Sigorta Prim Aflarının Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi”, 19. *Türkiye Maliye Sempozyumu*, ss: 805-806, Antalya.
- CALLINICOS Alex (1998), *Tarih Yapmak*, Çev. SAATÇIOĞLU Nermin, Özne Yayınları, İstanbul.
- CAMPBELL John L. (2004), *Globalization and Institutions*, Princeton University Press, New Jersey.
- CAN Özge (2013), *Predictors Of Hybrid Organizational Identity: Evidence From The Turkish Theatre Field, 1923-1999*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sabancı University, İstanbul.
- CANSEVER Niran ve KİRİŞ Hakan (2015), “Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkileri Çerçevesinde AK Parti-TSK Etkileşimine Bakış”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3, ss: 361-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/20858/223757>
- CASSON Mark (2021), “International Business Policy In An Age Ofpolitical Turbulence”, *Journal of World Business*, Cilt 56, Sayı 6, DOI: 10.1016/j.jwb.2021.101263
- CHUANG You-Ta, DEAN A.H. ve THOMSON Kelly (2000), “Diversity And Similarity Of Organizational Form In New York City Newspapers 1801–1988”, *Annual Meeting Of Academy Of Management*, Toronto, ASAC-IFSAM Conference, Montreal.

- CLEGG Steward (2010), "The State, Power, and Agency: Missing in Action in Institutional Theory?", *Journal of Management Inquiry*, Cilt 19, Sayı 1, ss:4-13. DOI: 10.1177/1056492609347562
- CLOUTIER Charlotte ve LANGLEY Ann (2013), "The Logic of Institutional Logics: Insights From French Pragmatist Sociology", *Journal of Management Inquiry*; Sayı 22, Cilt 4, ss:360-380. DOI:10.1177/1056492612469057
- CRESWELL John W. (2007), "Qualitative Inquiry & Research Design. Choosing Among Five Approaches", SAGE Publications, London.
- ÇAKAR Mehmet ve DANIŞMAN Ali (2012), "Kurumsal Kuram", *İçinde, Örgüt Kuramları*, Ed. Cenk Sözen ve H. Nejat Basım, ss: 241- 271, Beta Yayınları, Ankara.
- ÇAKIN Akın (2008), Yasa Yapma Süreci ve Sosyal Kontrol (Şeffaflık ve Katılım), *Yasama Dergisi*, Sayı 9, ss: 3-19, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121362>, ET.04.02.2024.
- ÇAMLI Ahmet Yavuz (2020), "Yeni Bir Toplum Kuram Dinamiği: Pratik-Rasyonellik", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, ss: 14-27, DOI: 10.33707/akuiibfd.622982
- ÇAVDAR Tefik (1992), *Türkiye'de Liberalizm*, İmge Yayınları, Ankara
- ÇINAR Menderes (2011), "Turkey's present ancien régime and the Justice and Development Party", *İçinde, Nationalisms and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*, Ed.Marlies Casier ve Joost Jongerden, ss:13-28, Routledge.
- ÇINAR Menderes ve DURAN Burhanettin (2008), "The Specific Evolution Of Contemporary Political Islam In Turkey And Its Difference", *İçinde, Secular and Islamic Politics in Turkey. The making of the Justice and Development Party*, Ed. Ümit Cizre, ss.17-41, Routledge.
- DACIN Tina M., GOODSTEIN Jerry ve SCOTT W. Richard (2002), "Institutional Theory and Institutional Change: Introduction to the Special Research Forum", *The Academy of Management Journal*, Cilt 45, Sayı 1, ss: 43- 56. DOI:10.2307/3069284.
- DAĞI İhsan D. (2006), "The Justice and Development Party. Identity, Politics, and Human Rights Discourse in the Search for Security and Legitimacy". *İçinde, The Emergence Of A New Turkey. Democracy and the AK Parti*, Ed. M. Hakan Yavuz, ss.88-106, University of Utah Press.

- DAVIS Gerald F., MCADAM Doug, SCOTT Richard W. ve ZALD Mayer N. (2005), *Social Movements And Organizational Theory*, Cambridge University Press, UK.
- DEEPHOUSE David. L. (1996), “Does Isomorphism Legitimate?” *The Academy of Management Journal*, Cilt 39, Sayı 4, ss: 1024-1039. DOI: 10.2307/256722.
- DEFLEM Mathieu (2000), “Bureaucratization And Social Control: Historical Foundations Of International Police Cooperation”, *Law & Society Review*, Cilt 34, Sayı 3, ss: 739-778. DOI: 10.2307/3115142.
- DEMİR Abdullah (2012), *Günümüze Mesajlarıyla Osmanlı Adaleti Karınca Hakkını Arayınca*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul.
- Demokrat Partinin İktisadi Esasları (1948), *Türk Ekonomisi*, No:55, Yıl:6, Ankara.
- DEY Ian (1993), *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide For Social Scientists*, London and New York, https://www.fsnnetwork.org/sites/default/files/qualitative_data_analysis.pdf
- DIMAGGIO Paul J. ve POWELL Walter W. (1983), “The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism And Collective Rationality In Organizational Fields”, *American Sociological Review*, Cilt 48, Sayı 2, ss: 147-160. DOI: 10.2307/2095101.
- DIMAGGIO Paul J. (1988), “Interest And Agency In Institutional Theory”, *İçinde, Institutional Patterns And Organizations*; Ed. Lynn G. Zucker, ss: 3-21, Cambridge University Press.
- DOĞAN Kadir Caner (2020), “Max Weber’de Patrimonyalizm Ve Bürokrasi Kavramları, Antik Ve Çin İmparatorluğu Üzerine Analizler”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 21, ss: 410-433. DOI:10.36543/kauibfd.2020.019.
- DÖNMEZ Recai (1990), *Teoride ve Uygulamada Vergi Afları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- DUNN, Mary B. ve JONES Candace (2010), “Institutional Logics and Institutional Pluralism: The Contestation of Care and Science Logics in Medical Education, 1967—2005” *Administrative Science Quarterly*, Sayı 55, ss: 114–149. DOI:10.2189/asqu.2010.55.1.114.
- DURSUN Hasan (2009), “Af Kavramına Genel Bir Bakış”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı: 85, ss: 373-402

- EDELMAN Lauren B. (1992), “Legal Ambiguity and Symbolic Structures: Organizational Mediation of Civil Rights Law”, *American Journal of Sociology*, Cilt 97, Sayı 6, ss: 1531–1576.
- EDELMAN Lauren B., ERLANGER Howard S. ve UGGEN Christopher (1999), “The Endogeneity of Law: Grievance Procedures as Rational Myth”, *American Journal of Sociology*, Cilt 105, Sayı 2, ss: 406–454.
- EDELMAN Lauren B. ve STRYKER, Robin (2004), “Law and Economy: A Political and Institutional Approach to an Economic Sociology of Law”, *İçinde, Handbook of Economic Sociology*, Ed. Neil J. Smelser ve Richard Swedberg, Princeton.
- EDELMAN Lauren B. ve SUCHMAN Marc J. (1997), “The Legal Environments of Organizations”, *Annual Review of Sociology*, Sayı 23, ss: 479–515.
- EDGAR Tim (2007), “Designing and Implementing a Target-Effective General Anti-Avoidance Rule”, *İçinde, Tax Avoidance in Canada: After Canada Trustco and Mathew*, Ed. David G. Duff ve Harry Erlichman, ss: 221 – 258, Irwin Law, Canada.
- ERÇEK Mehmet (2004), “Çeviri, Aktör Ağları ve Eksik/Öncül Kurumsallaşma: Türkiye’deki Mesleki Personel/İnsan Kaynakları Söyleminin Yeniden Kurgulanması, 1960- 1999”, *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, ss. 129–95
- EROĞLU Hamza (1988), “Atatürk ve Devletçilik”, *Belleten*, Cilt 52, Sayı 204, ss: 833-848. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/64209/973439>. ET. 01.04.2024
- ERTAN Mehmet (2018), “Toprak Mahsulleri Vergisinin Esasları Ve Sonuçları: Toprak Mahsulleri Vergisi II. Aşar Mıydı?”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, ss: 239-256, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/41569/538632>
- ERYILMAZ Bilal (2004), *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- ESMER TÜTÜNCÜ Gülsüm (2008), “Propaganda, Söylem ve Sloganlarla Ortanın Solu”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 10, Sayı 3, ss: 69-85, <http://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876255.pdf>, ET. 08.05.2023

- EVANS Tony ve HARRIS John (2004), “Street-Level Bureaucracy, Social Work And The (Exaggerated) Death Of Discretion”, *The British Journal of Social Work*, Cilt 34, Sayı 6, ss: 871–895, <http://www.jstor.org/stable/23720514>
- EWICK Patricia ve SILBEY Susan S. (1998), *The Common Place of Law: Stories from Everyday Life*, University of Chicago Press, Chicago.
- FISKE John (1996), *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. İRVAN Süleyman, Bilim ve Sanat Yayınları; Ankara.
- FLIGSTEIN Neil (1991), “The structural transformation of American industry: an institutional account of the causes of diversification in the largest firms, 1919-1979”, *İçinde, New Institutionalism in Organizational Analysis*, (Ed.) Walter W. Powell ve Paul J. DiMaggio.
- FLEETWOOD Steve (2005), “Ontology In Organization And Management Studies: A Critical Realist Perspective”. *Organization*. Cilt 12, Sayı 2, ss: 197-222, DOI: 10.1177/1350508405051188.
- FORBES Tom ve FINCHAM Robin (2015), “Three's a Crowd: The Role of Inter-Logic Relationships in Highly Complex Institutional Fields”, *British Journal of Management*, Cilt 26, Sayı 4, ss: 657-670, DOI: 10.1111/1467-8551.12102
- FRIEDLAND Roger ve ALFORD Robert R. (1991), “Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions”, *İçinde, The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Ed. Walter W. Powell. ve Paul J. DiMaggio, ss: 232-263, The University of Chicago Press, Chicago.
- GARUD Raghu, SANJAY Jain ve KUMARASWAMY Arun (2002), “Institutional Entrepreneurship in the Sponsorship of Common Technological Standards: The Case of Sun Microsystems and Java”, *The Academy of Management Journal*, Cilt 45, Sayı ss: 196–214. DOI: 10.2307/3069292.
- GAWER Anabelle ve PHILLIPS Nelson (2013), “Institutional Work as Logics Shift: The Case of Intel’s Transformation to Platform Leader”, *Organization Studies*, Cilt 34, Sayı 8, ss: 1035–1071, DOI: 10.1177/0170840613492071
- GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI (2024), www.gib.gov.tr, E.T. 15.11.2023
- GIDDENS Anthony (1976), *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretive Sociologies*, Second Edition, Stanford University Press.
- GIDDENS Anthony (1979), *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Macmillan, London.

- GIDDENS Anthony (1984), *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, University of California Press, Los Angeles.
- GIL DE ZÚÑIGA Homero, JUNG Nakwon ve VALENZUELA Sebastian (2012), “Social Media Use for News and Individuals' Social Capital, Civic Engagement and Political Participation”, *Journal of Computer-Mediated Communication*, Cilt 17, Sayı 3, ss: 319-336, DOI: 10.1111/j.1083-6101.2012.01574.x.
- GLYNN Mary Ann ve LOUNSBURY Michael (2005), “From the Critics’ Corner: Logic Blending, Discursive Change and Authenticity in a Cultural Production System”, *Journal of Management Studies*, Cilt 42, Sayı 5, ss. 1031-1055.DOI: 10.1111/j.1467-6486.2005.00531.x.
- GOODMAN Ryan ve JINKS Derek (2003), “Toward an Institutional Theory of Sovereignty”. *Stanford Law Review*, Cilt 55, Sayı 5, ss: 1749- 1788.
- GÖKŞEN Nisan ve ÜSDİKEN Behlül (2001), “Uniformity And Diversity In Turkish Business Groups: Effects Of Scale And Time Of Founding”. *British Journal of Management*, Cilt 12, Sayı 4, ss: 325-340, DOI: 10.1111/1467-8551.00213.
- GÖNÜLLÜ Ali Rıza (2011), “Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yol Vergisi (1866-1921)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 30, ss: 289-333. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sutad/issue/26252/276544>
- GREEN Jr. Sandy E., BABB Marin ve ALPASLAN Can (2008). “Institutional Field Dynamics And The Competition Between Institutional Logics: The Role Of Rhetoric In The Evolving Control Of The Modern Corporation”, *Management Communication Quarterly*, Cilt 22, Sayı 1, ss: 40-73, DOI: 10.1177/0893318908318430.
- GREENWOOD Royston, DIAZ Amalia M., LI Stan X. ve LORENTE José C. (2010), “The Multiplicity of Institutional Logics and the Heterogeneity of Organizational Responses”, *Organization Science*, Cilt 21, Sayı 2, ss. 521-539. DOI:10.1287/orsc.1090.0453
- GREENWOOD Royston, RAYNARD Mia, KODEIH Farah, MICELOTTA Evelyn R. Ve LOUNSBURY Michael (2011), “Institutional Complexity and Organizational Responses”, *The Academy of Management Annals*, Cilt 5, Sayı 1, ss: 317-371, DOI:10.5465/19416520.2011.590299

- GREENWOOD Royston, HININGS Christopher R. ve WHETTEN Dave (2014), “Rethinking Institutions and Organizations”, *Journal of Management Studies*, Cilt 51, Sayı 7, ss: 1206-1220, DOI: 10.1111/joms.12070.
- GUROV Boris ve ZANKINA Emilia (2013), “Populism and the Construction of Political Charisma: Post-transition Politics in Bulgaria”, *Problems of Post Communism*, Cilt 60, Sayı 1, ss: 3–17.
- GÜNEŞ Gülsen (1998), *Verginin Yasallığı İlkesi*, Alfa yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR Kamil (2002), “4369 Sayılı Yasa İle Getirilen Temel Değişikliklerin 2003 Mali Yılına Girmeden Hatırlanması Ve İrdelenmesi”, *Mevzuat*, 56, <https://www.mevzuatdergisi.com/2002/08a/01.htm>, ET. 12.02.2024
- GÜRSES Serdal (2017), *Micro-Level Interactions Of Institutional Logics: A Research Study In The Turkish Healthcare Field*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova University Institute Of Social Sciences, Adana.
- GÜZEL Süleyman Çağrı (2017), “Süleyman Demirel’in Askeri ve Sivil Bürokrasi ile İlişkileri”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2 (18), ss: 545-565. DOI: sarkiat.322082
- HADİZ Vedi R. (2014), “A new Islamic populism and the contradictions of development”, *Journal of Contemporary Asia*, Cilt 44, Sayı 1, ss: 125-143. DOI:10.1080/00472336.2013.832790
- HANNAN Michael T. ve FREEMAN John (1977), “The Population Ecology Of Organizations”, *American Journal Of Sociology*, Cilt 82, Sayı 5, ss: 929-964.
- HANNAN Michael T. ve FREEMAN John (1984), “Structural Inertia And Organizational Change”. *American Sociological Review*, Cilt 49, Sayı 2, ss: 149-164, DOI: 10.2307/2095567
- HARTWELL Christopher A. ve DEVINNEY Timothy M. (2022), “The demands of populism on business: Introducing corporate political responsibility”, *International Business Review*, ss: 1-13, DOI: 10.1016/j.ibusrev.2022.102075.
- HASPOLAT Evren (2011), “Meşruiyetin Üç Halkçılığı Ve Kemalist Halkçılığa Etkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 12, Sayı 47, ss: 557-584, DOI:10.1501/Tite_0000000336
- HATCH Mary Joe ve CUNLIFFE Ann L. (1997), *Organization Theory: Modern Symbolic and Postmodern Perspectives*, Oxford: Oxford University Press.

- HATİPOĞLU Cengizhan (2007), Geçmişten Bugüne Vergi Yargısı, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 65, Sayı 1, ss: 85-126, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/95693>, ET: 05.02.2024
- HAVEMAN Heather A. (1993), “Follow The Leader: Mimetic Isomorphism And Entry Into New Markets”. *Administrative Science Quarterly*, Cilt 38, Sayı 4, ss: 593-627, DOI: 10.2307/2393338.
- HEPER Metin (1991), “The State and Interest Groups with Special Reference to Turkey”, *Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience*, ed. Metin Hepar, Berlin: Walter de Gruyter, ss. 3–23.
- HERREMANS Irene M.. HERSCHOVIS, Sandy M. ve BERTELS Stephanie (2009) “Leaders And Laggards: The Influence Of Competing Logics On Corporate Environmental Action”, *Journal of Business Ethics*, Cilt 89, Sayı 3, ss: 449-472.
- HİÇ Özlen (2017), “Economic Systems And Regimes”, *Journal of Emerging Economies and Policy*, Cilt 2, Sayı 1, ss: 124-136, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/430176>.
- HOFFMAN Andrew J. (1999), “Institutional Evolution and Change: Environmentalism and the U.S. Chemical Industry”, *Academy of Management Journal*, Cilt 42, Sayı 4, ss. 351-371, DOI: 10.5465/257008
- HOFSTEDE Geert (2001), *Culture’s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*, Thousand Oaks, California.
- HOUWEN Tim (2011), The Non-European roots of the concept of populism, Working Paper No:120, Sussex: Sussex European Institute, University of Sussex and Radboud Universiteit Nijmegen, <https://studylib.es/doc/5578091/the-non-european-roots-of-the-concept-of-populism>
- HORN Robert E. (1983), “An Overview Of Trialectics Within Applications To Psychology And Public Policy”, *İçinde, Trialectics: Toward A Practical Logic Of Unity*, Ed. R. Horn, ss: 1-39. Lexington, MA: Information Resources.
- HOWARD-GRENVILLE Jennifer, BUCKLE Simon J., HOSKINS Brian J. ve GEORGE Gerard (2014), “Climate Change And Management”, *Academy of Management Journal*, Sayı 57, Cilt 3, ss: 615–623, DOI: 10.5465/amj.2014.4003
- İNALCIK Halil (1996), *Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.

- İSTİKLÂL HARBİ DÖNEMİNDE RESMÎ GAZETE'DE YAYIMLANAMAYAN
205 KANUN (2022), Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk Ve
Mevzuat Genel Müdürlüğü
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/Publications/205%20KANUN/%C4%B0ST%C4%B0KL%C3%82L%20HARB%C4%B0%20D%C3%96NEM%C4%B0NDE%20RESM%C3%8E%20GAZETE'DE%20YAYIMLANAMAYAN%20205%20KANUN.pdf> ET: 14.01.2022
- JEPPERSON Ronald L. ve MEYER John W. (1991), “The Public order and The Construction of Formal Organizations”, *İçinde, The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Ed. W. W. Powell and P. J. DiMaggio, ss. 204-231, University of Chicago Press, Chicago.
- JONES Candace ve LIVNE-TARANDACH Reut (2008), “Designing a Frame: Rhetorical Strategies of Architects”, *Journal of Organisational Behavior*, Cilt 29, Sayı 8, ss: 1075-1099, DOI: 10.1002/job.556
- KABAŞ Tolga (2021), “Türk Toplumunda Ekonomik Planlama Versus Serbest Piyasa Ekonomisi İle Modernleşme Politikalarının Kültürel Kontekstle Olan İlişkisinin İncelenmesi”, *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 28, ss. 84-98. DOI: 10.29228/TIDSAD.48721
- KAHRAMAN Serpil (2005), *(1929-1939) İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi.
- KALEMCİ Rabia Arzu (2009), *Küreselleşmenin Örgütsel Alanlara Etkisi: Türk Sineması Alanı Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KANT Immanuel (2002), *Pratik Aklın Eleştirisi*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara.
- KANT Immanuel (2022), *Saf Aklın Eleştirisi*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- KANSU Aykut (1995), *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KARAHANOGULLARI Yiğit ve TÜRK Duygu (2018), “Otoriter Devletçilik, Neoliberalizm, Türkiye”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 42, Sayı 3, ss: 403-448.
- KARYAĞDI Nazmi (2012), “Vergi Yönetiminde ve Vergi Sisteminde Toplam Kalite: Çalışan ve Mükellef Odaklılık”, *İçinde, Yeni Maliye: Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar Yeni Öğretiler, Yeni*

- Perspektifler*, Ed. Coşkun Can Aktan, Ahmet Kesik, Dilek Dileyici, hermes Matbaacılık, Ankara.
- KARTOĞLU UÇAR Neslihan (2016), *Bir Örgütsel Alanda Eşzamanlı Var Olan Birbirini Tamamlayıcı Rakip Mantıklar: Türkiye'de Müzecilik Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KATIRCIOĞLU Erol (1999), “Serbest Piyasa Ekonomisi Ve İktisadi Güç”, *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1-2, ss:167-186, DOI: 10.29228/mjes.302. ET: 30.03.2024
- KAYA Ozan (2016), *Örgütsel Ağlar Ve Kurumsal Mantıklar: Türkiye Savunma Sanayi Üzerine Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kara Harp Okulu Komutanlığı, Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KAYAN Ahmet (2000), “Verginin Tarihsel Gelişimi Ve Sebep Olduğu Bazı Önemli Olaylar”. *Maliye Dergisi*, Sayı 135, ss: 80-87, <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/09/AhmetKAYAN.pdf>, ET. 06.10.2023
- KAZICI Ziya (2003), *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayıncılık, İstanbul.
- KHAN Farzad R., MUNIR Kamal A. ve WILLMOTT H., (2007). “A Dark Side of Institutional Entrepreneurship: Soccer Balls, Child Labour and Postcolonial Impoverishment”, *Organization Studies*, Cilt 28, Sayı 7, ss: 1055–1077, DOI: 10.1177/0170840607078114
- KEPENEK Yakup ve YENTÜRK Nurhan (2000), *Türkiye Ekonomisi (11. Basım)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KEYDER Çetin (2003), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KILDİŞ Yusuf (2007), “Türk Vergi Sisteminde Vergiden Kaçınma”, *Vergi Dünyası*, Sayı 309, ss: 123-130.
- KIRKPINAR Kenan (1992), “Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, ss: 105-125, <https://dergipark.org.tr/en/pub/ctad/issue/25523/269202>
- KIZILOT Şükrü ve KIZILOT Zuhale (2005), *Vergi İhtilafları ve Çözüm Yolları*, Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, İletişim Yayıncılık, Ankara.
- KNAUFF Marcus ve SPOHN Wolfgang (2021), “Psychological And Philosophical Frameworks Of Rationality - A Systematic Introduction”, İçinde, *The Handbook of Rationality*, Ed. Marcus Knauff ve Wolfgang Spohn, MIT Press.

- KONAK Evren (2015), “Kurumsal Girişimcilerin Kurumsal Değişimdeki Rollerinin Kurumsal Mantıklar Aracılığıyla İncelenmesi: İlk Ve Orta Öğretim Örneği (2002-2014)”, 23. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi*, Bodrum.
- KRAATZ Matthew S. ve BLOCK Emily Sarah (2008), “Organizational Implications Of Institutional Pluralism”, *İçinde, The Sage Handbook Of Organizational Institutionalism*, Ed. Roystone Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby, Kerstin Sahlin-Andresson, ss: 243–275, Thousand Oaks, CA: Sage.
- KURMUŞ Orhan (2010), “Türkiye’de Neoliberalizm”, *Mülkiye Dergisi*, Cilt 34, Sayı 268, ss: 9-41.
- LACLAU Ernesto (2005), *On Populist Reason*, <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/09/On-Populist-Reason-by-Ernesto-Laclau.pdf>, ET. 08.04.2024
- LACLAU Ernesto (2005), “Populism: What’s in a Name?”, *İçinde: Populism and the Mirror of Democracy*, Ed. Francisco Panizza, ss: 32-49, Verso, New York
- LARSON Magali S. (1977), *The Rise of Professionalism: A Sociological Analysis*, University of California Press.
- LAWRENCE Paul L. ve LORSCH Jay W. (1967), “Differentiation and Integration in Complex Organizations”, *Administrative Science Quarterly*, Cilt 12, Sayı 1, ss: 1-47, DOI: 10.2307/2391211.
- LAWRENCE Thomas ve SUDDABY Roy (2006), “Institutions and Institutional Work”, *The Sage Handbook of Organization Studies*, Ed. Steward R. Clegg, Cynthia Hardy, Walter R. Nord ve Thomas B. Lawrence, London: Sage Publications, Thousand Oaks., DOI:10.4135/9781848608030.n7.
- LAWRENCE Thomas, SUDDABY Roy ve LECA Bernard (2009), *Institutional Work: Actors and Agency in Institutional Studies of Organizations*, Cambridge University Press, Cambridge.
- LEBLEBİCİ Doğan Nadi (2004), “Kamu Yönetimi, Dünyada ve Türkiye’deki Gelişimi”, *İçinde, Kamu Yönetimi Gelişimi ve Güncel Sorunları*, Ed. Kemal Öktem ve Uğur Ömürgönülşen, İmaj Yayınevi, Ankara.
- LEMAY-HÉBERT Nicolas (2011), “The Bifurcation of the Two Worlds: Assessing The Gap Between Internationals And Locals In State-Building Processes”, *Third World Quarterly*, Cilt 32, Sayı 10, ss: 1823–1841.

- LEVINE Donald N. (1979), "Rationality and Freedom: Weber and Beyond", *Max Weber Symposium*, University of Wisconsin- Milwaukee, USA, DOI: 10.1111/j.1475-682X.1981.tb01021.x
- LIPSET Seymour Martin, TROW Martin ve COLEMAN J.S., (1956), *Union Democracy: The Internal Politics of the International Typographical Union*, New York Free Press.
- LOK Jaco (2010), "Institutional Logics As Identity Projects", *Academy of Management Journal*, Cilt 53, Sayı 6, ss: 1305-1335.
- LOUNSBURY Michael (2007), "A tale of two cities: competing logics and practice variation in the professionalizing of mutual funds", *Academy of Management Journal*, Cilt 50, ss: 289-307.
- LOUNSBURY Michael (2008), "Institutional Rationality and Practice Variation: New Directions in the Institutional Analysis of Practice", *Accounting, Organizations and Society*. Cilt 33, Sayı 4-5, ss: 349-361, DOI: 10.1016/j.aos.2007.04.001.
- LUITEL Hari ve SOBEL Russell S. (2007), "The Revenue Impact of Repeated Tax Amnesties", *Public Budgeting & Finance*, Cilt 27, Sayı 3, ss: 19-38, DOI: 10.1111/j.1540-5850.2007.00881.x
- MACINTOSH Norman B. ve SCAPENS Robert W. (1990), "Structuration Theory In Management Accounting", *Accounting, Organizations and Society*, Cilt 15, Sayı 5, ss: 455-477, DOI: 10.1016/0361-3682(90)90028-S
- MAHMOOD Ziarab, BASHARAT Muhammad ve BASHIR Zahid (2012), "Review of Classical Management Theories", *International Journal Of Social Sciences and Education*, Cilt 2, Sayı 1, ss: 512-522, <https://ijsse.com/sites/default/files/issues/2012/volume%202%20issue%201%20Jan%202012/paper%2039/paper-39.pdf>
- MAHONEY James (1999), "Nominal, Ordinal, and Narrative Appraisal in Macrocausal Analysis", *The American Journal of Sociology*, Cilt 104, Sayı 4, ss: 1154–1196, DOI: 10.1086/210139
- MARCH James G. ve SIMON Herbert A. (1958), *Organizations*, Wiley, New York.
- MARCH James G. (1981), "Footnotes to organizational change", *Administrative Science Quarterly*, Sayı 17, ss: 563- 577.
- MARQUIS Christopher ve LOUNSBURY Michael (2007), "Vive La Resistance: Competing Logics and the Consolidation of US Community Banking",

- Academy of Management Journal*, Cilt 50, Sayı 4, ss:799-820, DOI: 10.5465/AMJ.2007.26279172
- MAVIMA Paul ve CHACKERIAN Richard (2001), “Administrative Reform Adoption And Implementation: The Influence of Global And Local Institutional Forces”, *Journal of Developing Societies*, Cilt 17, Sayı 2, ss: 91–110. DOI: 10.1163/156914901753386985
- MEYER John W. ve ROWAN Brian (1977), “Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony”, *American Journal of Sociology*, Cilt 83, Sayı 2, ss. 340-363.
- MEYER John W. ve SCOTT W. Richard (1983), *Organizational Environments: Ritual And Rationality*. Beverly Hills, CA: Sage.
- MEYER Renate E. ve HAMMERSCHMID Gerhard (2006), “Changing Institutional Logics and Executive Identities: A Managerial Challenge to Public Administration in Austria”, *American Behavioral Scientist*, Cilt 49, Sayı 7, ss: 1000–1014, DOI: 10.1177/0002764205285182.
- MEYER Renate E. ve HÖLLERER Markus A. (2014), “Does Institutional Theory Need Redirecting?”, *Journal of Management Studies*, Cilt 51, Sayı 7, ss: 1221-1233, DOI: 10.1111/joms.12089
- MİLLİYET (1974), <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/>, ET. 05.02.2024
- MILES Matthew B. ve HUBERMAN A. Michael (1994), *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*, Sage.
- MIZRUCHI Mark S ve FEIN Lisa C. (1999), “The Social Construction Of Organizational Knowledge: A Study Of The Uses Of Coercive, Mimetic, And Normative Isomorphism”, *Administrative Science Quarterly*, Cilt 44, Sayı 4, ss: 653-683, DOI: 10.2307/2667051.
- MORTAN Kenan ve ÇAKMAKLI Cemil (1987), *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, Altın Kitaplar, İstanbul.
- MUDDE Cas (2004), “The Populist Zeitgeist”, *Government and Opposition*, Cilt 39, Sayı 4, ss: 541-563, DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x.
- MUDDE Cas ve KALTWASSER Rovira Cristobal (2017), *Populism: A Very Short Introduction*, Oxford University Press. DOI:10.1093/actrade/9780190234874.001.0001
- MUDDE Cas ve KALTWASSER Rovira Cristobal (2018), “Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future

- Research Agenda”, *Comparative Political Studies*, Cilt 51, Sayı 13, ss: 1667–1693, DOI:10.1177/0010414018789490
- MUNCH Richard (1978), “Anatomie Des Okzidental Rationalismus”, *Soziale Welt*, Cilt 29, Sayı 2, ss: 217-246,
- MÜLLER Jan Werner (2017), *Popülizm Nedir?*, Çev. YILDIZ Onur, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- NELSON Benjamin (1969), “Conscience And The Making Of Early Modern Cultures: The Protestant Ethic Beyond Max Weber”, *Social Research*, Cilt 36, Sayı 2, ss: 4-21.
- NISKANEN William A. (1971), *Bureaucracy and Representative Government*, Routledge. DOI: 10.4324/9781315081878
- NORTH Douglass (1993), “What Do We Mean By Rationality?”, *Public Choice*, Cilt 77, Sayı 1, ss: 159-162.
- OĞUZ Burhan (1997), *Türk Halk Düşüncesi ve Hareketlerinin İdeolojik Kökenleri*, Simurg Yayınları, İstanbul.
- OKHUYSEN Gerardo ve BONARDI Jean-Philippe (2011), “The Challenges of Theory Building Through The Combination of Lenses”, *Academy of Management Review*, Cilt 36, Sayı 1, ss: 6-11.
- OLIVER Christine (1993), “Organizational Boundaries: Definitions, Functions, And Properties”, *Canadian Journal of Administrative Sciences / Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, Cilt 10, Sayı 1, ss: 1-17, DOI: 10.1111/j.1936-4490.1993.tb00010.x
- OLIVER Christine (1997), “The Influence Of Institutional And Task Environment Relationships On Organizational Performance: The Canadian Construction Industry”, *Journal of Management Studies*, Cilt 34, Sayı 1, ss: 99-124, DOI: 10.1111/1467-6486.00044
- ORTAÇ Fevzi Rıfat (1999), “Vergilendirilebilir Gelir Kavramı, Geliri Belirleyen Teoriler ve Türk Gelir Yergisinde Yer Alan Gelir Tanımlaması”, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, ss: 105-115.
- ORTAYLI İlber (2008), *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara.
- ÖĞÜTOĞULLARI Eren ve AKPINAR Teoman (2016), “İnsan Kaynakları Yönetiminin Kuramsal Gelişimi: Klasik, Neoklasik Ve Modern Örgüt

- Kuramları”, *İş Yazıları Dergisi*, Sayı 6, ss: 23-50, <http://www.dergikaratahta.com/files/6/2.pdf>
- ÖNCEL Mualla, KUMRULU Ahmet ve ÇAĞAN Nami (2018), *Vergi Hukuku*, Turhan Kitabevi, 27.Baskı, Ankara.
- ÖNEN Z. Sacit (1988), “ Af Kavramı, Vergi Cezalarının Teorik Yapısı ve Uygulanması”, *Mali Hukuk Dergisi*, Cilt: 17, ss: 11-20.
- ÖNİŞ Ziya (1994), “Liberalization, transnational corporations and FDI in Turkey: the experience of the 1980s”, *İçinde, The Recent Industrialization Experience of Turkey in a Global Context*, Ed. F. Senses, ve C.T. Westport, ss: 91-109, Greenwood Press.
- ÖRMECİ Ozan (2010), Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Tarih Okulu, Sayı 8, ss: 95-109. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/144843>. ET. 25.01.2024
- ÖZBEK Fatih Rüştü (2014), “Vergi Afları ve Yansımaları”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Cilt 37, Sayı 310, ss: 99-108.
- ÖZBEK Nadir (2015), *İmparatorluğun Bedeli, Osmanlı’da Vergi, Siyaset ve Toplumsal Adalet (1839-1908)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- ÖZBUDUN Ergun (2007), “State and Religion in Turkey”, *İçinde, Kulturen und Konflikte im Vergleich. Comparing Cultures and Conflicts*, Ed. Peter Molt ve Helga Dicrow, ss: 339- 346, Nomos, Baden.
- ÖZÇELİK Özer ve GÜNER Tuncer (2007), “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, ss. 253–266.
- ÖZDEMİR Hakan (2013), “Demokrat Parti (DP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin Ekonomi Politikaları açısından Karşılaştırılması”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, ss. 188-209.
- ÖZEN Şükrü (2007), “Yeni Kurumsal Kuram: Örgütleri Çözümlemede Yeni Ufuklar ve Yeni Sorunlar”, *İçinde, Örgüt Kuramları*, Ed. Özen, Şükrü ve Sargut A. Selami, İmge Kitapevi. İstanbul.
- ÖZEN Şükrü (2008), “The Cross-National Transfer Of Institutions In The EU Context: Mimicry, Translation, Bricolage Or What?”, Seminar in European Union Center, University of Illinois, Urbana-Champaign.

- ÖZEN Şükrü (2010), “Yeni Kurumsal Kuramın Dayandığı Siyasal Sistem Varsayımları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *1.Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildirileri Kitabı*, Başkent Üniversitesi, ss. 17–32, Ankara.
- ÖZEN Şükrü (2014), “Recontextualising the New Institutional Conception of the State to the Turkish Case”, *İçinde, Core-Periphery Relations and Organisation Studies*, (Ed.) R. Westwood, G. Jack, F.R. Khan, M. Frenkel, Palgrave Macmillan, London.
- ÖZEN Şükrü ve AKKEMİK K. Ali (2012), “Does Illegitimate Corporate Behaviour Follow the Forms of Polity? The Turkish Experience”, *Journal of Management Studies*, Sayı 49, ss 515-537, DOI: 10.1111/j.1467-6486.2011.01007.x
- ÖZER Nazan (2006), *Küreselleşme ve Bürokratik Seçkinler*, Lotus Yayınevi, Ankara.
- ÖZÇELİK Özer ve GÜNER Tuncer (2007), “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 1, ss. 253–266.
- ÖZDEMİR Hakan (2013), “Demokrat Parti (DP) ile Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin Ekonomi Politikaları açısından Karşılaştırılması”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, ss. 188-209.
- ÖZSEVEN Mustafa (2016), *Kurumsal Karmaşıklık Ve Örgütsel Kimlik: Türk Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- ÖZSEVEN Mustafa, DANIŞMAN Ali ve BİNGÖL Ali Süha (2016), “Kurumsal Değişim, Güç Mekanizmaları Ve Direniş Taktikleri: Türk Sağlık Alanında Bir Araştırma”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı: 43, ss: 779-811
- ÖZTÜRK Namık Kemal (2017), *Bürokrasi-Siyaset İlişkileri ve Türkiye*, Siyasal Yayınevi, Ankara.
- ÖZTÜRK Şaban ve TAŞTAN Taha (2021), “Devletçi Ekonomi- Liberal Ekonomi Karşılaştırması: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, ss. 836-858.
- PACHE Anne-Claire ve SANTOS Filipe (2010), “When Worlds Collide: The Internal Dynamics of Organizational Responses”. *Academy of Management Journal*, Cilt 35, Sayı 3, ss: 455–476.
- PACHE Anne-Claire ve SANTOS Filipe (2013), “Inside The Hybrid Organization: Selective Coupling As A Response To Competing Institutional Logics”.

- Academy of Management Journal*, Cilt 56, Sayı 4, ss: 972–1001, DOI: 10.5465/amj.2011.0405.
- PARK Bill (2018), “Populism and Islamism in Turkey”, *Turkish Studies*, Cilt 1, Sayı 2, ss: 169-175, DOI:10.1080/14683849.2017.1407651
- PARSONS Talcott (1971), *The System of Modern Societies*. Englewood Cliffs, New Jersey.
- PERROW Charles (1967), “A Framework For The Comparative Analysis Of Organizations”, *American Sociologic Review*, Cilt 32, Sayı 2, ss: 194-208, DOI: 10.2307/2091811.
- PINAR Abuzer (2018), 1980 sonrasında Ekonomik Durum-Darbe İlişkisi ve 15 Temmuz Darbe Girişimi, <https://www.sde.org.tr/abuzer-pinar/genel/1980-sonrasinda-ekonomik-durum-darbe-iliskisi-ve-15-temmuz-darbe-girisimi-kose-yazisi-5750>, ET. 14.02.2024
- PRATO Carlo ve WOLTON Stephane (2018), “Rational Ignorance, Populism, And Reform”, *European Journal of Political Economy*, Cilt 55, ss: 119-135, DOI: 10.1016/j.ejpoleco.2017.11.006.
- PREBBLE Benedict Charles (2011), *Should Tax Avoidance be Criminalised? Tax Avoidance and Criminal Law Theory*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), University of Otago, <http://www.otago.ac.nz/law/research/journals/otago036330.pdf>
- PURDY Jill M. ve GRAY Barbara (2009), “Conflicting Logics, Mechanisms of Diffusion, and Multilevel Dynamics in Emerging Institutional Fields”, *Academy of Management Journal*, Cilt 52, Sayı 2, ss. 355-380, DOI:10.5465/amj.2009.37308255.
- RAO Hayagreeva, MONIN Philippe ve DURAND Rodolphe (2003), “Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as an Identity Movement in French Gastronomy”, *American Journal of Sociology*, Cilt 108, Sayı 4, ss: 795–843, DOI: 10.1086/367917
- REAY Trish ve HININGS Christopher R. (2005), “The Recomposition of an Organizational Field: Health Care in Alberta”, *Organization Studies*, Cilt 26, Sayı 3, ss: 351–384, DOI: 10.1177/0170840605050872
- REAY Trish ve HININGS Christopher R. (2009), “Managing the Rivalry of Competing Institutional Logics”, *Organization Studies*, Cilt 30, Sayı 6, ss. 629-652.

- RITZER George (2010), *Sociological Theory*, 8th Edition, McGraw Hill, New York,
https://ccsuniversity.ac.in/bridge-library/pdf/Sociological_Theory%20Ritzer.pdf ET. 10.11.2023
- ROTH Guenter ve SCHLUCHTER Wolfgang (1979), *Max Weber's Vision Of History: Ethics And Method*, University of California Press, Berkeley.
- RYSIEW Patrick (2022), “Rationality”, *Oxford Bibliographies*.
<https://www.oxfordbibliographies.com/> ET. 06/11/2023.
- SAGER Fritz ve ROSSER Christian (2009), “Weber, Wilson, and Hegel: Theories Of Modern Bureaucracy”, *Public Administration Review*, Cilt 69, Sayı 6, ss: 1136–1147, <http://www.jstor.org/stable/40469034>
- SARGUT Ali Selami ve ÖZEN Şükrü (2007). “Örgüt Kuramlarına Genel Bakış: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme”, *İçinde, Örgüt Kuramları*, Ed. A. Selami Sargut ve Şükrü Özen, İmge Yayınevi, Ankara.
- SCHNEIBERG Marc ve BARTLEY Tim (2001), “Regulating American Industries: Markets, Politics, and the Institutional Determinants of Fire Insurance Regulation”, *American Journal of Sociology*, Cilt 107, Sayı 1, ss: 101-146, DOI: 10.1086/323574
- SCHNEIBERG Marc ve LOUNSBURY Michael (2008). “Social Movements And Institutional Analysis”, *İçinde, The Sage Handbook Of Organizational Institutionalism*, Ed. Roystone Greenwood, Christine Oliver, Thomas B. Lawrence ve Renate Meyer, Thousand Oaks, CA: Sage.
- SCOTT Richard W. ve MEYER John W. (1991), “The Organization of Societal Sectors: Propositions and Early Evidence”, *İçinde, The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Ed. Walter W. Powell ve Paul J. DiMaggio, The University of Chicago Press, Chicago.
- SCOTT Richard W. (1991), *Organizations Rational Natural and Open Systems*. Englewood Cliffs, New Jersey.
- SCOTT Richard W. (1995), *Institutions And Organizations*. Sage Publication, London.
- SCOTT Richard W., MENDEL Peter ve POLLACK Seth (1997), “Environments and Fields: Studying the Evolution of a Field of Medical Care Organizations.” *İçinde, In Remaking the Iron Cage: Institutional Dynamics and Processes*, Ed. Walter W. Powell, California State University Press.

- SEIDMAN Harold (1980), *Politics, Position And Power: The Dynamics Of Federal Organization*, New York: Oxford University Press.
- SELZNICK Philip (1948), “Foundations of the Theory of Organization”, *American Sociological Review*, Cilt 13, Sayı 1, ss: 25–35, DOI: 10.2307/2086752
- SELZNICK Philip (1949). *TVA and the Grass Roots; A Study in the Sociology of Formal Organization*. University of California Press.
- SELZNICK Philip (1957). *Leadership in Administration: A Sociological Interpretation*. University Of California Press.
- SEO Myeong-Gu ve CREED, W. E. Douglas (2002), “Institutional Contradictions, Praxis, and Institutional Change: A Dialectical Perspective”, *Academy of Management Review*, Cilt 27, Sayı 2, ss. 222-247.
- SEWELL William H. (1996), “Historical Events As Transformations Of Structures: Inventing Revolution At The Bastille”, *Theory and Society*, Cilt 25, Sayı 6, ss: 841–881.
- SHILS Edward (1996), *The Torment of Secretary: The Background and Consequences of American Security Policies*, Elephant Paperback, Chicago.
- SİĞRİ Ünsal (2018), *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Beta Yayınevi, Ankara.
- SLACK Trevor ve HININGS Bob (1994), “Institutional Pressures and Isomorphic Change: An Empirical Test”, *Organization Studies*, Cilt 15, Sayı 6, ss: 803-827, DOI: 10.1177/017084069401500602
- SOL Gazaresi (2023), <https://haber.sol.org.tr/haber/cumhuriyet-tarihinde-bir-ilk-faiz-odemeleri-anaparayi-gecti-334417>, ET. 14.02.2024.
- SONGUR Mehmet ve YÜKSEL Cihan (2008), Vergi Yapısı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Sayı 643, ss: 47-70, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787450>, ET. 05.02.2024
- STANLEY Ben (2008), “The Thin Ideology of Populism”, *Journal of Political Ideologies*, Cilt 13, Sayı 1, ss: 95-110.
- STINCHCOMBE Arthur L. (1997), “On The Virtues Of The Old Institutionalism”, *Annual Review of Sociology*, Cilt 23, Sayı 1, ss: 1-18, DOI: 10.1146/annurev.soc.23.1.1.
- STOREY Lesley (2007), “Doing Interpretative Phenomenological Analysis”, *İçinde, Analysing Qualitative Data in Psychology*, Ed. Evanthia Lyons ve Adrian Coyle, ss:54–64.

- STRYKER Robin (1994), “Rules, Resources and Legitimacy Processes: Some Implications for Social Conflict, Order and Change”, *American Journal of Sociology*, Cilt 99, Sayı 4, ss: 847–910.
- STRYKER Robin (2000), “Legitimacy Processes as Institutional Politics: Implications for Theory and Research in the Sociology of Organizations”, *Sociology of Organizations*, Sayı 17, ss: 179–223.
- STRYKER Robin (2002), “A Political Approach to Organizations and Institutions”, *Sociology of Organizations*, Sayı 19, ss: 171–193.
- SUCHMAN Mark C. (1995), “Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches”, *Academy of Management Review*, Cilt 20, Sayı 3, ss: 571-610, DOI: 10.2307/258788
- SUDDABY Roy ve GREENWOOD Royston (2005), “Rhetorical Strategies of Legitimacy”, *Administrative Science Quarterly*, Cilt 50, Sayı 1, ss. 35-67.
- SWIDLER Ann (1973), “The Concept Of Rationality In The Work Of Max Weber”, *Socio-logical Inquiry*, Cilt 43, Sayı 1, ss: 35-42, DOI: 10.1111/j.1475-682X.1973.tb01149.x
- SWIDLER Ann (1986), “Culture in Action: Symbols and Strategies”, *American Sociological Review*, Cilt 51, Sayı 2, ss: 273-286, DOI: 10.2307/2095521
- SZANTON Peter (1981), “Federal Reorganization: What Have We Learned?”, Chatham, New Jersey.
- ŞAYLAN Gencay (1981), *Çağdaş Siyasal Sistemler*, TODAİE Yayınları, Yayın No: 192, Ankara.
- ŞENYÜZ Doğan, YÜCE Mehmet ve GERÇEK Adnan (2012), *Türk Vergi Sistemi*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- TABAKOĞLU Ahmet (1985), *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- TAKIM Abdullah ve ESEN Şaban (2011), *Türkiye’de Siyasi Parti Programlarında Ekonomik Görüşler*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- TAN Justin ve WANG Liang (2011), “MNC Strategic Responses To Ethical Pressure: An Institutional Logic Perspective”, *Journal of Business Ethics*, Cilt 98, Sayı 3, ss: 373–390, DOI: 10.1007/s10551-010-0553-7
- TAVŞANCIL Ezel ve ASLAN Esra A. (2001), *Sözel, Yazılı Ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınları, İstanbul.

- TAYŞİR Eyüp Aygün (2010), *Kritik Karar Alıcıların Kurumsal Baskıya İlişkin Tehdit/Fırsat Algısının Kurumsal Baskıya Verilen Örgütsel Yanıt Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- TEKELİ İlhan ve ŞAYLAN Gencay (1978), “Türkiye’de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 6-7, ss: 44-110.
- TENBRUCK Friedrich H. (1980), “The Problem Of Thematic Unity In The Works Of Max Weber. *The British Journal of Sociology*, Cilt 31, Sayı 3, ss 316–351. DOI:10.2307/589370
- THORNTON Patricia H. (2004). *Markets From Culture: Institutional Logics And Organizational Decisions In Higher Education Publishing*. Stanford University Press, California.
- THORNTON Patricia, JONES Candace ve KURY Kenneth (2005), “Institutional Logics and Institutional Change: Transformation in Accounting, Architecture, and Publishing”, *İçinde, Research in The Sociology of Organizations*, Ed. C. Jones ve P. H. Thornton, ss. 125-170. JAI, London.
- THORNTON Patricia H. ve OCASIO William (1999), “Institutional Logics And The Historical Contingency Of Power In Organizations: Executive Succession In The Higher Education Publishing Industry, 1958-1990”, *American Journal of Sociology*, Cilt 105, Sayı 3, ss: 801-843.
- THORNTON Patricia H. ve OCASIO William (2008), “Institutional Logics”, *İçinde, The Sage Handbook of Organizational Institutionalism*, Ed. Roystone Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby, Kerstin Sahlin-Andresson, ss.99-129. SAGE Publications, Los Angeles.
- THORNTON Patricia, OCASIO William ve LOUNSBURY Michael (2012), *The Institutional Logics Perspective*, Oxford University Press, New York.
- TISMANEANU Vladimir (2000), “Hypotheses on Populism: the Politics of Charismatic Protest”, *East European Politics and Societies*, Cilt 15, Sayı 10, ss: 10–17.
- TOLBERT Pamela S. (1985), “Institutional Environments and Resource Dependence: Sources of Administrative Structure in Institutions of Higher Education”, *Administrative Science Quarterly*, Cilt 30, Sayı 1, ss: 1- 13

- TOLBERT Pamela S. ve ZUCKER Lynne G. (1983), “Institutional Sources of Change in the Formal Structure of Organizations: The Diffusion of Civil Service Reform, 1880-1935”, *Administrative Science Quarterly*, Cilt 28, Sayı 1, ss: 22-39, DOI: 10.2307/2392383
- TOPRAK Zafer (1977), “Halkçılık İdeolojisinin Oluşumu”, *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu*, İstanbul.
- TOPRAK Zafer (1992), *Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları, Tarih ve Demokrasi - Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, ss: 41-65, Cem Yayınları, İstanbul.
- TRESCH Richard W. (2002), *Public Finance, A Normative Theory*. Academic Press, San Diego.
- TURHAN Miraç Savaş, DANIŞMAN Ali ve GÜNDOĞDU Gökhan (2013), “Kurumsal Mantıklar, Örgütsel Değişim ve Bireysel Aktörler: Bir Özel Okulda Araştırma”, *4. Örgüt Kuramı Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, ss: 53-79
- TÜRGAY Timur (2014), “Yeni Maliye Yaklaşımları Işığında Kamu Maliyesine Yeni Anlayış: Pazarlamacı Devlet”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, ss: 104-113, DOI: /10.18493/kmusekad.95590
- TÜRK DİL KURUMU (2024), <https://sozluk.gov.tr>. ET. 28.03.2024
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1934), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c020/tbmm04020028.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c020/tbmm04020029.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c020/tbmm04020030.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c020/tbmm04020031.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c020/tbmm04020032.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023077.pdf> ET. 26.05.2023
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1939), <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c029/tbmm05029027.pdf> ET. 26.05.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1944),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c008/tbmm07008029.pdf> ET. 26.05.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1946),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c024/tbmm07024059.pdf> ET. 27.05.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1947),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c005/tbmm08005062.pdf> ET. 27.05.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1948),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c012/tbmm08012083.pdf> ET. 27.05.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1961),
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TM_/d00/c001/tm__00001021.pdf ET. 30.05.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1963),
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t02/c010/cs__02010049.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c013/mm__01013055.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c014/mm__01014058.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t02/c011/cs__02011073.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c017/mm__01017082.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c016/mm__01016078.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c016/mm__01016079.pdf

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1965),

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c042/mm__01042133.pdf

http://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c042/mm__01042136.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c042/mm__01042137.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d01/c042/mm__01042138.pdf ET. 01.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1966),

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d02/c007/mm__02007108.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/CS_/t05/c036/cs__05036097.pdf ET. 01.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1970),

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c007/mm__03007111.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c007/mm__03007113.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c007/mm__03007114.pdf ET. 02.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1974)

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c003/mm__04003074.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d04/c003/mm__04003075.pdf ET. 03.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1981),

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c003/mgk_01003044.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c003/mgk_01003045.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c005/mgk_01005077.pdf

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c005/mgk_01005078.pdf ET. 02.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1982)
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c005/mgk_01005090.pdf ET. 02.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1983),
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM_/d02/c014/dm__02014049.pdf
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c008/mgk_01008131.pdf ET. 03.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1985)
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c020/tbmm17020027.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c020/tbmm17020028.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c020/tbmm17020029.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c020/tbmm17020030.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c020/tbmm17020031.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c020/tbmm17020032.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c021/tbmm17021033.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c021/tbmm17021034.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c021/tbmm17021035.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c021/tbmm17021036.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c021/tbmm17021037.pdf> ET. 03.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1988)

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c017/tbmm18017027.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c018/tbmm18018029.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c018/tbmm18018030.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c018/tbmm18018032.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c018/tbmm18018033.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c018/tbmm18018034.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c021/tbmm18021048.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c021/tbmm18021050.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c021/tbmm18021051.pdf> ET: 03.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1989)

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c028/tbmm18028096.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c029/tbmm18029101.pdf> ET. 03.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (1990)

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c053/tbmm18053049.pdf> ET. 07.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1992)

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c003/tbmm19003032.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c003/tbmm19003033.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c003/tbmm19003035.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c004/tbmm19004036.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c004/tbmm19004038.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c004/tbmm19004039.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c005/tbmm19005047.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c005/tbmm19005048.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c006/tbmm19006050.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c006/tbmm19006051.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c006/tbmm19006052.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c007/tbmm19007054.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c007/tbmm19007056.pdf> ET. 10.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (1998)

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c055/tbmm20055103.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c055/tbmm20055104.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c055/tbmm20055105.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c055/tbmm20055106.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c056/tbmm20056107.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c056/tbmm20056108.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c056/tbmm20>

056109.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c056/tbmm20>

056111.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c057/tbmm20>

057112.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c057/tbmm20>

057113.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c057/tbmm20>

057114.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c057/tbmm20>

057115.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c057/tbmm20>

057116.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c058/tbmm20>

058117.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c058/tbmm20>

058118.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c058/tbmm20>

058119.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c058/tbmm20>

058120.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c059/tbmm20>

059123.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c059/tbmm20>

059124.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c060/tbmm20>

060126.pdf ET. 12.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2002),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c087/tbmm21>

087069.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c088/tbmm21>

088070.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c088/tbmm21>

088071.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c089/tbmm21089075.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c091/tbmm21091082.pdf> ET. 12.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2003),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c002/tbmm22002018.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c003/tbmm22003023.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c004/tbmm22004029.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c005/tbmm22005035.pdf> ET. 12.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2008),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c030/tbmm23030012.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c030/tbmm23030013.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c030/tbmm23030014.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c030/tbmm23030016.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c031/tbmm23031017.pdf> ET. 12.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2011),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c090/tbmm23090052.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c090/tbmm23090053.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c091/tbmm23091054.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c091/tbmm23091055.pdf>

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c091/tbmm23091056.pdf>

091056.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c091/tbmm23>

091057.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c091/tbmm23>

091058.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c091/tbmm23>

091059.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c092/tbmm23>

092060.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c092/tbmm23>

092061.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c092/tbmm23>

092062.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c092/tbmm23>

092063.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c092/tbmm23>

092064.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c093/tbmm23>

093065.pdf ET. 15.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2013),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c051/tbmm24>

051104.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c051/tbmm24>

051105.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c051/tbmm24>

051107.pdf ET. 15.06.2023

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2014),

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c086/tbmm24>

086137.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c086/tbmm24>

086138.pdf

<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c086/tbmm24>

086139.pdf ET. 16.06.2023

- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2016),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c022/tbmm26022121.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c022/tbmm26022122.pdf> ET. 16.06.2023
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2017),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c046/tbmm26046092.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c046/tbmm26046093.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c046/tbmm26046094.pdf> ET. 16.06.2023
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2018),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c072/tbmm26072095.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c073/tbmm26073096.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c073/tbmm26073097.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c073/tbmm26073098.pdf> ET. 16.06.2023
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI (2020),
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d27/c052/tbmm27052013.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d27/c052/tbmm27052014.pdf>
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d27/c052/tbmm27052015.pdf> ET. 16.06.2023
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAĞI (2021)
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d27/c072/tbmm27072087.pdf> ET. 16.06.2023
- Türkiye’de Siyasi Dernekler II (1950), İçişleri Bakanlığı Yayını, Ankara.
- ULUATAM Özhan (1995), *Vergi Hukuku Genel Esasları ve Vergiler*, Seçkin Yayınevi, Ankara.

- ÜSDİKEN Behlül ve PASADEOS Yorgo (1993), “Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, ss:74-93, <https://docplayer.biz.tr/15791801-Turkiye-de-orgutler-ve-yonetim-yazini.html>, ET. 16.08.2023
- ÜSDİKEN Behlül ve LEBLEBİCİ Hüseyin (2001), “Organization Theory”, *İçinde, Handbook of Industrial, Work & Organizational Psychology*, Neil Anderson, Deniz S. Ones, Handan K. Sinangil ve Chockalingam Viswesvaran, ss. 377-397, Newbury Park, California.
- VAN GESTEL Nicolette ve HILLEBRAND Bas (2011), “Explaining Stability And Change: The Rise And Fall Of Logics In Pluralistic Fields”, *Organisation Studies*, Cilt 32, Sayı 2, ss: 231-252, DOI: 10.1177/0170840610397475
- VOGEL Ulrike (1973), “Einige Ueberlegungen Zum Begriff Der Rationalitaet Bei Max Weber”, *Kolner Zeitschrift fur Soziologie und Sozialpsychologie*, Cilt 25, Sayı 9, ss: 532-550
- YÜKSEK SEÇİM KURULU (2024), <https://www.ysk.gov.tr/tr/milletvekili-genel-secim-arsivi/2644>. E.T. 01.07.2024
- YÜKSEK SEÇİM KURULU (2024), <https://www.ysk.gov.tr/tr/mahalli-idareler-genel-secimleri-arsivi/2650>, E.T. 01.07.2024
- WEBER Max (1930), *The Protestant's Ethic And The Spirit Of Capitalism*, Scribner's, New York.
- WEBER Max (1946), *Essays In Sociology*, Oxford University Press.
- WEBER Max (1947), *The Theory of Social and Economic Organization*, Oxford University Press.
- WEBER Max (1968), *Economy and Society*, Ed. Guenther Roth ve Claus Wittich, Bedminister.
- WEBER Max (1975), *Roscher and Knies: The Logical Problems of Historical Economics*. Çev. OAKES Guy, Free Press, New York.
- WEISS Johannes (1975), *Max Webers Grundlegung der Soziologie*, UTB, Frankfurt.
- WHITLEY Richard D. (1991), “The Social Construction of Business Systems in East Asia”, *Organization Studies*, Cilt 12, Sayı 1, ss.1-28.
- WHITLEY Richard D. (1994), “Dominant Forms of Economic Organization in Market Economies”, *Organization Studies*, Cilt 15, Sayı 2, ss. 153-182.
- WHITLEY Richard D. (2000), *Divergent Capitalisms: The Social Structuring and Change of Business Systems*, Oxford University Press, Oxford.

- YABANCI Bilge ve TALESKI Dane (2018), “Co-opting religion: How ruling populists in Turkey and Macedonia sacralise the majority”, *Religion, State & Society*, Cilt 46, Sayı 3, ss: 283-304, DOI:10.1080/09637494.2017.1411088
- YALÇINKAYA Akansel ve TAŞÇI Deniz (2017), “Bir Kurumsal Girişimci Olarak Devlet: Yeni Kurumsal Kuram Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss: 71-90, DOI: 10.15659/yoad.2.1.003
- YAVİ Ersal (2001), *Bir Ülke Nasıl Batırılır? Osmanlı'nın İflasından Günümüz Türkiye'si'ne 'Kissadan Hisseler'*, Yazıcı Yayınevi.
- YAVUZ M. Hakan (2009), *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- YAYLA Atilla (1992), *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- YILDIZ Ahmet (2008), Problematizing the intellectual and political vestiges: From welfare to justice and development, *İçinde, Secular and Islamic Politics in Turkey. The making of the Justice and Development Party*, Ed. Ümit Cizre, ss: 41-62), Routledge.
- YILMAZ Ejder (1986), *Hukuk Sözlüğü*, 2. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- YILMAZ İhsan ve BASHİROV Galib (2018), “The AKP After 15 Years: Emergence Of Erdoganism in Turkey”. *Third World Quarterly*, Cilt 39, Sayı 9, ss: 1812-1830, DOI:10.1080/01436597.2018.1447371
- YÜKSEL Berrin (1989), “Kültürel Niteliklerimizin Yönetime Etkileri”, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, ss: 333-347. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluibfd/issue/49428/634158>, ET. 28.03.2024
- WOODWARD Joan (1965), *Industry And Organization: Theory And Practice*, Oxford University Press, New York.
- WOOTEN Melissa ve HOFFMAN Andrew John (2008), “Organizational Fields: Past, Present And Future”, *İçinde, The Sage Handbook Of Organizational Institutionalism*, Ed. Roystone Greenwood, Christine Oliver, Roy Suddaby, Kerstin Sahlin-Andresson, ss: 131-147.
- ZAJAC Edward J. ve WESTPHAL James D. (2004), “The Social Construction Of Market Value: Institutionalization And Learning Perspectives On Stock Market Reactions”, *American Sociological Review*, Cilt 69, Sayı 3, ss: 433-457, DOI: 10.1177/000312240406900306

- ZAFIROVSKI Milan (1999), "Economic Sociology In Retrospect and Prospect: In Search of Its Identity within Economics and Sociology", *American Journal of Economics and Sociology*, Cilt 58, ss.583-628.
- ZIETSMA Charlene, GROENEWEGEN Peter, LOGUE Danielle M. ve HININGS C. R. (Bob) (2017), "Field or Fields? Building the Scaffolding for Cumulation of Research on Institutional Fields". *The Academy of Management ANNALS*, Cilt 11, ss: 391–450, DOI: 10.5465/annals.2014.0052
- ZILBER Tammar B. (2006) "The Work of the Symbolic In Institutional Processes: Translations of Rational Myths in Israeil High Tech", *The Academy of Management Journal*, Cilt 49, Sayı 2, ss: 281-303, DOI: 10.5465/AMJ2006.20786073
- ZUCKER Lynne G. (1977), "The Role Of Institutionalization In Cultural Persistence", *American Sociological Review*, Cilt 42, Sayı 5, ss: 726-743, DOI: 10.2307/2094862.
- ZÜRCHER Erik Jan (2018), *Modernleşen Türkiye 'nin Tarihi*, Çev. SANER Yasemin, İletişim Yayınları, İstanbul.
- 2002 GENEL SEÇİMLERİ SEÇİM BEYANNAMESİ (2002), <https://www.akparti.org.tr/media/acqnb24y/3-kasim-2002-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>, ET. 08.04.2024
- 2007 GENEL SEÇİMLERİ SEÇİM BEYANNAMESİ (2007), <https://www.akparti.org.tr/media/o0omydr3/22-temmuz-2007-genel-secimleri-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>, ET. 08.04.2024
- 2011 GENEL SEÇİMLERİ SEÇİM BEYANNAMESİ (2011), <https://www.akparti.org.tr/media/iesaeuoj/12-haziran-2011-genel-secimleri-secim-beyannamesi.pdf>, ET. 08.04.2024
- 2015 GENEL SEÇİMLERİ SEÇİM BEYANNAMESİ (2015), <https://www.akparti.org.tr/media/fmypruoa/7-haziran-2015-edited.pdf>, ET. 08.04.2024
- 2018 CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ VE GENEL SEÇİMLER SEÇİM BEYANNAMESİ (2018), <https://www.akparti.org.tr/media/quhdqtia/24-haziran-2018-cumhurbaskanligi-secimleri-ve-genel-secimler-secim-beyannamesi-sayfalar.pdf>, ET. 08.04.2024
- 2023 SEÇİM BEYANNAMESİ - TÜRKİYE YÜZYILI İÇİN DOĞRU ADIMLAR (2023), <https://www.akparti.org.tr/media/bwlbkgif/tu-rkiye-yu->

zy%C4%B1%C4%B1-ic-in-dog-ru-ad%C4%B1mlar-2023-sec-im-
beyannamesi.pdf, ET. 08.04.2024

